אלע ווערק
פון י. ל. פרץ

„ווילנער פערלאג" פון ב. א. קלעצקין

EX LIBRIS H M UWIAE·
A-79
AMORE·MORE·ORE·RE·FIRMANTUR·AMICITIAE·
1957

י. ל. פרץ

אדם וחוה

KORPORATSIOON LIMUVIA TARTU.
19

Korp! Limuvia
Nº 1957.
Tartus.

ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין

ווילנער פערלאג
ב. א. קלעצקין

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

I. L. Perec, „Adam i Ewa“.

Drukarnia „Wydawnictwo Wileńskie“ B. A. Kleckina, Wilno.

אינהאַלט.

זייט

דער פּעטער שכנא און די מומע יאַכנע	5
מענדעל בריינעס	15
אַ כעס פון אַ יודינע	23
האשה מרת חנה	30
וואָס הייסט נשמה?	73
ווענוס און שולמית	89
אין פּאָסט־וואַגאָן	96
די אלמנה	116
חתונה געהאַט	119
קלאָץ געשיכטען	144
נאָך קבורה	156
צוזאַמען	162
אָהן מזל	167
פון וועג אַראָפּ	173
אין קעלער־שטוב	176
מוסר	185
פּאַר דער טהיר	192
אין סקווער	197
שוועסטער	204
ער און זי	209
אַ ליבע	212
גנעה נישט מיט מיר	220
דער שטראַהל	224
עס זענען קיין וואונדער געשעהן	238
דער זווג	255
פּדיון שבויים	263
לבנה, פּערל און אַלטוואַרג	268
צוריק אין דער אַלטער היים	273
טרויער	280

KORPORATSIOON LIMUVIA TARTU. 79

I

דער פעטער שבנא
און
די מוהמע יאַחנע

(איין אויסגעפלוידערטע מעשה, נאָר פאַר דאָס איין אמת'ע מעשה).

מיין פעטער האָט געהייסען שבנא און די מוהמע יאַחנע.

צי איז דאָס געוועזען אָנגעגרייט אַמישנע פון דער השגחה פּרטית, איך זאָל מיך נישט דאַרפען קוועלען, ביים אויסזוכען אַ גראַם צו זייערע נעמען, אויב איך וועל זיי וועלען בעזינגען? אָדער עס איז אַזוי געוואָרען על פּי מקרה? דאָס ווייס איך נישט! אמת דאָס מוז מען זאָגען: די השגחה פּרטית זאָל מיך אין זינן האָבען, און שטענדיג מיך פערזאָרגען מיט גראַמען, וואָלט איך קיינמאָל קיין פּראָזע נישט געשריבען; שטענדיג גראַם — שטראַם... עס וואָלט דערפון קיין „לעטניק“ נישט אַרויסגעקומען, דער עולם וויל דוקא נישט קיין גראַמען, נאָר פּראָזע און דוקא פּשוט „כדבר איש אֶל רעהו“, דאָס הייסט: עס זאָל נישט זיין וואָס צו פער־שטעהן.. ווייל לעזען האָט מען ליעב, דאָס האָט מען שוין בירושה... נאָר עפּיס וויסען איז נישט כדאי... פון דעסטוועגען — כבוד איז כבוד!

נאָר לאָמיר צוריק געהן צו'ם פעטער שבנא און דער מוהמע יאַחנע.

נישט מיט די נעמען אליין זענען זיי געווען ווי געפּאַסט! זיי זע־
בען געהאַט אפילו איין וואוקס, איין דיק, גלייכע נעז מיט אויגען!

איך בין אייך אפילו נישט מחויב צו זאָגען, פון וואַנען איך ווייס
עס. א שרייבער האָט דאָס רעכט צו וויסען אלץ, אפילו, וואָס עמיץ האָט
אונטערן נאָגעל, בפרט אין מח און הארץ... דער מנהג איז זאָגאר, אז
ער דערצעהלט אפילו דאָס, וואָס מען טאָר גאָר נישט אויסזאָגען... זענען
אָבער אויף דער וועלט פערהאַנען אַזוי פיעל נארישע און שלעכטע פראַ־
וועס, אַזוי פיעל אידיאָטישע, קראַטישע מנהגים, אז עס איז א חרפה און
א בושה, אַנ׳אָרענטליבער מענש זאָל זיך פעררופען אויף א פראָווע אָדער
פערטהיידיגען זיך מיט א מנהג.

דעריבער מוז איך אייך זאָגען, אז זיי זענען ביידע צוזאַמען
געשטאַנען ביי מיין חופה! און, ווייל איך האָב חתונה געהאַט
צו דרייצעהן יאָהר, און, ווייל איך האָב דעם חזן מיט דעם
רב מיט טאַטע-מאַמע געקענט, די כלה איז געוועזען פער־
שלייערט און קיין יונגען זענען ביי דער חופה נישט געוועזען, ווייל עס
איז געוועזען א גרויסע רעוויע אונטער דער שטאָדט — האָב איך מיך פער־
קוקט אויפ׳ן פעטער שבנא מיט דער מוהמע יאַחנע, וואָס זענען מיר גע־
שטאַנען פונקט געגענאיבער, — און דערזעהן, אז זיי האָבען ביידע פונקט
גלייכע אויגען; קליינע, לויפענדיגע, גלייך זיי וואָלטען שטענדיג געזוכט
אַנ׳אָרט, צו בעהאַלטען זיך פאַר פחד אָדער פאַר בושה. עס האָט מיר
אַזוי קאָמיש אויסגעזעהן, אז איך האָב מיך אונטער דער חופה צולאַכט,
און דער טאַטע, עליו השלום, האָט אַרויפגעלעגט א פינגער אויפ׳ן נאָז,
נאָך וועלכען עס פלעגט שטענדיג קומען אַנ׳אויערן-דרעהעניש אָדער עפּיס
ערגערס...

מיין מערכה איז געוועזען, וואָס דער מסדר קדושין האָט אָנגע־
הויבען זיין שפרוך.

ביי דער גילדענער יויך איז מיר איינגעפאַלען, אז איך האָב א גריי־
טען אָנהויב צו׳ן א שיר:

מיין פעטער שבנא,
מיין מוהמע יאַחנע,

און איך קען אַזא שיר אַוועק שיקען אין דער וואַרשויער צייטינג
אריין, פון וועלכער איך האָב בסוד סודות געוואוסט.

איך וואָלט עס בעסער געשריבען אויף לשון הקודש:

דודי שכנא,
דודתי יאַחנאָ,

יאָר דעמאָלט זענען נאָך די „הנצנים“ נישט געוועזען . . ,

אַז זיי האָבען בײדע אַקוראַט איין גרויס, בין איך אויף זיבער גע-וואָהר געוואָרען ערשט דעם צווייטען טאָג.

מעשה שהיה כך היה ביי'ן טאַטען אין דירה איז זעהר ענג גע-ווען. איך האָב, ברוך השם געהאַט אַ זיידען, טאַטע-מאַמע און זיעבען שוועסטער און ברידער; און געבליבען בין איך דאָך ביי'ם טאַטען אויף קעסט! מיין טאַטע האָט געהאַט זיין אייגען הויז! מיט 10 רובל אייגענס און 290 רובל געבאָרגטע אויף וואָכער, האָט ער אָבגעקויפט ביי אַ מיעשציאַן אַ שטוב מיט אַ חזיר-שטעלכעל. פון שטוב איז געבליבען שטוב; פון חזיר-שטעלכעל האָט מען געמאַכט אַ האָלץ-קאַמער. אַז מען האָט מיך אויס נאָר נישט אַרויס געגעבען האָט מען געהאַט אַ קורצען ישוב, אַז דאָס האָלץ קען פראַנק און פריי ליגען אויפ'ן הויף, בפרט אַז נישט שטענדיג איז האָלץ געוועזען — מעהרסטענטהײלס דרענג-לעך און טהײל מאָל — גאָר נישט.. סיי ווי סיי וועט עס נישט געפרוירען ווערען, און טריקענען אין באַק-אויווען איז לײכט, און, אַז אויב מען וועט נאָר אַרויסנעמען דאָס האָלץ, קענען שטעהן אין קעמער'ל צוויי בע-טען, מען וועט קענען דורכגעהן אויך. און צוויי בעטען איז לכל הדעות גענוג פאַר אַ פּאָר פאָלק.

דעם פלאַן האָט אויפגענומען דער שרכן; וואָרום דער טאַטע האָט זיך אײנגעשפּאַרט, „יענער“ זאָל אָבגעבען פריהער די קעסט, דערווייל וועט ער אויסצאָהלען די 290 רובל חוב פאַר'ן הייזעל און וועט זיין בכח צו-צושטעלען אַ שטיבעל.

און גלאַט, ווי האַלט מען קינדער, וואו עס זענען חזירים געשטאַנען? דער מאַמען האָט עס וועניגער געאַרט.

— באַ — האָט זי געזאָגט — זעהסט דו שוין! דריי יאָהר קעסט אי-בערקומען! אויך אַנ'עסק!

און עס איז אַזוי געבליבען.

דעם צווייטען טאָג האָט מיין אשתי חוה'לה באין אופן נישט געוואָלט אַרויסקריכען פון חזיר-שטעלכעל אויף דער ליכטיגער שיין. אַרויסגעהענדיג דאַוונען, האָב איך אַנ'אויג געוואָרפען אויף איהר בעט, געזעהן די קאָלדרע מיט די קישען, נאָר אָהן אַ פּיצעל פנים.

און געגלוסט האט זיך מיר שטארק צו זעהן, ווי מיין אשתי חוה'לע זעהט אויס, חאטש נאך נעכטען ביי דער גילדענער יויך איז עס מיר נישט איינגעפאלען; מיר איז די גרויסע רעוויע געלעגען אין קאפ. רופען זי, האט זיך מיר עפיס נישט געלעגט אויף דער צונג: „חוה" איז צו פיעל פאן־בראט, „ווייב" איז צו גראב... יעדערער דארף וויסען וואס?

דעם אמת זאגענדיג, געפעלט מיר נישט עד היום דער מנהג ביי די דייטשען. מאן און ווייב זאלען שטענדיג שפאציערען צוזאמען און דוקא אונטער די הענד, עס זאל חס ושלום קיינער קיין טעות נישט האבען, יעדערער זאל וויסען כהויה, ווער — מיט וועמען — ווייס איך דארט! און זיי לאכען נאך פון אונזער כיור אין בית־המדרש, וואס מען וואשט זיך די הענד בריש גלי...

נאר איך פאהר שוין אראב אין א זייט; איך האב זי חשק צו רופען, און ווייס נישט, ווי אזוי. „הער נור — זי!" האט מיר אויך פון האלז נישט געוואלט ארויס; אזוי רעדט מען צו א דיענסט, נישט צו א ווייב.

איך בין געשטאנען און געשטאנען און געקלערט, ביז דער טאטע האט אריין געשריגען: געהסט?

איך האב געחאפט א ציטער און בין ארויס מיט גאר נישט.

לויט דעם עגול, וואס די קאלדרע האט בולט געמאכט אין דער הויך, האב איך דאך פערשטאנען, אז מיין אשתי הוה'לע האט זיך איינגעצויגען ווי א קנויל, איבערגעדעקט זיך און ליעגט מיט'ן פנים אין קישען אריין.

עס פאלט מיר איין אויפ'ן וועג אין בית־המדרש אריין, אז זי מוז בענקען אהיים; באלד נאך דער וויעטשערע זענען מיין שווער און שוויגער און איהר טאטע־מאמע אוועק געפאהרען.

ער איז געוועזען א שמש אין א נאהנט שטעדטעל און צו מארגענס איז דארט פונקט געוועזען א גבירה'שע חתונה; זי האט געהאט א שטעלעכעל מיט בענדל'עך און קנעפלעך. און „קוים דרעהט זי אוועק דעם קאפ, שטעלען זי די שנירען בדיל הדל"...

ביים אוועקפאהרען האט זיך מיין אשתי חוה'לע צעוויינט אויף א קול. דער פאטער דער רגזן האט א געשריי געטהון: סמארק! די מוטער האט איהר צוגעזאגט צו שיקען א מתנה, דאכט זיך מיר — א פאר עהלען שליסעלבורגער געדרוקטען ציץ..

און מען האָט זי קוים איינגענומען.

איצונד בענקט זי אַ ודאי — טראַכט איך — אַהיים; און האָב אויף איהר שטאַרק רחמנות.

דאָס רחמנות האָט מיך בײַם גאַנצען דאַוונען נישט אָבגעלאָזט. איך האָב געוואָלט ווי אַם געשווינדסטען אַהיים לויפען, זעהן צי אשתי חוה'לע ווײנט שוין נישט; איך האָב אָבער געמוזט וואַרטען אויפ'ן טאַטען.

אין דער טהיר, האָט אונז די מאַמע בעגעגענט מיט אַ ירגזון:

— אַ שעהנע פּריצה האָט „עטץ" מיר איינגעהאַנדעלט! ווי געפעלט זי דיר? זי וויל דאָך נישט אַרויס פון בעט! אָט מוז איך איהר צוטראָגען קאַווע אין בעט אַרײַן!

מײַן מאַמע האָט ליעב געהאַט „אמת" ווי דאָס לעבען, נאָר דעם „אמת!" פלעגט זי פון מיר פערלאַנגען, אַז איך בין אַהיים געקומען מיט אַ צודראַפּעט פּנים אָדער אַ צוריסען היטעל... צום טאַטען פלעגט זי האָבען אייביג פּאַלשע פּרעטענסיעס. וואָרום משדך זײַן זיך מיט ר' יאָקעלע-יענטע-ברײַנעס (אַזוי האָט מײַן שווער געהײסען) האָט זי דער עיקר געוואָלט. דער טאַטע האָט נאָך געהאַלטען בײַ'ן אַ ישוב און זי האָט געהײסען „צושלאָגען". „אַנ'עק זאָל זײַן!" האָט זי געוואָלט. און אַ בעשטענדיגע שוואַכקײַט האָט זי געהאַט צו זאָגען „קאַווע" אויף צ׳קאָריע.

איך נאַטירליך בין נישט אַרײַן געגאַנגען אַהין, דער טאַטע אויך נישט, חאָטש אשתי חוה'לע האָט נישט געוואָלט די קאַווע טרינקען, שפּעטער זענען געקומען דער פעטער שבנא און די מוהמע יאַחנע, און, אַז מען האָט זיי דערצעהלט, דאָס די „שנור וויל נישט אויפשטעהן", זענען זיי ביידע גלײַך אַרײַן אַהין. און — ווײַל די טהיר איז געוועזען אַ נידריגע, ווי עס פּאַסט פאַר אַ חזיר-שטעלכעל — האָבען זיי זיך ביידע אָנגעשלאָגען מיט די נעז אָן דער אויבערשטער לײַסט, און איך האָב אַליין געזעהן מיט מײַנע אויגען, אַז ביידע האָבען בעקומען די צײַכען אַקוראַט אויף איין אָרט, — אויף די שפּיץ נאָז...

האָט איהר דעם בעסטען בעווײַז, אַז מײַן פעטער שבנא און מײַן מוהמע יאַחנע האָבען געהאַט איין גרויס.

אַזוי זענען אויך זיי זיך עהנליך געוועזען, ווי שוועסטער און ברודער!

מען דערצעהלט אַזאַ מעשה:

מײַן מוהמע יאַחנע קומט אַרויס פון האָצעפּלאָץ און האָט נאָר אַהער

חתונה געהאַט צום פעטער. ווען דאָס איז געוועזען ווייס איך נישט נאָר די מעשה איז אַנ'אמת.

דעמאָלט איז ביי אונז געוועזען אַ בורמישטש אַ צורר יהודים, וואָס האָט זיך איינגעשפּאַרט, אַז מען זאָל נישט חתונה מאַכען אָהן אַקטען. מען זאָל וועלען מאַכען אַקטען, וואָלט מען שוין געמוזט וואַרטען ביז 17—18 יאָהר, ווי דער דין איז. און אַ יוד, וואָס קינדעלט און קינדעלט, זאָל וועלען וואַרטען מיט'ן בכור ביז 18 יאָהר. וואָלט ער שוין קיין נחת אינם מוזיניקעל נישט דערלעבט! נאָך אַ ברית דאַרף מען זיך נישט אָברוהען, אָבער נאָך חתונה מאַכען אַ קינד מוז מען שוין וואַרטען אַ שעהנע פּאָר יאָהר, איידער מען קומט צוריק צו די כחות אויף אַ נייע חתונה...

קורץ פון דער זאַך — דער ימח־שמו'ניק האָט דאָך דאָס נישט געוואוסט, פלעגט ער שיקען רופען די געקומענע חתנים און כלות, פרעגען, מכלומרשט, אויף פעסער און אין איינוועגס חוקר ודורש זיין, צי עס איז גישט געוועזען אַ שטילע חופּה. איהר פערשטעהט אַנ'עסק?

מן הסתם איז ער נישט געוואָהר געוואָרען.

די חתונה־געהאַטע קינדער האָבען געקוועטשט מיט די דאַרע פּלייצעלעך אויף: „איני יודע". און צוריק געשמועסט, ווער האָט פערשטאַנען פּויליש? און אַז דער „פּאָליציי", וואָס האָט געקענט יודיש, האָט איבערגעפרעגט, האָט מען איהם געענטפערט: ווער? ווען? וואָס? האַ! ווייס איך!

און גאָר נישט.

נאָר דאָס איז רעכט — אַ חתן... שיקען די כלה צום בורמישטש איז דאָך נישט קיין שטייגער! פלעגט מען נעמען יונגלעך, בעהאַלטען די פּאה'ליך אונטער די אויערלעך, אָנטהון אין קליידלעך און אַהין שיקען אויפ'ן אָרט פון די כלות! פאַר „לא תלבש אשה שמלת גבר", האָט מען קיין מורא נישט געהאַט, ווייל עס איז דאָך נישט, חס ושלום, לשם עבירה.

איינמאָל האָט מען שיער נישט געפּלאַצט פאַר געלעכטער: עפּיס אַ כלה איז אַזוי געפעלען געוואָרען דעם בורמישטש, אַז ער האָט זיך, מחילה, צושפּרייט די וואָנסעס און דערלאַנגט איהר אַ קוש אין שטערן אַריין און געשענקט נאָך אַ קאַרמעלקע!

אַז עס איז געקומען דער גורל אויף דער מוהמען, איז געבליבען

אז דער חתן אַליין זאָל זיך פֿערשטעלען פֿאַר דער כּלה. אַז דער בּור־מישטש וועט איהם נישט דערקענען, איז מען זיכער געוועזען, ווייל מיין פֿעטער שכנא פֿלעגט זיך נישט ווייזען אין גאַס אַריין גיט אַלע יונגלעך צוגלייך; ער איז געוועזען, לא עליכם, נישט קיין געזונדטער און איז שטענדיג געזעסען און געלערנט. פֿון וואַנען זאָל ער איהם קענען?

דער בּורמישטש האָט איהם לאַנג נישט געהאַלטען. ער האָט איהם — „געלויבּט איז זיין ליעבער נאָמען!" תּוך כּדי דבּור געהייסען אַרויס־וואַרפֿען: „וואָן, דאָס פֿאַסקודסטוואָ"... „טאַקי זכות אָבות — פֿלעגט די באָבּע זאָגען — איז געשעהן, וואָרום דער פֿעטער שכנא איז נישט איבּע־ריג קלוג און ווער ווייסט, וואָס ער וואָלט אויסגעפּלאַפּעלט!"

אַז ער איז צוריק אַהיים געגאַנגען, האָבּען אַלע געשריגען אין גאַס, אַז ער איז „די כּלה אויס'ן אויג!" טאַקי — „כּהויה". אין שטוב, אײדער ער האָט צייט געהאַט זיך איבּערצוטהון, האָט דער מחותן — אַ פֿערטראַכ־טער יוד געוועזען! — אַ טעות געהאַט און דערלאַנגט איהם אַ מתּנת יד: „יאַחנע! פֿאַר וואָס ווישט דו דיר נישט אָב די נאָז?!"

דערנאָך האָט זיך געטראָפֿען אַזאַ מעשה:

אַז עס איז אַרויסגעקומען די גזרה פֿון די בּערד, האָט די ערשטע קויל געטראָפֿען מיין פֿעטער שכנא. ער איז געגאַנגען אין מאַגיסטראַט אַריין צאָהלען אַ פּאָדאַטעק, האָט מען איהם געחאַפּט און צורעכט געמאַכט באָרד און פּאות. אַז ער איז אַראָב אין גאַס אַריין, איז געוואָרען אַגעשריי פּה אחד, אַז יאַחנע איז משוגע געוואָרען, און האָט זיך פֿערשטעלט פֿאַר'ן פֿעטער שכנא!

ער האָט פֿאַר שרעק און בּושה צוזאַמען, געמאַכט פּלטה אויס דער שטאָדט אַרויס.

יונגען און ווייבּער יאָגען איהם נאָך: ער אויפ'ן פֿעלד, זיי אויפ'ן פֿעלד; ער אין וואַלד אַריין, זיי אין וואַלד אַריין, בּיז ער איז זיי פֿערלוירען געוואָרען צווישען די בּוימער.

אַז זיי זענען צוריק אין שטאָדט אַריין, און געטראָפֿען די אמת'ע מוהמע יאַחנע — וואָס קלערט איהר? — מען האָט איהר אין מיטען גאַס אָבּגעריסען די קאָפּקע. ווען נישט די פּאָליציי, וואָס איז איהר געקומען צו הילף, וואָלט פֿון איהר קיין שריד ופליט נישט געבּליבּען.

בּיידע זענען קראַנק געוואָרען פֿאַר שרעק און בּושה. און אַז מ'גנער אין

ווײַבער זענען געקומען מבקר חולה זײַן, האָבען זײ נישט געוואוסט, צו וועלכען בעט צוצוגעהן. אונטער די איבערבעטען, האָט מען נישט דער־קענט, וואו עס ליעגט שכנא און וואו יאחנע.

נאָר דאָס אַלץ זענען אַלטע זאַכען... הײַנט איז זײ שוין לײַכט צו דערקענען: דער פעטער שכנא האָט אַ באָרד ביז אין גאַרטעל, און חאָטש די מוהמע יאחנע וויל איהם נאָכמאַכען און עס שפּראָצען איהר עטליכע הערלעך פון דער גאָמבע, קען זי זיך גאָרנישט פערגלײַכען מיט זײַן בעזעם, מיט וועלכען מען האָט געקענט אויסקעהרען אַ בית המדרש.

הכלל — זײ זענען זיך זעהר עהנליך געוואָרען. אויב דער בורמישטש מיט זײַן גוי'ישען געשמאַק האָט געזאָגט אויף איהם פּאַסקודסטוואָ, וואָלט ער דאָס אײגענע געזאָגט אויף איהר. פאַר מיר וועטער, זענען זײ בײדע שעהן געוועזען; נאָר דאָס געהט אײך נישט אָן. איך וועל דעריבער נאָר רעדען פון זײער עהנליכקײַט, איהר מוזט וויסען, אַז זײ האָבען געהאַט אפילו אַ גלײַך קול! אַז זײ זענען אַרײַן צו דער כלה, האָב איך געהערט צוויי גלײַכע גראָבע קולות און אײן ווײנענדיגען קול, וואָס האָט זיך ערשט שפּעטער אָנגערופען.

— חוה'לע! — האָב איך געהערט — וואָס איז דאָס פאַר אַ אַ שטײַגער?

— חוה'לע! טהוסט אָן עגמת נפש שווער און שוויגער!

— קינד און קײט וועט אויס דיר לאַכען?

— ווי הײסט? פאַר וואָס?

— ווער טהוט אַזוי:

— געסט וועלען קומען?

— צאַצקע מײַנע, נחת מײַנס, העך עלטערע קרוכים, זײ ווילען נאָר דײַן גוטס!

— ביזט דאָך שוין נישט קײן קינד!... אַ מענש!

אַזוי האָבען בײדע געשיט מיט שאלות, עצות און געבעט און איך האָב קײן אײנציג מאָל נישט דערקענט, ווער עס רעדט: דער פעטער שכנא צי די מוהמע יאחנע!

דערנאָך ערשט האָט זיך אָנגערופען אַ ווײנענדיג דין קול, אַ ביסעל אַ געדעמפּפטעס פון אונטער דער קאָלדרע:

— איך שעהם מיך!

נאָר דאָס געהער אויך נישט צו דער זאַך.

און אַ לעבען צווישען זיי איז געווען ווי אונטער דער זון. האָט די מוהמע יאַחנע געזאָגט: באָם, האָט ער „ליתר תוקף ועוז" געזאָגט: בים־באָם! האָט דער פעטער שכנא געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף „יאָ", האָט די מוהמע יאַכנע געזאָגט: אַוודאי יאָ! ווי דען?

אויף ברית'ן און חתונות פלעגען זיי זיך איבערוואַרפען מיט די אויגען פון איין טיש צום צווייטען, און גאַנץ אָפּט עצות געבען:

— שכנא, חאַפּ אַ מיטעל־שטיקעל!

— יאַחנע, ווילסט אַ ביסעל חריין?

ביי מיין עלטערנס ברית. אַז די מוהמע יאַחנע איז נישט געווען בקו הבריאה, האָט דער פעטער שכנא געגעסען אָהן אַפּעטיט, און האָט אַהיים געטראָגען דער מוהמע יאַחנען אַ האַלב שאָק מאַקאַראָנען.

ביים צווייטען האָט זיך געטראָפען פערקעהרט: דער פעטער שכנא איז געווען ניט אין גאַנצען, און זי האָט אַהיים געטראָגען אַ קעפעל פון אַ צוויי־פונטיג העכטעל...

און איינס איז פאַר'ן אַנדערן געווען די לעצטע אינסטאַנץ.

דער פעטער שכנא, אַז מען האָט איהם שוין גאָר איבערגעשפּאַרט, אַז ער האָט שוין קיין וואָרט אין מויל נישט געהאַט, פלעגט דאָך בלייבען ביי דעם זייניגען; „מיין יאַחנע זאָגט אָבער אַזוי!" איז געווען זיין לעצטע תשובה, געגען דעם העלפט שוין קיין שכל און קיין יושר.

די מוהמע יאַחנע ווייטער, פלעגט אָנהויבען יעדען זאַץ: „מיין שכנא זאָגט"... אָדער — „שכנא מיינער קלערט" און וואָס איהר שכנא האָט געזאָגט און געקלערט אויף דעם איז געווען מויערן צו שטעלען..

מיט איין וואָרט — עס איז געווען אַ לעבען ווי אונטער דער זון. איך פלעג אָבשיקען מיין אשתי חוה'לע צו דער מוהמע יאַחנע אויף דער לערן. זי זאָל זעהן ווי אַזוי מען דאַרף בעהאַנדלען אַ מאַן; זי ווייטער פלעגט מיך אָפּשיקען צום פעטער שכנא, זעהן ווי אַ מאַן בעהאַנדעלט אַ ווייב.

כל זמן דער פעטער שכנא און די מוהמע יאַחנע זענען נעזונד געווען, פלעגען זיי אָפט אַריינקומען און שלום מאַכען צווישען מיר און אשתי חוה'לע. דערנאָך, אַז זיי זענען שוואַך און עלטער געוואָרען, פלעגען מיר אַלע מאָל אַהין געהן דין־תורה'ס האָבען, און דאָס האָט אונטערגעהאַלטען אונזער שלום בית!..

אַ והא ראיה, אַ פּאָר יאָהר נאָך זייער פּטירה (אין איין וואָך זענען

זײַ געשטאָרבען!) האָט אונזער „שלום־בית״ אײן מאָל פאַר אַלע מאָל געפּלאַצט...

איך האָב מיר מיט אשתּי חיה'לע גע'גט; זי האָט צוגענומען צווײ און איך צווײ קינדער... זי האָט חתונה געהאַט, איך האָב חתונה געהאַט; מיר וואוהנען אין פערשידענע שטעדט... עס געהט אונז בײדע ניט ווי אַמבעסטען... נאָר דאָס איז ניט אײער געשעפט.

דער עיקר איז, אַז דער פעטער שכנא מיט דער מוהמע יאַחנע, ליגען זיך בערוהט אין קבר.

און — הערט אַ מעשה — בײדע מצבות האָבען זיך אויסגעדרעהט און צוגעבויגען אײנס צום צווײטען.

פון צווישען די קברים איז אַרויסגעוואַקסען אַ בוים, און האָט די מצבות מיט די צווײגען אַרומגענומען, אַרומגעוויקעלט, גלײך ער וואָלט זײ געוואָלט פעסטער צוזאַמענשליסען...

און מיט דער צײט זענען אָבגעריבען געוואָרען בײדע מצבות. שוין ניט צום איבערלעזען.

דער פנקס פון חברה־קדישה איז פערברענט געוואָרען בײַ דער דריטער שרפה, און קײנער געדענקט ניט, ווער עס ליגט רעכטס און ווער לינקס, דער פעטער שכנא, צי די מוהמע יאַחנע? —

איך און מײַן געוועזענע אשתּי חוה'לע, וועל'ן מיר ניט ליגען אויף אײן בית־הקברות... נאָר דאָס איז שוין ווײטער ניט אײער דאגה...

II.

מענדיל בריינעס.

מענדיל בריינעס (קיין פאמיליען־נאמען איז נאך דעמאלט נישט געוועזען), איז געוועזען א יושב אהל, דאס הייסט: א שטיק שעהנער יוד; קיין גרויסער למדן נישט, נאר — תהלים פאר׳ן דאווענען, עין־יעקב נאכ׳ן דאווענען, און ביי נאכט — א פרק משניות. — ער פלעגט גאנץ אפט א היים נעהמען אנ׳אורח, יעדען פריה מארגען אריינוואַרפען אין מאיר בעל הנס, האלטען מפטיר יונה, האבען א גרויס חלק אין דער קאנסארציע פון פתיחות, און דערצו פלעגט ער גלאט זיין א מתעסק במצות: א מגיד איז געקומען, מען דארף ארומגעהן צוזאמענעמען פאר ארעמע לייט, אויף מצות, אויף האלץ און קארטאפעל; מען דארף ערובין, עמיצען אנ׳אהל שטעלען וכדומה — טהוט ר׳ מענדיל בריינעס אן די ברייטע תבונה, נעמט דעם גראבען שטעקען מיט דער מעשענער גאלקע און געהט מיט׳ן רב, מיט׳ן דאזארצע אדער אזוי מיט א שעהנעם בעל־בית. ער האלט זיך פאר א מצוה אליין צו טראגען די פושקע, חאטשי הינטען געהט נאך דער שמש.

ווינטער האט ער קיין מינוט צייט נישט געהאט: תהלים זאגען, דאוונען, עין־יעקב לערנען, אנבייסען, א נדבה מאכען, מנחה־מעריב, א פרק משניות און וויעצערע — און קריאת־שמע לייענען, שלאפען, חצות, וויטער שלאפען... עס איז איהם פון טאג קיין מאל קיין רעשט נישט געבליבען. פאר דאס זומער־צייט פלעגט איהם בלייבען א נאך־ווארעמעס, א גרויסער נאך־ווארעמעס, ער פלעגט איהם אויך פערברענגען אין בית־המדרש, נאר רעדען שוין פון וועלט־זאכען, פון נייע המצאות, פון פאליטיק...

מענדיל בריינעס איז נישט קלוג געוועזען. אין חדר פלעגט מען איהם רופען מענדיל שוטה; אז ער האט חתונה געהאט, איז די אפיניע וויכער געווארען און ער פלעגט שוין הייסען: „מענדיל הם״. ערשט דערנאך, אז

ער איז אראב פון קעסט, געווארען א בעל־בית פאר זיך און ברײנע, זײן װײב, האט זיך געמאכט א שפײז־געװעלב אין געלעזט „שטיקער גאלד״, — האט מען איהם געקרױנט אויף „מענדיל ברײנעס״. און װײל מענדיל ברײנעס איז קײנעם אין װעג אריין נישט געגאנגען, קײנעם א שלעכט װארט נישט געזאגט, און בית־המדרש און קהל האט געהאט פון איהם, האט קײנער נישט דערמאהנט װאס א מאל איז געװעזען, האט קײנער הויך נישט געלאכט, אז ער פלעגט צװישען אלע פינף װערטער זאגען: אבער װאהר איך בין קײן נאר נישט? א־יא איך בין קלוג?

— אמת, איך בין קײן נאר נישט! זאגט א מאל ר׳ מענדילע, און פון דעסטװעגען פערשטעה איך נישט, װי אזוי מען ארבײט אױס אזא דין און געלעכערט שטרױ אין די שעניקעס אריין! איך האב א מישנע ארויסגע־שלעפט א ודאי פערציג שטרױ, אײנס נאכ׳ן אנדערן, אלע זענען הויל, — אלע חלולים, חלולים. איך האב געװאלט פרעגען מײן ברײנען, זי איז שוין אבער געװעזען אין געװעלב.

און אײדער עמיץ האט צײט געהאט צו לאכען, האט ער זיך שוין אלײן געענטפערט:

— דאס שטרױ מוזען א ודאי די פױערן ברענגען פון ענגעלאנד!

פון ענגעלאנד האט מענדיל ברײנעס א סך געהערט און געהאלטען טאקי עולם ומלאה.

עס איז געװעזען נאך דער סעװאסטאפאלער קריג; דאס גאנצע בית־המדרש האט נאך געקלונגען מיט ענגלישע המצאות. די מעשות האבען דערצעהלט אױסגעדיענטע זעלנער, װאס האבען עס אלײן געזעהן, מיט אײגענע אױגען.

טאקי גבורות הבורא, דערצעהלט נאך א בית־המדרש בעל־הבית: למשל אנ׳הארמאט! װאס טויג, רבותים, אנ׳הארמאט? די הארמאט שיסט אױס א קויל; נו װאס איז? דארף מען דאך ערשט פועל׳ן, אז דער שונא זאל װעלען שטעהן אונטערן חלול! און דער שונא איז דוקא גאר קײן נאר נישט, ער לאזט זיך נישט אנרעדען צו אזױנע זאכען. א מאל נארט ער גאר אב, ער שטעהט, דו שיסט און ער גנב׳ט זיך אװעק! עס האט געהאלטען ביי כלה כל הקיצין! די ממזרים, די ענגע־לענדער, האבען דאך אבער געהערט די מעשה פון צפרדע של מצרים, האבען זײ זי נאך געמאכט! זײ האבען ממציא געװעזען אזא גרויסע האר־מאט, װאס שיסט ארױס פון זיך, נישט קױלען, נאר גאנצע הארמאטען,

און יעדע פון די הארמאטען, אז זי פאלט אראב גיט זי א טראסק אין דער ערד, צופלאצט, און עס שפרינגען פון איהר ארוים צעהן נייע הארמאטען, און די הארמאטען ערשט שיסען מיט קוילען!! נו געה היט דיך פאר דעם! צונר קענט איהר פערשטעהן וואס פאר א מין שחיטה דאס האט אנגעמאכט!

און איהר מיינט כשוף? חלילה, א פראסטע ספרענזינגע!

און אז מען האט געפרעגט: פאר וואס נאך דער קריעג האט זיך מלכות־רוסיא ניט נאכגעמאכט אזוינע הארמאטען, האט מען געוואוסט צו ענטפערן, אז באלד נאך דער מלחמה זענען זיך די מלכיות'ן צוזאמען־געגאנגען, און, כדי מען זאל נישט חרוב מאכען די וועלט, האט מען געמאכט מיט „זייער בחרם" אז מען זאל שוין מעהר נישט שיסען נישט מיט פלאכטעס קאכעדיגער הירזש און נישט מיט אזוינע הארמאטען.

פון דעמאלט אן האט מענדיל ברײנעס געהאלטען עולם ומלואה פון ענגעלאנד, און וואס ער האט עפיס געזעהן, און זיין שכל האט נישט געקענט משיג זיין, איז אלץ געוועזן פון ענגעלאנד. אז דער זייגער קומט ארוים פון ענגעלאנד, פון דעם איז נישט געוועזן וואס צו קלעהרען, נאר די ערשטע ספרענזינגע האט אויך געמוזט מאכען א ענגלישער שמיד! און ער האט גערעדט מיט גרוים התלהבות פון ענגעלאנד, פון איהרע חכמים, פון איהרע קאוואלעס:

— זיי מוזען דארט זיין שעהנע חכמים!

מענדיל ברײנעס וואלט געוואלט לעבען אין ענגעלאנד, נאר שטאר־בען, איבער הונדערט און צוואנציג יאהר, אין ארץ ישראל. ערשטענס פאר פרומקייט; צווייטענס גלאט, האט ער בטבע זעהר ליעב געהאט מנוחה, און ווען ער פלעגט זיך דערמאהנען אין גלגול מחילות, האט ער אויף דריי טאג פערלוירען דעם אפעטיט. און ווייל ער האט פארט נישט אויפגעהערט צו עסען, האט ער געהאט זעקס טאג בויכוועהטאג! מחיה האט ער זיך געוויען, אז ער איז געוואוהר געווארען פון אזיבערן מענש, אז ארץ ישראל איז ווייטער ווי ענגעלאנד.

— גוט, טראכט ער. און קלערט שוין פון דעמאלט אן אויפ'ן רעכ־טען אמת צו פאהרען קיין ארץ ישראל, ווארום „דער וועג מוז דאך געהן דורך ענגעלאנד!"

ער וואלט שוין לאנג פערקויפט דאס געוועלבעל מיט'ן כלי־בית און געפאהרען, ווען נישט ברײנע.

בּריַינֶע האָט גאַנץ עֶהרליךְ גֶעהאַלטֶען אִיהר מֶענדִילֶען. זי האָט זיךְ גֶעוואונשֶׁען צו זיַין זיַין פוּסבּענקעלֶע אין גן־עֵדן; זי האָט אִיהם גֶעקֶע־בֶּעלט און גֶעשטאָפּט, גֶעאַרבּייט ווי אַיין אֵייזֶעל, מפרנס צו זיַין צו שׁוכֶען און צו קלֵיידֶען מֶענדִילֶען מִיט די 4 קִינדֶער: דריַי מֵיידלֶעךְ און אֵיין יונגעל. אִיהר גאַנצֶער עולם הזה אִיז גֶעוועֶזֶען, אַז זי האָט גֶעזֶעהֶן פון גֶעוועֶלבּ אַרוים אִיהר מֶענדִילֶען גֶעהן מִיט דעֶר צדקה־פּושקֶע אִין דעֶר לִינ־קֶער און מִיט'ן שטעֶקֶען מִיט דעֶר מֶעשֶׁעֶנֶער סקִיפּקֶע אִין דעֶר רֶעכטעֶר האַנד! זי האָט פֶערקויפט בּחצי חנם אִיהר שטאָדט אִין עֶזרת נשים, וויַיל די פֶענסטֶער גֶעהֶען אִין שוהל אַריַין, און בּעֶצאָהלט „ממון קרח" פאַר אַ שטאָדט נעֶבּעֶן בּית המדרש פֶענסטֶער, זי זאָל זעֶהן ווי מֶענדִילֶע אִיז עולה לתּורה און מאַכט די זִיסֶע בּרכה. עֶס האָט אִיהר גֶעקוואָלֶען דאָס האַרץ, ווען מֶענדִילֶע האָט אונטֶערגֶעזאָגט דעֶם חזן, „האשה בּריַינֶע בּת מורנו"... און מנדר גֶעוועֶן פאַר אִיהר גֶעזונד ח"י פּעמים ח"י; זי אִיז גֶעוועֶן גלִיקלִיךְ, אַז זי פלֶעגט שבּת און יום־טוב גֶעהן מִיט אִיהם דאַוועֶנֶען צוזאַמֶען; און אַז זיי האָבֶען זיךְ צושֵׁיידט בּיַי די צוויֵיעֶרליי טרֶעפּ, פלֶעגט זי בּליַיבֶּען שטעֶהן אויפ'ן עֶרשטֶען שטאַפּעל און אִיבּעֶרדרעֶהֶען זיךְ און זעֶהן ווי אִיהר מֶענדִילֶע הויבּט די פִיסלֶעךְ אויף די מֶעננעֶרִישֶׁע טרֶעפּ. נאָכ'ן דאַווענֶען האָט זי אִיהם אָבּגעֶוואַרט בּיַי דעֶר שוועֶל, און אַז זי האָט אִיהם דעֶרזעֶהן, און זי האָט דעֶרהעֶרט זיַין „גוט שבּת", אִיז זי רויט גֶעוואָרֶען, גליַיךְ ווי זי וואָלט עֶרשט פון אונטעֶר דעֶר חופּה אַפּעֶר. פון דעֶסטוועֶגֶען האָט זי גֶעוואוסט, אַז מֶענדִילֶע אִיז נִישט קלוג אִין די „וועֶלט נאַרעֶשקיַיטֶען", אַז עֶר אִיז נאָר אַ חכם אִין די קליֵינֶע אותיות, אַ מוח אִין בּית־המדרש, אָבּעֶר אַזוי, אִין עולם הזה זאַכֶען, גאָר לא!... דאָס אִיז שוין אִיהר זאַךְ!

— נייַן, מֶענדִילֶע, — זאָגט זי אִיהם גֶעלאַסֶען, — מעֶן פאָהרט נִישט אַזוי, מעֶן פֶערקויפט נִישט קיַין מחיה! אפשר שפּעֶטעֶר, אַז מִיר וועֶלֶען חתונה מאַכֶען אַלע קִינדעֶר, אָבּגעֶבּעֶן קעֶסט, דעֶרלעֶבּעֶן חאָטש אַנ'אֵיינִיקעל, און אפשר אַנ'אוראֵיינִיקעֶל, דעֶמאָלט, זעֶהסט דו, מהיכי תּיתי, אִיבּעֶרגעֶבּעֶן די קִינדעֶר די מחיה...

און מֶענדיל האָט גֶעוואוסט, אַז בּריַינֶע אִיז אִין וועֶלט זאַכֶען אַ „ווִילדֶע חכמה" און האָט גֶעוואַרט! וואָרום נאָך ירושלים און עֶנגעֶלאַנד, אִיז אִיהם בּריַינֶע גֶעוועֶן פֶערבּאַקעֶן אִין הארץ.

ער האָט דערוויַיל נישט אַלע קינדער חתונה געמאַכט, און ער קו:ט אין מאָל אַהיים זעהר טרויעריג:

— זעהסט דו ברײַנע, מאַכט ער, א פּאָוויעסטקע צו'ם בית־דין של מעלה! ער וויַיזט איהר אַ גראָהע האָר אין דער באָרד.

ברײַנע טרייסט איהם:

— רעד נישט קיין נאַרישקייטען, מענדילע, דו ביזט נישט קלאָר אין אַזעלכע זאַכען... מיין טאַטע, עליו השלום, איז גראָה געוואָרען צו 50 יאָהר, און דיר צו לענגערע יאָהר...

— אונז צו לענגערע יאָהר, פערבעסערט מענדיל.

— און אונז צו לענגערע יאָהר' האָט ער נאָך געלעבט אַודאי אַ יאָהר דרייסיג!

— היַינט אָבער שוואַכע דורות, נישט די פּערצייַטיגע כּוחות! זאָגט מענדילע און לאָזט אַראָב די אויגען.

בריַינע האָט איהם אויסגערעדט דאָס עגמת נפש און איהם אָנגעהויבען בעסער צו קעכלען: נעמט ביים קצב נאָך אַ האַלב פונט פלייש צום וואַרמעס...

— איי, ברײַנטשע, זאָגט דער קצב, איהר האָט אודאי מחותנים צום טיש, זאָל אייך זיין צו מזל!

— ניין, ענטפערט בריַינע... היינטיגע שוואַכע דורות...

און ביים עסען לעגט זי אַלע מאָל צו מענדילען נאָך אַ שטיקעל, נאָך אַ פּיצעל.. „עס דאָס, דאָס איז אַ מחיה”, און האָט, קוקענדיג אויף מענדילען אין זינען געהאַט: זאָל איהם זיין צו געזונד... הײַנטיגע שוואַכע דורות!..

זי האָט מיקלאָמפּערשט „געחאַפּט אַ זעמעל אין געוועלב, געוואַשען זיך ביי דער שכנה”, אַ מאָל — האָט איהר אַ קרובה געקאָכט אַ נייַע מאָדע קילישע און איהר געברענגט אַ פּאָר לעפעל צו פערזוכען; אַ מאָל איז זי געוועזען אויף אַ ברית, חאָטש זי האָט פערגעסען ווי די יולדת הייסט, — אַבי זי איז נישט הונגעריג געווען ביים עסען און נאָר געבעטען זיך:

— עס, מענדילע, עס, וואָס גלייכסט דו דיך צו מיר? תורה תתיש כח!

— מתיש כח, מיינסט דו בריַינע.

— זאָל זײַן מתּיש כּח... אָדער ווי אין פּרק שטעהט: אם אין תּורה אין קמח, אַז מען לערנט, מוז מען עסען!

מענדיל שמײַכעלט אויפ׳ן נײַעם גרײַז.

— אָבער איך, וואָס טהו איך? איך געה אַ גאַנצען טאָג לעדיג, אָדער זיץ איבערן פײַער־טאָפּ. קומט אַרײַן אַ קונה מעסט איך אָב אַ קוואָרט באָבעלעך, צי קאַשע, צי מעהל, נישט — נישט! דעריבער דאַרף איך וועניגער עסען.

און מענדיל גלויבט אין דער געהאַקטער זעמעל, אין דער קיליישע, אינ׳ם ברית, חאָטש ער האָט תּחנון געזאָגט. אַ קשיא אויף אַ מעשה, אַ ודאי בײַ אַ מנין... ער דאַרף טאַקי — גלויבט ער — מעהר עסען, אַ קאַטאָוועס — יעדען טאָג צוויי יום תּהלים, אַ פּרק משניות, עטליכע בלאַט עין יעקב, הײַנט׳זשע — דאַיונען, פּושקע טראָגען, שטעקען שלעפּען, ער ווייסט?...

און ער איז שטאַרק צופריעדען. וואָס זײַן כּשר׳ע ברײַנע האָט אַזאַ רוהיג לעבען, וואָס זי זיצט לעדיג אין געוועלבעל איבערן פײַער־טאָפּ, פערלעגט די הענד און וואַרט אויפ׳ן קונה, קומט ער — קומט ער, נישט — נישט! זעהר גלײַך! זאָל זי חאָטש נישט אַזוי פיעל אַרבײַטען ווי ער, זאָל זי זיך חאָטש אויסרוהען די בײַנער. און מענדילע שטאָפּט אין זיך אַרײַן וואָס אַ מאָל מעהר, אַבי ער זאָל האָבען כּח מאריך ימים צו זײַן ער זאָל דערלעבען צו זעהן ענגעלאַנד און צו שטאַרבען דערנאָך אין ירושלים.

אַ חוץ פון ברײַנען האָט מענדילע נאָך נחת פון קינדער: איין עלטערן זוהן האָט ער חתונה געמאַכט אין דער פרעמד; ער עסט שוין קעסט בײַם שווער! געלויבט איז גאָט זײַט ער האָט חתונה געהאַט איז נאָך פון איהם קיין בריעף נישט געוועזן, אַ סימן עס געהט איהם גוט, אַז ער איז בקו הבריאה. ווער עס קומט צו פאָהרען, ברענגט אַ גרוס... נאָך איהם געהט אַ חתן־בחור — אַ חדר יונגעל. ברײַנע בעשטעלט מלמדים, צאָהלט שכר־למוד, זעהט — ער זאָל לערנען מיט זײַנס גלײַכען. ער פאַר דאָס פערהערט איהם אַלע שבת.... נאָר פאַר׳ן עסען האָט מענדילע פײַנט צו פערהערען. נאָכ׳ן עסען איז בעסער, מעהר רחבות. דעריבער דרימעלט ער טאַקי באַלד איין, און חאַפּט זיך ערשט אויף בײַ׳ם מלמד׳ס לחיים, גיט דעם זוהן אַ קניפּ אין בעקעל אין שוין!

ער האָט נאָך דריי טעכטער, יונגע קינדער, צייכען מיידלעך, נאָר וואָהלע קינדער אַלע. דרך־ארץ'דיגע קינדער, שטילע קינדער. שטענדיג ריינע, אָבגעוואַשענע, אַ מחיה!... ער זעהט אַפילו נישט, ווען מען וואַשט זיי, ווען מען קעמט זיי, ווען בריינע לאַטעט און פערריכט! ער קען כמעט נישט פערשטעהן ווי אַזוי דאָס ווערד קלוג און פיין געבוירען!...

— טאַקי מיינע קינדער! טראַכט ער זיך מיט גאוה, אין מיר אַריין געראָטהען! ער דאַנקט און לויבט זיין ליעבען נאָמען דערפאַר, וואָס בריינע האָט אַזאַ רוהיג לעבען, נישט ווי אַנדערע מאַמעס; וואָס די קינדער דרעהען איהר נישט אָב דעם קאָפּ! און ווי די קינדער פאָלגען! ער הייסט זיך, למשל, ברענגען אַ טרונק וואַסער (בריינע האָט אַ טבע אַלץ וואָס ער זאָגט, איבער צו זאָגען) און קוים חזר'ט זי איבער: ברענגט דעם טאַטען וואַסער, לויפט דאָס קינד שוין און ברענגט; אַ מחיה אַזוינע קינדער! ער קומט אין שטוב אַריין און בריינע זאָגט נאָר: דער טאַטע געהט — איז שוין שטיל!

געלויבט איז גאָט מען רעדט שוין דעם צווייטען זוהן אַ שדוך, און אַ גוטען שדוך. בריינע וויל טאַקי פאָהרען אָנקוקען די כלה. חגאות צייט וועט זי עס טהון, אַזוי האָט זי איהם געזאָגט. און וויַיל ער איז געוואָהר געוואָרען, אַז צום מחותן פאָהרט מען נישט דורך ענגלאַנד, איז ער איהר מוחל דעם כבוד, זאָל זי זיך אַ ביסעל איבערפאָהרען. פאַר וואָס נישט? זי פאָהרט אין גאַנצען פיער מאָל אין יאָהר נאָך סחורה, אויך קומט זי צוריק מיעד און מאַט פון לויפען, בעקוקען, דינגען... זאָל זי איין מאָל חאָטש פאָהרען און קומען מיט נחת, זאָל די וועלט זעהן, וואָס פאַר אַ ווייב ער האָט! ער אַליין וועט זיך ווייזען אויף די תנאים! אַפילו ביי דער חופה איז אויך גענוג! דעם ערשטען זוהנ'ס כלה האָט זי אויך אָנגעקוקט; זי איז שוין מזל'דיג צו אַזעלכע זאַכען... ער וועט זיך נאָך גענוג אָנפאָהרען...

עס זענען ווייטער אַוועק געגאַנגען אַ פּאָר יאָהר. אַז גאָט בענשט, בענשט ער מיט אַלעם, אַפילו מיט מנוחה — דער צווייטער זוהן האָט אויך חתונה געהאַט, און גוט חתונה געהאַט, ער עסט שוין אויף קעסט.

מענדילע האָט אַפילו גאַנץ וועניג געוואוסט וועך און וואָס; עס איז איהם איבערגעגאַנגען כמעט ווי אין אַ חלום. ער האָט אַפילו קיין איינציגען טאָג קיין יום־תהלים נישט פערפעהלט... עס האָט איהם דער קאָפּ

נישט ווען געטהון, אויסער אין דער פריה, נאָך דער גרויסער נאַכט, פון וועניגער שלאָפען!

און מענדילע פרעהט זיך. — נאָך אין גאַנצען דריי מיידלעך חתונה צו מאַכען, (ביי בריינען געהט עס געשווינד), און דערנאָך: שוין! איבער־געבען די מחיה, געדונגען אַ ברייטען וואָגען, מען זאָל זיך קענען אויסצי־העהן, אָנפאַקען מיט ענגליש שטרוי און וויאָ!

נאָר עפּיס פיהלט ער, אַז די פיס זענען איהם נישט בקו הבריאה, אַז פון אַ קורצע צייט איז איהם דער אָטהעם שווער. נאָר בריינע לאָזט איהם נישט צו קיין עגמת נפש, זי טרייסט איהם און קעבעלט איהם אַלע מאָהל מעהר; זי איז איהם מבטיח, אַז ער וועט נאָך אַלץ דער־לעבען!

. . . .

. . . .

איינמאָל זיצט ער אין בית־המדרש ביי'ם עין יעקב און דערהערט אַ געשריי; עס דאַכט זיך איהם — זיין טאָכטער; נאָר ניין, ווי קומט זי אויפ'ן שוהל־הויף? און אַ כלה־מיידעל וויינט נישט... עפּיס לויפט מען אויף די טרעפּ, מען שרייט: טאַטע! טאַטע! פאָרט איהר קול; עס איז אָבער דאָך נישט מעגליך!

ער וויל איבערקלערען, נעמט אַרויס אַ שמעק טאַבאַק, נאָר איידער ער האָט איהם אַריינגעזעצט אין די נאָזלעכער, האָט איהם שוין די טאָכטער געריסען ביי די לאַצען:

— טאַטע! די מאַמע איז אַוועקגעפאַלען, געוואַלד!

און איידער ר' מענדילע איז צו זיך געקומען און אַהיים געלאָפען, איז שוין בריינע געלעגען טויטע!

אין איין טאָג איז מענדילע באמת גריי־גראָה געוואָרען, דער אָטהעם טאַקי שווער און די פיס טאַקי געשוואָלען... ער האָט זיך נישט גע־ריכט, אַז בריינע זאָל איהם נישט איבערלעבען... ביי אַזאַ מאַן, ביי אַזוינע קינדער, ביי אַזאַ וואוילטאָג!...

און בריינע, אַזוי ווי מען האָט זי נישט אַרויסגעזעהן ביים לעבען, האָט מען זי קוים אָנגעזעהן אויף דער מטה... אַזאַ דאַרעניש!...

IV.

אַ כַּעַס פוּן אַ יוּדֶענֶע.

דאָס קלֵיינֶע שטִיבּעל אִיז פֶערחוּשכט ווִי אִין אִיהם דֶער דלוּת, אוֹיף זוֹעלכֶען עֶס ווֵיינֶען אַלֶע פִיר ווֶענד... אִינ'ם אֶ ב ג עֶ ר ִי ם עֶ נ עֶ ם סוֹפִיט שטֶעקט אַ האַקֶען — אַ יתום נאָך אַ גֶעווֶעזֶענֶעם הֶענגֶעל-לֵייכטֶער. דֶער גרוֹיסֶער, אָבּגֶעשֵׁיילטֶער אוֹיווֶען אִיז „אַרוּמגֶעגאַרטֶעלט בֵּיי דִי לֶענדֶען" מִיט אַ גראָבֶּען זאַק, שטֶעהט אִיבֶּערגֶעבּוֹיגֶען אִין אַ זֵייט, אוּן קוּקט אַרִיבֶּער צוּ זֵיין פִינסטֶערֶן שכן — צוּ'ם לֶערִיגֶען שוואַרצֶען קוֹימֶען, אוֹיף ווֶעלכֶען עֶס לִיעגט אַנ'אִיבֶּערגֶעדרֶעהטֶער טאָפּ מִיט אַנ'אָנגֶעבּרֶענטֶען ראַנד, אוּן אִין אַ זֵייט, אַנ'„עליו-השלום", אַ צֶערבּראָכֶענֶער לֶעפֶעל. דֶער בּלֶעכֶענֶער גבור האָט גֶעהאַט אַנ'עֶהרלִיכֶען טוֹיט: עֶר אִיז גֶעפאַלֶען אִין דֶער מלחמה מִיט אוֹיסגֶעדאַרטֶער, אַיינגֶעשפּאַרטֶער, נֶעכטִיגֶער קאַשֶע!

דאָס שטִיבּעל אִיז אִיבֶּערגֶעפוּלט מִיט כּלים; עֶס שטֶעהט אַ הִימֶעלבֶּעט, פֶערהאָנגֶען מִיט צוּרִיסֶענֶע פאָרהֶענגלֶעך... דוּרך דִי לֶעכֶער קוּקט אַרוֹיס דאָס בֶּעטגֶעוואַנד. אָהן צִיכלֶעך, מִיט רוֹיטֶע פֶערפֶעדֶערטֶע אוֹיגֶען. עֶס שטֶעהט אַ ווִיעגֶעל, פוּן ווֶעלכֶען עֶס שֵׁיינט אַרוֹיס אַ גרוֹיס גֶעלבּלִיך קֶעפֶעל פוּן אַ שלאָפֶענדִיג קִינד... עֶס שטֶעהט אַ קאַסטֶען, בֶּעשלאָגֶען מִיט בּלֶעך, מִיט אַנ'אָפֶענֶעם הֶענגֶעל-שלאָס, — עֶס מוּז שוֹין דאָרט קֵיין גרוֹיס עשירות נִישט זַיין, — עֶס שטֶעהט נאָך אַ טִישׁ מִיט דרַיי בֶּענקלֶעך; דאָס הִילצֶערנֶע מֶעבּעל אִיז אַ מאָל רוֹיט גֶעפאַרבּט גֶעווֶעזֶען, הַיינט אִיז טוּנקֶעל בּרוּדִיג... רֶעכֶענט נאָך צוּ: אַ שאַף, אַ פאָמִיעֶס-שאַף, אַ פאַס וואַסֶער, אַ קאָציוּבֶּע מִיט אַ לאָפּאַטֶע, ווֶעט אִיהר פֶערשטֶעהן, אַז מֶען קֶען שוֹין, אִין שטִיבֶּעל פוּן ד' עַל ד', קֵיין שפִּילקֶע נִישט אַרַיינוואַרפֶען...

און דאך זענען דא: אנ'ער און א זי.

זי — א יודענע אין די מיטעלע יאהרען — זיצט אויפ'ן קאסטען, וואס פילט אויס דעם ארט צווישען הימעל-בעט און דער וויעג.

זי האט אין דער רעכטער האנד דאס איינציגע, קליינע, פערגרינטע פענסטער; לינקס — דעם טיש. זי ארבייט א זאק, שאקעלט צו דאס וויעגעל מיט'ן פוס און הערט זיך איין, ווי ער לערנט ביים טיש. און ער לערנט מיט א זינגענדיג-וואלאכיש-וויינענדיג קול. ער לערנט און בעוועגט זיך אומרוהיג, אבגעריסען און נערוועז. טהייל ווערטער שלינגט ער, טהייל ציהט ער, טהייל חאפט ער, טהייל היפערט ער איבער; טהייל אקצענטירט ער און דריקט אויס מיט ליעבשאפט, טהייל שיט ער גלייכגילטיג ארויס, ווי ארבעס פון א זאק; דערביי רוהט ער נישט א רגע: דא חאפט ער ארויס פון קעשענע איין א מאל רויט און גאנץ געוועזענע פאטשיילע, ווישט זיך די נאז, דעם שווייס פון פנים און שטערן, באלד לאזט ער זי אראב אויף דער שויס און חאפט זיך קרייזלען די פאות, צופען דאס שפיציגע, ערטערווייס קוים גראהליכע, בערדעל... אט, בעהאלט ער אנ'אויסגעצופטע האר אין ספר אריין און הויבט זיך אן פאטשען אויף דער קניע, די הענד דערפיהלען דערוויל די פאטשיילע, חאפען זי און ווארפען א שפיץ אין מויל אריין; ער בייסט, ווארפט איבער איין פוס אויפ'ן צווייטען און טוישט אלע מינוט די פיס.

ביי דער גאנצער צייט קנייטשט זיך איהם זיין בלאסער שטערן אין דער לענג און אין דער ברייט, עס קנייטשט זיך אויס א קמץ איבער דער נאז. די לאנגע ברעמען ווערען, אונטער דער איבערגעלעגטער הויט פון שטערן, כמעט פערלוירען. דערוויל גיט איהם — דאכט זיך — עפיס א שטאך אין דער ברוסט; חאפט ער און דערלאנגט זיך מיט דער רעכטער האנד אויף דער לינקער זייט אנ'„על-חטא"... ראפטום פערלעגט ער דעם קאפ לינקס, דריקט צו מיט א פינגער די לינקע זייט נאז, מאכט מיט דער רעכטער זייט א קינסטליכע פאנטאנע, ווארפט איבער דעם קאפ רעכטס, די פאנטאנע שפריצט פון דער לינקער זייט נאז!... אין מיט'ן חאפט ער א שמעק-טאבאק, צוהוידערט זיך בעסער, דאס קול קלינגט, דאס בענקעל קנאקט, עס רודערט דער טיש!

דאס קינד וועקט זיך נישט! עס איז געוואהנט צו דער מוזיק.

און זי, דאס יונגערהייט איינגעשרומפענע וויב, זיצט און שעפט נחת פון מאן. זי לאזט פון איהם קיין אויג נישט אראב; איהר אויער

פֶערלִיערט קֵיין אֵיינצִיגֶען טאָן פון זַיין מויל... אַמאָל זִיפצט זִי: עֶר זאָל אַזוי — טראַכט זִי — טויגֶען צו ד עֶ ר וועֶלט ווִי צו י עֶ נ עֶ ר, וואָלט אִיהר דאָ אויך וואהל און לִיכטִיג גֶעוועֶזֶען... דאָ אויך...

— „מאַ! — טרייסט זִי זִיך — ווער שמועֶסט פון אַ כּבוד! נִישט יעֶדעֶר אִיז זוכה צו בּיידעֶ טִישֶׁען".

זִי הערט זִיך אַיין... אִיהר אַיינגעֶשרומפֶען פּנים עֶנדעֶרט זִיך, דאָס אויך וואָס אַ מאָל; זִי אִיז אויך נעֶרוועֶז:

עֶרשט אִיז דעֶרויף אויסגעֶגאָסעֶן געוועֶזען אַ ווִילדעֶ הנאה; אַזוי פִּיעל נחת האָט זִי פון זַיין תּורה גֶעשעֶפּט... דעֶרמאַהנט זִי זִיך, אַז הייַנט אִיז דאָך שוין דאָנעֶרשטאג, אַז עֶס אִיז דאָך קֵיין דרייַעֶר אויף שבּת נִישט דאָ, און דאָס גן־עֶדן לִיכט אויפ'ן פּנים, ווערט וואָס אַמאָל טונקלעֶר און טונקלעֶר, בִּיז דעֶר שמייַכעֶל פֶערשווִינדט פון גאַנצעֶן פּנים... דעֶרנאָך וואַרפט זִי אַ בּלִיק דורכ'ן פֶערגרִינטעֶן פעֶנסטעֶר, קוקט אויף דעֶר זון — עֶס מוז שוין זַיין שפּעט און עֶס אִיז נאָך אִין שטוּב קֵיין לעֶפּעֶל וואַרעֶם־וואַסעֶר נִישט דאָ, — און דִי שפִּיזלעֶך בּלייַבּעֶן אִיהר שטעֶהן אִין דעֶר האַנד, אַ טונקעֶלעֶר שאָטעֶן האָט שוין דאָס פּנים בּעֶדעֶקט. זִי וואַרפט אַנ'אויג אויפ'ן קִינד; עֶס שלאָפט שוין אומרוהִיג, עֶס ווערט זִיך בּאַלד אויפחאַפּעֶן, עֶס אִיז פאַר'ן קראַנקעֶן קִינד קֵיין טראָפּעֶן מִילך נִישט דאָ — און פון שאָטעֶן אִיז שוין אַ וואָלקעֶן גֶעוואָרעֶן, דִי שפִּיזלעֶך הויבּעֶן אָן אִין דעֶר האַנד צו צִיטעֶרן, צו וואַרפעֶן זִיך...

און אַז זִי דעֶרמאַהנט זִיך נאָך, אַז, אויסעֶר דעֶם, גֶעהט צו פּסח... אַז דִי אויעֶרִינגלעֶך מִיט דִי בּעֶנש־לייַכטעֶר זעֶנעֶן פֶערזעֶצט, דעֶר קאַסטעֶן־לעֶר, דעֶר העֶנגעֶל־לייַכטעֶר — פֶערקויפט, — הויבּעֶן אָן דִי שפִּיזלעֶך גאָר מעֶרדעֶרִיש צו טאַנצעֶן! דעֶר וואָלקעֶן אויפ'ן פּנים ווערט טונקעֶל־בּלאָה, אָנגעֶלאָדעֶן... אִין דִי קלייַנעֶ, גראָהעֶ אויגעֶן, וואָס מעֶן זעֶהט קוים אַרויס פון אונטעֶרן טִיכעֶל אויפ'ן קאָפּ, בּעֶווייַזעֶן זִיך — בּלִיצעֶן:

עֶר — זִיצט נאָך אַלץ און לעֶרנט; עֶר בּעֶמעֶרקט נִישט, אַז עֶס מאַכט זִיך אַ געֶווִיטעֶר, אַז עֶס ווערט אַלעֶ מאָל גֶעפֶעהרלִיכעֶר... אַז זִי לאָזט אַרויס דעֶם זאָק מִיט דִי שפִּיזלעֶך פון דעֶר האַנד און הויבּט אָן קנאַקעֶן דִי אויסגעֶדאַרטעֶ פִינגעֶר, אַז זִי קנייַטשט אַיין דעֶם שטעֶרן פאַר וועֶהטאָג. אַיין אויג ווערט צוגעֶמאַכט, און דאָס צווייַטעֶ קוקט אויף אִיהם, מעֶסעֶר־שפִּיצִיג אויפ'ן מאַן, דעֶם למדן, אַז עֶס וואָלט אִיהם, ווען עֶר זאָל

עֶס זעֶהן, קהל געֶוואָרעֶן אִין אַלעֶ אֵברים; דאָך עֶר זעֶהט נִישט, ווי איהרעֶ בלאָהעֶ ליפּעֶן ציטעֶרן, ווי די גאָמבּעֶ ציטעֶרט, ווי עֶס קלאַפּט א־ה־אַ צאָהן אָן אַ צאָהן... ווי זי האַלט זיך איין מִיט אַלעֶ כּוחות, נִישט אויס־צובּרעֶכעֶן... ווי דעֶר דונעֶר רײַסט זיך און רײַסט, און עֶס דאַרף נאָר אַ קלײנִיגקײַט, עֶר זאָל אַרויס פון מויל.

דאָס קלײנִיגקײַט האָט זיך געֶטראָפעֶן:

עֶר לעֶרנט און זאָגט! „שמע מיניה — — — תלת...“ און טײַטשט זיך אוים בנעימות: „איז דאָך פון דאַנעֶן געֶדרונגעֶן...“ עֶר וויל זאָגעֶן: דרײַ — נאָר דאָס וואָרט „געֶדרונגעֶן“ איז שוין געֶנוג געֶוועֶזעֶן... אִין דעֶם וואָרט האָט זיך אָנגעֶחאַפּט דאָס פּעֶרבּיטעֶרטעֶ האַרץ, דאָס איז געֶוועֶזעֶן דעֶר פונק צום פּולווער!

איהר שטאַרקעֶר ווילעֶן פּלאַצט. דאָס אומגליקליכעֶ וואָרט האָט געֶעֶפעֶנט אַלעֶ פעֶרהאַמעֶרטעֶ טויעֶרן, אויפגעֶהאַקט אַלעֶ ריגלעֶן... אויסעֶר זיך איז זי צוגעֶשפּרונגעֶן צום מאַן מִיט פיאַנעֶ אִין מויל, מִיט נעֶגעֶל אִין פּנים אַרײַן.

— נעֶדרונגעֶן, זאָגסט דו, געֶדרונגעֶן? אוי! אַ דרינגעֶניש זאָל אויף דיר קומעֶן, רבונו של עולם! — — האָט זי אויסגעֶשריעֶן פון אַ הײזעֶריג קול פאַר כּעס — אַ דרינגעֶניש, רבונו של עולם! יאָ! יאָ! האָט זי ווײַטעֶר מִיט אַ שלאַנגעֶן־קול געֶסיטשעֶט: פאַר פּסח... דאָנעֶרשטאג... ס'קינד קראַנק... קײַן טראָפּעֶן מילך! האַ!

עֶס פעֶרפעֶהלט איהר אָטהעֶם, די אײַנגעֶפאַלעֶנעֶ בּרוסט שלאָגט פאַליעֶס, פון די אויגעֶן יאָגעֶן בּליצעֶן.

עֶר בּלײַבּט ווי פעֶרשטײנעֶרט. בּלײך איז עֶר אויפגעֶשפּרונגעֶן פון בּעֶנקעֶל, אָהן אָטהעֶם פאַר שרעֶק, און האָט זיך הינטעֶרווײַליכטס געֶ־רוקט צו דעֶר טהיר.

זײ שטעֶהעֶן אײנס געֶגעֶן אַנדעֶרן און קוקעֶן זיך אָן; עֶר מִיט גלעֶ־זעֶרנעֶ אויגעֶן פאַר שרעֶק, זי — מִיט בּרעֶנעֶנדיגעֶ — פאַר כּעס... עֶר בּעֶמעֶרקט דאָך בּאַלד, אַז זי האָט פאַר כּעס קײַן שליטה נִישט, נִישט איבּעֶר דעֶר צונג, נִישט איבּעֶר די העֶנד. די אויגעֶן ווערעֶן איהם אַלעֶ מאָל קלעֶנעֶר; עֶר חאַפּט אַנ'עֶק פאַטשײַלעֶ אִין מויל אַרײַן, רוקט זיך נאָך אַבּיסעֶל אָבּ, אָטהמעֶט טיעֶפעֶר אָבּ און מורמעֶלט:

— העֶר, דו, אשה... ווײסט דו, וואָס איז? בּטול תּורה, נִישט לאָזעֶן דײַן מאַן לעֶרנעֶן, האַ? אַלץ פּרנסה, האַ?! און ווער גִיט דעֶם

פֿויגעלע! אַלץ ניִשט גלויבען אין גאָט! אַלץ יצר־הרע, אַלץ נאָר די וועלט... נאַרישע אשה... מרשעת! ניִשט לאָזען לערנען אַ מאַן... דערפֿאַר קומט גיהנם..."

אַז זי ענטפֿערט ניִשט, ווערט ער שטאַרקער בײַ זיך! איהר פּנים ווערט בלײַכער און בלײַכער, זי ציטערט אַלע מאָל מעהר, און וואָס מעהר זי ציטערט און ווערט בלײַכער — פֿעסטער און ראַשער ווערט זײַן קול:

— „גיהנם! פֿײַער! הענגען אויף דער צונג! אַרבע מיתות בית־דין!"

זי שווײַגט, דאָס פּנים איהר'ס איז שוין ווי אַ קרײַד.

ער פֿיהלט, אַז ער טהוט ניִשט גלײַך, אַז ער דאַרף זי ניִשט אַזוי קרענקען. אַז ער רעדט ניִשט ערהליך; נאָר אײַנהאַלטען קען ער זיך שוין ניִשט. אַלעס שלעכטע וואָס ער האָט ביז אַהער אין זיך געהאַט, שיטען זיך איהם אַרויס, ער קען זיי ניִשט אײַנהאַלטען.

— „ווײסט וואָס טײַטש? — געהט זײַן קול איבער ווי אין אַ בײַזען דונער: סקילה — דאָס הייסט: וואַרפען אין גרוב אַרײַן און פֿערשיטען מיט שטײַנער! שרפה — פֿיהרט ער ווײַטער און וואונדערט זיך אַליין אויף זײַן העזה — שרפה, דאָס הייסט: אַרײַנגיסען אין די געדערעם אַ לעפֿעל הייס־קאָכענדיג־זידענדיג בלײַ! הרג איז בסיף... דאָס הייסט: מען האַקט אָב דעם קאָפּ מיט אַ שווערד... אָט אַזוי! און ער מאַכט אַ בעוועגונג מיט דער האַנד אַרום האַלז. הײַנט — חנק... ווערגען... הערסט — ווערגען! פֿערשטעהסט — בטול תורה! אַלץ פֿאַר בטול תורה!

דאָס האַרץ טהוט איהם שוין וועה פֿאַר רחמנות אויף זײַן קרבן, נאָר עס איז איהם דאָס ערשטע מאָל, ער זאָל אַזוי גובר זײַן... עס פֿער'שכור'ט איהם! אַזאַ נאַרישע יודענע! ער האָט ביז אַהער גאָר ניִשט געוואוסט, אַז מען קען זי אַזוי איבערשרעקען.

— אָט דאָס איז בטול תורה! שרײַט ער ענדליך אויס. ער האַקט דאָך אָב, זי קען דאָך צו זיך קומען און חאַפּען אַ בעזים! ער שפּרינגט צוריק צום טיש, פֿערמאַכט די גמרא און לויפֿט אַרויס...

— „אין בית המדרש אַרײַן געה איך!" שרײַט ער איהר צו, שוין מיט אַ ווײכערער שטימע און פֿערמאַכט נאָך זיך די טהיר.

דאָס געשרײַ מיט'ן קלאַפּ פֿון דער טהיר, האָט אויפֿגעוועקט דאָס קרענקליכע קינד. עס הויבט לאַנגזאַם אויף די שוואַרצע ברעמען, דאָס

וועקסען-געל פנים פערקרימט זיך, און עס הויבט אן צו פייפען אונטער'ן געשוואלענעם נעזעל. נאר זי שטעהט אלץ אויף איהר ארט, אויסער זיך, ווי פערשטיינערט און הערט נישט דעם קינד'ס קול.

— האַ! רייסט זיך איהר ענדליך א הייזעריג קול פון דער פערענג-טער ברוסט ארוים — אזוי — נישט די וועלט, נישט יענע וועלט... הענגען — זאגט ער — ווער — זאגט ער — הייסע סמאלע — בלייז — זאגט ער! בטול תורה!

— גאר נישט... מיר גאר נישט... העשעט איהר אין צוריסענעם הארץ: דא הונגער... אהן א קלייד... אהן בענש-לייכטער... אלץ נישט... דאס קינד הונגעריג... קיין טראפען מילך... און דארט — הענגען... הענגען אויף דער צונג... בטול תורה — זאגט ער. —

— הענגען... חאַ! חאַ! חאַ! — רייסט זיך ראפטוים אוים איהר פערצווייפעלט קול... הענגען, יא. נאר דא! — באלד! אלץ איינס! נאך וואס ווארטען?

דאס קינד הויבט אן העכער צו וויינען, נאר זי הערט אלץ נישט.

— א שטריק! א שטריק! שרייט זי אויסער זיך, און זוכט מיט פערבלאנזיעטע אויגען א שטריק אין אלע ווינקעלעך.

— א שטריק וואו נעמט מען! זאל ער שוין מיין געביין דא נישט טרעפען! לאמיך חאטש דאס גיהנם פטור ווערען! זאל ער וויסען! זאל ער זיין א מאמע! זאל ער! א כפרה בין איך! א מלאך המות! אנ'עק! אנ'עק זאל זיין! א שטריק!

און דאס לעצטע ווארט רייסט זיך איהר פון האלז ארוים ווי א רוף אויף הילף ביי א שרפה.

זי דערמאהנט זיך, אז עס ליעגט ערגיץ א שטריק... יא, אונטערן אויווען... מען האט געזאלט אויפ'ן ווינטער דעם אויווען איבער-בינדען, ער מוז נאך דארט ליעגען...

זי לויפט צו און געפינט דעם שטריק: א פרייד — זי האט געפונען דעם אוצר! זי ווארפט אנ'אויג אויפ'ן סופיט — דער האקען זיצט... זי דארף נאר אויפ'ן טיש ארויף.

זי שפרינגט ארויף —

נאר פון דער הויך דערזעהט זי, אז דאס דערשראקענע, פער'חלש'-טע קינד איז אויפגעזעצט, עס בויגט זיך איבערן וויעגעל; עס וויל ארוים! אט, אט, פאלט עס ארוים...

— מאַמע! האָט דאָס קינד קוים אויסגעריסען פון שוואַכען העלזעל.
עס חאַפּט זי אַן אַנייער כעס. —
זי וואַרפט אַוועק דעם שטריק, שפּרינגט אַראָב פון טיש, לויפט צו צום קינד, און וואַרפט איהם דאָס קעפּעל אויפ'ן קישען צוריק, שרייענדיג:
— ממזר! אַפילו הענגען לאָזט עס מיך נישט! אפילו נישט הענגען בשלום! עס וויל שוין ציהען... ציהען וויל עס... אָ! סם וועסט דו ציהען פון דער ברוסט! סם!
— נאַ, פּרעסער, נאַ! — שרייט זי אויס אין איין אָטהעם, און שטופּט דעם קינד די אויסגעדאַרטע ברוסט אין מויל אַריין:
— נאַ, ציה, בייס!...

VI.

הָאִשָּׁה מָרַת חַנָּה.

(אַ פֶּעקִיל בְּרִיעף)

א) צוויי בריעף, וואס חנה האט בעקומען פון איהר ברודער מנחם מענדיל, און איין בריעף פון איהר שוואגערין חוה גיטל. בסך הכל דריי בריעף.

עֶרְשְׁטֶער בְּרִיעף.

החיים והשלום לאחותי הצנועה מרת חנה תחיה.

דיין בריעף האב איך ערהאלטען. וואס קלערסטו איך האב גענוג טרערען פארגאסען און א גאנצע נאכט געזיפצט און געקרעכצט; וואס קומט מיר אבער ארויס? גאט אין הימעל איז מיין עדות, אז איך בין דיר נישט אימשטאנד צו העלפען. און וואס דו שרייבסט וועגען דער ירושה, מוז איך דיר, ליעבע שוועסטער, זאגען, אז דאס איז גאר קיין ווערטער נישט! נאכ'ן יודישען דת האסטו קיין שום טענה־ומענה אויף דער ירושה; פרעג דיין מאן, ער איז דאך א יוד א למדן, וועט ער דיר אויך זאגען דאס איינענע. און דו דארפסט גאר נישט פרעגען דעם מאן, ער זאל דיר ערשט זאגען; אזא אשה כשרה ווי דו! עפענט אויף דאס דייטש־חומש און זעהט, אז צלפחד'ס טעכטער האבען בעקומען ירושה, נאר וויל עס זענען קיין

בנים־זכרים נישט געווען. אָבער, קוים זענען דאָ בנים־זכרים, בעקומען די טעכטער קיין ירושה נישט. און קיין שטר חצי זכר האָסט דו נישט. איי, וואָס דו זאָגסט, אַז דער טאַטע, עליו־השלום, האָט דיר דעם גאַנצען נדן נישט געס׳לוק׳ט, איז אַ ודאי קיין טענה נישט. וואָרען, צוריק געשמועסט, ווער קריגט דעם גאַנצען נדן? מיר האָט מען, ווייסט דו, אויך אָבגעריסען, און איך האָב, חלילה, קיין טענה נישט צו קיינעם. — און, בכלל, איז דער שכל מחייב, אַז אויב דער טאַטע, עליו השלום, האָט נישט געהאַלטען זיין התחייבות, האָט דאָס צווייטע צד אויך אַזוי געטהון, און מען איז דערויף בעשטאַנען; די צדדים האָבען אייגער דעם צווייטען מוחל געווען, ווי ביי אונז יודען דער מנהג איז. און איך האָב נישט געוואָלט שטעלען אויף מיין דעה, און איבערגעשמועסט די זאַך מיט אונזער רב און מיט די דיינים, און אלע זאָגען פה־אחד, אַז עס איז אַזוי.

און, בנוגע צו דער טענה, וואָס דו שרייבסט, אַז דו האָסט נאָר אַ האַלב יאָהר געגעסען קעסט, נישט אַ גאַנץ יאָהר, — פון דעם ווייס איך שוין גאָר נישט! לאָ פקדני אַבא — דערפון האָט מיר דער טאַטע עליו השלום, נישט געזאָגט. און ווייסען ווייסט דו, אַז איך בין דאַמאָלס געווען אַ פרוש, בין געזעסען ביי דער גאַנצער צייט ביי׳ם רבי׳ן, זאָל לעבען, און געלערנט... און חוה גיטל מיינע דערצעהלט, אַז עס איז אַזוי געוועזען: עס איז געוואָרען אַ שטיקעל מחלוקת צווישען אייך וועגען די מאַמע, עליה־השלום׳ס, שטאָדט אין דער ווייבערישער שול, און איהר האָט אייך אַרומגעריסען ביי די קעפ, און דער טאַטע, עליו־השלום, האָט דערפון גרויס צער געהאַט און גרויס עגמת־נפש; און איינמאָל שבת־צונאַכט׳ס, האָסטו געחאַפט דאָס פעקעל מיט׳ן מאַן און ביסט מיט׳ן אַוועק אין זיין שטעדטעל אַריין, — אויב אַזוי, ווער איז אייך שולדיג? אויף וועמען שרייסט דו? ווער האָט אייך געהייסען אַנטלויפען? אַז מען דאַרף עסען קעסט, עסט מען...

נאָר — איך מיין נישט. הס־ושלום, דיר אָנצוטהון עגמת־נפש. איך וויל דיר נאָר אויסווייזען, ווי ווייט אומגערעכט דו ביסט; אָבער יאָ גערעכט, נישט גערעכט, מען דאַרף זיך פיהרען לפנים משורת־הדין, בפרט קעגען אַנ׳אייגענע שוועסטער. נאָר וואָס העלפט עס? וויל יאָ, וויל נישט, אַז מען קען נישט! דאַרפסט וויסען, שוועסטער־לעבען, אַז דער פאָטער אונזערער, זכרונו־לברכה, האָט פאַר דער פטירה געמאַכט אַ צוואָה,

ער האט אוועקגעגעבען דאס גרויסע ש"ס דעם גרויסען בית-המדרש! דאס קליינע ש"ס — דעם קליינעם בית-המדרש, די משניות'ן מיט די עשרים-וארבע'ס האט ער געהייסען שיקען אין שטיבעל אריין, וואו ער, עליו-השלום, האט געדאווענט... קבורה געלד, נישט אויסגערעדט זאל עס זיין, האט געקאסט צוויי הונדערט גילדען, מיר ליד האב איך אויך צו-טהיילט א פונפציג גילדען, וואס רעד איך, מעהר, א סך מעהר ווי פונפציג גילדען! דעם טאטען, עליו השלום'ס, מלבושים האב איך אויך צוטהיילט ארעמע לייט, חוץ דער זיידענע קאפאטע, וואס איך האב, לויט צואה, איבערגעלאזט פאר מיין משה'לע, שיחיה, ער זאל אין איהר געהן אין א מזל'דיגע שעה, צו דער חופה, במהרה בימינו, אמן. וואס דען בלייבט בסך הכל?

זיך בלייבט נישט מעהר, נאר דאס הייזעל, נו, קיין שרפ"ט איז עס נישט ווערטה. דער דאך איז, לא עליכם, א חולה-נופל; אויף א האר הענגט ער. דער וואינט הייסט אראבנעהמען די אלטע פייער מויער, און אין גאנצען איז עס בחזקת סכנה.

נישט מעהר, שוועסטער לעבען, דו מיינסט, איך האב פרנסה! אז דער טאטע, עליו-השלום, איז נפטר געווארען און איך בין אראב פון קעסט, האב איך פערדונגען די דריי שטובען לינקס גרונם דעם סוחר, מען רופט איהם גרונם צאפ (דו מוזט איהם אודאי געדענקען און דאס ווייב זיינם — זלאטע), מיט דעם געלד קוועהל איך מיך און בעצאהל קוים פא-רימנע און אנדערע פאדאטקעס, וואס וואקסען פון טאג צו טאג. שולדיג בין איך בסך הכל פאר א יאהר אנדערטהאלבען מיט א שמיץ! דערווייל טהו איך מיר עצות, גיב א טרונק בראנפען, — קום שפעטער קום מארגען, כנהוג, נאר דער שטריק אויפ'ן האלז וואקסט, און וואס דער סוף דער-ציון וועט זיין, ווייסט איין רבונו של עולם.

איך בעוואהן די דריי שטובען רעכטס אין איינעם מיט'ן איינפאהר-הויז און מיט דער שענק; די צייט דערווייל איז זעהר שלעכט, די דער-פער ארום האבען זיך פערשווארען, נישט צו טרינקען קיין בראנפען. איז נאך ווייניג, האט דער פריץ געעפענט אין די ארומיגע דערפער שפיי-געוועלבלעך מיט טהיי-הייזער, — וואס זאל איך דיר זאגען? מען דארף רחמים! מען קוקט זיך די אויגען אוים, איידער מען דערזעהט א פויער!

און וואס דו שרייבסט, אז ווער עס קומט זאגט דיר, אז איך האב שעהן פרנסה, — זיי וויסען, אז מענשען האבען נאר גרויסע אויגען. איי-

דער מען פערדינט אַ דרײַער, איז קריעת ים־סוף. דערווײַל מוז מען בײַלע־סאָשען חתונה מאַכען, און איך ווער גראָה און אַלט דעריבער. די הוצאות זענען אין לשער, אויף חוב וויל מען נישט געבען, צו די מלבושים פעהלט נאָך אַ זײַדען אויבער־מלבוש, ואחרי ככלות־הכל, מוז חוה גיטל מײַנע, באַלד נאָך דער חתונה פאָהרען צו אַ דאָקטאָר. אַז שמואל רופא הײַסט שוין פאָהרען, פערשטעהסט דו שוין, ווי עס האַלט, רחמנא ליצלן... איך האָב געפרעגט דעם רבי'ן, זאָל לעבען, הײַסט ער, זאָל לעבען, אויך פאָהרען קײַן וואַרשאָ. און דער הוסט ווערט שטאַרקער פון טאָג צו טאָג, — גלײַך מען וואָלט האַלץ געהאַקט!

און דאָס, וואָס דו ווילסט מיך איבערשרעקען, אַז אויב איך וועל דיר נישט באַלד ענטפערן ווי עס געהער צו זײַן, וועסטו שרײַבען צו אונזער קרובה אין לובלין, און זי וועט געהן צו איהר אַדוואָקאַט, מען זאָל מיך איבערגעבען אין גוי'ישע הענד אַרײַן, — זײַ וויסען, שוועסטער לעב, אַז דערפאַר האָב איך גאָר קײַן פחד נישט! ערשטענס, פערשטעה איך, אַז עס איז גלאַט גערעדט, אַז אַזאַ כשר'ע צנועה, ווי מײַן שוועסטער איז, ווײַסט, וואָס אַ בית־דין איז, און וואָס אַ סאָנד, להבדיל, איז... אַזאַ שטות וועסט דו נישט טהון. אַ יודישע טאָכטער טהוט נישט אַזוי! און, דו זאָלסט אַפילו וועלען, האָסט דו דאָך אַ מאַן צו הונדערט און צוואַנציג יאָהר, און ער וועט אַזאַ עולה נישט דערלאָזען! ער וואָלט זיך שוין נישט געטאָרט ווײַזען בײַ'ם רבי'ן זײַנעם, אַפילו נישט אין שטיבעל אַרײַן קימען!

אויסער דעם, ראָטה איך דיר, זאָלסט, חס ושלום, נישט אַרויסוואַרפען קײַן געלד אויף אַדוואָקאַטען; אײן עס לא היה זענען זײַ די אַדוואָקאַטען, נאָר גיב און גיב און הערסט דו אויף צו געבען, ווייסט ער שוין נישט ווער דו ביסט.

און דערמאַהנען מוז איך דיר נאָך די טאָמאַשאָווער מעשה, וואָס דער טאַטע, עליו־השלום, פלעגט דערצעהלען. אפשר האָסט דו זי פערגעסען, וועל איך דיר נאָך אַ מאָל דערצעהלען. אַ מאָל איז דאָרט נפטר געוואָרען אַ בעל־הבית; איז די טאָכטער זײַנע, אַ גרושה, געלאָפען צו'ם אַסעסאָר, ער זאָל איהר אויסטהײַלען אַ חלק ירושה, ווי עס איז בדיניהם. דערווײַל, אַזוי ווי זי איז געשטאַנען און גערעדט מיט'ן אַסעסאָר, איז בײַ איהר אין שטוב אַראָבגעפאַלען אַ קויל פון קוימען... אין דער רגע האָט זיך אונטער־

געצונדען די שטוב, און עס איז איהר, נישט פאר אונז געדאַכט, נישט פאַר קיין שום יוד געדאַכט, אַ קינד פערברענט געוואָרען!

און איך ראָטה דיר, שוועסטער חנה, זאָלסט זעהן חרטה האָבען און תשובה טהון אויף דעם, וואָס דו האָסט געשריבען. אין אָדם נתפס על צערו, דאָס הייסט, ווי מענשען זאָגען — צרות נעהמען דעם שכל צו; נאָר אַ קטרוג קען, חס־ושלום, זיין דערפון, און דו דאַרפסט עפּיס אויף זיך נעהמען, האָטש אַ תענית איבער אַ טאָג!

איך פון מיין צד בין דיר מוחל מיט'ן גאַנצען הארץ. און, אַז דו וועסט קומען, אם ירצה השם, אויף מיין טאָכטערס חתונה, וועט אַלץ ווערען אויסגעהיילט, וועסט דו זיך מיט אונז משמח זיין אין אַ מזל'דיגע שעה. נאָר זעה, למען השם, נישט צו דערמאַהנען פון פראָצעסען, חס־ושלום! —

און דער עיקר פערדריסט מיך אויף בעלך, נר"ו, המופלג, וואָס שרייבט גאָר נישט פון זיין געזונד. אויב ער איז אויף מיר אין כעס, זינדיגט ער, און ער דאַרף דאָך וויסען, אַז כל הכועס וכו'. חוץ דעם, האָט זיך אַרויסגעלאָזט אַ קול אין אונזער שטעדטעל, אַז ימים נוראים איז ער נישט געוועזען ביי'ם רבי'ן און האָט געדאַוונט נאָר אין בית־המדרש. נאָך זאָגט מען, אַז ער וויל אָוועקלעגען דאָס לערנען און זיך צו עפּיס צושלאָגען. אַ נהנה מיגיע כפו, זאָגט ער, וויל ער זיין. וואָס פאַר אַ צער איך האָב דערפון, קענסט דו משער זיין. וואָרען „תורה מה תהיה עליה"? ווער וועט זיצען און לערנען, אַז נישט אַזוינע טהייערע קעפּ ווי ער?!

ער דאַרף וויסען, אַז דער טאַטע, עליו־השלום, האָט זיך מיט'ן משדך געוועזען נישט אויף דעם תנאי! און בפרט היינטיגע צייטען, ווען די אומות־העולם נעהמען זיך צום מסחר און די עסקים פאַלען פון טאָג צו טאָג, איז אַ ודאי אַ יושר, נשים זאָלען האַנדלען, און די מענער זאָלען טאַקי יושב ועוסק בתורה זיין, און דער רבונו של עולם וועט זיך אפשר טאַקי מרחם זיין... זאָל ער זיך בעסער אַרויסנעמען אַ כתב־רבנות, זאָל ער ווערען שוחט, מלמד, — וואָס ער וויל, נאָר נישט קיין סוחר, חס־ושלום... איך זאָל נאָר וויסען, אַז ער וועט מיר נישט אָברעדען מיין קינד פון מיין רבי'ן, וואָלט איך איהם מיין משה'לען געשיקט אויף לערנען מיט קעסט!

זעה, אַז דיין מאַן זאָל אָוועקלעגען די נאַרישקייטען, דו מאַך דיר־

אַ געוועלבעל, אַ שטעל... און זכות אָבות, הן פון דײַן צד, הן פון בעלך גר"ו'ס צד, וועט איך בודאי בײַשטעהן.

און פעריאָג, ראָטה איך דיר, די מרה־שחורה, מיט וועלכער דײַן בריעף איז אויסגעוויײַקט, אַז עס שנײַדט בײַם האַרץ. אַ בשר ודם אָהן בטחון, איז ערגער ווי אַ בהמה, רחמנא ליצלן. ער דרעהט זיך אַרום אויף דער וועלט, ווי אַ יתום אָהן אַ טאַטען; אַ גאָט, ברוך הוא, אין הימעל האָבען מיר, פערלאָזען פערלאָזט ער נישט.

אַז דער מענש פאַלט אַרײַן אין מרה־שחורה, איז אַ סימן אַז ער האָט, חס ושלום, קײַן אמונה, קײַן בטחון נישט, און דאָס איז נישט ווײַט פון ערגערע זאַכען, רחמנא ליצלן! וואָס איך וויל אפילו איבער מײַן מויל נישט ברענגען!

גם שרײַב מיר, אחותי חנה, ווי עס שטעהט בײַ איך מיט אַרבעס? אונזערע צוויי גרויסע סוחרים, דו געדענקסט דאָך זיי, דער לאָמער יוחנן און יונה סגי־נהור, האָבען אויפגעהויבען דעם מקח, און דער פריץ אונזערער האָט נישט אויף זריעה... אפשר וועט זיך, אם ירצה השם, מאַכען אַ שטיקעל עסק... עס איז אפשר מן השמים, איך זאָל האָבען צושטײַער צו חתונה־הוצאות. דײַן טובה פערלאַנג איך, חס־ושלום, נישט אומזיסט; זאָל זיך נאָר עפּיס מאַכען, שיק איך איך אויף הוצאות, זאָלסט קומען עם בעלך המופלג, שיחיה, אויף סאָשע־בײַלא, שתחיה'ס, חתונה, איך וועל נאָך פאַר דיר אַ מתנה געבען — דרשה געשאַנק מצד הכלה!

חוה גיטל, שתחיה, גריסט דיך גאָר פרײַנדליך. אַלײן שרײַבט זי נישט, ווײַל עס איז הײַנט בײַ אונז יריד; זענען געקומען צוויי סוחרים פון די זאַמושציער אַכל'ער און ווילען דוקא געפילטע פיש. די כלה, שתחיה, איז געגאַנגען צום שנײַדער אָנמעסטען אַ מלבוש, און מיך האָט מען דאָ אַלײן איבערגעלאָזט פאַר אַ שומר בײַ'ם קוימען.

און זעה, למען השם, אחותי חנה, נישט צוצולאָזען זיך צום האַרץ, אַוועקטרײַבען די מרה־שחורה און לעבען מיט בטחון. ווער עס שפּײַזט אַ ווערמיל אויף דער ערד און אַ פויגעלע אין נעסט, וועט דיך אויך נישט פערלאָזען.

גריס בעלך, וכו'

פון מיר אחיך — מנחם מענדיל.

צווייטער בריעף.

החיים והשלום לאחותי מרת חנה תחיה.

איך האָב דיין צווייטען בריעף דערהאַלטען. ער איז געוועזען דורכגעווייקט פון טרערען, און פול זלזולים געגען מיר, זוגתי חוה גיטל, שתחיה, און אפילו בתי הכלה, בילא־סאָשע, שתחיה, און איך האָב דערפון פיעל שפיכות דמים געהאַט, וואָרום פאַר וואָס? אחותי חנה, דו זאָגסט, אַז איך בין, חס ושלום, אַ גזלן, אַז איך האָב דיך געטראָפען, חס ושלום, אין וואַלד, און איך האָב דיך געהרג׳עט, חס־ושלום; אַז דורך מיר און זוגתי חוה גיטל, שתחיה, ביזט דו פערוואָגעלט געוואָרען פון דער היים, אַז מיין טאָכטער ביילא סאָשע איז, ביי דיר אין די אויגען, אַ חצופה, ווייל זי מאַכט זיך ווידענע מלבושים... מה אומר ומה אדבר, אַז איך מוז הערען און שווייגען, ווייל איך וויים, אַז דיר איז אַזוי שלעכט... אַז נישט דו רעדסט, נאָר דיין שווער געמיטה רעדט...

די זאַך איז אָבער נישט אַזוי. איך בין, חס־ושלום, קיין רוצח נישט! און זאָל קומען איינער פון גאַס, און זאָגען, אַז די קאַפאָטע, וואָס איך טראָג אויפ׳ן לייב, איז זיינע, און ער וויל האָבען אַ דין־תורה, רעד איך מיט איהם נישט דאָס אַנדערע וואָרט, און געה מיט׳ן צום רב. און, אם ירצה השם, אַז דו וועסט קומען אויף בילא־סאָשע׳ס חתונה, האָב איך מיט דיר אַ דין תורה, בפירוש אַ דין־תורה, פון קיין פשר האַלט איך נישט!

און זעה אַליין! בנוגע צו די קעסט, וואָס דו האָסט נישט דערעסען, ביסט דו דאָך אַליין מודה אין דיין בריעף, אַז די סבה איז געוועזען אַ מחלוקת צווישען דיר און זוגתי, תחיה. ווער עס האָט אָנגעהויבען איז נישט מיין זאַך. איך זעה נאָר, אַז בעלך איז, קיין עין הרע, אַ גרויסער גולם, שהלך אחרי אשתו... איהר זענט, זאָגט מען, אין אַ מוצאי־שבת אַנטלאָפען, לייטען־געלעכטער אָנגעמאַכט. דער טאַטע, עליו השלום, האָט געהאַט דערפון גרויס שבירת־הלב און קצור־ימים, (אַזוי האָט ער בפירוש געזאָגט; שכנים האָבען געהערט!) און דו לעגסט אַלץ אַרויף אויף חוה גיטל תחיה! מאַכסט איהר גלאַט אַ בלבול!

נאָר! מאי דהוה הוה — דער טאַטע עליו־השלום איז שוין אויפ'ן עולם־אמת! אוים קעסט, אוים טענות! שרײַ חי־וקים געגען גאָט, ברוך הוא!

און זײַ וויסען, אַז בתי הכלה בײַלא־סאָשע, איז גאָר, חלילה, קײַן חצופה נישט! זי איז נעבּיך גאָר נישט שולדיג! צו די זײַדענע מלבושים נויט מיך דער מחותן, דער תקיף. אײנמאָל האָט זי אַפילו געוויינט, אַז זי שטעלט אונז בדלות. וואָס זאָל מען אָבער טהון, אַז אין די תנאים שטעהט בפירוש „בגדי משי וסאַמעט‟, און ער טרעט נישט אָב פון די תנאים. אַז נישט, זאָגט ער, איז אוים, צעררײַסט ער די תנאים! און מעהר פעהלט מיר נישט, נאָר בתי, תחיה, זאָל, חס־ושלום פערזיצען!

און זײַ וויסען, אַז דער נדן איז אויך נאָך נישט גע'סלוק'ט אין גאַנצען במזומנים. צוגעזאָגט האָב איך זעקס, געגעבען דרײַ; אויף נאָך שתי מאות האָב איך געמוזט געבען אַנ'אַקט אויפ'ן הויז. ווײַסט דו דאָך, אַז דאָס הויז איז אויפ'ן טאַטענס, עליו־השלום'ס נאָמען, — קאָסט ווײַטער געלד, אײדער מען קען פערשרײַבען, וד"ל... אויף דער רעשט האָב איך געגעבען אַ זאָלאַ־וועקסעל אויף סטעמפעל, וליתר תוקף־ועוז — נאָך אַ חרם־קוויטעל. און צונד בין איך ערשט אין דער קלעם, אַז דער רבונו־של עולם זאָל זיך מרחם זײַן.

נאָר רעד מיט אַ יודענע! נישט אומזיסט האָבען אונזערע חכמים געזאָגט: „נשים דעתן קלות‟ און מענשען זאָגען: לאַנגע האָר — מײַדעל־ווײַז מײַן איך, און קורצער שכל... איך שרײַב דעריבער בעזונדער לבעלך, שיחיה; ער איז אַ מאַנסביל, אַ בן תורה, אַ מופלג בתורה, און ער וועט וויסען, אַז אַ בשר־ודם טאָר זיך נישט אַרויפלעגען אויף אײן אַנדערן בשר־ודם, וואָרום: וכשל עוזר ונפל עזור, — אַ בשר־ודם קען קוים זיך אַלײן דערטראָגען... אַ מענש מוז האָבען בטחון.

און איך בין בטוח, אַז גאָט וועט דיך, חס־ושלום, נישט פערלאָזען; ער פערלאָזט נישט קײַן שוואַכע פליעג! נאָר פון רבונו של עולם קענסטו געהאָלפען ווערען, צו'ן איהם זאָלסט דו מתפלל זײַן, און איך פון מײַן צד, אַז איך וועל, אם ירצה השם, זײַן בײַ איהם, זאָל לעבען, וועל איך אָנגעבען פון דײַנעטוועגען אַ קוויטעל מיט אַ בעזונדערן פדיון: 2 צי 3 מאָל ה"ג און עס מוז פועלן!

און בנוגע צום אַרבעם, האָט זיך אויסגעלאָזט אַ בוירעם. אײדער

וואָס, אײדער ווען, האָט זיך גבריאל דער פּאַכטער אַראָבגעבּרענגט פון אײער געגענד עטליכע פוהרען אַרבּעס. פערדינט האָט ער אַ מטמון! ער מאַכט שוין חתונה אַ זוהן און נישט שוין נדן... וואָס קלערסט דו, אַז גאָט וויל, פּעהלט דיר אויף אַ מאַרקע, פערשפּעטיגט זיך דײן תּשובה אויף מײן בריעף, און גבריאל ווערט דער חכם!

און וואָס דו שרײבּסט, אַז דאָס קינד דײנס איז נישט בּקו־הבּריאה, זאָל טאַקי דער רופא חולים העלפען; אין סכּנת־נפשות, גלויב נישט; נאָר אָהן מרה־שחורה! איך האָב געטהון מײנס. איך בּין אויפגעשטאַנען גאַנץ פריה, געגאַנגען אין גרויסען בּית־המדרש אַרײן, אַרײנגעוואָרפען אין מאיר בּעל הנס, אויפגעשריבּען אויף דער מזרח וואַנד „לרפואה־שלמה” מיט גרויסע אותיות. און, אויב עס וועט זײן אם ירצה השם, אַ לעזונג, וועל איך נאָך שיקען ליכט אין שוהל אַרײן. דעם רבּי'ן זאָל לעבען וויל איך אויך מודיע זײן. און נישט דערמאַהנען, אַז בּעלך איז נישט זײן חסיד, און דו ווײסט, אַז בּײ איהם, זאָל לעבען, בּין איך אַ בּן בּית...

פון מיר, אחיך

מנחם מענדיל.

עיקר שכחתי. מירל־פיגא, דעם דינ'ס טאָכטער איז, לא עליכם, געוועזען מקשה לילד, האָט מען אַראָבגעבּרענגט אַ דאָקטאָר פון טאָמאַשאָוו און דער מאַן איז תּיכּף אַוועקגעלאָפען צום רבּי'ן, זאָל לעבען. צי דער דאָקטאָר האָט קאַליע געמאַכט, צי וואָס, נאָר אַז דער מאַן איז געקומען, האָט ער זי שוין געטראָפען אויף דער מטה. ער האָט איהר געמאַכט גאָר אַ שעהנעם הספד. צונד רעדט מען איהם שדוכים, איך וועל מיך אויך אַרײנלעגען אין דער זאַך. עס איז אַ מצוה אַזאַ שעהנעם יונגען מאַן אַ טובה צו טהון. אַגב, טאָמער בּעשערט השם יתבּרך אַ רײכען שדוך וועל איך נישט צולעגען.

אחיך הנ"ל.

זוגתי חוה גיטל, שתחי', לאָזט דיך גריסען גאָר פרײנדליך. וכן בּתי הכּלה שתחיה. מיט גאָטס הילף וועסט דו, אם ירצה השם, די טעג בּעקומען אַ חתונה־בּריוועל. עס זאָל אונז אַלע זײן צו מזל און צו בּרכה.

מנחם מענדיל הנ"ל.

ציפתי האהובה, המיוחסת והצנועה האשה הכשרה הלא היא מרת חנה תחיה.

ראשית בִּין אִיך דִיר מוֹדיע, לִיעבּע שוועסטער און שוועגערִין, אַז מהיום והלאה, אַז נאָט וועט שענקען דאָס לעבּען, וועל אִיךְ אָבּנעמען דײַנע בּרִיעף, נִישט מײַן בּעל־בּכי און אשפּה וועל אִיך פון זײַ מאַכען! צווייטענס, לִיעבּע שוועגערִין, אִיז דאָס פון דײַן זײַט, צווִישען אונז גערעדט, אַ גרויסע חוצפּה. וואָס דו האָסט זיךְ אָן אונז אָנגעחאַפּט און דוקא פאַר אַ חתונה, און מאַכסט אונז די טעג פִינסטער ווי די נעכט, און ווִילסט נאָךְ אָנמאַכען אַ שוואַרץ־פִינסטער לעבּען צווִישען מאַן און ווײַבּ. דו מוזט, אַ פּנים, מײַנען, לִיעבּע שוועגערִין, אַז דו בּיזט נאָךְ בּײַם שווער, זכרונו לברכה, אויף קעסט, אַז דו בּיסט אַ פערצויגענע בּת־יחידה, אָהן שום דרךְ ארץ; און אַז מען גִיעט דיר נִישט דעם טעלער'ל פון הִימעל, ווִילסטו אַלעמען אויסשטעכען די אויגען, די וועלט אומבּרענגען, און די קולות דײַנע געהען עד לב־השמים. אִיךְ געדענק נאָךְ דײַן טופען מִיט די פִיסלעךְ, דײַן זעצען מִיט די פויסטען אִין טִיש אַרײַן, בּשעת, ווען דער תּם דײַנער שטעלט זיךְ אִין אַ ווִינקעל אַרײַן שאָקעלט מִיט'ן שאָפּענעם קעפּעל, אַז די פּאות וואַרפען זיךְ אִיהם, ווי די לולבים; דער שווער, זאָל ער מִיר עס דאָרט מוחל זײַן, זאָגט דאָךְ אַ ודאי, אַז די בּת־יחידה אִיז גערעכט.

טהײַערע שוועגערִין חנה! עס אִיז שוין צײַט זיךְ אויפצוחאַפּען פון שלאָף, צו פערגעסען די פּוסטע חלומות, און צו זעהן אויף וואָס פאַר אַ וועלט מען אִיז. דער שווער, זכרונו־לברכה, אִיז שוין לאַנג אויפ'ן עולם אמת; נִישט דאָ קײַן קעסט, אויסגערונען! אַ בּת־יחידה קענסט דו נאָר זײַן בּײַ דײַן אײגענעם מאַן, נִישט בּײַ קײַן אַנדערן, און אִיךְ ווײַז דיר צוויי מאָל פִינף פִינגער!

און דעם בּרִיעף־טרעגער האָבּ אִיךְ זהיר והזהר אָנגעזאָגט, ער זאָל דײַנע בּרִיעף אָבּגעבּען מִיר צו דער האַנד, נִישט מײַן כּשר בּהמה'לע. זײַ ווִיסען, לִיעבּע שוועגערִין, אַז די גאַנצע וועלט בּלאָזט אויף די נעגעל פון דײַן שגעון! ווער עס הערט, זאָגט נִישט אַנדערש, גאָר אַ דבּוק, רחמנא־ליצלן! סערִיל די נגידה האָט מִיר בּפירוש געזאָגט, אַז דו בּיזט ווערטה, מען זאָל דיךְ קורע־בּרג זײַן! און אִיךְ קען גאָר נִישט פערשטעהן, וואָס דו ווִילסט האָבּען פון מִיר! נִישט אִיךְ חיה גיטל האָבּ, חס ושלום, געשרִיבּען

די תּורה; נישט איך, חוה גיטל, בין, חס ושלום, אַראָפּ מיט דונער און בליטצען אויפ'ן באַרג סיני, אַוועקצוגזלן פון דיר דעם דין פון ירושה; און אז דער שווער דײַנער, זאָל מיר עס דאָרט מוחל זײַן, איז געווען אַזאַ בטלן, ווי דײַן מאַן דער תּם, און אַז מען האָט דיר נישט געגעבן קײַן שטר הצי זכר, בין איך שולדיג? און דער רבונו של עולם איז נישט, חס ושלום, אין מײַן רשות; די שליסעל פון שערי רחמים, ליגען נישט בײַ מיר, — עס איז דאָ צו ווערמען צו שרײַען! האָסט נישט קײַן סדור, קײַן מחזורים, קײַן תּחנות? דאַווען, בעט רחמים! און אויב דאָס קינד דײַנס איז טאַקי חולה מסוכּן, איז דאָרט אויך דאָ אַנ'אָרון קודש אײַנצורײַסען, קברים צו מעסטען, און מאיר בעל־נס אויף צדקה פעהלט אויך נישט! דו ווייסט אָבער נישט מעהר, נאָר — חוה גיטל; חוה גיטל און ווידער חוה גיטל! פעהלט דיר פּרנסה, ווער איז שולדיג? חוה גיטל! גיסט דו צו איהר אויס דײַן ביטער האַרץ; איז דיר קראַנק דאָס קינד, ווער איז שולדיג? מסתּמא חוה גיטל, און פערשרײַסט מיר דעם קאָפּ! און איך, איין גאָט אין הימעל ווייסט דעם אמת, בין חולה־מסוכּן, איך פּאָכע מיט דער נשמה און בײַ'ן אַ ליאַדע עגמת־נפש, ווער איך ממש אויס מענש. און אַז מיר חאַפּט אָן דער הוסט, איז טאַקי סכּנות נפשות, מײַן איך, אַז עס עקט זיך מײַן וועלט. איך בין, ווי מען זאָגט: אַ פוס אין שטוב אַ פוס אין גרוב. און אַז די דאָקטוירים וועלען מיך נאָך הייסען פאָהרען קײַן אויסלאַנד וואַסער טרינקען, בלײַב איך אָן אַ העמד, חס ושלום; און אויף ווערמענס הענד לאָז איך איבער די שטוב, די פּרנסה, די זעקס קינדערלעך, וואָס?

דו ווייסט, דאַכט זיך, אַז אויף מיר שטעהט דאָס גאַנצע הויז, אַז אַלץ ליעגט אויף מײַן קאָפּ, אַז ווי אחיך מנחם מענדיל גיט זיך נאָר אַ ריהר, איז באַלד אַ שאָדען; לעהמענע הענד האָט ער, דאָס שלים־מזל! אַ מענש זאָל נישט טויגען, נישט צו גאָט, נישט צו לײַט; זאָל נישט אַרײַנטהון קײַן האַנד אין קאַלט וואַסער אַרײַן, גאָר נישט! פעהלט מיר נאָך, עס זאָל קומען דער דאָקטאָר און זאָגען, אַז עס וואַקסט בײַ מיר די מילץ אין דער ברייט, אַז די סכּנה איז חס ושלום, זעהר גרויס, אַז איך ברויך גרויס רחמים! — קומסט דו און מאַכסט מיך פאַר אַ גליקליכע נגידה, איך זאָל דיר העלפען.

ליעבע שוועגערין, איך זאָג דיר בפירוש, אַז דו האָסט אַ האַרץ פון אַ טאַטער, נישט פון אַ יודישע טאָכטער; ביסט פּשוט אַ מענש אָהן

רחמנות! שוין צײַט, זאָלסט נאָר אין גאַנצען אויפהערען מיט דײַנע ליעב־הארציגע בריוועלעך! און זעה, למען השם, צו קומען אויף דער חתונה וואָס וועט זײַן, אם ירצה השם, גאָר קירצליך. ווען, ווײס איך נאָך אַלײן נישט, ווײַל איך וויל עס נישט נעהמען אויף מײַן אחריות. זאָל מנחם מענדיל פאָהרען צום צדיק, און אָבשטעלען אויף זײַן בעראָטה, ווען די חתונה זאָל זײַן אין אַ מזל'דיגע שעה, און איך וועל דיר שוין מודיע זײַן. מתנות ברענגען דאַרפסט דו נישט. און, אַז דו וועסט, אם ירצה השם, קומען מיט בעלך המופלג, שיחיה, וועט איהר בײַ מיר זײַן פון די געהויבענע געסט, איך וועל אײַך זעטצען אויבען אָן; און די כלה בעט אײַך אויך זעהר און זעהר, איהר זאָלט קומען אויף דער חתונה, נאָר איהר זאָלט אײַך לײַטיש פיהרען, נישט חס ושלום, פאַרגעסען, וואו איהר זײַט אויף דער וועלט, און נישט אָנטהון קײַן חרפות ובושות.

גריס בעלך, שיחיה, מיט'ן קינד לרפואה שלמה

פון מיר, דײַן שוועגערין

חוה גיטל.

ב) פיער בריעף וואָס חנה האָט בעקומען פון מאַן שמואל משה.

ערשטער בריעף

זוגתי האהובה מרת חנה תחיה.

ווען מײַן בריעף, וועט קומען צו דיר אין דער האַנד אַרײַן, וועל איך, בעלך שמואל משה, שוין זײַן אין מרחקים. און איך בעט בײַ דיר סליחה ומחילה אויף דעם. איך בין אַוועק פון דיר נישט מיט מײַן גוטען ווילען, איך האָב שוין לענגער נישט געקאָנט אויסהאַלטען; איך האָב געזעהן בחוש, אַז עס איז כלו כל הקיצין, אַז עס איז שוין די צרות נישט צו דערטראָגען; דעם נדן האָבען מיר אויפגעגעסען, די ירושה האָט דײַן ברודער דער גזלן, אײַנגעשלונגען, ער האָט בענוצט די צײַט, ווען די בריעף זענען צווישען אײַך געגאַנגען, און האָט פערשריבען דאָס הויז אויפ'ן

מחותן'ס נאָמען, — צושלאָגען זיך צו אַ שטיקעל עסק האָב איך נישט געקאָנט. נישט געהאַט מיט וואָס; איז מיר קיין אַנדערע עצה נישט גע-בליבען נאָר, אָדער זיך, חס ושלום צו הענגען, ווי משה דער שניידער האָט געטהון, אָדער אַנטלויפען קיין אַמעריקאַ — האָב איך אויסגעקליבען אַמעריקאַ; זאָל איך חאָטש יענע וועלט נישט פערליערען. און אין אַמע-ריקאַ וועל איך שוין נישט זיין קיין בטלן, קיין „כלי־יקר"; איך וועל מיט גאָטס הילף מיט'ן שווייס פון שטערן, מיט מיינע צעהן פינגער פערדינ-נען אויף אַ שטיקעל ברויט, ביז השם יתברך וועט זיך מרחם זיין און וועט אַריינשיקען די ברכה אין מיינע צעהן פינגער, און אפשר וועט ער גאָר בענשען דיין מסחר דאָרט מיט די ציבעלעס, און וועט אונז צוריק צוזאַמענפיהרען, אָדער מיך צו דיר אָדער דיך צו מיר! אמן, כן יהי רצון.

און איך בעט דיך זעהר, ליבע, גוטע חנה, זאָלסט דיך נישט אַזוי מצער זיין, נישט אַזוי פיעל וויינען. דו ווייסט, אז מיין גאַנצער מיין מיט'ן אוועקפאָהרען איז נאָר — פרנסה, נאָר דאָס שטיקעל ברויט! דו ביסט זוגתי חנה און איך בין דיין מאַן שמואל משה, און ביידע זענען מיר צוגעבונדען צום קינד, זאָל לעבען און געזונד זיין. ווען איך וואָלט געהאַט חאָטש אַ שטיקעל טרוקען ברויט, וואָלט איך עס, חס־ושלום, נישט גע-טהון... אפשר וועט זיך דערווייל השם יתברך מרחם זיין, און, אַז דיין ברודער, דער גזלן, וועט דערהערען, אַז איך האָב דיך חס־ושלום געלאָזט אַן'עגונה, וועט ער אפשר פאָרט רחמנות קריגען, דאָס שטיינערנע האַרץ וועט ווייכער ווערען, און ער וועט דיר גיכער אפשר שיקען עטליכע רובעל אויף פרנסה...

וואָס זאָל איך רעדען און וואָס זאָל איך זאָגען, מיין גאָלדענע חנה?! איך מוז דיר זאָגען, אַז די מחשבה אַוועק צו פאָהרען, און דיך איבער צו-לאָזען מיט'ן קינד, איז מיר שוין אַ סך מאָל אַרויפגעקומען אויפ'ן זינען. איך האָב שוין לאַנג געזעהן, אַז איך האָב נישט קיין אַנדערע ברירה. טאָג אַזוי נאַכט האָב איך דערינען געקלערט, אי ביים דאַווענען, אי ביים לערנען. איך האָב נאָר געוואַרט, דעם קינד, עס זאָל איהם זיין לרפואה שלמה, זאָל בעסער ווערען. אַז דעם קינד, זאָל לעבען, איז בעסער גע-וואָרען, האָב איך דאָך נישט געהאַט דאָס האַרץ דיר צו זאָגען, אַז איך וויל אַוועק, וואו די אויגען וועלען מיך טראָגען... איך האָב מורא געהאַט, אַז דו וועסט זאָגען, אַז דו ווילסט נישט, און איך וועל נישט קענען טהון

קענגען דײַן רצון. האָב איך אַלץ אין מיר געהאַלטען, אָבגעגעסען זיך אין דער שטיל דאָס האַרץ. נאָר, אײערנעכטען, אַז דו האָסט אַ הײַם געברענגט אַ פֿונט ברויט, און צוטהײלט פֿאַר מיר און פֿאַר'ן קינד, זאָל געזונד זײַן, און געזאָגט, אַז דו האָסט שוין געגעסען בײַ'ם שכן, און איך האָב דערקענט אין דײַן פּנים, וואָס האָט בעקומען אַלערלײ קאָליערען, — ווײַל דו קענסט בטבע נישט זאָגען קײַן ליגען — אַז דו נאַרסט מיך, אַז דו האָסט אין דײַן מויל נישט געהאַט, — האָב איך בשעת מעשה דער־פֿיהלט, ווי ווײַט איך זינדיג קעגען דיר! עסענדיג פֿון ברויט, האָב איך געפֿיהלט, אַז איך עס פֿון דיר דאָס פֿלײש, חס־ושלום; און דערנאָך, בײַם גלעזעל טהײ, אַז איך טרינק, אַז איך זויג אויס, חס־ושלום, דײַן בלוט. עס האָבען זיך מיר מיט אַ מאָל די אויגען געעפֿענט; איך האָב ערשט דערזעהן, וואָס פֿאַר אַ פּושע־ישראל איך בין! און אויסזאָגען האָב איך פֿאָרט מורא געהאַט; בין איך ענטלאָפֿען אָהן דײַן ידיעה. —

בײַ יחיאל דעם מלוה האָב איך פֿאַרזעצט די אויבערשטע קאַפּאָטע מיט'ן טלית, נאָר, למען השם, דאָס זאָל קײנער נישט וויסען — און האָב גענומען אויף הוצאות. אַז עס וועט מיר פֿעהלען, זענען אומעטום דאָ יודען בני־רחמנים און מען וועט מיך, חלילה, נישט לאָזען פֿאַלען אין גאַס. וועל איך אָנקומען צו מתנת בשר־ודם! און אַ נדר האָב איך געטהון, אַז איך וועל, אם ירצה השם, שפּעטער, אַז זײַן ליבער נאָמען וועט זיך מרחם זײַן, און איך וועל וואָס עס איז פֿאַרדינען, וועל איך אַלץ אָבגעבען אויף צדקה, מיט רווחים, — אם ירצה השם!

דאַרפֿסט פֿערשטעהן, מײַן גאָלדענע חנה'לע, ווי מיר איז שווער און ביטער דאָס אַוועק־פֿאָהרען... אַז אונזער אײנציג טהײַער קינד, איז געבוירען געוואָרען, איז מיר אַ ודאי אין זינען נישט אַרײַנגעקומען, אַז איך וועל איהם מוזען איבערלאָזען, חאָטש אויף אַ צײַט, אָהן אַ טאַטען...

די נאַכט, וואָס איך בין אַוועק, בין איך אָבגעשטאַנען, אַ ודאי אַ שעה אויפ'ן זײגער איבער דײַן בעט; דו ביזט געשלאָפֿען. בײַ דער שײַן פֿון דער לבנה, האָב איך ערשט געזעהן, ווי דו זעהסט, נעבעך, אויס! ווי דאָס קינד, נעבעך, איז געל ווי אַ וואַקס... פֿאַר פּחד און גרויס רחמנות האָט מיר דאָס האַרץ געשטיקט; איך האָב שיער נישט אַרויסגעלאָזט אַ געוויין; אויס מענש בין איך אַרויס פֿון שטוב. איך האָב אָנגעקלאַפּט בײַ'ם בעקער, געקויפֿט אַ ברויט, שטילערהײט אַרײַנגע'גנב'עט זיך

אין שטוב און דיר איבערגעלאָזט. איך בין ווײַטער געשטאַנען אַ ווײַלע און האָב קוים כח געהאַט אָבצורײַסען די פּיס פון דער ערד... וואָס זאָל איך דיר זאָגען, חנה, אַ מענש שפּירט אַמאָל אין איין רגע יסורים פון הונ־דערט יאָהר!

חנה'שי קרוין, איך ווייס גאַנץ גוט, אַז איך בין אַ גזלן, אַ רוצח, וואָס איך האָב דיר נישט געלאָזט קיין גט, על כל פנים אויף אַ תנאי; אָבער גאָט אין הימעל איז מײַן עדות, אַז איך האָב דערצו קיין כח נישט געהאַט, קיין הארץ נישט געהאַט. מיר דאַכט זיך, אַז ווען איך וואָלט דיר איבערגעלאָזט אַ גט, וואָלט איך, חס ושלום, געשטאָרבען אינטערוועגס פאַר יסורים; מיר זענען דאָך אַ געטרײַער, כשר'ער זווג; השם יתברך אַליין האָט אויפ'ן זווג מסכים געווען. און איך בין צו דיר אָנגעבונדען מיט'ן גאַנצען האַרץ: איין נשמה אין צוויי גופים. און איך ווייס נישט, ווי איך וועל לעבען אָהן דיר און אָהן דעם קינד, זאָל געזונד זײַן, אַפילו איין מי־נוט. און טאָמער זאָגט דיר עמיצער, אַז איך האָב דיך געלאָזט, חס ושלום, אַנ'עגונה. גלויב נישט! דען איך שמואל משה, בין דײַן מאַן, און וואָס איך האָב געטהון האָב איך געמוזט טהון. וואָרען וואָס טהוט נישט אַ מענש פאַר נויט...

חנה'שי קרוין, ווען איך וואָלט פאַר דיר געקאָנט אויפרײַסען מײַן האַרץ, דו זאָלסט זעהן, וואָס דאָרט טהוט זיך, וואָלט מיר אפשר אַ ביסעל גרינגער געוואָרען. — צונד, מײַן כשר'ע נשמה, לײַד איך גרויסע צרות! די טרערען גיעסען זיך מיר פון די אויגען, אַז איך זעה נישט, וואָס איך שרײַב, און דאָס האַרץ קלעמט, און אין מוח דרעהט זיך ווי אַ מיהל... און עס קלאַפּט מיר אַ צאָהן אָן אַ צאָהן, און דער בעל עגלה, דער עם-הארץ, שטעהט איבער מיר און האַקט אין טיש אַרײַן און שרײַט: פאָהרען, פאָהרען!

רבונו של עולם, האָב שוין אַמאָל רחמנות אויף מיר, אויף מײַן ווײַב חנה, זאָל געזונד זײַן, און אויפ'ן קינד, איך זאָל נאָך פון איהם אַ מאָל נחת דערלעבען.

פון מיר, דײַן טרײַער מאַן, וואָס שרײַבט אויפ'ן וועג אין קרעטשמע,
שמואל משה.

צווייטער בריעף.

אשתי היקרה והאהובה,

וואס זאל איך רעדען, וואס זאל איך זאגען; איך זעה בחוש, אז מן השמים האט מען מיך געהיטען פאהרען. אז דאס איז געווען א גאט=זאך. דאס האט ער מיר איינגעגעבען שכל, איך זאל אוועק קיין אמעריקא; אלץ וואס השם יתברך טהוט לאזט זיך אוים צום גוטען.

מיין ליעבע חנה! בשעת איך מאך צו די אויגען, דאכט זיך מיר, אז איך בין אין דער היים, און עס חלומ'ט זיך מיר פון עק וועלט! ווארען באמת, ווער וואלט געגלויבט, אז אזא בטלן, אזא מענש אהן א צונג אין מויל ווי איך, — א מענש, וואס קען קוים א צורת מטבע, זאל פאהרען מיט דער באהן, לאזען זיך אויף א שיף איבער'ן ים און קומען בשלום קיין אמעריקא! אצבע אלהים! — גאט'ס השגחה איז עס... זיין ווילען נאר האט גובר געוועזען, אז איך האב געקאנט איבערלאזען דיך מיט'ן קינד, זאל לעבען. השם יתברך זאל געבען, מיר זאלען נאך זוכה זיין איהם מגדל צו זיין, לתורה לחופה ולמעשים טובים!

חנה'לע קרוין! איך האב מיך פריהער אנגעזעהן גרויס וואונדער אויף דער יבשה. דאס איז אבער גאר נישט געגען דעם, וואס איך האב געזעהן אויפ'ן ים. אויפ'ן ים, האב איך פערגעסען אלץ וואס איך האב פריהער געזעהן אויף דער יבשה, און צונד, ביי די וואונדער אין אמעריקא, פער=געס איך ווייטער דעם ים!

און אויף דער שיף האב איך, אין דער התחלה, גרויס צער און עגמת נפש געהאט; טאקי אין לשער נאר דאס אלץ איז אויך געווען לטובה, און איך גלויב, אז איך האב דאס אלץ איבערגעלעבט אין דיין זכות און אין זכות פון אונזער איינציג קינד!

חנה'לע, דו מוזט אודאי געדענקען לייב חזן, וואס איז א מאל, מיט עטליכע יאהר צוריק, געקומען צו אונז אין שטעדטעל אריין, און האט ביי אונז געדאווענט ימים נוראים. מוצאי יום כפור, געדענק איך, האסט דו מיר געזאגט, אז, צייט דו לעבסט, האסט דו נאך אזא דאווענען נישט גע=הערט. איך געדענק נאך אפילו דאס לשון, ווי דו האסט מיר געזאגט: לייב חזן צושרייט זיך ווי א לייב און צוויינט זיך ווי א קינד...

אויף מארגען, איז געווארען עפּיס א מחלוקת אין שטעדטעל. מען האט לייב חזן נישט אין זינען געהאט, נישט רעכט בעצאהלט; און ער איז, נעביך, ארומגעגאנגען אין די הייזער... געדענקסט מיט א קליין מיידעלע, גנענדיל האט זי געהייסען. זי האט נאכגעזונגען דעם פאטערס נגונים מיט איהר קינדיש קול'עכיל... אז זיי זענען אריינגעקומען צו אונז, האסט דו אויף איהר גרויס רחמנות בעקומען, האסט זי גענומען צו זיך אויף דער שויס, געקושט אין קאפּ, האסט איהר עפּיס געשענקט, איך געדענק שוין נישט וואס, און האסט זיך נאך צווויינט פאר רחמנות אויף דער ארעמער יתומה אהן א מאמען... דיך וואונדערט אפשר, וואס איך געדענק אזוי אלץ?

זיי וויסען, חנה'לע קרוין, אז איך געדענק אלע דיינע זיסע רעד, אלע דיינע תנועות, וואס האבען טויזענד חן געהאט; שטענדיג שטעהסט דו מיר פאר די אויגען! פאהרענדיג אויפ'ן ים, האט זיך מיר אויך וואס א מאל געדאכט, אז דו שטעהסט נעבען מיר, דאס קינד האלט זיך אן דיין פארטוך, און איך העד דיין קול און דעם קינד'ס קול, און עס קלינגט מיר אין די אויערן מיט אזא זיסקייט, וואס איז גאר נישט צו בעשרייבען. —

און צוגדערט האב איך מיך מיט דעם אייגענעם לייב חזן אויפ'ן וועג געטראפען. נישט צו זינדיגען מיט די רעד, איז דער לייב חזן גאר אין גאנצען אראב פון וועג! גאר, גאר...

אויף דער שיף האט ער נישט שטארק געקוקט, יא כשר נישט כשר; טרינקען טרינקט ער ווי נישט קיין יוד... איבער דער גאנצער צייט האב איך איהם נישט געזעהן אין טלית און תפלין... אדער ער זאל בענשען נאכ'ן עסען... געהן געהט ער ארום גאנצע טעג אהן א היטעל... און לא די, וואס ער אליין איז אזוי, פיהרט ער נאך די טאכטער אין זיינע דרכים... די דעמעלדיגע גנענדיל וועט היינט אלט זיין א יאהר זיבעצעהן, וואלסט דו זעהן — א פארטרעט! און ער הייסט זי, זי זאל זינגען און טאנצען פאר די פּאסאזירען פון שיף, און זי זינגט אויף כמה וכמה לשונות, רחמנא ליצלן. לייט הערען און פּאטשען מיט די הענד פאר נחת, און שרייען, דאס גוטע־יאהר ווייסט זיי וואס! און עס געהט צו אויסגעלאסען און פערשייט, אז — חלשות!

צום אלעם ערשטען, וואס זאל איך לייקענען, האב איך מיך מיט זיי זעהר דערפרעהט. פּארט, טראכט איך, היימישע מענשען, איך וועל שוין נישט ארומגעהן אזוי עלענד, אזוי איינער אליין. האב איך דערנאך

אָבער געהאַט גרויס שברות הלב ; איך האָב נישט געקאָנט צוזעהן זיין התנהגות מיט דער טאָכטער . און טהייל מאָל האָט מיך געשניטען אין הארץ , ווי אַ יוד אַ בעל־תפלה , וואָס פלעגט שטעהן פאַר׳ן עמוד , זיין אַ שליח פון כנסת־ישראל פאַר׳ן רבונו של עולם , רעדט גאָר פשוט נבול־פה , אַז די גאַל קעהרט זיך איבער . און אַ קול האָט ער , איז עס דורכגעברענט פון בראָנפען . . .

איז דאָך גוט , נעהמען זיי זיך נאָך צו מיר און ווילען מיך מאַכען פאַר אַ לייט ! חוזק מאַכען זיי פון מיר אויף דער שיף ! מען הערט נישט מעהר נאָר : בטלן , שוטה . . . ער צופּט מיר די פאות , זי רייסט די ציצית פון טלית־קטן און די גאַנצע שיף האָט מיט מיר צו טהון !

און וואָס פערדריסט זיי ? וואָס איך בין אַזוי אָבגעהיטען פון טרפות , וואָס איך וויל בעסער פאַסטען , איידער עסען פת עכו״ם .

דו ווייסט דאָך , אַז איך האָב מיך פיינט צו קריגען , רוק איך זיך אָב אָן אַ זייט , בעהאַלט מיך אין אַ ווינקעלע ! און וויין מיר אויס דאָס הארץ אין דער שטיל . . .

דער עולם געפינט מיך אָבער און מאַכט פון מיר לייטען־געלעכטער . איך האָב געמיינט , עס איז מיין עק !

ערשט צונד , אין אַמעריקאַ , זעה איך , אַז דאָס אַלץ איז געווען אַ גאָט־זאַך !

אַז דאָס האָט מיר גאָט , מיט זיין גרויס חסד , אָנגעגרייט לייב חזן מיט דער טאָכטער אין אַמעריקאַ , ווי ער האָט אָנגעגרייט יוסף׳ן פאַר זיינע ברידער אין מצרים .

וואָרען , וואָס וואָלט איך אָהן זיי געטהון ! אַ מענש אָהן לשון , אָהן אַ מלאכה , נישט וויסענדיג , וואו אַ טהיר עפענט זיך !

און לייב חזן איז דאָ אַ גאַנצער בן בית . ענגליש רעדט ער ווי אַ וואַסער . תיכף , אַזוי ווי איך בין נאָר געקומען , האָט ער מיך אריינגעפיהרט אין אַ ציגאַרען־פאַבריק , און — איך אַרבייט און פערדין שוין !

דערווייל וואָהנען מיר אפילו אין איין דירה . וואָרען , פרעג מיך בחרם , ווי אַזוי מען געהט דאָ דינגען אַ דירה !

אויך זענען זיי , — טאַקי גאָט׳ס חסד , בנוגע צו מיר , גאָר אַנדערש געוואָרען .

גנענדיל מאַכט שוין נישט חוזק אויס מיינע באָרד און פאות , און האַלט זיך פון מיר פון וויטענס , ווי עס פּאַסט פאַר אַ יודישע טאָכטער .

זי קאָכט פאַר אונז, און דאָס איז זעהר וויכטיג, הגם קיין פליייש עס איך נישט, נאָר אייער, און טהיי טרינק איך אָהן מילך. וואשען וואשט זי אויך.

פון דעם איז זיך באמת אַ מוסר אַרויסצולערנען, אַז טאקי וואס דער רבונו של עולם טהוט, טהוט ער צום גוטען.

און ווייסט, ווי אַזוי עס האָט זיך אַלץ איבערגעדרעהט צום גוטען? גאָר פשוט: אין דיין זכות!

נאָך אויף דער שיף, אַז איך האָב געזעהן, אַז איך וועל עס פון זיי נישט אויסהאַלטען, האָב איך מיר געמאַכט אַ הארץ און בין צוגעגאַנגען צו גנענדלען, און געזאָגט איהר, אַז איך בין דיין מאַן. איך האָב זי דער־מאַהנט דעם נאָך יום־כפור, ווען זיי זענען ביי אונז אין שטוב געוועזען, ווי אַזוי דו האָסט זי מקרב געוועזען, גענומען אויף דער שויס, און אַזוי ווייטער...

תיכף ומיד איז זי אַנדערש געוואָרען. זי האָט אויף מיר רחמנות געקריגען, די אויגען זענען איהר מיט טרעהרען פערלאָפען. זי איז באַלד צוגעלאָפען צום פאָטער און האָט מיט איהם איבערגעשמועסט די זאַך, און באַלד איז געוואָרען אַ שלום.

תיכף האָבען זיי געבעטען דעם שיפּס־קאַפּיטאַן, ער זאָל מיך הייסען בעסער בעהאַנדלען. און אַזוי איז געוועזען!

איך האָב אָנגעהויבען צו בעקומען ברויט, וויפיעל מיין הארץ האָט געגלוסט, און טהיי, וויפיעל איך האָב געוואָלט. די שיפּס לייט, האָבען מיך אויפגעהערט צו פייניגען, איך האָב אָנגעהויבען אָבצוּעטעמען.

דאַרפסט דו פערשטעהן, וואָס פאַר אַ חשובה די גנענדיל איז געוועזען ביי די לייט! און עס איז קיין וואונדער נישט; ערשטענס, איז ביי זיי דער עיקר אַ יפת תאר; פאַר אַ יפת תאר וואָלטען זיי אין ים אַריין געשפּרונגען. צווייטענס, איז גנענדיל זעהר אַ גוטע בטבע, און האָט חן ביי לייט, דעם זיבענטען חן!

אצונד, מיין גאָלדען ווייבעלע, וועל איך דיר אָנזאָגען אַ בשורה טובה:

לייב חזן זאָגט מיר צו, אַז איך וועל פערדינען, לכל הפחות, ביז צעהן דאָלאַר אַ וואָך.

איך רעכען זיך אַזוי צו פיהרען: אַ העלפט, — פינף דאָלאַר, וועל איך דיר שיקען, און פינף וועל איך מיר בעהאַלטען. דערפון וועל איך

לעבען, און וועל מיר נאָך אָנזאַמלען צו קויפען ש"ס; משניות׳לעך האָב איך מיטגענומען. עס איז ביי מיר געבליבען, איך זאָל יעדע וואָך לערנען, לכל הפחות, צעהן בלאַט גמרא. קיין טלית וועל איך דערווייל נישט קויפען, ווייל איך דאַווען לעת עתה אין לייב חזן׳ס טלית... וואָרען לייב חזן האָט מיטגענומען אַ טלית?

צו וואָס, אַפילו, ווייס איך נישט. ...ן דאַוונען, דאַוועגט ער נישט אַ וואָרט!

איך רעד מיר איין אַז דאָס איז ... מן השמים; מען האָט׳ן געהייסען פיהרען פאַר מיינעטוועגען אַ טלית.

און אפשר רעכענט ער צו דאַוונען דאָ ימים נוראים פאַר׳ן עמוד? עס געהט צו ימים-נוראים! איך ווייס? אין אַמעריקאַ איז אַלץ מעגליך! דאָ איז אַ פאַרקעהרטע וועלט!

און דער עיקר — איין דאָלאַר וועל איך בעהאַלטען, און זאַמלען מיט השם יתברך׳ס הילף, פאַר דיר מיט׳ן קינד אויף הוצאות, איהר זאָלט דאָ ביידע קומען אַהער. וואָרען איך זעה בחוש, אַז עס איז, השם יתברך׳ס רצון, איך זאָל שוין בלייבען דאָ אין אַמעריקאַ. און דער רבונו של עולם ווייס בעסער וואָס עס איז גוט פאַר אַ מענש.

ווייסט, וואָס איך וועל דיר נאָך זאָגען? אַז אַצונד בין איך שוין נישט מעהר אין כעס אויף דיין ברודער דעם גזלן; ווייטער דאָס אייגענע: איך זאָג, אַז דאָס איז אייך מן השמים! אַנדערש קען גאָר נישט מעגליך זיין, אַ מענש זאָל האָבען אַזאַ גזל׳ניש האַרץ קעגען איין אייגענע שוועסטער.

נאָר דאָס אַלץ האָט מען געפיהרט, איך זאָל אַנטלויפען קיין אַמעריקאַ, און דיך אַהער נעהמען. און אַז גאָט וועט מיר העלפען, איך וועל קומען צו עפּים געלד, וועל איך איהם נאָך, דעם ברודער דיינעם, אויך בעהילפיג זיין. ער איז אַ קבצן, זאָג איך דיר, איך זעה דאָך: וואָס ביי אונז הייסט אַ גביר, הייסט דאָ, אין אַמעריקאַ — אַ שלעפער!

איך ענדיג דעם בריעף, איך מאַך דאָס מאָל בקיצור, הגם, איך האָב נאָך אַ סך, אַ סך צו שרייבען. ווייל איך האָב מורא, לייב חזן מיט גנענדל׳ען זאָלען נישט אַריינקומען צו מיר אין שטוב; איך וויל נישט, זיי זאָלען זעהן, וואָס איך שרייב דיר. און איך בעט דיך זעהר, דו זאָלסט

מײַנע בריעף נישט ווײַזען קײַן שום בן אדם! וואָס דאַרף אַ פרעמדער וויסען, וואָס בײַ אונז קומט פאָר?

און איך האַלז אין קוש דאָס קינד. זאָל לעבען! גיב איהם אויך אויף מײַן חשבון צעהן טויזענד הײַסע קוש, — הערסט?

פון מיר דײַן מאַן

שמואֵל משה.

דער דריטער בריעף.

אשתי האהובה!

איך געדענק, דאָס ערשטע מאָל, אַז יוחנן שוסטער איז אַוועק פון אונז קײַן אַמעריקאַ, האָט מען אָנגעהויבען שטאַרק וועגען אַמעריקאַ צו שמועסען; ווי אַזוי מען פיהרט זיך דאָרט, ווי עס געהט צו.

מען האָט געפרעגט, אויב מען געהט דאָרט נישט אויפ'ן קאָפּ. און, אמת איז, אַז דאָ איז אַ פערקעהרטע וועלט! קײַן שום סדר; בלוים קולות מיט געוואַלדען, ווי בײַ אונז אין קצב'ישען מנין!

שטעל דיר פאָר, אַז בײַ אונז, למשל, זאָל קומען פלטיאל דער וואַטענמאַכער און יוסיל דער גאַרבער, און זאָגען, אַז דער רב אונזערער איז נישט קײַן למדן; ווײס איך, אַז ער איז נישט בקי אין גטין וקדושין; אָדער גאָר, אַז זײ געפעלט נישט דער ראש הקהל! הכלל — זײ ווילען אַיין אַנדערן רב, צי אַיין אַנדערן ראש הקהל! נו, נו, וואָלט מען זיך נישט געהאַלטען בײַ די זײַטען?

און דאָ, אין אַמעריקאַ, האָבען אַרבײַטער, ציגאַרען־שנײַדער, אַזוינע ווי איך, אין אַלעם אַ דעה! — זײ מאַכען מיט בײַ דער קלפי, מישען זיך בײַ די בוררים, און טרעף וואָס זײ קלויבען אויס? — אַ פרעזידענט!

און וואָס מײנסט דו, איז אַ פרעזידענט?

אַ פרעזידענט איז, נישט מעהר נישט וועניגער, ווי אַ ראש וראשון איבער דער גאַנצער מדינה! און, ווי איך האָב דאָ געהערט, איז אַמעריקאַ צעהן מאָל אַזוי גרויס ווי גאַנץ אײראָפּאַ! פערשטעהסט אַנ'עסק? הײַנט שטעל דיר פאָר מײַן שרעק, אַז איך זיץ מיר אַזוי נעכטען בײַ נאַכט

אין שטוב, האָב איך זיך די הײם, און מיט אַ מאָל עפֿענט זיך די טהיר, און עס קומען אַרײַן צװײ אַרבײַטאָרער, װאָס שטעהען מיט מיר בײַ אײן מאַשין, און — אַחינו בני ישראל! און זײ לעגען מיר פֿאַר צװײ נעמען, איך געדענק שוין אַפּילו נישט װאָס פֿאַר אַ נעמען, און זאָגען מיר, אַז איך בין אויך אַנ׳אַרבײַטער, און מוז זעהן, מען זאָל אויסקלויבען אַ פּרעזידענט, װאָס זאָל זײַן גוט פֿאַר אונזער קלאַס.

און זײ דערצעהלען מיר, אַז אײן פּרעזידענט האַלט פֿאַר די רײַכע לײַט, און טרעט מיט די פֿיס די אַלע, װאָס לעבען פֿון זײערע צעהן פֿינגער; און דער צװײטער, טאַקי דער װאָס זײ װילען אויסקלויבען, איז גאָר אַ דימענט; ער האַלט שטאָל און אײזען פֿאַר אַרבײַטער, און די גראָבע בײַכער רודף׳ט ער מיט אַ שרעקליכער שנאה! און נאָך אַזעלכע נאַרישקײטען, װאָס איך האָב שוין גאָר נישט פֿערשטאַנען.

אין האַרץ האָב איך זעהר געלאַכט, נאָר פֿון שלום װעגען, — עס פּאַסט דאָך נישט, מבייש צו זײַן קײן מענשען, — האָב איך זײ געטהון די טובה און צוגעשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אויף יאָ!

אגב, האָב איך טאַקי געװאָלט, זײ זאָלען װאָס גיכער אַרויס פֿון שטוב, איך זאָל מיך שוין קענען זעצען שרײַבען צו דיר דעם בריעף. נו, זאָג אַלײן איז דאָס נישט אַ משוגעת?

נאָך זײערע רײד נאָך, קומט אויס, אַז עס װעט װערען פּרעזידענט דער, װאָס זײ װילען, װעל איך פֿערדינען צעהן דאָלאַר, און, חס ושלום, װערט אײן אַנדערער פּרעזידענט, װעל איך פֿערדינען נאָר נײַן, און אפשר אַכט!

און לײב חזן זאָגט, אַז ער פֿערשטעהט די פּאָליטיק! אַז אין דעם שטעקט אַ שכל! און, אַז איך װעל דאָ זײַן, זאָגט ער, אַ לענגערע צײַט, װעל איך קריגען אַ ידיעה אין פּאָליטיק. מילא, זאָל זײַן אַזוי שאָקעל איך איהם אויך צו מיט׳ן קאָפּ, טראַכט איך מיר: נכנס יין יצא שטות — האָט געגומען אַ איבריגען טראָפּען, רעדט ער פֿון װעג! האָט ער מיר אָבער געשװאָרען, אַז בשעת קלפּי, לעבט ער דערפֿון און עס בלײַבט איהם נאָך װעלכער גראָשען אויף שפּעטער; פֿערשטעה איך טאַקי נישט, װי אַזוי!

נאָר אַלע נאַרישקײטען אַװעקגעלעגט: נישט אונזער זאַך! זאָל זײַן דער, זאָל זײַן יענער פּרעזידענט, פֿון דעם װעט אונזער מזל נישט אויפשײַנען

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

די מעשה איז: אַז גאַנץ אָפט פאַל איך אַריין אין אַ מרה שחורה, און די טרערן קאַפּען מיר פון די אויגען אויף די ציגאַרעטן־בלעטער, וואָס איך שנייד; און ביי נאַכט שלאָפט זיך נישט, ווי עס דאַרף צו זיין!

טהײל מאָל הויבט מיר אָן קלינגען אין די אויערן; גאַנצע טעג האָב איך קאָפּ־וועהטאָג... און צו דעם אַלעם איז קיין בעסערע רפואה נישט דאָ, נאָר צו נעהמען פּאַפּיער, טינט און פעדער, און צו שרייבען אַ בריוועלע צו מיין גאָלדענער חנה.

מיין טהייערע ווייבעלע! איך קען פון דיר קיין זאַך נישט האַלטען בסוד. איך מוז דיר אַלץ דערצעהלען: איך לערן נאָך דערוויל משניות; קיין ש"ס האָב איך נאָך נישט געקויפט! און ווייסט דו פאַר וואָס? ווייל איך האָב געמוזט מאַכען גאָר אַנ'אַנדערע הוצאה.

זיי וויסען, מיין גאָלדענע חנה, אַז אומעטים איז איין וועלט. הגם מען שרייט דאָ אַלץ אין איינעם: פרייהייט, פרייהייט, איז דאָס אַלץ ווערטה אַ ציבעלע! מען האָט דאָ אויך פיינד אַ יוד! דאָ איז מען אפשר נאָך מעהר מבזה דעם צלם־אלהים פון אַ יוד! הינד, וואָס זאָלען אַרומלויפען אין די גאַסען, זאָלען בילען און רייסען יודישע פּאָלעס איז נישט דאָ, אָבער קיין לאָביסעס פעהלען דאָ אויך נישט. קוים דערזעהען זיי אַ קאַפּאָטע, ווערט אַ געשריי: דזשיו, דזשיו! אויף זייער לשון איז עס פונקט דאָס איינענע, וואָס ביי אונז „זשיד". און זיי וואַרפען נאָך שטיינער און בלאָטע; בלאָטע פעהלט דאָ אויך נישט, ברוך השם! וואָס האָב איך געזאָלט מאַכען? האָב איך געטהון דאָס זעלבע, וואָס אַלע יודען טהוען דאָ. איך האָב אַרונטער געמאַכט די פאות אונטער די אויערן, האָב מיר געקויפט אויף אויסצאָהלען ראַטעס־וויז (אַזאַ מנהג איז דאָ), דייטשעשע בגדים. — האָסט דו אַנ'עק פון געלד! און אויך דו, חנה'לי. אַז דו וועסט, אם ירצה השם, קומען, וועסט דו דיר אויך מאַכען אַנדערע קליידער; וואָרום אַ מנהג איז מבטל אַ דין, און דאָ איז מען זיך אַזוי נוהג!

און וואָס דו שרייבסט, אַז גנענדיל געפעלט דיר נישט, פערשטעה איך נישט פאַר וואָס? וואָס דו האָסט דאָ צו איהר? אויך בין איך נישט מחויב די וועלט מחזיר למוטב צו זיין. חוץ דעם, בין איך זיכער, אַז זי טהוט דאָס אַלץ דער ביטערער פרנסה צוליעב! בטבע איז זי אַזאַ כשר'ע נשמה, ווי אַלע יודישע טעכטער. אַ גאַנצע טאָג, אַז איך מיט לייב חזן זענען מיר אין פאַבריק, קאָכט זי און וואַשט און קעהרט די שטוב. אָבענד־

צײַט, געהט זי ערשט, צוזאַמען מיט'ן פּאָטער, אין זײַערע ערטער, וואו זי זינגט און שפּילט, און טאַנצט, פאַר'ן עולם. איך זיטץ מיר אין דער היים, לערן תורה און שרײַב צו דיר. געגען האַלבער נאַכט קומען זײַ. טרינקען מיר צוזאַמען טהײ און מען געהט שלאָפען.

און דאָס, וואָס דו שרײַבסט, אַז דיר דאַכט זיך, אַז גנענדיל האָט דאָס געמוזט צוגנב'נען דעם לעפעל, וואָס האָט אונז דעמאָלט געפעהלט, דאָס איז שוין גאָר קײַן ווערטער נישט!

גנענדיל איז אפשר נישט אַזוי פרום אין אמונה זאַכען. אָבער אַזוי, אַ פרעמדענס, חס־ושלום, וועט זי נישט ריהרען! און, חלילה וחלילה, זי זאָל זיך דערפון נישט דערוויסען! זי בעהאַנדעלט מיר ממש ווי אַן'אײגען קינד; פרעגט מיך אַלע מאָל, צי איך ברויך נישט אַ ווײַס העמד, צי וויל איך נישט נאָך אַ גלאָז טהײ!

און באמת איז זי אַ וואויל קינד. אַלץ וואָס זי פערדינט, גיט זי אַוועק דעם פאָטער. הײַנט וואָלסט זעהן, ווי זי האַלט איהם בכבוד, הגם ער איז עס נישט ווערטה! חאָטש ער קומט אַ מאָל אַ היים פרעהליך, גאָר פרעהליך און רעדט פאַר פײַער, פאַר וואַסער!

אויך האָט מיר לײַב חזן בפירוש געזאָגט, אַז ער זאַמעלט איהר נדן, און קומט ער צום ערשטען טויזענדטער, זוכט ער איהר אויס אַ חתן, און פיהרט זי אונטער דער חופה כדת משה וישראל! און זי וועט זיך שוין נישט רײַסען דעם האַלז פאַר אַ פרעמדען עולם! איך ווײַס נישט, צי ער מײַנט עס ערנסט, נאָר — הלואי! זאָל איהם גאָט העלפען, ער זאָל עס דערגרײַכען; זאָל זי אַוועקוואַרפען די מיאוסע פרנסה.

גנענדיל, איז אפילו דערבײַ געוועזען, און זי האָט זיך גערויטעט פאַר בושה, ווי עס פאַסט פאַר אַנ'אמת יודישע טאָכטער; אַ פנים, זי איז אויך מסכים.

בעט איך דיך דעריבער זעהר, מײַן ליעבע חנה'לע, דו זאָלסט זיך דערווײַטערן פון לשון הרע און רכילות. דאָס איז גאָר קײַן מנהג נישט, קײַן יושר נישט; דאָס פאַסט פאַר קלײַנשטעדטעלדיגע ווײַבער. און דו, גאָלדענע חנה'שי, דאַרפסט קומען אין אַמעריקאַ. דאָ זענען די ווײַבער

גאָר אַנדערש; געוועצטער ערנסטער און — פערנומענע מענשען ווי ד
מאַנסבילען.

און, צוריק געשמועסט, איז דיין שמואל משה קיין שניידער נישט,
קיין שוסטער נישט, ער זאָל אַוועקוואַרפען אַ ווייב פאַר אַנ׳אַנדערע
וועגען. דו טאָרסט עס גאָר נישט טראַכטען! דאָס איז פאַר מיר גלאַט
אַ חלול הכבוד! און זײַ וויסען, אַז דיינע רעד שטעכען מיר ווי מיט
מעסער; און לייב חזן מיט דער טאָכטער זאָלען זיך דאָס דערוויסען, וואָל־
טען זיי מיך פערלאָסט. איך וואָלט געבליבען איינער אַליין ווי אין אַ
מדבר. עס וואָלט אַ פאַל געוועזען אומצוקומען, וואָרום דאָס לשון קען איך
נאָך נישט. קוים איינציגע ווערטער און וויים נאָך נישט, וואו אוים און
וואו איין.

און צונדערט בעט איך דיך, און בעט דיך זעהר, מיין ליעבע חנה,
זאָלסט נעהמען דאָס קינד ביים הענטעל, און זאָלסט מיט׳ן הענטעל איבער־
געהן אויפ׳ן פאַפיר, ער זאָל מיר עפּיס צושרייבען; לאָמיך פון איהם זעהן
חאָטש אַ צורת אות! רבונו של עולם, וויפיעל מאָל שטעל איך מיך אַוועק
אין אַ זייט, איינער אַליין אין אַ ווינקעלע, און וויין מיך גאַנץ גוט אוים!
און אויף וואָס וויין איך? אויף דעם, וואָס איך בין נישט זוכה צו לערנען
מיט מיין קינד תורה! האָב איך ווענינ האַרצוועהטאָג דערפון, קומען נאָך די
בריעף דיינע, און שיטען מיר זאַלץ אויף די וואונדען. אָט, היינט האָט
מיך לייב חזן געבעטען. און געגענדיל, דאָ הייסט זי סאָפיא, האָט אויך
צוגעשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ, איך זאָל געהן מיט זיי, הערען ווי זי זינגט,
און זעהן ווי זי טאַנצט, און איך האָב נישט געוואָלט; האָט לייב חזן
וויטער געזאָגט: נאַרישער חסיד, זי האָט פערצויגען מיט׳ן נעזעל; נאָר
מיין דאגה! איך וועל מיר געהן אין מיין דרך און וועל נישט אַראָב אויף
אַ האָר!

בלייב געזונד, דו און אונזער קינד, ווי עס ווינשט דיר, דיין מאַן
שמואל משה.

זעה למען השם, די זאַך וועגען די קליידער זאָל בלייבען בסוד.
עס זאָל דערפון, ביי אונז אין שטעדטעל, קיין ילוד איש נישט וויסען, איך
וואָלט מיך געשעמט די אויגען אויפצוהויבען.

בעלך שמואל משה הנ״ל.

KORPORATSIOON LIMUVIA TARTU

י. ל. פרץ

פיערטער בריעף.

אל אשתי הצנועה מרת חנה תחיה.

אין צעהן בריעף, האב איך גנענדיל'ס נאמען נישט געברענגט איבערן מויל, איך האב אפילו, דעם פאטער איהרען, לייב חזן, נישט דערמאהנט. מיט גרויס מיה האב איך מיר געדונגען אנ'אנדערע דירה, ביי א היגען שוחט און האב זיי שוין כמה וואכען נישט געזעהן. און דו הערסט נאך אלץ נישט אויף צו שרייבען גנענדיל און גנענדיל, און סאפיע און סאפיע! און וואס ווילסט דו פון איהר? וואס? איך זאל אזוי געזונד זיין מיר ביידע זאלען אזוי געזונד זיין, אויך זאלען מיר אזוי זוכה זיין צו זעהן זיך, צוזאמען מיט'ן קינד, אין פריידען, ווי איך האב אליין געזעהן, ווי סאפיע איז אריינגעקומען צום פאטער אין פאבריק, און עס איז צו איהר צוגעגאנגען דער דירעקטאר אליין, און האט אנגעהויבען מיט איהר צו רעדען, חנ'דלעך צו מאכען; און, הגם איך האב נישט פערשטאנען, וואס ער רעדט צו איהר, ווייס איך דאך, אז ער האט געמיינט נישט קיין מצות און מעשים טובים, און האט זי נאך געוואלט אנגעהמען ביי א באק. נו, וואס קלערסט דו? איך בין נבהל ונשתומם געווארען, אזא פאטש האט זי איהם דערלאנגט איבער דער האנד! און, האסט נאך געוואלט זעהן, מיט וואס פאר א גאוה זי האט זיך פון איהם איבער־געדרעהט און אוועקגע־גאנגען. איך האב מיך פשוט מחיה געוועזען...

זעהסט דו דאך בחוש, אז נאך אלע זאכען איז גנענדיל א כשר קינד, און דו ביסט אויף איהר מוציא לעז בחנם. דו שרייבסט, אז זי וויל מיך אריינחאפען ווי א פיש אין א נעטץ אריין און נאך אזעלכע נארישקייטען, — שווערען קען איך דיר, יום־כפור ביי א ספר תורה, אז עס איז שקר. און דאס דיר צוליעב דערוויטער איך מיך פון איהר, מייד זי אויס ווי וויט מעגליך איז. טרעפט מען זיך, ענטפער איך איהר אויף הונדערטער ווערטער מיט א שאקעל מיט'ן קאפ. און ווייטער דאס זעלבע: באמונה שלי, אז דו ביסט זי חושד גאר אומזיסט; דו זינדיגסט, חס ושלום, פאר גאט! נאר דאס איז נאך גאר נישט, איך וואלט עס, ווי אלע מאל, פער־שוויגען, איז אבער דערפון ארויסגעקומען א מעשה, וואס — גאט זאל שומר ומציל זיין! איך וואלט בעסער געוואלט, די ערד זאל מיך איינ־שלינגען, איידער אזא בושה!

בײַ דער אַרבײַט איז מיר אײנמאָל, יענע וואָך, נישט גוט געוואָרען; עפּיס האָט מיר אָנגעהויבען צו שווינדלען פֿאַר די אויגען. איך האָב אָנגעהויבען חלש׳ען. אַז איך בין צו מיר געקומען, בין איך שוין געלעגען בײַ מיר אין שטוב אויפ׳ן בעט. בײַם בעט איז געשטאַנען אַ דאָקטאָר. געזאָגט האָט ער, אַז עס איז אַ פיבער, — אַזוי רופט מען דאָ קדחת. אָבגעלעגען בין איך אַ טאָג צעהן. און איבער דער גאַנצער צײַט איז לײַב חזן נישט אָבגעטרעטען פֿון מײַן בעט, און האָט מיך געראַטעוועט ווי אַן׳אײגען קינד. שפּעטער בין איך געוואָהר געוואָרען, אַז, ווען איך בין געלעגען אין היץ, פֿלעגט סאָפיע אויך קומען מיך מבקר חולה זײַן... און פּונקט דעמאָלט איז אײנמאָל אָנגעקומען דײַנס אַ קאַרטעל, אין וועלכען דו האָסט אויסגעגאָסען דײַן ביטער האַרץ אויף דער אומשולדיגער סאָפיע... זײ האָבען אַ ודאי און אַ ודאי די קאַרטע געלײענט, וואָרום איך בין דאָך געלעגען אין דער היץ...

און, ווען דו האָסט געשריבען דײַנע מיאוסע רעד, דײַנע זלזולים, די בלבולים דײַנע, האָבען זײ דאָ פֿאַר מיר כמעט דאָס לעבען געשטרעקט... גערופען דאָקטוירים, געבעט און איבערגעבעט, רפואות דערלאַנגט און עטליכע אײגענע חפצים פֿערזעצט, עס זאָל זײַן מיט וואָס צו ראַטעווען. אַ פלאַש ווײַן אפילו האָבען זײ מיר געבראַכט. איך האָב זי אפילו נישט אָנגעריהרט מיט׳ן מויל: אמת נסך! נאָר זײַן מײַן איז דאָך גוט געוועזען... אַחוץ דעם פֿלעגען זײ מיר דרײַ מאָל אין טאָג מעסטען מיט אַ גלעזערן רעהרל די היץ, אַזוי הײסען דאָ די דאָקטוירים... און ווער האָט מיר דאָס אַלץ דערצעהלט? טאַקי דער שוחט מיט׳ן ווײַב; זײ האָבען מיר דאָס אַלץ דערצעהלט. ווען נישט לײַב חזן און סאָפיע, וואָלסט דו שוין הײַנט, חס ושלום, אַן׳אַלמנה געוועזען! שרײַבסט דו אין דער אײגענער צײַט אַזוינע נאַרישע הבלים. פֿע, אַ חרפּה און אַ שאַנד! איך ווײס גאָר נישט, ווי דו וועסט קענען קומען קײן אַמעריקא, ווי דו וועסט גאָר קענען זײַן אין אַמעריקאַ!

איך האָף, מײַן ליעבע חנה׳לי, אַז דו וועסט אַוועקוואַרפען די נאַרישקײַטען, און פֿון הײַנט מאָל אָן, וועסט דו מיר שוין דאָס לעבען מיט אַזוינע בריעף נישט פֿערביטערן.

אָפּט שלאָף איך נישט בײַ נאַכט. דאַכט זיך מיר דעמאָלט, אַז איך זעה בהוש, ווי דו זיצסט דאָרט בײַם טיש און שרײַבסט צו מיר אַ בריעף. דו שרײַבסט און מעקסט, שרײַבסט און מעקסט, און איך זעה דעם בריעף.

אָבער פֿון ווײַטען דערקען איך נישט די אותיות און איך האָב גרויס צער דערפֿון, וואָס איך קען דעם בריעף פֿון דער ווײַטען נישט לייענען, און דו נעהמסט די פֿעדער. לעגסט זי דעם קינד אין הענדטעל אַרײַן, — אויף דער שוים אַרויף האָסט דו עס גענומען, — און פֿיהרסט מיט זײַן הענדטעל!

און דו זעהסט, מײַן ליעב ווײַב, אַז איך שיק דיר וואָך בײַ וואָך פֿינף דאָלאַר; אַז איך קום אויס מיט אַזוי ווענינ. און אין גאַנצען האָב איך נישט מעהר, ווי דרײַ העמדער; וואָרום בעטען סאָפּיאַן, זי זאָל מיר קויפֿען, קען איך נישט. און די שוחט'קע איז אַ יולדת און געהט נאָך פֿון בעט נישט אַראָב, און מאָרגען וועט זײַן, אם ירצה השם, דער ברית מיט מזל...

יאָ... נישט דאָס אָבער מײַן איך. דער עיקר איז — זײַ אַ מענש, פֿאַר זיך און פֿאַר מיר, דײַן מאַן,

שמואל משה.

ט צושריפֿט אין דער זײַט איבער דער גאַנצער לענג פֿון בריעף:

די מינוט בעקום איך פֿון דיר ווידער אַ בריעף. אַצונד מײַן חנה'לי זאָג איך דיר שוין בפירוש און בפּרוטרוט, אַז דאָס איז אַ פּשוט'ער שגעון, רחמנא ליצלן! טאַקי, ווי מען זאָגט, מויל און אויערן אויפֿצושטעלען, אויף וואונדער צו לויפֿען! דו שרײַבסט, אַז דו קענסט דיר אויך לאָז וואַקסען צעפּ און רעדען מיט פּריצים; אַז דו קענסט אויך זינגען און טאַנצען — און, אַז דו וועסט צו פֿוס אַוועקגעהן צום רבי'ן און אָבגעבען אַ קוויטעל, ער זאָל שיקען אַ מיתה משונה אויף מיר און אויף זײַ — — —

וואָס שרײַבסט דו? וואָס איז עס פֿאַר דבורים?
רבונו של עולם, וואָס איז מיט דיר געוואָרען?

איך קלער און קלער און ווייס שוין נישט וואָס צו קלערען! איך זאָג דיר מײַן עצה: זאָלסט אַוועקוואַרפֿען דײַן לשון הרע, מיט'ן רכילות מיט די קללות! עס פּאַסט נישט פֿאַר דיר! און איך זאָג דיר, בלי נדר ובלי מסקנא, אַז באַם דו וועסט מיר נישט גיך און באַלד שרײַבען אַ בריעף, ווי אַ כשר יודיש ווײַבעל דאַרף שרײַבען, וועל איך דיר פּשוט נישט ענטפֿערן; איך וועל שיקען אַ שליח מיוחד נאָכ'ן קינד אָהן

דיר.., הערסט? אַז ניִשט,.. וועל איךְ מיִךְ וואַרפען אין ים אַריַין!...
עס איז אַ פאַל, חס ושלום, משוגע צו ווערען!
דיַין מאַן, הנ"ל.

ג) צוויי בריעף, וואס חנה האט בעקומען פון
איהר קרובה פון לובלין אונ פון איהר ברודער.

צווייטער בריעף.

ידידתי, שארת בשרי, האשה הצנועה והחשובה, מרת חנה תחיה!

ליִעבע חנה! דו ביזט געוועזען א גאַנצער נאַר און אַ האַלבער נביא, אַז דו האָסט מיר געשיקט אַ צווייטען בריעף! וואָרום דער ערשטער בריעף איז אַריַינגעפאַלען מיַין זולל וסובא אין דער האַנד אַריַין; ער האָט איהם אַריַינגעלעגט צו זיךְ אין קעשענע, און, ברוךְ השם, פערגעסען אָבצוגע־בען! אַזוי איז זיַין שטייגער, אַ חוץ פרעסען און זויפען ליעגט איהם גאָר ניִשט אין זינען. נאָר, אַז איךְ האָב בעקומען דעם צווייטען בריעף, איז מיר באַלד איַינגעפאַלען, צו זוכען ביי איהם אין קעשענע. און, אַז מען זוכט, געפינט מען.

חנה'לי קרוין! לעזענדיג דיַינע צוויי ביטערע בריעף, האָב איךְ גע־מיינט, אַז מען שלאָגט מיךְ מיט אַ האַק אין קאָפּ אַריַין. פאַר גרויס צער האָב איךְ ניִשט געוואוסט, וואו איךְ בין אין דער וועלט. תיכף ומיד האָב איךְ מיךְ אָבער בערוהיִגט. איךְ האָב מיר אַזוי געטראַכט: למשל, ווען מיַין משוגענער מאַן וואָלט געוואָלט עוקר זיַין קיין אַמעריקא — נו? וואָלט איךְ דאָךְ מיר געמאַכט סעודת פורים, געלאָזט זיךְ כלי־זמר שפיעלען!

וואָרום בערעכען: די גאַנצע פרנסה מיַינע איז, ווי דו ווייסט, פון פעסעל סמאָלע. דאַרף איךְ, ברוךְ השם, ניִשט זיַין לאַסקע. במילא, קען איךְ גאָר ניִשט פערטראָגען זיַינע תנועות און הויות, אַז ער קומט צו מיר אין געוועלב אַריַין.

אַ יודענע, ענטפערט ער נישט, דער חסיד! נעהמט נישט אויס דער האַנד! און, זאָגט ער אַ מאָל אַ קונה, אַ מאַנסביל, אַ מקח, איז עס טאַקי אונטערן קרן! נעהמט ער געלד, נאַרט מען איהם אַריין פאַלשע און אָבגעריבענע מטבעות! טהוט ער מיר שוין די טובה, און נעהמט אַ שטיקעל קרייט אין האַנד אַריין, און מאַכט אַ חשבון! זאָל מען מיר אַזוי רעכענען מיינע זינד אויף יענער וועלט, ווי ער בערעכענט מיין סחורה!

און דאָס, וואָס דיין מאַן, האָט דיר נישט איבערגעלאָזט קיין גט, איז מיר גאָר קיין גרויס וואונדער נישט; וואָרום מיין מאַן דער משוגענער, לעקט ביי מיר נישט קיין האָניג, וויל מיר אויך קיין גט נישט געבען! און צו וואָס זאָל ער מיר געבען אַ גט? עס פעהלט איהם עפּיס ביי מיר? ער האָט זיך זיין פיינע דירה, קומט ער אַהיים, איז גרייט אַ וואַרעמעס, דאָס בעט איז געבעט צו דער צייט, משכבת לשבת — אַ ווייס קלאָר העמד? פיעל מאָל איך בעט איהם מיט גוטען, ער זאָל געהן צו אַלדי רוחות, און ער — גאָר נישט! ער זאָל זיך עס אַ ריהר טהון! און אַז איך שילט איהם אָדער וואַרף איהם עפּיס אין קאָפּ אַריין, רוקט ער זיך אָב אין אַ ווינקעל, מאַכט אַ רחמנות פּנים, נעהמט נאָך אַ מאָל מיט אויף די עינים; און איך נאַר קריג אויפ'ן רחמנות! גיב איהם נאָך עסען און טרינקען, און ער געהט זיך אַוועק!

און וואָס דו שרייבסט מיר וועגען דיין משפט, זאַ וויסען, שוועסטער חנה, אַז איך האָב דאָ אַנ'אַדוואָקאַט גאָר אַ מפורסם, וואָרום, צו מיין בעז מזל, האָב איך אַלץ־אין־איינעם ספּראַוועס מיט די קעכינס די חצופות; הערסט דו, חנה'לי, אַזעלכע דיענסטען, ווי מיר האָבען דאָ אין לובלין, איז אויף דער וועלט נישט דאָ! וואָס זאָל איך דיר זאָגען, פרעסערקעס און זויפערקעס, גנב'ענן מיט די אויגען, אַנטלויפען נאָך פאַר'ן קוואַרטעל און גיבען מיר נאָך אין סאָנד אַריין, איך זאָל זיי בעצאָהלען פאַר אַ קוואַרטעל! און אין סאָנד איז היינטיגע צייטען, רחמנא ליצלן, קיין הלוק נישט צווישען אַ דיענסט און אַ בעל־הבית'טע, און איך מוז שטעהן מיט איהר אין איין שורה! איך טאָר אפילו אַ מויל נישט עפענען, אַ וואָרט נישט רעדען, וואָרום באַלד גיט דער סודיא אַ קלונג מיט'ן גלעקעל און פערשרייבט שטראָף ביז דריי רובעל. דעריבער נעה איך טאַקי נישט אַליין אין סאָנד אַריין, און האָב מיר אויסגעזוכט אַ גוטען אַדוואָקאַט, אַ מויל — שוועבעל און פעך, און ער פיהרט מיר שוין אויס די זאַך, ווי עס געהער צו זיין.

ער האָט מיר אַליין געזאָגט, אַז דער סודיאַ האָט מיך שוין וויפיעל מאָל געוואָלט איינ׳ישב׳ען פאַר אַ בלבול, פאַר וואָס איך רייס אַ דיענסט ביי די האָר, אָדער אַזוי פאַר אַ מתנה יד! קען ער אָבער נישט, וואָרום דער אדוואָקאַט מיינער האָט ביי זיך אַלע סאָנדאָווע ביכער, ווייסט אַלע, אָבער טאַקי אַלע זאַקאָנעס, און קלויבט אויס פאַר מיינעטוועגען די בעסטע זאַקאָנעס, און שטיכט איהם דערמיט די אויגען אויס און ער בלייבט זיצען ווי אַ גולם — וויל יאָ, וויל נישט, שרייבען מוז ער: פטור, פטור!

און תיכף ומיד, — אַז איך האָב דיין בריעף בעקומען, אין האָב דעם פריהערדיגען געפונען ביים בטלן מיינעם אין קעשענע — בין איך געלאָפען צום אַדוואָקאַט, און ער האָט מיך אויפגענומען מיט גרויס כבוד, טאַקי ביי זיך אין פיינעם קאַבינעט, און האָט מיר געבעטען זיטצען אויף די פלושענער סאָפאַ.

איך האָב איהם דערצעהלט דיין גאַנץ עסק, פון אַלף ביז תיו, טאַקי ביז אויף דער האָר; און ער האָט אַלסדינג געלאַסען אויסגעהערט, הגם דאָס פאָרצימער איז געוועז פול און פול מיט מענשען. ער האָט אויסגעהערט און איז זיך אַרומגעגאַנגען אין זאַל אויף און אָב.

דערנאָך האָט ער אָבגעזיפצט און געזאָגט אַז לויט די זאַקאָנעס, האָט אַ טאָכטער דעם אייגענעם דין וואָס אַ זוהן, און קריגט אַ גלייך חלק ירושה ווי ער. איז דאָך, דאַכט זיך, גוט? איז אָבער פאַרהאַן אַ שלעכטער פונקט, אַז אַ ווייב קען נישט מאָהנען אין סאָנד, אָהן דעם מאַנס ידיעה. זי איז אין זיין רשות און מוז האָבען זיין פלעניפאָטענציע...

און אַז איך האָב איהם געזאָגט, אַז דו ביזט, לאָ עליכם אַנ׳ עגונה, אַז דער מאַן דיינער האָט דיך אַוועקגעוואָרפען, און דו מעגסט, לויט מיין שכל. טהון אַלץ וואָס דו ווילסט, האָט ער זיך מיר געשטעלט קעגעניבער און געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אין דער בריים, לאָ מיט אַנ׳אַלף — הייסט עס!

און תיכף איז ער צוגעגאַנגען צו דער שאַנק, האָט זי געעפענט, און אַרויסגענומען אַ בוך, נאָך אַ בוך; אַריינגעקוקט און אַוועקגעלעגט, אַריינגעקוקט און אַוועקגעלעגט, און דורכגעוואָרפען אַזוי כמה וכמה ביכער, קליינע און גרויסע און נאָך גרעסערע; איינער איז געוועזען אַ גראָבער, איך זאָל נישט זינדיגען מיט די רעד, ווי אַ דבר אחר, און דאָרט, אַ פנים,

האָט ער געפונען, וואָס ער האָט געזוכט, וואָרום ער האָט געקוקט און געקוקט.

און דערנאָך זאָגט ער מיר, אַז אויב עס וועט פאַרבייַגעהן פינף יאָהר זייט דייַן מאַן איז אַנטלאָפען, און דו וועסט ברענגען אַ פּאַפּיער פון וואַיט פון דייַן שטאָדט, אַז אין די גאַנצע פינף יאָהר האָט זיך דייַן מאַן נישט געוויזען, וועט ער, דער אַדוואָקאַט, איינגעבען פאַר דיר אַ פּראָזשבע אין סאָנד אַריין, און דער סאָנד וועט דיר געבען רשות צו פּראָצעסירען אָהן דעם מאַן.

אַזוי האָט ער אויסדריקליך געזאָגט, און איך גיב דיר איבער זייַנע דבורים וואָרט בײַ וואָרט.

איך האָב איהם געגעבען אַ רובעל, האָט ער זיך אפילו געקרימט, אַ פּנים, ווענִיג, גאָר גענומען האָט ער; זאָלסט דו מיר, חנה'שי קרוין, דעם רובעל, למען השם, באַלד אָבשיקען, וואָרום די פּרנסה איז זעהר געשלאָגען, און סמאָלע איז הייַנט גאָר קיין גאַנגבאַר אַרטיקעל נישט...

צונד צוריק צו דער זאַך:

עס קומט אוים אויף מייַנע רעד! איך זאָג שוין דאָס אַלע מאָל, אַז די תורה הקדושה (זייַערע זאַקאָנעס, להבדיל, אַ ודאי!) האָט אונז איבער- געגעבען אין גול'נישע הענד אַריין. אַ מאַנסביל, אַ גולם, אַ לא יוצלח, מעג גט'ן דאָס ווייַב ווען ער וויל; אַליין, צי דורך אַ שליח, און אַזאַ אֵשת חיל, למשל, ווי איך בין, קען נישט פטור ווערען פון אַ מאַן אַ בטלן, בשום אופן וצד!

געהען מיר בייַדע אויף אַ ברית, שטאָפּט מען איהם מיט פיש און פלייש, פון אַלעם גוטען, און איך — בעקום מילכיגע ציקאָריע!

זיצט ער אין סופה, מוז איך איהם אַרייַנשיקען דאָס שענסטע און דאָס בעסטע, און פאַר זיך לאָזען די בייַנער!

3 וואָכען, 9 טעג, און אַלע תעניתים האָב איך גלייַך מיט איהם; שמחת תורה איז זיין!

ער געהט צו'ם רב, איהם גיט מען מעד מיט עפּעל! און וואָס וועט זייַן דאָרטען, מישטיינס געזאָגט — דער גן־עדן מייַנער? איך וועל זייַן דעם משוגענעם'ס פוסענבענקעל, ער וועט זיך דאָרט זיצען אויף אַ פּאַ- טער־שטוהל, און איך וועל זייַן, זייַן פוסענבענקעל!

דאָ אויף דער וועלט איז ער לכל הפּחות אַ שוואַכער בשר ודם, האָט ער פאַר מיר מורא; אָבער וואָס אין גן־עדן וועט זייַן, פרעג מיר

בחרם! און, זאָגען זאָג איך דיר אויסדריקליך, זאָל ער מיר דאָרט אַ שטוים טהון מיט'ן פוס, ווייסט דער אויבערשטער, וואָס דערפון וועט אַרויסקומען!

און צוריק געשמועסט; וואָס טויג דיר אַ גט? גלויב מיר, אַלע הינד האָבען איין פנים! אַלע — ניט וועדטה אַ דרייער! ווייסט דאָך — מיין שוועסטער מרים האָט צעהן נעהענדיגע יאָהר געליטען פון איהר מאַן, איידער זי האָט פון איהם אַרויסגעקריגען אַ גט; דערפאַר האָט זי איהם אַוועקגע־געבען דאָס געלד, די מלבושים, מיט איין וואָרט — הכל כאשר לכל. נו, דאַכט זיך, מזל און ברכה!

האָט זי ווייטער חתונה, טוישט זי שׁופרות אויף קאַנע־ביינדלעך, אַ נייער בטלן צום קאָרמען! זי שרייט ווייטער אַ גט; ער הערט זי וויין רב און זי האָט שוין ניט מיט וואָס צו בעצאָהלען!

בקיצור, שוועסטער חנה, אונזער מוטער חוה האָט געזינדיגט און מיר לײדען פאַר איהרע זינד! און אייביג וועלען מיר אַזוי לײדען! דען — פאַר אַ מאַן קען מען אפילו אין קבר ניט ענטרינען. לעבדים ולשפחות האָט מען אונז פערקויפט, אפילו אויף יענער וועלט אויך! — אַזוי איז גע־וועזען פערצייטענס, אַזוי איז היינט; און לעתיד לבוא וועט אויך אַזוי זיין, מען מוז לײדען! וואָרום וואָס זאָל מען טהון, אַז עס איז דעם רבונו של עולם'ס רצון אַזוי.

דעריבער, שוועסטער חנה, האָב בטחון אויף גאָט, ברוך הוא, פערבלייב געזונד און פערגעס דיין מאַן! אין אַמעריקאַ, איז ער אַ ודאי אַרוים לתרבות רעה. אַזוי טהוען זיי שוין שטענדיג, ימח שמם, אַז זיי קומען קיין אַמעריקא!

אין דער התחלה שרייבען זיי צוקער־זיסע בריוועלעך, שיקען געלד; דערנאָך ווערט עס וואָס אַ מאָל וועניגער; שרייבט מען און מען שיקט שוין געלד אַ מאָל אין אַ יאָהר, דערנאָך — איינמאָל אין אַ יובל... זיי ברויכען דאָרט ניט זייערע ווייבער! זיי האָבען דאָרט, רחמנא ליצלן אַנדערע, בעסערע, פלינקערע ווייבער.

איך זאָל ניט זינדיגען מיט די רעד, ביי אונז אין לובלין איז אין דער יודישער גאַס, ניט דאָ קיין הויז אָהן אַנ'עגונה! שרייב דריי פּאַי'ן, זאָג איך דיר, פערגעס! זאָל זיך דיר דאַכטען, אַז דו ביזט אַנ'אַלמנה, חס ושלום, אָדער אַ גרושה!

זעה בעסער צו טהון אין דיינע ציבעלעס. זאָל דיר השם יתברך,

שיקען הצלחה אין דײַן עסק, זאָלסט מצליח זײַן, וואו דו וועסט זיך נאָר קעהרען און ווענדען. ווי עס ווינשט דיר דײַן קרובה,

(די אונטערשריפט איז נישט צום איבערלעזען).

איך בעט דיך, למען השם, דו זאָלסט מיר וואָס צום געשווינדסטען אָבשיקען דעם רובל, ווארום מײַן מאַן, דער זולל וסובא, האָט שוין פעראיבעל אויף מיר, צו וואָס איך האָב אויסגעלעגט דעם רובל.

(די זעלבע נישטלעזבאַרע אונטערשריפט).

צווייטער בריעף.

לאחותי הצנועה, הנגידה, החשובה מרת חנה תחיה.

ערשטענס מעלד איך דיר, טהײַערע שוועסטער, אַז מיר זענען, ברוך השם, אַלע בקו־הבריאה, חוץ אשתי חוה'לע, תחיה, וואָס דער הוסט, לא עליכם, לאָסט זי נישט אָב אַ רגע, און תיכף, אם ירצה השם נאָך דער חתונה, וועט זי מוזען פאָהרען קײַן ווארשוי צו'ן אַ דאָקטאָר.

רצוף בזה, שיק איך אײַן אַ חתונה־בריוועל. זאָלסט זעהן, למען השם, צו קומען אויף דער חתונה און מקבל תענוג זײַן, נאָר, למען השם, בעט איך דיך, אַז זאָלסט מיר נישט שטערען דעם נחת פון בתי תחיה, און בעהאַלטען אַלע טענות ותביעות אויף נאָך דער חתונה.

קײַן כלה־מתנה ביסט דו נישט מחויב צו ברענגען. אויב עס נעהמט דיר וועגען דער בושה, וועט זיך נאָך, אם ירצה השם, געפינען עפּיס אין שטוב פאַר דיר פאַר אַ מתנה; איך וועל דיר נישט קאַרגען. בלוט איז קײַן וואַסער נישט און אַ שוועסטער בלײַבט שוועסטער.

און וואָס דו שרײַבסט, אַז דו האָסט קײַן מלבושים נישט, איז איך נאַריש. קענסט דיר באָרגען אַ מלבוש, אָדער דאָרט, אָדער דאָ, אַז דו וועסט קומען.

און וואָס דו שרײַבסט, דו קענסט דיך נישט טרײַסטען נאָכ'ן ילד וואָס איז נפטר געוואָרען, — זײַ ווײסען, שוועסטער לעבען, אַז — ה' נתן

יה׳ לקח. קינדער זענען אַ פקדון פון גאָט, ברוך הוא, און אַז ער וויל אָבנעהמען דאָס פקדון, טאָר מען אפילו נישט מהרהר זײַן, נישט איבערקלערען, חס ושלום!

און וואָס דו שרײַבסט, אַז דו האָסט מורא, דײַן שמואל משה זאָל נישט געוואָהר ווערען, אַז דאָס קינד לעבט נישט און דורך דעם, זאָל ער זיך, חס־ושלום, פון דיר אין גאַנצען נישט אָבדײַסען, — איז אויך אַנ׳אומזיסטער חשד... גלויב מיר, שוועסטער חנה, אַז עס איז גאָר נאַריש. וואָרען — ממה נפשך: איז אמת, וואָס לײַטען זאָגען, אַז שמואל משה איז געוואָרען אוים שמואל משה, חס ושלום, אַז ער איז אַוועק גאָר אין אַנדערע דרכים, — איז אַלץ איינס, צי דאָס קינד לעבט, צי נײַן; נישט ער דאַרף דיך, נישט דו קענסט דיך האַלטען אָן איהם!

אויב ווײַטער, ווי איך האָף צו זײַן ליעבען נאָמען, דאָס אַלץ איז נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, נאָר אַ בלבול פון בײַזע מײַלער, און, ווי איך גלויב באמונה שלמה, שמואל משה איז טאַקי שמואל משה, דער מופלג, דער פרומער יוד, האָסט דו נישט וואָס מורא צו האָבען! פערקעהרט, בײַ האַלב הוצאה וועט איהם צונד לײַכטער זײַן דיך אַראָבצונעהמען אַהין, און איהר וועט לעבען בשלום ושלוה כנהוג בישראל...

און וואָס דו האָסט פון איהם אַזוי לאַנג קײַן ידיעה נישט, — מה רעש? עס איז דאָך, דאַכט זיך, מעבר לים! וויפיעל שיפען געהען אונטער, רחמנא ליצלן; וויפיעל בריעף־טרעגער קענען אומקומען אויף אַזאַ מהלך. און אפשר מוזען נאָך די שיפען דורכגעהן אויף דעם אָרט, וואו, דער ספר הברית שרײַבט, אַז דאָס וואַסער שטעהט ווי אַ באַרג און עס איז טאַקי סכנת נפשות. דאַנק זײַן ליעבען נאָמען, וואָס דײַן שמואל משה איז בשלום אַריבער! דאָס פאָהרען למדינת הים האַלט איך טאַקי פאַר אַן׳עולה, עס איז אַ סימן פון וועניג בטחון, וואָרען ווער עס האָט בטחון ווייסט, אַז וואו גאָט וויל, דאָ העלפט ער, און עס איז נישט כדאי אײַנצושטעלען דעם גוף מיט דער נשמה! וואָרען, לויט מענשען דערצעהלען, איז אַמעריקאַ פאַר דער נשמה אַ סך מסוכנ׳ער, ווי דער ים צום גוף. דאָס יודישקײַט, זאָגט מען, גיט מען באַלד אָב אויף דער שיף, ווי דער ים גיט זיך נאָר אַ שאָקעל! באַלד עסט מען פת עכו״ם, מען קלײַדט זיך דײַטש, ווײַבער טראָגען שײַטלען! און יש אומרים — אפילו אייגענע האָר. און, אַ והא ראיה, — מען זאָגט, אַז אין גאַנץ אַמעריקאַ איז קײַן איינציגער גוטער יוד נישט דאָ. און איך ווייס טאַקי נישט, ווי אַזוי מען

לעבט דאך, ווי אַזוי מען גיט זיך אַנ'עצה ביי פּרנסה זאַכען, אָדער אַז מען ווערט, חס ושלום, קראַנק, צי וואָס אַ מענש קען זיך טרעפען! איך זאָג דיר, אַז ווער עס פאָהרט אין אַ טומאה אַריין איז טאַקי מתחייב בנפשו, געהט ער טאַקי ווי אַ נאַריש פויגעלע אַליין אין דער נעץ אַריין! און בפרט אַ יוד אַ למדן. וואָרען, וואָס גרעסער דער מענש איז. איז גרעסער די סכנה, מעהר לאָקערט אויפ'ן, רחמנא ליצלן די קליפּה, און וויל איהם גובר זיין, צי מיט עשירות, צי מיט נשים יפות; די קליפּה האָט שוין איהרע כלים צו דער אַרבייט..

דעריבער איז מיין עצה פאַר דיר, אַז כל זמן דו ווייסט נישט, וואָס דאָרטען טהוט זיך, פערגעס אָן דער זאַך! האָסט דו פּרנסה פון די ציבעלעס, איז מה טוב; חס ושלום, — נישט, האָב איך פאַר דיר אַנ'אַנדערע עצה. אם ירצה השם, אַז דו וועסט קומען אויף דער חתונה, וועל איך שוין זעהן שלום צו מאַכען צווישען דיר און אשתי חוה'לע תחיה. פאָרט איין פלייש און בלוט. און בטבע, זיי ווייסען, איז זוגתי חוה גיטל וועהר אַ גוטע; זי וועט דיר בודאי מוחל זיין, און, אַז עס וועט זיין שלום ושלוה, און זי וועט פאָהרען באַלד, אם ירצה השם, נאָך דער חתונה, קיין וואַרשוי, — וועסט דו בל'יבען בעל־הבית'טע. און אַז זי וועט, אם ירצה השם, בשלום און געזונד צוריק קומען, וועט זיך אויך נאָך געפינען פאַר דיר אַנ'אָרט ביים טיש, ווי אויך אין שטוב — אַ בעט צו שטעלען. עס זענען שלעכטע צייטען, נאָר אַ שוועסטער איז אַ שוועסטער, שניידט מען דינערע שטיקלעך הערינג.

נאָר אָהן דעם אַלעם האָבען מיר דאָך אַ גרויסען גאָט, ברוך הוא! ער זאָל נישט קענען שפּייזען איין בשר ודם — אַ יודענע!

נאַרישקייטען!

און אויף דער חתונה זאָלסט דו, למען השם, קומען פריה, זאָלסט קענען חוה גיטלען אַביסעל צוהעלפען. אויף דעם איז מען אויך אַ שוועגערין! דו דאַרפסט זעהן, מען זאָל נישט מוזען, אין היינטיגע שלעכטע צייטען, צונעהמען נאָך אַ סאַרוועך צי אַ קעכין... נאָר למען השם, פון דעם וואָס איך שרייב דיר דאָ, דער עיקר וועגען איבערבלייבען ביי אונז אויף שפּעטער, זאָל בלייבען ביי דיר בסוד, חוה גיטל זאָל נישט וויסען, אַז איך האָב אַזוינס געשריבען. דאָס דאַרף זיך אַליין מאַכען, פון זיך אַליין... דו ווייסט אַז חוה גיטל האָט פיינד, מען זאָל איהר אין שטוב זאַכען עצות געבען... און בטוח בין איך, אַז עס וועט זיך מאַכען. אַ

אָדם וחוה.

יודענע בלײַבט אַ יודענע, חאָטש זי מײַנט, אַז זי געהט אין ספּאָדיק! דעריבער טאַקי שרײַב איך דעם בריעף, ווען זוגתי חוה גיטל איז נישט דאָ אין דער היים; זי איז אַרויסגעגאַנגען אָבשטעלען מיט'ן ברחן, מיט כלי־זמר. איך וויל איהר אַפילו נישט זאָגען, אַז איך האָב דיר געשיקט אַ חתונה־בריוועל; לאָז זי מײַנען, אַז דו ביזט אַזוי גוט און פרום געוועזען, אַז דו ביסט אַליין געקומען!

און השם יתברך זאָל טרײסטען דיך מיט אַלע אבלי־ישראל, און לאָז אויסשפּרײטען די פליגעל פון רחמנות אויף אַלע עגונות, אָמן! כן יהי רצון!

אחותי חנה! ווי דו וועסט דיך מישב זײַן, בלײַבען דאָרט אָדער קומען צו אונז אויף שטענדיג, — למען השם, אויף דער חתונה זאָלסט דו קומען! דורכאויס קומען! און דו וועסט קײַן חרטה, חס ושלום, נישט האָבען! עס וועט זײַן, אם ירצה השם, אַ שעהנע חתונה. עס קען נאָך מעגליך זײַן, אַז ער אַליין, זאָל מאריך ימים ושנים זײַן וועט קומען אויף דער חתונה. עס וועט מיך קאָסטען אַ מטמון, נאָר עס איז כדאי! פערשטעהסט דו, אַז אויף אַזאַ חתונה איז כדאי צו קומען!

פון מיר, אחיך

מנחם מענדיל.

זוגתי חוה גיטל, איז בזו הרגע געקומען פון מאַרק, און זעה אַ סימן, אַז עס איז שוין אַזוי מן השמים בעשערט — זי אַליין האָט מיר געזאָגט, אַז איך דאַרף מיך פאַר איהר מיט'ן בריעף נישט צו בעהאַלטען, אַז זי האָט אויף דיר קײַן פעראיבעל נישט. איהר עצה איז, זאָלסט פערקויפען די ציבעלעס, מאַכען זיך אַ מלבוש, און קומען לײַטען גלײַך, ווי אַ טהײַערע מחותנת'טע, אויף דער חתונה.

קײַן מתנה, זאָגט זי אויך דאַרף מען נישט. און האַנדלען מיט ציבעלעס קען מען, זאָגט זי, בײַ אונז אויך.

איך זאָג דיר, אַז זוגתי חוה גיטל, איז אַ גוטע און אַ חכמה. און, אַז דו וועסט נאָר נישט זײַן אײַנגעשפּאַרט, וועט זיך אַלץ ענדיגען בכי טוב; וועסט, מיט גאָטס הילף, זעהן!

אחיך הנ"ל.

י. ל. פרץ.

אַ נישט געענדיגטער בריעף פון חנה'ן צום מאַן.

מזל טוב דיר, מיין טהייערער כשר'ער מאַן, מזל טוב דיר!

נאַ דיר, הער פון אונז ישועות ונחמות! גאָט זאָל געבען, איך זאָל פון דיר אויך הערען אַזוינע גוטע בשורות, אַזוינע ישועות ונחמות; אָמן, כן יהי רצון! מיר זענען דאָך, ווי דו האָסט געשריבען, אַ זווג אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט!

ערשטענס קום איך דיר, מיין טהייערער מאַן, צו מעלדען, אַז דער ברודער מיינער מנחם מענדיל שיחיה ואשתו חוה גיטל שתחיה, זאָלען ביידע דערלעבען משיח'ס צייטען, האָבען מיר אַלצדינג מוחל געווען, און האָבען מיך אַראָבגעבּרענגט, אין אַ מזל'דיגע שעה, צו זייער טאָכטער אויף דער חתונה — אויף סאָשע ביילאָ'ס חתונה.

אַ חתונה איז געווען גאָר אַ שעהנע, שעהנער קען שוין נישט זיין! געלויבט איז השם יתברך, וואָס איך האָב זוכה געווען און דערלעבט צו זעהן אַזאַ חתונה! עס איז געווען מכל המינים פליישען, עוף און רינדפלייש; היינט — פישען, אַזוינע פיש און געפילטע פיש, און נאָך אַלערליי מאכלים; אַ חוץ וויין, בראָנפען, הכל כאשר לכל...

און אַלץ איז געווען אַזוי געראָטען, אַזוי פיין! און איך אַליין האָב דאָס פלייש געקאָכט די פיש געפילט, דעם צימעס געמאַכט, צום טיש געגרייט. און פריהער נאָך אַלץ אַליין איינגעקויפט!

איך בין, ברוך השם, די גאַנצע בעל הבית'טע געווענען! די סאַרווערקע אויך; וואָרען, געקומען בין איך נישט צוליעב דעם נחת אַליין.

איך האָב מיין ביסעל ציבעלעס פערקויפט, געמאַכט מיר אַ שטיקעל מלבוש און געקומען, אויף מיינע קרובים'ס פערלאַנג, גאַנצע אַכט טאָג פאַר דער חתונה; וואָרען עס האָט נישט געהאַט ווער צו טהון, מחמת די כלה אַליין איז פערטהון געווענען אין די מלבושים, זי האָט פערברענגט ביז צום חופה־טאָג ביים שניידער, ביים שוסטער, אַפילו ביים גאָלדשמיד! .

און חוה גיטל, נעביך, די שוועגערין מיינע, — הוסט! און די מילץ, זאָגט מען איז ביי איהר נישט ווי עס דאַרף צו זיין!

בין איך טאַקי געווען די גאַנצע מחותנת'טע, פאַר דער חתונה, און נאָך דער חתונה, נאָר נישט אויף דער חתונה. בשעת החתונה בין איך געווען זעהר מיעד און פערמאַטערט. בין איך מיר געזעסען אין

אַ ווינקעלע און געוויינט פאַר גרויס נחת, וואָס איך האָב זוכה געווען, חתונה צו מאַכען מיין ברודערס טאָכטער; אויך — וואָס זי האָט געהאַט אַזאַ לייטישע חתונה.

און אפילו נאָך דער חתונה! האָבען זיי מיך אויך. חס ושלום, נישט באַלד אַרויסגעטריבען.

תיכף נאָך דער חתונה, איז די שוועגערין, זאָל געזונד און שטאַרק זיין, געפאָהרען קיין לובלין צו אַ דאָקטאָר, זיך אַן עצה צו האַלטען, צו וועלכען דאָקטאָר זי זאָל פאָהרען קיין וואַרשוי.

דערנאָך איז זי געפאָהרען קיין וואַרשוי, און איז אויסגעווען ביי אַלע גרויסע דאָקטוירים; פון דאָרט איז זי געפאָהרען ערגיץ אַנדערש, וואַסער טרינקען, — מינעראַל־וואַסער הייסט עס, — און איבער דער גאַנצער צייט, לערך זעכס חדשים, בין איך געווען די גאַנצע בעל הבית׳טע אין שטוב. השם יתברך, זאָל עס זיי געדענקען און זאָל זיי דערפאַר בעלוינען!

קיין קעכין איז נישט געוועזען, האָב איך געקאָכט... און דערפון האָב איך פיעל נחת געשעפט, ווי פון אַ ברונען!

ערשטענס, האָב איך קיין צייט נישט געהאַט צו קלערען און צו טראַכטען, און בין, חס ושלום! נישט משוגע געוואָרען אפילו נישט אַריינגעפאַלען אין אַ מרה שחורה! און קיין צייט האָט נישט געקאָנט זיין, וואָרען די שפע, איז ביי מיין ברודער, ברוך השם, גרויס.

די שענק איז ברוך השם. פול; מען לעזט שטיקער גאָלד, הן פון יודען און הן פון גוים, להבדיל!

און מיין שוועגערינס, חוה גיטל תחיה׳ס, געפילטע פיש האָבען, ברוך השם, אַ נאָמען אויף דער וועלט און אַן עולם זיצט, ברוך השם! עסט און טרינקט.

האָט זיך אַ מאָל פאַסירט אַז איך האָב פאָרט אָנגעהויבען עפּיס איבערצוקלערען און האָב מיך געוואָלט פערטראַכטען; איז אויף דעם געוועזען אונזער ביילאָ סאָשע, זאָל לעבען, זי האָט מיך באַלד דערמאַהנט! און אַן אויג האָט זי, קיין עין־הרע, אַ גוטס, באַלד דער־זעהט זי!

און אַזוי איז אַלץ געגאַנגען בדרך הישר...

פאַר גרויס נחת, וואָס איך בין דאָ די גאַנצע בעל הבית׳טע, האָב

איך איינמאל אַרויסגעוואָרפען אַ טראָפּען בלוט פון האַלז, איין טראָפּען נישט מעהר.

דאָס האָט ווייטער דערזעהן מנחם מענדיל, זאָל געזונד זיין, האָט ער מיר אָנגעזאָגט זהיר והזהר, איך זאָל מיך נישט מאַכען וויסענדיג! וואָרען, ווערט מען, ח"ו, געוואָהר, וועט מען, חלילה, וויכען זיין שטוב. יוסיל גאַסט-הייזער פון געגענאיבער וועט באַלד זאָגען שווינדזוכט און פּטור! אונזער זייט גאַס, וועט מיט גראָז פערוואַקסען ווערען!

ביילא סאָשע אָבער איז קליגער פאַר איהם. זי האָט באַלד פערשטאַנען, אַז עס איז נישט קיין שווינדזוכט, נאָר, אַז איך האָב געמוסט חאַפּען אַ שטיקעל פיש און איינשלינגען, און צוראַצט זיך דעם האַלז מיט אַ ביינדעל. און, כדי איך זאָל, חס ושלום, נישט דערשטיקט ווערען, האָט זי מיר דערלאַנגט אין די פּלייצעס: דאָס ביינדעל זאָל אַריין אָדער אַרויס און נישט בלייבען, חס ושלום, שטעקען אין האַלז. פאַר גרוים ליעבשאַפט, האָט זי מיר צו אַ שטאַרקען קלאַפּ געטהון, דאָס ביינדעל פון פיש איז אַוודאי אַראָב, נאָר דערביי האָט מען מיינע ביינער אַ ביסעל געליטען...

דאָס אַלץ איז איבערגעגאַנגען בשלום, און, חוה גיטל, זאָל געזונד זיין, איז צוריק געקומען פון וואַסער טרינקען.

געקומען איז זי, געלויבט השם יתברך, פריש און געזונד, אַ מחיה געוועזען צו קוקען! געלויכטען ווי די זון! היינט האָט זי אָנגעבראַכט מתנות, — גאָר פיינע זאַכען; פאַר זיך, פאַר'ן מאַן, פאַר דער טאָכטער מיט'ן איידעם... טהייערע מתנות, נאָר מיר האָט זי קיין מתנה נישט געבראַכט; איך בין, זאָגט זי, חס ושלום, קיין דיענסט נישט, מען זאָל מיר שענקען מתנות, מען צאָהלט מיר דען שכירות? איך בין דאָך געוועזען בעל הבית'טע!

חוה גיטל אַליין האָט כמה פעמים געזאָגט, אַז איך בין געוועזען די גאַנצע בעל הבית'טע, און האָב געטהון, וואָס מיין האַרץ האָט געגלוסט!

און קוים איז חוה גיטל געקומען, איז זי געוואָהר געוואָרען, אַז מנחם מענדיל איז איבער דער גאַנצער צייט, נישט געוועזען ביי'ם רבי'ן, האָט זי פערבראָכען די הענד, אַז די ביינער פון די פינגער האָבען געקנאַקט, און האָט מיך באַלד אַרויסגעשיקט אין מאַרק אַריין דינגען אַ פוהר.

נאָך דעם זעלבען טאָג איז מנחם מענדיל, זאָל געזונד זיין, אַוועקגעפאָהרען אין אַ מזל'דיגער שעה צום צדיק.

און אויף מאָרגען האָט מיר חוה גיטל אַנ'עצה טובה געגעבען, איך זאָל צוזאַמען נעהמען מיינע זאַכען און געהן צו אַל'די גוטע יאָהר... וואָרען, ווי באַלד זי אַליין איז דאָ, און ביילאַ סאָשע העלפט איהר צו, בין איך דאָס פינפטע ראָד ביי'ם וואָגען, און וועל נאָך, חלילה, משוגע ווערען פון לעדיג געהן. זי האָט מיר געראָטען, ענטוועדער איך זאָל פאָהרען צוריק, פון וואַנען איך בין געקומען, אָדער דאָ בלייבען און טהון וואָס מיין הארץ ווּעט גלוסטען. זי זאָגט מיר, חלילה, קיין דעה ניט.

נאָך די זעלבע נאַכט, האָב איך שוין אין איהר שטוב ניט גענעכטיגט.

אַ שענע נאַכט איז געווען, האָב איך זיך דורכשפּאַצירט אין אַלע גאַסען מיט'ן פּעקיל אונטערן אָרעם.

זעהסט דו דאָך, מיין טהייערער, כשר'ער מאַן, אַז מיר איז, ברוך השם גאַנץ גוט, אַז דו דאַרפסט מיר מעהר קיין געלד ניט שיקען, ווי דו פלעגסט אַ מאָל שיקען. גיב בעסער דאָס געלד לייב חזן, ער זאָל דיר קויפען ש"ס, אָדער גנענדיל־סאָפיען, זי זאָל דיר לאָזען מאַכען העמדער, און זעה, למען השם, זי זאָל דיר אַליין די העמדער אָנמעסטען, און זעהן ווי זיי ליגען, די העמדער, — עס איז דאָך אַמעריקאַ.

זעהסט דו, מיין ליבער, טהייערער מאַן, אַז איך בין שוין מעהר קיינעם ניט חושד אומזיסט. איך זאָג שוין ניט, אַז גנענדיל, לייב־חזנ'ס טאָכטער, האָט ביי מיר צוגע'גנב'עט אַ לעפעל, אָדער דעם מאַן, חס ושלום! און אויב איך האָב ניט, ניט דעם לעפעל, ניט קיין מאַן, ווייס איך, אַז זי איז בודאי גאָר ניט שולדיג. איך גלויב באמונה שלמה, אַז השם יתברך האָט דיך און מיך געוואָלט מזכה זיין, האָט ער דיר צוגעשיקט אויף דער שיף לייב חזן מיט דער טאָכטער, זיי זאָלען דיך פערזאָרגען; כהויה — אַלץ ווי דו האָסט מיר געשריבען. נאָר איין זאַך ווערט ניט זיין ווי דו האָסט געזאָגט! זאָלסט אפילו אויס דער הויט שפּרינגען, וועסט דו ניט שיקען קיין שליח מיוחד נאָכ'ן קינד, זאָלסט עס צונעהמען פון מיר צו דיר קיין אַמעריקאַ. וואָרען דאָס קינד אונזערס איז, אין זיין זכות און זכות פון דיינע אָבות — לאַנג שוין ניט דאָ; מען האָט עס בעהאַלטען ערגיץ אויפ'ן בית־עולם, אין אַ קליין שטיבעלע אָהן אַ טהיר

אָהן אַ פּענסטער'ל, — שרײַ חי־וקים, װעסט דו נישט װיסען, װאו זײַנע בײַנדעלעך ליגען! קײן שום מצבה, קײן שום סימן, גאָר נישט! זוך דעם װינד אויפ'ן פעלד!

די אַסכּרה האָט עס צוגענומען אונטער איהרע פליגעל...

און װײַל דו ביזט דער גרויסער בעל־זכּרון און געדענקסט אַלץ, װאָס איך האָב גערעדט, און אַלץ װאָס איך האָב געטהון, װעל איך דיר דערצעהלען אַ מעשה, אפשר װעסט דו זי אייך געדענקען! עס איז אַ מעשה מיט אַ שאלה, װאָס איך האָב נישט געװאוסט, װאָס מיט איהם צו טהון: צי זאָל איך איהם חאַפּען אויף מיר און אַרויסלויפען זוכען אַ דאָקטאָר צום קינד, אָדער איך זאָל פערשטאָפּען מיט דעם שאל די צובראָכענע שויב, דער שנײַ זאָל נישט אַרײַן צום קראַנקען קינד אין שטוב אַרײַן, אָדער איך זאָל צודעקען מיט דעם שאל דאָס הײזעריגע קינד, װאָס עס שט׳קט זיך, נעבּיך, — און די קעלט איז גאָר גרויס, גאָר גרויס! אַ סך מאָל בּין איך אַהין און צוריק געלאָפען: פון קינד צום פענסטער, צו דער טהיר, און צוריק פון טהיר צום פענסטער, צו דער װיעג... אַבּי געלאָפען! דו װעסט שוין, מײַן געטרײַער מאַן, מײַן איך, די מינוט נישט פאַרגעסען. װאָרען, װי דו מײַן טהײַערער מאַן זאָגסט, בּין איך צוגעבּונדען צו דיר, דו צו מיר און בּײַדע צום קינד, און צונד, אַז דאָס קינד איז נישט דאָ, קאָנען מיר בּײַדע שוין אויך נעלם װערען. — נאָר, װאָס װעט גנענדיל זאָגען? דעם אמת זאָגענדיג, איז בּײַ מיר געבּליבּען, איך זאָל זיך לאָזען װאַקסען לאַנגע האָר און אָנטהון זיך װי מען טראָגט זיך אין אַמעריקאַ. אויך, װײסט דו דאָך, אַז איך האָב אַ זיס קול, אַז איך פלעג נאָכזינגען אַלע תּפלות, און אַצונד, אַז איך בּין געװען בּײַ'ן בּרודער מנחם מענדיל, זאָל געזונד זײַן אין גאַסט־הויז האָב איך נאָך געהערט פון שכּור'ע פּויערים אַלערלײַ שעהנע לידער, — האָב איך מיך דאָס אויך אויסגעלערנט, און איך זינג אַוראי אַזוי גוט װי גנענדיל, און אפשר בּעסער פאַר איהר, און קען מעהר לידלעך פאַר איהר. און נעכטען בּײַ נאַכט, אַז איך האָב געשלאָפן נעכטיגט אונטערן בּלויזען הימעל, איז נאָך צו מיר געקומען די מלכּה שבא און האָט מיך אויסגעלערנט טאַנצען — און אַ גאַנצע נאַכט האָב איך אַרומגעטאַנצט מיט דער מלכּה שבא קעגען דער לבנה.

און דו, מײַן ליבּער שמואל משה, האָסט גאָר אַ מקח טעות געהאַט! װאָרען איך בּין בּעסער פאַר גנענדיל'ן. װאָרען, איך געדענק גאַנץ גוט, אַז זי האָט געהאַט צװײַ פּעפּערלעך, אײנעם אויפ'ן לינקען אויער און אַ

צוויַיטען אויף דער רעכטער באַק, און — אַ נעזעל אַ ביסעל אַ פּערדרעהטס, און איך, ווייסט דו דאָך, האָב אַ ריין לייב, אָהן אַ שום פּעפּער׳ל, חס ושלום. — דו האָסט געמיינט, אַז נאָר גנענדיל קען זינגען, און יעדען פרייטאג צו נאַכט׳ס טאַנצען, אַז זי אַליין קען זיך לאָזען וואַקסען צעפּ, אַנדערע קענען גאָר נישט די תּורה! נאָר איך בין, חס ושלום, אויף דיר נישט אין כּעס; האַלט דיך אָן איהר! מיר איז גענוג, אַז איך האָב דעם קינד׳ס קבר׳ל, איך געה אַהין, איך וועל מיר דאָרט אויסבויען אַ קליין שטיבעלע און זיצען דאָרט ביז האַלבער נאַכט, ביז דער האָהן וועט קרייען. דעם קינד וועל איך דערצעהלען זיס און שטיל פון זיין טאַטען שמואל משה׳ן, וועט ער שטאַרק הנאה האָבען! און, אַז דו וועסט אַליין קומען, אָדער שיקען אַ שליח מיוחד, נאָכ׳ן קינד, וועל איך אייך מיט די נעגעל די אויגען אויסקראַטצען, וואָרען דאָס קינד איז מיינס, נישט גנענדיל׳ס — ימח שמה וזכרה, זאָל זי ווערען מיט דיר אין איינעם — — —

דער בריעף איז קענטיג נישט קיין געענדיגטער; מען האָט איהם געפונען צוזאַמען מיט די אַנדערע בריעף אין קעשענע ביי דער משוגע׳נער חנה.

I.

וואס הייסט „נשמה".

(א יוגענד־געשיכטע).

1.

איך געדענק ווי אין א חלום, אז עס האט זיך ביי אונז אין שטוב ארומגעדרעהט א קליין דאר יודעל מיט א שפיציג בערדעל, וואס פלעגט מיך אלע מאל ארומנעהמען און קושען.

דערנאך, געדענק איך, איז דאס אייגענע יודעל קראנק געלעגען אין בעט, ער האט זעהר געקרעכצט און די מאמע איז געשטאנען און געהאקט זיך אין קאפ אריין.

אמאל חאפ איך מיך אויף ביי נאכט און דערזעה א פולע שטוב מיט יודען; פון דרויסען הער איך א יעמערליך געוויין... איך האב מיך שטארק דערשראקען און אנגעהויבען שרייען.

עס איז צוגעקומען צו מיר איינער פון די יודען, ער האט מיך אנגע־טהון און אוועק־געפיהרט צו'ן א שכן שלאפען.

דעם אנדערן טאג האב איך די שטוב נישט דערקענט: אויף דער ערד איז געלעגען אנגעשיט שטרוי, דער שפיגעל אויף דער וואנד — איבערגעדרעהט, דער הענגעלייכטער פערהאנגען מיט א טישטוך, און די מאמע איז געזעסען אין די זאקען אויף אקליין בענקעלע אויף דער ערד...

אז זי האט מיך דערזעהן, האט זי ארויסגעלאזט א שרעקליך געוויין, און האט אנגעהויבען שרייען: „דער יתום, דער יתום!"...

אויפ'ן פענסטער, האָט זיך געבּרענט אַ קאַגעניק, דערנעבען איז גע־שטאַנען אַ גלאָז וואַסער און געהאַנגען אַ שמאַטע...

מען האָט מיר געזאָגט, אַז מיין טאַטע איז געשטאָרבען; אַז זיין נשמה וואַשט זיך אינ'ם גלאָז וואַסער און ווישט זיך אָב מיט דער ליי־וואַנד... אַז אויב איך וועל זאָגען ערנסט קדיש, וועט זי פליהען גלייך אין הימעל אַריין.

און מיר האָט זיך פאָרגעשטעלט, אַז די נשמה איז אַ פויגעלע...

2.

איינמאָל האָט מיך דער בּעהעלפער אָבגעפיהרט אַהיים, נעבען אונז זענען דורכגעפלויגען גאַנץ נידריג, עטליכע פויגעל.

— „נשמה'לעך פליהען, נשמה'לעך פליהען!" האָב איך מיר צו־געזונגען.

דער בּעהעלפער האָט זיך אומגעקוקט.

— גע דו נאַר, — מאַכט ער צו מיר — דאָס זענען פויגעל, פּראָס־טע פויגעל!

דערנאָך האָב איך געפרעגט די מאַמען: ווי אַזוי ווייסט מען דעם חלוק פון אַ נשמה ביז אַ פּראָסט פויגעלע?

3.

אַז איך בּין אַלט געוואָרען פירצעהן יאָהר, האָב איך שוין געלערנט גמרא מיט תוספות, מיט מהרש"א, און טאַקי בּיי „זרח קנייפּ".

עד היום ווייס איך נישט, צי האָט ער טאַקי אַזוי געהייסען, צי האָבען עס איהם די תלמידים דעם צונאָמען געגעבען, וויל ער פלעגט קנייפּען אָהן רחמנות.

און ער פלעגט נישט וואַרטען בּיז מען וועט פערדיענען אַ קניפּ; ער פלעגט צאָהלען פאָראויס, „דערמאַהן מיך, זאָגט ער, וועל איך דיר אָבשלאָגען!"

דערצו איז ער געווען מוהל, נעהאַט אַ שפּיצינגען פּריעה־נאָגעל, און יעדער קניפּ האָט צוגעשלאָגען צום הארץ.

און ער פּלעגט זאָגען: „וויין ניט, וויין נישט אומזיסט! איך קנייפּ דאָך נאָר דיין גוף! וואָס שאַדט דיר! אַז די ווערעם אין קבר וועלען האָבען וועניגער צו עסען?"

און דער גוף, זאָגט זרח קנייפּ, איז טאַקי נאָר עפר ואפר, אַ והא ראיה: רייב איין האַנד אין דער אַנדערער וועסט דו זעהן!

און מיר האָבען געפּרובט און טאַקי געזעהן בחוש, אַז דער גוף איז עפר ואפר.

— און וואָס איז די נשמה? האָב איך געפרעגט.

— אַ רוחניות! האָט מיר דער רבי געענטפערט.

4.

רח קנייפּ האָט פיינד געהאַט שנאת מות זיין ווייב די רבי'צין; פאַר דאָס איז שפּרינצע, די בת יחידה זיינע, געווען ביי איהם איין אויג אין קאָפּ.

מיר ווייטער האָבען פיינד געהאַט שפּרינצען, ווייל זי פּלעגט אונז צוצומסר'ן צום פאָטער, און — ליעב געהאַט די רבי'צין, וואָס פלעגט אונז פערקויפען אויף קרעדיט באָבעס מיט אַרבעס און ניט איינמאָל מציל זיין פון רבי'נס הענד.

דער גרעסטער חשוב ביי דער רבי'צין בין איך געוועזען. איך פּלעג קריגען דעם גרעסטען צולאָג, און ווען דער רבי האָט זיך גענומען צו מיר, פּלעגט זי שרייען: „רוצח, וואָס ווילסט דו פון יתום? זיין טאַטענס נשמה וועט זיך אין דיר נוקם זיין!"

דער רבי האָט מיך אָבגעלאָזט און די רבי'צין האָט געלעזט מיין חלק.

איינמאָל, געדענק איך, ווינטער ביי נאַכט, בין איך אַ היים געקומען פון חדר אַזוי צוקניפּען און פון פראָסט אַזוי דורכגענומען, אַז די גאַנצע הויט האָט אויף מיר געשטאַרט.

דעמאָלט האָב איך אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל און

האָב יעמערליך געוויינט און געבעטען: „טאַטישי! זיי זיך נוקם אין זרח קנייפּ!... רבונו של עולם, וואָס וויל ער פון מיין נשמה האָבען?!“

אַז ער קנייפּט נאָר דעם גוף, האָב איך פערגעסען!

אין אָדם נתפס על צערו!

5.

דאָך אַז זרח קנייפּ האָט אַמאָל אין אַ „יומא דפּגרא“ פערמאַכט די גמרא און גענומען זיך צו דערצעהלען מעשיות, איז ער גאָר געוועזען אַנ-אַנדער מענש.

ער האָט אַראָבגעלעגט דעם ספּאָדעק, געבליבען זיטצען אין די גרויסע פּעדערן (קיין יאַרמילקע האָט מען נישט אַרויסגעזעהן). ער האָט אויפגעקנעפּעלט די סטראָקעס. אויסגעגלייכט דעם שטערן. די ליפּען האָבען איהם געשמייכעלט, און דאָס קול איז אויך גאָר אַנדערש געוואָרען.

געלערנט האָט ער מיט'ן האַרטען, גראָבען, בעזען קול, מיט וועלכען ער פלעגט רעדען צו דער רבי'צין; מעשיות דערצעהלט — מיט דעם איי-גענעם ווייכען, דינעם, גוטען קול, מיט וועלכען ער פלעגט זיך ווענדען צו שפּרינצען, מיט „דער טהייערער נשמה“.

און מיר פלעגען זיך ביי איהם שטענדיג בעטען ווי ביי אַ גזלן, ער זאָל אונז דערצעהלען אַ מעשה. מיר האָבען נישט געוואוסט, אַז זרח קנייפּ קען נישט מעהר ווי אַ יין פרק „איזהו נשך“, מיט וועלכען ער הויבט אָן און לאָזט אויס דעם זמן, און מוז שטיקעווען מיט מעשיות, בפרט אַ ווינ-טער זמן, וואָס איז אָהן ימים טובים! מיר נאַראָנים פלעגען פאַר יעדער מעשה צאָהלען מיט באָבעס און מיט אַרבעס, און איינמאָל זיך צונויפגע-לעגט פאַר שפּרינצען אויף אַ רויטען באַרכענען שפּענצער.

פאַר דעם באַרכענען שפּענצער, האָט אונז זרח קנייפּ דערצעהלט, ווי אַזוי דער רבונו של עולם קלויבט אויס פון זיין אוצר אַ נשמה און בלאָזט זי אַריין אין אַ גוף.

און איך האָב מיר פאָרגעשטעלט, אַז ביי'ם רבונו של עולם אין אוצר זענען אויסגעלעגט די נשמות, ווי די סחורה ביי מיין מאמע אין גע-

וועלבעל, אין אַלערליי שאַכטעל, רויטע, גרינע, ווייסע, בלאָהע... און אַרומגעבונדען מיט שטריקלעך.

6.

— און אַז נאָט, דערצעהלט דער רבי, קלויבט אויס אַ נשמה, און איז גוזר אויף איהר, זי זאָל אַראָבגעהן אויף דער זינדיגער וועלט, ציטערט זי און וויינט...

דערנאָך קומט צו איהר אַ מלאך אין דער מאַמעס בויך אַריין, און לערנט מיט איהר אויס כל התורה כולה. נאָר אַז עס קומט די רעכטע צייט, גיט איהר דער מלאך אַ שנעל אין דער נאָז און זי פערגעסט צוריק דאָס לערנען.

— דעריבער, זאָגט דער רבי, האָבען אַלע יודישע קינדער צושפּאָל־טענע אויבערשטע ליפּען...

דעם אייגענעם טאָג פאַר נאַכט האָבען מיר זיך געגליטשט אונטער דער שטאָדט און איך האָב דערזעהן, אַז די שקצים: יאַנטעק, וואָיטעק און יאַשעק האָבען צושפּאָלטענע אויבערשטע ליפּען גלייך מיט אונז.

— יאַשעק! האָב איך מיר איינגעשטעלט דאָס לעבען און געפרעגט: „טי טאַקושע מאַיעש דושא?"

— אַ טאָביע, פּשאַ דושאַ, צאָ דאָ טעגאָ? האָב איך געהאַט אַ קלאָרע תשובה.

7.

חוץ ביי אַ מלמד, האָב איך מיך געלערנט ביי אַ לעהרער שרייבען.

דעם לעהרער האָט מען געהאַלטען אין שטאָדט פאַר אַ גרויסען אַפּיקורס און די שכנים האָבען זיך נישט געמישט מיט זיינע כלים.

ער איז געווען אַ אַלמן, און מען האָט נישט געגלויבט, אַז גיטעלע, זיין טאָכטער, אַ מיידעל אין מיינע יאָהרען, זאָל קענען גוט כשר מאַכען פלייש.

ער איז אָבער געווען אַ גרויסער מושלם, און מיין מאמע האָט גע־וואָלט, אַז איהר בן יחיד זאָל קאָנען שרייבען.

— איך בעט אייך זעהר, ר׳ לעהרער, האָט זי געזאָגט, איהר זאָלט מיט איהם נישט לערנען קיין שום אַפּיקורסישע זאַכען: קיין תנ״ך, קיין פסוק, נאָר לערנט איהם אויס שרייבען אַ יודיש בריוועל, פשוט אַ „שלום לאהובי״ בריוועל.

און פונדעסטוועגען ווייס איך נישט, צי דער לעהרער האָט געהאַל־טען וואָרט.

אַז איך האָב איהם דערצעהלט די שאלה מיט די צושפּאָלטענע ליפּען, איז ער אַריינגעפאַלען אין אַ שרעקליכען כעס; ער האָט זיך ראַפּטום אויפגעשטעלט, אַוועקגעקאָפּעט מיט׳ן פוס דאָס בענקעל און אָנגעהויבען אַרומשפּרייזען אין שטוב מיט אַ געשריי: „גראָבע יונגען, רוצחים, פלעדערמייז!״...

ער האָט זיך פּאַמעליך בערוהיגט, צוריק אַנידערגעזעצט, איבערגע־ווישט די פערלאָפענע ברילען און מיך צוגעצויגען צו זיך:

— גלויב נישט, מיין קינד, האָט ער מיר געזאָגט, אין אַזוינע נאַ־רישע זאַכען! דו האָסט דיך גוט צוגעקוקט צו די שקצים אויף דער גליטש? ווי הייסען זיי?

איך האָב איהם געזאָגט די נעמען.

— נו, פרעגט ער מיך, צי האָט איינער פון זיי אַנדערע מאָרע אויגען? אַנדערע הענד און פיס, אָדער אַנדערע אברים ווי דו? צי לאַבען זיי ניט מיט דיר גלייך? און אַז זיי וויינען, גיסען זיך ביי זיי אַנדערע מאָרע טרעהרען ווי ביי דיר? פאַר וואָס זאָלען זיי נישט האָבען קיין נשמה גלייך מיט דיר? אַלע מענשען זענען גלייך. גלייכע קינדער, איין גאָט איז זייער טאַטע, איין ערד איז זייער לאַנד! אמת, אַז היינט האָבען זיך די פעלקער איינס דאָס אַנדערע פיינד, יעדעס פאָלק רעדט זיך איין אַז ער איז די קרוין פון אַלע פעלקער, אַז נאָר איהם האָט גאָט אין זינען; נאָר מיר האָפען, אַז עס וועט קומען אַ בעסערע צייט, אַ בעסערע, ליכטיגערע צייט, ווען אַלע מענשען וועלען דערקענען איין גאָט, איין געזעטץ, ווען עס וועט מקוים ווערען אונזערע הייליגע נביאים׳ס ווערטער, אַז עס וועלען אויפ־הערען אַלע מלחמות, פערשוואונדען ווערען קנאה־שנאה, אַלע וועלען דינ־נען איין בורא עולם, און עס וועט זיין ווי דער פסוק זאָגט: כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים!...

דעם פסוק האָב איך געדענקט פונ'ם „ויהי בנסוע" אין דאַווגען.

דער לעהרער האָט נאָך לאַנג גערעדט, נאָר איך האָב שוין ווענינ וואָס פערשטאַנען; איך האָב נישט געקענט גלויבען, אַז אַ „גוי האָט אויך שׂכל", אַז אַלע מענשען זענען גלייך! איך האָב געוואוסט, אַז דער לעהרער איז אַנ'אַפּיקורס; ער גלויבט נישט אפילו אין גלגול, חאָטש איך האָב אַליין געזעהן, נאָך פּראָדעל מופקרת'ס טוידט, ווי עס האָט זיך אַרומגע־דרעהט אַ שוואַרצער הונד אויפ'ן דאַך פון הויז, וואו זי האָט געוואוינט.

אויך האָט ער זיך געשניטען די נעגעל נישט איבערגעהיפּערט, קיינמאָל נישט צוגעשניטען קיין עדות און אַזוי אַרויסגעוואָרפען דורכ'ן פענסטער!

איך וואָלט שוין לאַנג אַנטלאָפען פון איהם, איך וואָלט אויסגעזאָגט דער מאַמען, אַז ער רעדט „על השם ועל משיחו" ווען נישט...

איהר טרעפט שוין אַ ודאי וואָס און וועמען איך מיין...

8.

נאָר דאָס איז מיר אין קאָפּ אַריין, אַז עס וועט קומען אַ צייט ווען די אומות העולם וועלען קומען צו אונז לערנען תּורה, און דאָס האָט בעדאַרפט צו זיין היינט־מאָרגען.

ביי אונז איז דעמאָלט געוועזען שוין אמת'ע משיח'ס צייטען: מען האָט געפונען דאַרויף אַ שטאַרקען רמז אין דניאל און אַ זיכערן לפ"ק; מען האָט געוויזען עפּיס אַ זוהר מיט אַ מדרש הנעלם, מען האָט אויך פון אויער צו אויער דערצעהלט, אַז דער קאָזעניצער האָט אויפגעהערט צו זאָגען תּחנון. אויך איז געוועזען אַ קלאָרע ידיעה פון ארץ ישראל, אַז דאָס יאָהר האָט זיך ניט געוויזען קיין פוקס נעבען כּותל מערבי.

און מען האָט זיך טאַקי געריכט אַלע טאָג אויף משיח בן יוסף'ן. קהל האָט זיך געלאָזט קאָסטען און איי געהאַלטען די פּאַראַטקעס; אַז משיח וועט קומען, ווער וועט געדענקען אַזאַ קליינינקייט צוריק צו מאָהנען!

דעם ערגסטען סוף האָבען געהאַט די ווייבער. נאָך פּאַר אַ יאָהרען זענען איינגעפאַלען די טרעפּ פון מקוה. אַ צעהן מאָהל האָט מען ניט געלאָזט „אויסנעמען", איידער מען האָט צוזאַמען גענומען געלד אויף ניי גע־

הילץ. נו, עס ליגט שוין, בה"ש, גרייט, עס איז אָבער פּאָרט אַ שאָד צו דינגנען אַ בעל מלאכה, אַנ' עבירה די פּאָר קערבלעך!

און איך בין זיכער געווען, אַז אין אַ קורצער צייט וועט דער איי־גענער יאַשעק, וואָס איז מיר נעכטען אונטערגעלאָפען אויף דער גליטש, בשעת איך האָב געמאַכט „אַ שוסטער", וואָס דורך איהם האָב איך שיער נישט האַלז און לייב צובראָכען; דער איינענער וואָיטעק, וואָס ווייזט מיר אַלע מאָל אַ חזיר־אויער, און דער איינענער יאַנטעק, וואָס צעהלט אונז: ראַז, דוואַ, טשי — אַז אַלע דריי וועלען קומען צו מיר בקידה והשתחויה פרעגען אַ דין, למשל: פון מוקצה!

און איך רחמן בן רחמנים, וועל זיי נישט געדענקען זייער שלעכטס, וואָס זיי האָבען מיר געטהון; איך וועל זיי זאָגען. איך וועל זיי מקרב זיין און אויסזאָגען דעם סוד פון דער אייזערנער מיט דער פּאַ־פּיר־ענער בריק; אָנזאָגען זיי הזהר והזהר, אַז זיי זאָלען זיך נישט דערוועגען צוצוגעהן צו דער אייזערנער בריק. אַמבעסטען, האָב איך מיך גע־טראַכט, וואָלט געווען, זיי זאָלען זיך גאָר האַלטען פון דערווייטענס, אַבי זיי זאָלען ראַטעווען זייערע נשמות...

9.

ערב ראָש השנה האָב איך געענדיגט „איזהו נשך" און האָב געפּיהלט דעם טעם פון יציאת מצרים.

ר' יוזל, מיין נייער רבי, האָט מען מיר געזאָגט, קנייפּט נישט. אפילו שלאָגען, שלאָגט ער ניט אומזיסט. רבי יוזלען האָב איך אַלע מאָל געזעהן ביי'ם דאַוונען, ער איז געוועזען אַ הויכער יוד מיט גרויסע ברע־מען, אַז מען האָט ביי איהם קיין אויג נישט אַרויסגעזעהן. ער פלעגט טראָגען אָפען דעם קאַפּטען און פון אונטער דער לאַנגער צוויי־שפּיציגער ווייסער באָרד, האָט פון ביידע זייטען אַרויסגעשטאַרט דער טלית קטן. געגאַנגען איז ער שטיל און שטיל האָט ער גערעדט, גלייך אַלץ וואָלט געווען אַ סוד. דערביי האָט ער גאַנץ לאַנגזאַם אַרויף און אַראָב געשאָ־קעלט מיט'ן קאָפּ, אויפגעהויבען די ברעמען, צוזאַמענגעצויגען דעם שטערן, אַרויסגעשטעקט ביידע ליפּען מיט די וואָנסען און אַריינגעשטעקט ביידע

הענד אין גאַרטעל אַרײַן; יעדעס וואָרט האָט זיך געדאַכט, איז אײנס פון די וויכטיגסטע זאַכען, אַז די רעד שטעהען טאַקי ברומו של עולם.

ר' יוזל איז אַ מאָל געווען אַ „משולח" בײַ אײנעם פון די גרויסע גוטע יודען. עד היום האָט ער פון רבי'ים אין קאָמיסיאָן: פערשפּראָכענען בוימיל, מטבעות, קמעות און שמירה'לעך; ער איז דער ערשטער אין שטאָדט אָבצושפּרעכען עין הרע'ס, און אַז דער רב איז נישט בקי הבריאה זאָגט ער פאַר איהם, שבת הגדול, ראש השנה, און מאַכט אַ מאָל אַ הספד. דער רב איז געװעזען אַן'אַלטער שוואַכער יוד און רבי יוזל האָט זיך געריכט „איבער הונדערט און צוואַנציג יאָהר" זײַן אָרט צו פערטרעטען.

אַחוץ דעם איז ר' יוזל געוועזען אַ בעריהמטער בעל־תקיעה, און אַז ער פלעגט מאַכען די ברכה פאַר תקיעות, האָט טאַקי, ווי זאָגט מען, אַ פיש אין וואַסער געציטערט.

און איך בין געוואָרען מלא גאוה, אַז איך וועל זײַן ר' יוזל'ס תלמיד.

נאָך פאַר יום כפור האָב איך געהאַט די געלעגענהײַט צו רעדען מיט ר' יוזלען וועגען דער נשמה.

די נשמה איז געוואָרען בײַ מיר אַ מין אידעע פיקס, זי איז מיר נישט אַראָבגעגאַנגען קײַן רגע פון די געדאַנקען. דאָס ערשטע האָט מיר ר' יוזל אַרויסגעשלאָגען פון קאָפּ דאָס חבר'קײַט מיט די אומות העולם, און אַרײַנגעשלאָגען אין אַמביציע מיט „אתה בחרתנו".

„נישט אומזיסט, האָט ער געזאָגט, לײַדען מיר גלות, בזוי בזיונות און אַזוינע מכות, וואָס שטעהען נישט אין דער תוכחה! מיר זאָלען גלײַך זײַן מיט די אומות העולם, וואָלטען מיר געהאַט עולם הזה גלײַך מיט זײ. „דאָס קינד, וואָס דער טאַטע האָט ליעב — דאָס שמײַסט ער", עס זאָל וועלען לערנען און אַרײַנקומען אין אַלע שערי בינה"...

— נאָר אפילו בײַ אונז יודען, זאָגט רבי יוזל, זענען נישט אַלע נשמות גלײַך: עס זענען דאָ גראָבע, פּראָסטע נשמות ווי זרח קנײַפּ למשל. דײַן לעהרער, דער אַפּיקורס, האָט אַ נשמה בבחינת קרח; עס זענען פאַראַנען נשמות גרויסע, גאָר גרויסע: טהײַל קומען אַרויס פון דער „חתירה" פון אונטערן כסא הכבוד; עס זענען פאַרהאַנען גאָר, גאָר נשמות עליונות בבחינת קמח סולת.

איך האָב וועניג פערשטאַנען פון די בחינות און בפרט פון דער חתירה פון אונטערן כסא הכבוד; איך האָב נאָר געוואוסט וואָס מען מײַנט

קמח סולת, און האָב מיר פאָרגעשטעלט דעם חלוק פון נשמות, ווי צווישען ראַזאָוויע-מעהל, קאָרן-מעהל, ווייצען-מעהל און מעהל וואָס מען נעמט לכבוד שבת אויף חלה. די גרעסטע נשמות מוזען זיין מיט זאפּערן און ראָדזינקעס!

10.

— נאָר דער עיקר, זאָגט ר׳ יוזל זענען יסורים.

— קיין איינציגע נשמה ווערט נישט פערלוירען, אַלע מוזען צוריק-קומען צו דער מדרגה, אויף וועלכער זיי זענען געוועזען איידער זיי זענען אַראָבגעקומען אויף דער וועלט, און געריינעגט ווערען די נשמות נאָר דורך יסורים; דער בורא עולם מיט זיין גרויס רחמנות שיקט אויף אונז יסורים, מיר זאָלען זיך דערמאַהנען, אַז מיר זענען נאָר בשר ודם, אַ חרס הנשבר, אַ גאָר-נישט און אַז ער גיט נאָר אַ קוק אויף אונז, צופאַלען מיר און ווערען בטל כעפרא דארעא... נאָר אויף יענער וועלט רייניגט מען אויך די נשמות.

און ער האָט מיר דערצעהלט, וואָס מען טהוט אַלץ מיט די אָרעמע נשמות אין די שבעה מדורי גיהנם...

11.

צווישען די ימים טובים האָב איך געהאַט מעהר צייט אומצוקוקען זיך אין דער היים. פאַר סוכות איז געווען ביי אונז אַ וועש.

איינמאָל ביי נאַכט האָט זיך מיר געחלום׳ט, אַז איך בין אויף יענער וועלט. איך זעה, ווי מלאכים שטעקען אַרויס די העמד פון הימעל און חאַפּען אַרויף נשמה׳לעך, וואָס קומען צוריק פון דער וועלט. די מלאכים קלויבען זיי איבער: נאָר די ריינע, די ווייסע ווי שניי, פליהען זיי ווי טויבען אַרויס פון די העמד, גלייך אין גן עדן אַריין. די ברודיגע — שיט מען אָן אַ באַרג, און דעם באַרג וואַרפט מען אַריין אין ים הקרח, וואו עס שטעהען שוואַרצע מלאכים, פערשאַרצטע העמד און וואַשען זיי. נאָך דעם

קאָכט מען זיי ערשט איבער אין גרויסע, שוואַרצע טעפּ, בײַ'ם פײַער פונ'ם גיהנום.

און אַז מען דריקט אויס פון זיי דעם ברוד, און אַז מען פּרעסט זיי, הערט מען דאָס געוויין פון די נשמות מסוף העולם עד סופו.

צווישען דער ברודיגער וועש דערקען איך דעם לעהרערס נשמה; זי האָט געהאַט זײַן לאַנגע נאָז, זײַנע איינגעפאַלענע באַקען, זײַן שפּיציג בערדעל און האָט געטראָגען זײַנע גרויסע בלויע ברילען. מען האָט זי גע־וואַשען, און זי איז וואָס אַ מאָל שוואַרצער געוואָרען...

און אַ מלאך האָט אויסגערופען: „דאָס איז דעם לעהרערס, דעם אפּיקורס'ס נשמה!“ ... דערנאָך האָט דער איינענער מלאך צו מיר גע־זאָגט מיט כעס: אַז דו וועסט געהן אין זײַנע דרכים, וועט דײַן נשמה אויך זײַן אַזוי ברודיג און מען וועט זי אַלע נאַכט אַזוי וואַשען, ביז זי וועט פערפאַלען ווערען אויף כף־הקלע.

— איך וועל נישט געהן אין זײַנע דרכים! האָב איך אַרויסגעשריען פון שלאָף.

די מאַמע האָט מיך אויפגעוועקט, אַראָבגענומען מיר די האַנד פון האַרץ.

— וואָס איז מיט דיר, תּכשיט מײַנער? האָט זי געפרעגט דער־שראָקען. דו שווימסט דאָך אַרוס אין שווייס!

— פּאו, פּאו, פּאו! האָט זי מיך אָבגעבלאָזען.

— מאַמע, איך בין געוועזען אויף יענער וועלט!...

אין דער פריה האָט מיך די מאַמע גאַנץ ערנסט געפרעגט, אויב איך האָב נישט דאָרט דעם טאַטען געזעהן? איך האָב געזאָגט: ניין!

— אַ שאָד, אַ שאָד! האָט זי בעדויערט, ער וואָלט דיר אַוודאי עפּיס אָנגעזאָגט פון מײַנעטוועגען.

12.

וואָס קומט אַרויס, אַז דער לעהרער מאַכט חוזק אפילו אויס חלומות! איהם צוליעב, נאָך מעהר גיטעלען צוליעב, האָב איך איהם געוואָלט ראַטעווען; איך האָב איהם דערצעהלט מײַן גאַנצען חלום. ער

האָט אָבער געזאָגט, אַז אַ חלום איז אַ נאַר; ער מאַכט זיך נישט פון אַזוינע זאַכען.

ער וויל מיר ברענגען ראיות פון תנ"ך און פון דער גמרא, אַז חלומות זענען פלעווען, שישקעס און וואַנצען; איך פערשטעק מיר אָבער די אויערן מיט די קליינע פינגער און וויל נישט הערען.

איך האָב געזעהן בעשיינפערליך, אַז ער איז פערפאַלען, אַז זיין גזר דין וועט זיין ביטער, אַז איך דאַרף איהם וויינען ווי אַנ'עפּוש, אַז ער וויל אומברענגען מיין נשמה — מיין יונגע נשמה!

וואָס קומט אָבער אַרויס? הונדערט מאָל האָב איך מיר צוגעזאָגט, אַז איך וועל אַלץ דערצעהלען דער מאַמען, און האָב קיין איינציגן מאָל נישט געהאַלטען וואָרט.

אַ סך מאָל האָב איך שוין געהאַט אָפען דאָס מויל צו זאָגען — האָט זיך מיר אָבער אַלץ געדאַכט, אַז ניטעלע שטעהט הינטער דער מאַמעס פּלייצעס, פערשפּרייט צו מיר איהרע דראָבנע הענדטלעך, ווינקט צו מיר מיט די גרויסע אויגען: „ניין! בעט זי זיך, ניין! זאָג נישט!"

און דאָס געבעט אין איהרע אויגען איז שטאַרקער פאַר מיין פרומקייט. איך פיהל, אַז נישט נאָר אין פייער און וואַסער נאָר אין גיהנום אַריין וואָלט איך מיך פאַר איהר געוואָרפען.

און עס איז מיר דאָך געוועזען אַ גרויסע שאָד: די מאַמע און אַלע מיינע מלמדים האָבען געגלויבט באמונה שלמה, אַז פון מיר וועט אַ מאָל אַרויסוואַקסען עפּיס גאָר אַ גרויסע זאַך...

13.

איך בין פּטור געוואָרען זרח קנייפ מיט זיין פריעה־נאָגעל, עס איז מיר דאָך נישט בעסער געוואָרען.

איך בין שוין אַלט געוועזען זעכצעהן יאָהר. שדכנים האָבען שוין געריסען ביי דער מאַמען די פּאָלעס און איך האָב נאָך געהאַט אַ קינדישע טבע אַראָבצוהאַפּען וואַכס מוצאי יום כפור פונ'ם שלחן און צו קנעטען אין חדר אונטערן טיש.

דער שמש פלעגט מיר זיין דערפאַר אַ שונא אויפ'ן לעבען, און איך האָב געהאַט דערפאַר צרות אין חדר.

— וואו האַלטסט דו? פרעגט ר' יוזל.

איך בּין פערטראַכט און לעג אויף דער גמרא די גאַנצע האַנד: אַלע פינף פינגער מיט'ן שטיק וואַכס.

ר' יוזל איז בלאַס געוואָרען פאַר כּעס. ער עפענט דאָס שופלעדעל, נעמט אַרויס אַ דין שטריקעל און בּינדט מיר צוזאַמען בּיידע גראָבּע פינגער און אַזוי שטייף, אַז עס האָט מיך אָנגעכאַפּט בּיי'ם האַרץ.

נישט דאָס נאָך האָט ער געמיינט.

ער איז צוגעגאַנגען צום בּעזעם און האָט גאַנץ לאַנגזאַם אויסגעקלי־בּען און אַרויסגעריסען אַ ווייך דין ריטעל. מיט דעם ריטעל האָט ער מיר געשמיסען איבּער די צוזאַמענגעבּונדענע הענד... ווי לאַנג? מיר האָט זיך געדאַכט, עס דויערט אייבּיג. און אַ וואונדערליכע זאַך, איך האָבּ די יסורים מקבל געוועזען בּאהבה; איך האָבּ אין זין געהאַט, אַז דאָס שיקט דער רבונו של עולם אויף מיר יסורים, איך זאָל תשובה טהון און ניט מעהר געהן צום לעהרער.

אַז די הענד זענען מיר שוין גוט געשוואָלען געוואָרען און די הויט איז אָנגעלאָפען מיט אַלערליי קאָלירען, האָט ר' יוזל אַוועקגעלעגט דאָס ריטעל און געזאָגט: גענוג! מעהר וועסט דו שוין קיין וואַכס ניט קנעטען!

איך האָבּ פון דעסטוועגען ווייטער געקנעטען.

איך האָבּ געהאַט דאָס גרעסטע פערגניגען דערפון, אַז איך האָבּ גע־מאַכט פונ'ם וואַכס וואָס איך וויל. איך האָבּ געפיהלט, אַז איך האָבּ איבּער עפּיס צו שאַפען.

איך פלעג אויסקנעטען אַ קאָפּ פון אַ מענש, דערפון געמאַכט אַ קאַטץ אָדער אַ מייזעל, דערנאָך האָבּ איך אַרויסגעצויגען פון די זייטען פליגע־געל, געשפּאָלטען דעם קאָפּ אויף צווייען און עס איז אַרויס אַ קרוין־אָד־לער. גאָר דערנאָך האָבּ איך פון בּיידע קעפּ און בּיידע פליגען געפלאָכ־טען אַ קוילעטש אין פּיערען.

איך אַליין בּין אָבּער אויך געוועזען אַזאַ שטיק וואַכס... מיך האָט געקנעטען ר' יוזל, דער לעהרער, די מאַמע און ווער עס האָט נאָר גע־וואָלט. גיטעלע האָט מיך צוגאָסען!...

14.

מען האָט מיך געקנעטען ווי וואַכּס, נאָר מיר האָט עס וועה געטהון!

איך געדענק גאַנץ גוט, אַז עס האָט מיר וועה געטהון; נאָר פאַר וואָס? וואָס איז גראָד מיך אָנגעגאַנגען די נשמה?

מיינע חברים האָבען פון מיר געלאַכט, זיי האָבען מיר אַ נאָמען גע־געבען „נשמה יונג״, און ווי נאַריש דער נאָמען איז געוועזען, אַזוי פיעל צרות האָב איך פון איהם געהאַט.

איך בין פערטראַכט, איך קלער וואָס מיין סוף וועט זיין, ווען איך וועל שוין כח האָבען מיך אויפצורייסען פון שטן׳ס האַנד; איך רעכען מיך אָב מיט מיין אייגענער נשמה, איך זאָג איהר מוסר, איך זידעל זי... ראַפּטים גיט מיר איינער אַ שנעל אין דער נאָז: „נשמה יונג״! — איך וויל פערגעסען אין מיינע צרות, פערטיעף מיך אין אַ וועלט־קשיא, שפּאַן צוזאַמען אַ שווערען תוספות מיט אַ האַרבען רמב״ם, בראָק איין אַ „פני יהושע״ און מיש אוים מיט׳ן „תומים״; איך בין שוין גאָר אויף אַנ׳אַנ־דערער וועלט: אוים לעהרער, אוים גיטעלע, אוים נשמה.... עס הויבט זיך שוין אָן צוזאַמענצושרויפען אינ׳ם מוח, אָט פאַל איך שוין אויף דער המצאה, דאָס רעכטע וואָרט ליגט מיר שוין אויף דער שפּיטץ צונג — ראַפּטים גיט מיר עמיץ אַ פייף אין אויער אַריין: „נשמה יונג!״; עס הילכט אין מוח פּלאַצט עפּיס, אוים רמב״ם, אוים תוספות, אוים פני יהושע, אוים תומים... צוריק אויף דער ערד!

איך שטעה שמונה עשרה, איך האָב אַ פול האַרץ און פולע אויגען מיט געוויין. „רפאנו ה׳ ונרפא״ בעט איך מיט גרוים כּוָנה, און מיין ניט הלילה דעם גוף, די נשמה מיין איך: הייל, רבונו של עולם, הייל מיין אָרעמע יונגע נשמה! „דאָס איז דער נשמה יונג״ ווייזט איינער אין מיטען אויף מיר — אוים כּוָנה!

אַזוי האָב איך געליטען טאָג אַזוי נאַכט.

15.

גיטעלען האָט מען געהאַלטען פאַר אַ גרויסע חָכְמָה: דער פאָטער פלעגט זי אַנדערש נישט רופען נאָר „חכמה מיינע״; שכנות פלעגען זאָ־

גען, אַז זי איז קלוג ווי דער טאָג; ווען זי זאָל אַזוי פרום זיין ווי קלוג זי איז, וואָלט געוועזען אַ פרייד פאַר איהר מאַמען אין גן עדן. מיין מאַמע פלעגט זי אויך שטענדיג לויבען, אַז זי איז אַ גרויסע מחוכמת, וואָלט זי נאָר בעסער כשר געמאַכט פלייש, וואָלט זי זיך אַליין אַזאַ שנור געוואונשען.

און איינמאָל, אַז איך האָב ניט געטראָפען דעם לעהרער אין דערהיים און גיטעלע איז אַליין געוועזען, איז מיר איינגעפאַלען, איך זאָל זיך מיט איהר אַנ'עצה האַלטען איבער דער נשמה.

די פיס האָבען אונטער מיר געציטערט, די הענד — געוואָרפען, דאָס האַרץ — געצאַפּעלט, די אויגען האָב איך אַריינגעשטעקט אין דער ערד ווי אַ טרפה מעסער און האָב פאָרט געפרעגט: מען זאָגט, גיטעלע, אַז דו ביזט אַ קלוגע, זאָג מיר, איך בעט דיך, וואָס איז אַזוינס נשמה?

זי האָט געשמייכעלט און געענטפערט:

— אָסור, אויב איך ווייס!

נאָר פּלוצלינג איז זי טרויעריג געוואָרען, טרעהרען זענען איהר געקומען אין די אויגען אַריין

— איך האָב מיך דערמאַהנט — זאָגט זי מיר — אַז ווען די מאַמע, עליה השלום, האָט געלעבט, האָט דער טאַטע שטענדיג געזאָגט, אַז זי איז זיין נשמה... זיי האָבען זיך אַזוי ליעב געהאַט!...

איך ווייס ניט פון וואַנען עס האָט זיך צו מיר גענומען, נאָר איך האָב זי אין דער אייגענער רגע אָנגעכאַפּט ביי דער האַנד און געציטערט, און געפרעגט:

— גיטעלע, דו וואָלסט געוואָלט זיין מיין נשמה?

און זי האָט מיר גאַנץ שטיל געענטפערט: יאָ!

16.

און וויפיעל גליקען האָב איך אַלץ געהאַט!

אַ גליק, וואָס גיטעלע איז געוועזען אַ בת יחידה, איך — אַ בן יחיד און ביידע יתומים, איז עס אונז לייכטער געווען צו פּועל'ן; אַ גליק, וואָס דער לעהרער האָט צוזאַמען געלעגט אַ פּאָר הונדערט רובל נדן און

מײַן מאַמע האָט זײ נעטהיג געדאַרפט אין גערוועלגעל אַרײַן; אַ גליק, וואָס איך האָב פלוצלונג בעקומען — און טאַקי גאָר אומזיסט — אַ שלעכטען שם, אַז איך וואַקס אַנ'אַפּיקורס און קײנער האָט מיך ניט געוואָלט אויפ־חאַפּען. און דאָס גרעסטע גליק איז געוועזען, וואָס איך בין געפאַלען אויף אַ שכל און האָב אונטערגעשיקט ציפּע די וואַטע מאַכערין, אַ שדכנטע, אַ מויל אויף שרויפען, און האָב איהר צוגעזאָגט גאָר בעזונדער צו געבען אַ סך געלד! פון דעסטוועגען האָט נאָך אַלץ די מאַמע געוויינט איבער מיר: אוי, ווען דײַן טאַטע זאָל אויפשטעהן פון קבר און זאָל זעהן מיט וועמען איך טהו, וואָלט ער דאָך נאָך אַ מאָל פון חרפּה געלעגט זיך אין קבר אַרײַן.

דעמאָלט בין איך געפאַלען נאָך אויף אַ שכל; איך האָב ווײַטער אין מיטען דער נאַכט אָנגעהויבען שרײַען, איך בין נאָך אַ מאָל געוועזען אויף יענער וועלט. נאָר דאָס מאָל שוין אָבגעגעבען דער מאַמען אַ גרוס, אַז דער טאַטע בעשטעהט אויפ'ן שידוך.

און איך האָב געקריגען אַ נײַע נשמה...

II.

ווענוס און שולמית.

אין קלויז אונטערן אויווען זענען געזעסען צוויי ישיבה־בחורים, חיים און זעליג. חיים האט געלעזען הויך פון א געשריבען ביכעל, און זעליג הערט צו און פעררייכט א שוך מיט א פראסטער נאדעל־פאדעם.

„... און שעהן איז חנה געווען ווי ווענוס...“

— זאג מיר זעליג, איך בעט דיך, וואס מיינסטו מיט'ן ווארט ווענוס? — האט חיים א פרעג געטהון.

— ווענוס איז א מיטהאלאגישער גאט — האט איהם זעליג געענט־פערט, שטעכענדיג אין שוך אריין.

— וואס איז אזוינס מיטהאלאגיע?

— דאס ווייסט דו אויך נישט, היי?... ח געדענקסט יענע וואך איז געקומען צו פאהרען א משונה'דיגע בו"אה סי"ם א לאנגען פארטוך און מיט א רויט מיצעל, און האט פערקויפט בה"ל־החול לאקרעץ־פלעצעל מיט נאך אנדערע זיסע זאכען?

— אהא!

— דאס איז געוועזען א גרעק, און עס איז דא אזא גאנץ פאלק, וואס הייסט מיט'ן נאמען „גרעקען“.

— און אלע פערקויפען לאקרעץ־פלעצעל?

— געה, דו נאר, זיי האבען זייער אייגען לאנד — „גריכען־לאנד“... די גרעקען זענען אין אלט פאלק... זיי ווערען דערמאהנט אין תנ"ך. זייער לאנד הייסט „ארץ יון“, זיי אליין — „יונים“.

— וואסער יון? נישט פון דעם קומט ארויס „איוואן“?

— חס ושלום! יונים זענען גאר גרעקען — „מלכות יון“. אט

די יונים זענען אַמאָל געווען זעהר אַ שטאַרק און אַ געבילדעט פֿאָלק... דו האָסט אַוודאי געהערט: אַריסטו, סאָקראַט; זיי ווערען דאָך גע־בראַכט פון אונזערע חכמים, ווי פונ'ם רמב"ם.. אַריסטו, למשל, האָט געגלויבט, אַז די וועלט איז אַ קדמון... דאָס אַלץ זענען גרעקען, נאָר די גרעקען, האָטש זיי זענען געווען גרויסע געבילדעטע, געקאָנט מאָהלען, זענגען, שניצען און אַלע שעהנע מלאכות, זענען זיי פאָרט געווען פראָסטע געצען־דינער, האָבען זיי פראָסט געדינט עבודה זרה.

— או — וואַ!

— זעהסט דאָך! און אָט די מעשיות, די ספורים פון די געצען, פון די אָבגעטער, הייסט מיטהאָלאָגיע.

— אַהאַ! נו, און וואָס איז ווענוס?

— אין דער מיטהאָלאָגיע איז ווענוס די געטין פון שעהנקייט..

— וואָס הייסט געטין?

— פערשטעהסט דו: ביי זיי האָט יעדער פאַך, יעדע מלאכה אַ בעזונדער'ן גאָט. ווי, למשל, מען זאָגט ביי אונז אַז יעדע אומה האָט איהר שר... למשל שניצעריי, פּאָעזיע, שעהנהייט, געזונדהייט, גבורה...

— האָט דאָס אַלץ געטער? נאָר וואָס מיינט מען געטין? אַ קליין געטיל?

— ניין, גאָט איז איין „ער", געטין איז אַ „זי".

— האַ? נקבות? זיי האָבען אַריינגעזעצט אין הימעל אַריין נקבות?

— עֶ, חיים, פאַרוואָס מענער יאָ און נקבות נישט?

— אמת; איך האָב אָבער געמיינט, זעליג, אַז געטער דאַרפען זיין נישט זכרים און נישט נקבות...

— דו מוזט וויסען, חיים, אַז די גרעקישע געטער זענען גלייך צו מענשען; דער חלוק איז נאָר דאָס, וואָס זיי לעבען אייביג. דערפאַר האָ־בען זיי גלייך ווי מענשען קינדער ווייבער און פלגשים, נאָר שטאַרבען קענען זיי באין אופן נישט! אָט, למשל, דער העכסטער פון זיי, יופּיטער אַליין, דער גרעסטער גאָט, וואָס האַלט דעם דונער אין דער האַנד און אַלע געטער ציטער'ן פאַר איהם אימת מות; ער אַליין איז פון דעסטוועגען אַ פאַנטאָפעל, אַ גאָר נישט ביי זיין ווייב יונאָנאַ, ווי אַ פראָסטער מלמד ביי דער רבי'צין. איך האָב דיר שוין אַמאָל דערצעהלט פון דעם פילוסוף סאָקראַטעס'עס ווייב, פון דער מרשעת קסאַנטיפּע; זי איז

געווען אַ הונד געגען דער יונאָנאַ! היינט שטעל דיר פאָר, וואָס פאַר אַ צרות יופּיטער האָט געליטען; ער האָט זיך אַוודאי צעהן מאָל אין טאָג געוואונשען דעם טוידט... נאָר ניין, שטאַרבען קאָן ער ניט!

— הכלל — ווענוס?

— אָט ווענוס איז די געטין פון דעם שעהנקייט! צונר וועל איך דיר פאָרלעזען איהר געשיכטע.

זעליג האָט אוועקגעלעגט דעם האַלב־פערריכטען שוך, אַרויסגעשלעפּט אַ ברודיג פּאַפּיר פון בוזעם און אָנגעהויבען לעזען:

— ווענוס, אַפראָדיטא, אַפאָגענעאַ, פאָנטאַגענעאַ, אַנדיאַמעטאַ...

— דאָס איז דייטש? איך פערשטעה דאָך נישט קיין וואָרט — האָט זיך חיים געוואונדערט.

— נאַרעלע, דאָס זענען די נעמען, וואָס ווענוס האָט געהאַט אין פערשיעדענע ערטער אין גריכענלאַנד און דערנאָך אין רוים.

זי האָט מעהר נעמען, ווי יתרו; וואָס טויגען מיר די נעמען. לייען די מעשה בעסער!

זעליג לעזט:

„אונטער די פערשיעדענע נעמען איז ווענוס געווען הייליג אין די פערשיעדענע שטעדט, אַלס געטין פון דער ליבע".

— שוין נישט שעהנקייט?

— אַלץ איינס! „זי איז נישט געבאָרען געוואָרען פון אַ מאַמען, זי איז אַרויסגעשפּרונגען פון ים, זי איז אַ בילד שעהנע נקבה, זעהר אַ רייצענדע..."

— אַ רייצענדע? וואָס הייסט דאָס?

— דאָס הייסט זי האָט יעדען גערייצט, אויפגעקאָכט דאָס בלוט, וכדומה.

— אַהאַ!

— „זי האָט מען פאָרגעשטעלט גאַנץ אָדער האַלב נאַקעט..."

— פע!

— „איהר מאַן איז געווען וואולקאַן..."

— וואָס איז דאָס פאַר אַ מין חיה?

— אויך אַ גאָט, דער גאָט פון פייער... ענליך צו אונזער

תּוֹבַל־קַיִן; עֶר האָט עֶרפוּנדעֶן די מלאכה פוּן אַייזעֶן קאָווען, דאָס הײַסט אויף דײַטש די „שמידעֶ־קוּנסט", פעֶרשטעֶהסט?

— אַ ביסעֶל.

— „נאָר מיט איהם האָט זי קײַן קינדער נישט געֶהאַט...

— געֶטעֶר גט'ן זיך נישט און האָבען חתונה אָהן חופּה וקדושין.

„דערפאַר אָבער האָט זי געֶהאַט קינדער מיט אַנדערעֶ געֶטעֶר און מיט מענשען אויך".

— ווי הײַסט? גלאַט אַזוי, ממזרים הײַסט עֶס?

— זײַ־זשעֶ נישט קײַן שוטה, חיים! אַז געֶטעֶר זענען פּטור פוּן חופּה, קדושין און גט, איז בײַ זײַ נישט דאָ קײַן עֶרוָה און קײַן ממזרים...

— יאָ, אַ ודאי, אַז מען וואַשט זיך נישט, דאַרף מען נישט בענשען; דו זאָגסט דאָך אָבער מיט מענשען אויך?...

— נוּ, וואָס זשעֶ איז? הלמאי אוּנזערעֶ בני־אלהים, וואָס זענען דערמאַהנט אין פּסוק...

— נוּ, נוּ לײַען ווײַטעֶר

„מיט מאַרסען האָט זי געֶהאַט צוויי קינדער..."

— ווי זאָגסט דו? מרס צי מרסנ?

— נישט מרס, נישט מרסנא, נאָר מיט מאַרס'ן. מיט'ן גאָט מאַרס, דאָס איז דער „איש מלחמה", דער גאָט פוּן מלחמות, דער קריעגסגאָט...

— „צוויי מיט באַקבּיסען, מיט'ן גאָט, וואָס האָט צו שאַפען איבער וויין און אַנדערעֶ משקאות".

— דאָס מוּז זײַן אַ מין לוֹט, אַ גוּטער שכּור

— „צוויי מיט מערקור"...

— ווער איז דער?

— מערקור איז דער גאָט פוּן גנבים, סוחרים, משולחים!

— זעהר אַ געֶמײַנער שדוּך.

— מיט איינעֶם אַ נחיזעס, אַ פּראָסטען בשר ודם, האָט זי זיך געֶטראָפען ערגיץ נעֶבען אַ טײַך, זײַענדיג פערשטעֶלט אין אַ פּאַסטוּשקעֶ; פוּן דער וויזיט איז געֶבאָרען געֶוואָרען אַ יוּנגעֶל... אַ מאָל האָט זיך איהר געֶטראָפען אַזאַ מעשה: עֶס האָט זי נאָכגעֶיאָגט אַ הברה

רוצחים — האָט זיִ זיִך בעהאַלטען אין אַ הײַל און האָט געֶרופען הערקולעס׳ן״.

— ווער איז דאָס?

— דאָס איז אַ שטאַרקער גאָט, נישט אַפילו אַ גאַנצער נאָר אַ האַלבער גאָט; איינער אַליין האָט ער אויסגערייניגט אין איין טאָג 36 פערד־שטאַלען...

— ווײַטער, ווײַטער, זעליג; עס הויבט שוין אָן צו נודען און קאַפויר צו געהן. כ׳לעבען.

— „הערקולעס איז געקומען אין דער הײַל אַרײַן, ער האָט אַרײַנגעלאָזט די רוצחים איינציג־ווײַז, איינעם נאָכ׳ן אַנדערן, מען האָט זײַ צורעכט געמאַכט״...

— פע, חלשות!

— „די ווענוס פלעגט זיִך שטאַרק נוקם זײַן אין די, וואָס האָבען געלאַכט אויס דער ליבע. אײַנוואָהנער פון שטערט האָט זי פערוואַנדעלט, דאָס הײַסט מגלגל געווען, אין אָקסען״.

— גענוג! — האָט חיים אויסגעשריִען, אויפשפּרינגענדיג, — עס קעהרט זיִך די גאַל! וועגוס, אַ געטין, חאַ, חאַ, חאַ! געהאַט טויזענד מאַנען, גע׳הרג׳ט, געשטאָכען, געקוילעט — נאוף, זנות, רציחה, פע!

חיים האָט אויסגעשפּיגען און זעליג איז אויפגעשטאַנען אין איין צאָרן.

— ע! — האָט זיִך זעליג אָנגערופען בעליידיגט — דו ווײַסט וואָס דו רעדסט און וואָס דו שפּײַסט... דו נעמסט אַ טהײַער, שעהן מלבוש, און טהוסט עס אָן אויף דער לינקער זײַט, דרעהסט איבער דעם ספּאָדעק און מאַכסט אַ פּורים שפּיעל!... ווענוס איז נאָר אַ משל, אַזאַ מין אידעאַל, אויף אַזאַ־נ־אַרט, למשל, ווי אין שיר השירים שולמית...

— אַקוראַט, חאַ, חאַ, חאַ! שעמען מענסט דו דיך, זעליג! פּונקט גלײַך! שולמית אין שיר השירים איז אַ געזונדטע, אַ פרישע, אַ שטיק אײַזען! די ברידער האָבען איהר געהײַסען היטען זײערע ווײַנגערטנער, האָט זי איהר ווײַנגאָרטען נישט געהיט; דאָס פּנים איז איהר אָבגעברענט, נאָר זי איז נישט קײַן ציגײַנערין; דער האַלז איז ווײַס ווי מירמעלשטײַן; זי שמעקט מעהר, ווי אַלע פעלדער, וועלדער און גערטנער צוזאַמען. זי קוקט נישט אַראָב פאַר בושה און בלאָזט זיִך נישט, ווי אַ אינדיק; זי קוקט

גלײַך, זי האָט זיך נישט וואָס צו שעמען. זי האָט אַזוינע גוטע, וואַרעמע האַרציגע אויגען, ווי צווײַ גוטע טויבען! און ליפּען האָט זי — צווײַ דינע, רויטע פעדעם. און זי שנירט נישט דאָס פּיסקעל און מאַכט נישט קיין מיאוסע הויות; זי רעדט גלײַך, און האָניג גיסט זיך איהר פון מויל!... אַז דו זעהסט זי, קומט דיר קײַן שלעכטער געדאַנק נישט אַרײַן אין קאָפּ; גאָר פערקעהרט: דו פערלירסט גאָר די געדאַנקען. זי גיט אויף דיר אַ קוק מיט איין אויג, לאָזט דו דײַנע אַראָב ווי אַ גנב; דײַן האַרץ אין דיר הויבט אָן ציטערן און צאַפּלען, ווי אַ געקוילעטער האָהן. זי איז אײַנפאַך, רײַן און ציכטיג, ווי ערשט געפאַלענער שנײַ! אָט קומט אָן דער זומער, אַ נײַ לעבען אויפ'ן פעלד און אינ'ם גאָרטען, די טורקעל-טויב הויבט אָן צו ברומען, די בלומען הויבען אָן שפּראָצען, דער פײַגענבוים בליהט. די ווײַנטרויבען בלישטשען! אַלץ ווערט אויפגעלעבט, אַלץ האָט זיך אויפגעכאַפּט צו נײַעם לעבען און איהר האַרץ האָט ערפילט אַ נײַ געפיהל! פּלוצים איז דאָס געפיהל געקומען און באַלד מיט'ן גאַנצען שרעקליכען כח! שטאַרקער ווי דער טויט איז איהר ליבע, טיעפער ווי דאָס גיהנם איז איהר קנאה. און איהר ליבע איז עביג, טײַכען וועלען זי נישט פערפליסען, דער ים אַליין וועט זי נישט פערלעשען... און ליב האָט זי נאָר איינעם: אַ יונגען, שעהנעם פאַסטוך; זי ווײַסט נישט, אַז דער פאַסטוך טראָגט אַ קרוין אויפ'ן קאָפּ, אַז ער איז דער גרעסטער מלך אויף דער וועלט! זי איז פּראָסט, אָפען און ערליך, זי קאָן נישט שפּיעלען קײַן ראָמאַן, קײַן „טשיטשיבאַבע", איהר טהוט וועה, וואָס ער איז נישט איהר ברודער פון איין מאַמען און פון איין טאַטען, זי זאָל איהם קענען קושען פראַנק און פריי אין אַלע גאַסען! אַט! דאָס איז שולמית! דאָס איז, ווי דו זעהסט, אַן אידעאַל פון אַן אמת'ער יודישע טאָכטער, וואָס האָט אַ טאַטען און אַ מאַמען, נישט ווי דיין ווענוס די אויסגעלאַסענע.

— דו פערגעסט אָבער איין זאַך — האָט איהם איבערגעשלאָגען זעליג — דו פערגעסט, אַז דאָס אַלץ, דאָס הייסט די מיטהאָלאָגיע איז נאָר משלים; דערונטער שטעקען פילאָזאָפישע און רעליגיעזע געדאַנקען.

— אדרבא, פערקעהרט! גאָר פערקעהרט די סברא! ווי פאַרקליידט מען הויכע געדאַנקען אין נידריגע משלים? ווי פאַרבינדט מען בריליאַנטען אין אַ ברודיגע שמאַטע? און וואָס הייסט? צי איז דען בײַ אונז יודען שיר השירים נישט קיין משל? איז דען נישט ש ל מ ה דער רבונו של עולם אַליין, דער מלך שהשלום שלו? און שולמית איז דען ניט די כנסת ישראל?

דיִ רייִנע, נאָר פערשוואַרצמטע כנסת ישראל?! נאָר סודות אַ היִן, סודות אַהער, שולמית איז טאַקי שולמית, און ווענוס, להבדיל אלף אַלפי אלפים הברלות, איז אַזוינס, וואָס איז ניִשט ווערטה דיִ רעד! הערסט דו, זעליִג ימח שמה!!! מעק אוים איהר נאָמען פון דייַן ספר און שרייַב — וויִ הייסט דאָס מיידעל, וואָס דו בעשרייַבסט? חנה, דאַכט זיךְ?

— חנה.

— נו, שרייַב, אַז זיִ איז אַזוי שען געוועז, ויִ... אָדער ניין, שרייַב ניִשט! הערסט דו! זאָלסט דיךְ ניִשט דערוועגען, עס וואָלט געווען אַ העזה פון דיִר; לאָז דייַן חנה מיִט דיִ פיִסלעךְ, וויִ דיִ שפיִלקע־קעפּלעךְ גלייַך זייַן צו ווענען דו ווילסט, צו מ ר י ם'ן מיִט דער פויק, צו א ב י ג י ל'ן, צו ר ח ב'ן, צו ד ל י ל ה'ן, לאָז זייַן צו וועמען דו ווילסט אפילו צו אסתר המלכה; נאָר ניִשט צו שולמית, קיינע קען ניִשט גלייַךְ זייַן צו איהר, קיינע ניִשט, הערסט?!...—

III.

אִין פָּאסְט־וָואגֶען.

א

עֶר האָט מִיר אַלץ דערצעֶהלט אויף אַ מאָל, אִין אֵיין אָטהעֶם. אִין אַיין מִינוּט כּמעט, בִּין אִיך געֶוואָהר געֶוואָרעֶן, אַז עֶר אִיז חיים, יונה הרוּבִּיעשוויוועֶרס אֵיידעֶם, בּעֶרִיל קאָנסקִיוואָלעֶרס זוהן, און אַז דעֶר לוּבּלִינעֶר גביר מעֶערעֶנשטיַין, געֶהעֶר אִיהם צוּ אַ פעֶטעֶר פוּן דעֶר מוּטעֶר, עליה השלום׳ס צד. נאָר דעֶר פעֶטעֶר זיַינעֶר פִיהרט שוין כּמעט אַ גוֹיִש הויז; טרפות, ווייסט עֶר נִישט אויב מעֶ׳עֶסט, נאָר אוּמגעֶוואַשעֶן — האָט עֶר אַליין געֶזעֶהן...

עֶס אִיז עֶפִּיס, זאָגט עֶר, אַנדעֶרעֶ מאָדנעֶ בּרוּאים: לאַנגעֶ האַנדטוּכעֶר לִיגעֶן אויף דִי טרעֶפּ, אֵיידעֶר מעֶן געֶהט אַריין מוּז מעֶן געֶבּעֶן אַ קלוּנג; אִין שטוּבּ זעֶנעֶן אויסגעֶשפּרייט געֶמאָלטעֶ טִישטוּכעֶר... מעֶנשעֶן זִיצעֶן ווִי אִין אַ תּפיסה, געֶהעֶן שטִילעֶרהייט ווִי גנבים... בּכלל, זאָגט עֶר, אִיז בּיַי זיי שטִיל ווִי רחמנא ליצלן צווִישעֶן טויבּ־שטוּמעֶ...

זיַין ווייבּ האָט אַזאַ מין משפחה אִין וואַרשאָ. נאָר צוּ זיי קוּמט עֶר נִישט; גלאַט זיי זעֶנעֶן קבּצנים אויך — „וואָס טוינגעֶן זיי מִיר? האַ?"...

בּיַים לוּבּלִינעֶר פעֶטעֶר אִיז נִישט ווִי גאָט האָט געֶבּאָטעֶן, אִיז עֶר וועֶנִיגסטעֶנס אַנ׳עושר. נוּ, אַז מעֶן רייבּט זִיך נעֶבּעֶן אַ פעֶטעֶן, ווערט מעֶן אויך פעֶט; וואוּ מעֶן האַקט האָלץ פאַלעֶן שפּעֶנעֶר, וואוּ עֶס אִיז אַ סעוּדה קעֶן מעֶן אָבּלעֶקעֶן אַ בּיין... אָבּעֶר דאָרט — קבּצנים!

עֶר רִיכט זִיך אַפִילוּ מִיט דעֶר צייט צוּ קרִיגעֶן אַ שטעֶלעֶ בּיַי׳ם לוּבּלִינעֶר פעֶטעֶר. דִי געֶשעֶפטעֶן, זאָגט עֶר, זעֶנעֶן שלעֶכט. הייַנט האַנ־

דעלט ער מיט איער, ער קויפט זיי אין די דערפער און שטעלט זיי אָב קיין לובלין. פון דאָרט געהען זיי קיין לאָנדאָן... מען זאָגט, אַז דאָרט לעגט מען זיי אין קאַלך־אויווען אַריין און עס קומט פון זיי אַרויס היהנער... „עס מוז זיין ליגענד... די ענגלענדער מוזען גאַנץ איינפאַך ליעב האָבען אייער!", נאָר סיי ווי סיי — דאָס געשעפט איז דערוויַיל דער־שלאָגען...

אַלץ בעסער דאָך ווי תבואה! תבואה איז גאָר געהרג'ט. באַלד נאָך דער חתונה איז ער געוואָרען אַ תבואה־סוחר. ער איז געוועזען אַ לערן־קינד, האָט מען איהם צוגענומען אַ שותּף אַן אַלטען סוחר... דער סוחר, האָט איהם אויסגעמאַכט דאָס איער, פּשט פּשוט געפּריצעוועט...

ב.

אין'ם פּאָסט־וואָגען איז פינסטער, איך האָב חיים'ס פּנים נישט געזעהן, און, ער היום ווייס איך נישט, ווי אַזוי ער האָט אין מיר אַ יוד דערקענט... אַז ער איז איינגעשטיגען בין איך געזעסען אין ווינקעל און געדרימעלט, זיין קול האָט מיך ערשט אויפגעוועקט... פון שלאָף רעד איך נישט... אפשר האָב איך אַ יודישען קרעכץ געגעבען? אפשר האָט ער דערפיהלט, אַז מיין קרעכץ און זיין קרעכץ זענען איין קרעכץ?

ער האָט מיר אַפילו דערצעהלט, אַז זיין ווייב קומט אַרויס פון וואַר־שאָ, אַז עד היום שמעקט איהר נישט קאָנסקיוואָליע...

— געבוירען, פערשטעהט איהר מיך, איז זי אין הרוביעשאָוו, נאָר ערצויגען געוואָרען איז זי אין וואַרשאָ: ביי דער טרפה'נער משפחה דאָרט, אַ יתומה געוועזען...

אין וואַרשאָ האָט זי זיך אָנגעשמעקט מיט אַנדערע זאַכען. זי איז אַ גרויסע בריה אין פּוילישען, דייטשערישע אַדרעסען לייענט זי ווי אַ וואַסער. זי זאָגט אַפילו, אַז זי קען שפּיעלען, נישט אויף אַ פּיעדעל, נאָר עפּיס אויף אַן אַנדערע מאָדע כּלי...

— און איהר ווער זענט? חאַפּט ער מיך פלוצלינג אָן ביי דער האַנד.

פון שלאָפען איז שוין נישט געוועזען וואָס צו רעדען, און אָנגעהויי־

בען אַ נטערעסירען האָט ער מיך שוין אויך. עפּיס אַ מעשׂה, אַ קליינ־שטעדטעלדיגער יונגער מאַן, אַ ווייבעל, אויפגעצויגען אין ווארשאָ, דאָס קליינע שטעדטעל שמעקט איהר נישט... פון דעם קען עפּיס זיין, טראַכט איך, מען דאַרף געוואָהר ווערען אַ קוראַט, עפּיס צולעגען, וועט זיין אַ ראָמאַן... וועל איך באמת צובראָקען אַ מין גזלן, אַ קאַטאָרזניק, אַריינהאַקען אַ פּאָר באַנקראָטען און צורייסען אַ פּיפּע־רנאָטער, וועל איך אויך זיין אינטערעסאַנט.

איך בויג מיך צו, צו מיין שכן און זאָג איהם ווער איך בין.

— אַזוי, זאָגט ער, איהר זענט עס טאַקי, איהר אַליין... און זאָגט מיר, איך בעט איך, ווי נעמט עס אַ מענש צייט און קאָפּ, זיך אויסצוקלערען מעשׂיות...

— איהר זעהט דאָך!

— איך וויים? האָט איהר געמוזט אַ גרויסע ירושה קריגען און איהר לעבט פון פּראָצענט.

— חס ושלום, מיינע עלטערן לעבען, ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר...

— האָט איהר געמוזט אויף דער לאָטעריע געווינען!

— אויך נישט...

— וואָס דען?

איך האָב איהם באמת נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערן...

— האָט איהר פון דעם פּרנסה?

איך ענטפער אַנ׳אמת יודישע תשובה: בע!

— און דאָס איז אייער גאַנצע פּרנסה, גאָר אָהן אַ צושפּרונג?

— דערווייל...

— אָ וואַ! וואָס האָט איהר, איך בעט איך, דערפון?

— זעהר ווענינ!

— אויך טוידט?

— גע׳הרג׳עט...

— שלעכטע־צייטען, זיפצט מיין שכן.

אַ פּאָר מינוט איז שטיל געוועזען, מיין שכן קען דאָך לאַנג נישט רוהען:

— זאָגט מיר, איך בעט איך, נאָך וואָס טויגען די מעשׂיות?

— איך מיין נישט אייך, חלילה, — פערבעסערט ער זיך — חס

ושלום, אַ יוד דאַרף פרנסה. צאַפּט ער פון דער וואַנד; דאָס איז ביי מיר גאָר קיין קשיא ניט... וואָס טהוט נישט אַ יוד פאַר פרנסה? אָט, האָב איך נישט געקריגען קיין געלעגענהייט, פאָהר איך מיט דער פאָסט, גאָט ווייסט אויב איך זיץ נישט אויף שעטנז. נאָר דעם עולם מיין איך. וואָס טויגען זיי די מעשיות? וואָס פאַר אַ תכלית שטעקט דערינען? וואָס שרייבט מען אין די ביכלעך?

ער וואַרט נישט אויף תשובה און ענטפערט זיך אַליין: —

— עס מוז גלאַט זיין אַזאַ מאָדע, אַ מין קרינאַלינע, אַ קשיא אויף ווייבער!

— און איהר, פרעג איך איהם, איהר האָט נאָך קיין מאָל נישט געלעזען די ביכלעך?

— אייך מעג איך דאָך זאָגען, איך האָב יאָ אפילו אַ שטיקעל ידיעה דערפון... אָט אַזוי גרוים...

ער האָט מיר אַ ודאי אָבגעמאָסטען אַ שטיקעל אויפ'ן פינגער, אַ נאָגעל מיט אַ שטיקעל פלייש צו, נאָר עס איז פינסטער געווען.

— עס האָט אייך פאָרט אינטערעסירט?

— מיך? חס ושלום! אַלץ מיין ווייב! די מעשה דערפון, פערשטעהט איהר, איז אַזוי געווען: עס וועט זיין אַ יאָהר 5—6, טאַקי 6, אַ יאָהר נאָך דער חתונה — מיר האָבען נאָך קעסט געגעסען... האָט זיך עפּיס געמאַכט, אַז מיין אשה איז נישט געוועזען אין גאַנצען; נישט חלילה קראַנק, זי איז אַרומגעגאַנגען, נאָר אַזוי, נישט בקו הבריאה...

איינמאָל פרעג איך זי, וואָס איז איהר...

— איינגענטליך, חאַפּט ער זיך צוריק, ווייס איך נישט, נאָך וואָס איך דול אייך דעם קאָפּ מיט אַזוינע זאַכען...

— אדרבא, זאָג איך איהם, דערצעהלט ר' קרוב...

מיין שכן לאַכט:

— מען דאַרף שטרוי אין מצרים? איהר דאַרפט מיינע מעשיות, איהר קענט אייך נישט אויסקלערען אַליין?

— דערצעהלט ר' קרוב, דערצעהלט...

— איהר שרייבט, אַ פּנים, פאַר יענעם ליגענד, און פאַר זיך ווילט איהר אמת?

י. ל. פרץ.

אַז מען זאָל שרייבען אמת, פאַלט איהם גאָר נישט איין...
— נו, מאַכט ער, זאָל זיין אַזוי...

— נו — דערצעהלט מיין שכן — עס איז קיין קושה נישט: אין אַ בעזונדער חדר האָבען מיר געוואוינט, אַ יונגער מאַן בין איך געוועזען, מעהר צוגעלאָזט צו אַזוינע זאַכען — פרעג איך זי, וואָס עס איז איהר, לאָזט זי אַרויס אַ געוויין...

איך האָב אויף איהר שטאַרק רחמנות געהאַט. אויסער דעם, וואָס זי איז, קיין עין הרע, ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר, מיין ווייב — איז זי נאָך — אַ יתומה... און אין דער פרעמד, טאַקי עלענד!

— ווי הייסט עלענד? וואונדער איך מיך.

— מיין מאַמע, עליה השלום, איז, פערשטעהט איהר, נפטר געוואָרען, אַ יאָהר צוויי פאַר מיין חתונה, און מיין טאַטע, עליו השלום, האָט שוין קיין אַנדער ווייב נישט גענומען.

מיין מאַמע, זכותה יגן עלינו, איז געוועזען אַנ׳אשה צנועה, און מיין טאַטע האָט זי נישט געקענט פערגעסען... נו, איין יודענע אין שטוב... דער טאַטע אַליין, עליו השלום, האָט קיין מאָל קיין צייט נישט געהאַט... כמעט אַ גאַנצע וואָך אויף די דערפער געוועזען, ער האָט געהאַנדעלט מיט כל המינים, וואָס איהר ווילט נאָר — אייער, פוטער, שמאַלץ, טעס, חזיר־האָר, לייננוואַנד.

— און איהר?

איך בין געזעסען אין בהמ״ד און געלערנט... נו, אַ ווייבעל אַליין, האָב איך גערעכענט, האָט זי מורא... ווי קומט אָבער וויינען דערצו? „ניין" — זאָגט זי — „זי נודזיעט זיך"... נודזיעט זיך? וואָס הייסט דאָס?

געזעהן האָב איך, אַז זי געהט אַרום ווי איינער אין שלאָף. אַ מאָל רעדט מען צו איהר און זי הערט נישט, אַ מאָל פערטראַכט זי זיך און קוקט אויף דער וואַנד, און קוקט, און קוקט... אַ מאָל מאַכט זי מיט די ליפען, און מע׳הערט נישט איהר קול... נאָר וואָס הייסט נודזיען זיך? אַלץ ווייבערישע זאַכען. איין עס לא היה די נשים... אַ יוד, אַ מאַנסביל נודזיעט זיך נישט... אַ יוד האָט גאָר קיין צייט נישט זיך צו נודזיען, אַ

יוד איז הונגעריג אָדער זאַט; אָדער אַנ׳עסק, אָדער אין בית המדרש, אַ ניט שלאָפט ער... האָט מען שוין גאָר צייט רויבערט מען אַ לולקע-ציבוך — אָבער נודזיען זיך?

— פערגעסט נישט, זאָג איך איהם, אַ יודענע אָהן תורה, אָהן קהל׳שע זאַכען, אָהן תרי״ג מצות...

— דאָס איז טאַקי די מעשה; איך האָב מיך טאַקי באַלד אָנגע-הויבען שטויסען, אַז נודזיען זיך איז אַ מין לעדיג-געהן, אַ מין בטלה וואָס מע׳ווערט שיעור משוגע דערביי. אונזערע רבותים האָבען שוין דאָס לאַנג געזעהן ברוח הקדש... איהר קענט די קליינע אותיות? הבטלה מביאה לידי שעמום! על פי דין טאָר קיין ווייבעל נישט געהן לעדיג, זאָג איך איהר טאַקי: תהו עפּיס! זאָגט זי, זי וויל „לעזען"!

„לעזען" איז איך ביי מיר געוועזען אַ משונה וואָרט... געוואוסט, אַפילו, האָט מען שוין, אַז ביי די, וואָס לערנען זיך שרייבען, הייסט לערנען „לעזען", להבדיל, ביכלעך מיט צייטונג. איך האָב אָבער נאָך דעמאָלט נישט געוואוסט, אַז זי איז אַזאַ מלומדת... זי פלעגט מיט מיר וועניגער רעדען ווי איך מיט איהר! זי איז אַפילו אַ הויבע יודענע, נאָר פלעגען פלעגט זי האַלטען דעם קאָפּ אַראָב, די ליפּען פערביסען, גלייך זי קאָן קיין צוויי נישט צעהלען... זי איז בכלל געוועזען אַ שטילע... אַ שאָף! און שטענדיג איז איהר אויפ׳ן פנים געוועזען אויסגעגאָסען אַזאַ מין פערזאָרגעניש — גלייך עס וואָלט איהר אַ שיף מיט זויער-מילך אונטערגעגאַנגען... זי וויל — זאָגט זי — לעזען. און וואָס? פּויליש, דייטש... זאָל זיין עברי-טייטש, אַבי לעזען...

און דאָ איז אין קאָנסקיוואָלע קיין זכר פון קיין ביכעל נישט דאָ! רחמנות האָב איך אויף איהר אָבזאָגען קען איך איהר נישט... זאָג איך איהר צו, אַז ווען איך וועל זיין ביי׳ם פעטער אין לובלין, וועל איך איהר ברענגען ביכלעך...

— און דו האָסט גאָר נישט? פרעגט זי.

— איך? חס ושלום!

— וואָס רען טהוסט דו גאַנצע טעג אין בית המדרש?

— איך לערן!

— איך וויל אויך לערנען, מאַכט זי!

איך גיב איהר צו פערשטעהן, אַז גמרא איז, להבדיל, קיין

מעשה־ביכעל נישט, אַז זי איז נישט פיר ווײַבער, אַז עס איז גאָר דאָ אַ דעה אין דער גמרא, אַז נקבות, טאָרען נישט לערנען, אַז גמרא איז לשון קודש...

עס האָט אָבער נישט געהאָלפען! מע'זאָל וויסען דערפון אין קאָנס־קיוואָליע וואָלט מען מיך פערשטײַנערט, און זיי וואָלטען גערעכט געווען! איך וועל אײַך נישט לאַנג ברײַען, איך וועל אײַך דערצעהלען קורץ און בקצור, זי האָט אַזוי לאַנג מיך געבעטען, געוויינט, געחלשט; אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז זי האָט געפועלט. איך פלעג מיך יעדע נאַכט אַנידערזעצען און פערטײַטשען איהר אַ בלאַט גמרא...

איך האָב אָבער פריהער געוואוסט דעם סוף...

— און דער סוף איז געוועזען?

— פרעגט גאָר נישט... איך האָב איהר איבערגעזעצט אַ בלאַט „ארבעה אבות נזיקין"... השור והבור, והמבעה, וההבער... און טאַקי מיט רש"י, מיט תוספות, מיט מהרש"א... איך האָב געקנאַקט, און זי איז דערביי נאַכט אויף נאַכט אײַנגעשלאָפען... עס איז נישט פאַר קיין יודענע!

אַ גליק האָט מיך געטראָפען, אַז אין דער גרויסער זאַוויערוחע, וואָס עס איז אין דעם יאָהר געוועזען, האָט זיך אַ פּאַקענטרעגער פערבלאָנדזיעט קיין קאָנסקיוואָליע. דאָס איך איהר אַהיים געבּרענגט אַ פּוד, אַ גאַנץ פּוד מעשה ביכלעך... צונד ווײַטער איז געוואָרען פּאַרקעהרט... זי האָט מיר געלייענט, און — איך בין אײַנגעשלאָפען...

און עד היום — מאַכט ער — ווייס איך נישט, נאָך וואָס עס טויגען די מעשה־ביכלעך. פאַר מאַנסבילען אַוודאי נישט! אפשר שרײַבט איהר נאָר פאַר ווײַבער?

ד.

דער ווײַל האָט אָנגעהויבען טאָגען...

און דער טונקעלער בויד האָט אויפגעטויכט מײַן שכנ'ס געל, לאַנג און דאַר פּנים; אַ פּאָר אונטערגעשלאָגענע, מידע, רויטע אויגען. ער האָט געוואָלט, אַ פּנים, זיך נעמען צו דאַוונען פון פאָרנט;

KORPORATSIOON LIMUVIA TARTU

ער האט געוויסט די פערטוי'טע שויב פון פאסטוואגען, נאר איך האב איהם איבער:

— זאגט נאר, איך בעט אייך, ר' קרוב, האט אויף מיר קיין פער-איבעל נישט, היינט איז שוין אייער ווייב צופריעדען?

— ווי הייסט צופריעדען?

— זי גודזיעט זיך נישט מעהר?

— זי האט היינט א„שטעל" מיט זאלץ און מיט הערינג... איין קינד ביי דער ברוסט... צוויי — צו קעמען און צו וואשען!... מיט געזלעך שנייצען איז זי יוצא פאר א טאג...

ער ווישט נאך א מאל די שויב, איך שטער איהם ווייטער —

— זאגט נאר ר' קרוב — ווי זעהט אוים אייער ווייב?

מיין שכן שטעלט זיך אויף, ווארפט אויף מיר א זייטיגען בליק, בעטראכט מיך פון קאפ ביז פיס און פרעגט מיך שטרענג:

— וואס איז, איהר קענט מיין ווייב! פון ווארשא, וואס?

— חלילה, ענטפער איך איהם, איך מיין גלאט. טאמער בין איך אין קאנסקיוואליא, וויל איך זי דערקענען...

— איהר ווילט זי דערקענען! שמייכעלט ער בערוהיגט, מהיכי תיתי! האט איהר א סימן: זי האט א פעפער אויף דער לינקער זייט נאז!

ה.

דער יוד איז אראב געקראכען פון פאסטוואגען, ער האט זיך מיט מיר געזעגענט, שטעהענדיג שוין אויפ'ן שטאפעל, פון דער ווייטענס, און גאר קאלט.

ער איז מיך, א פנים, חושד, אז איך קען פארט זיין ווייב, און אפשר, אז איך געהער צו זיין טרפה'נער משפחה!

איך בין געבליבען איינער אליין, נאר פון שלאפען איז שוין נישט געוועזען וואס צו רעדען. דער פרישער מארגען האט מיך דורכגענומען; מיין ליטעראַרישער פאלטא איז אונטערגעשלאגען מיט ווינד, און דער קיהלער מארגען גנב'ט זיך מיר אריין אין אלע גליעדער. איך האב מיך צוריק פעררוקט און אנגעשפארט אין ווינקעל. דרויסען האט אנגעהויבען שיינען די זון. עס קען זיין, אז איך בין געפאהרען אין א הערליכע געגענד.

דִי עֶרשטעֶ שטראַהלעֶן פוּן דעֶר זוּן, האָבעֶן אפשר זִיךְ העֶרצלִיךְ געֶקוּשט מִיט שפִּיצעֶן פוּן בּעֶרג, מִיט גרִינעֶ בּוֹימעֶר, אוּן אפשר געֶגלִיטשט זִיךְ אוֹיף אַ שפִּיגעֶל־בּלאָהעֶן טײַךְ... אִיךְ האָבּ דאָךְ דִי העזה נִישט געֶהאַט צוּ עֶפעֶנעֶן דאָס קלײנעֶ פעֶנסטעֶר׳ל...

אַ יוּדִישעֶר לִיטעֶראַט האָט דרךְ ארץ פאַר קעֶלט; אִיךְ האָבּ מִיךְ געֶנוּמעֶן „אוֹיסצוּקלעֶרעֶן", ווִי דעֶר יוּד זאָגט, אַ מעשה. דאָךְ אַנדעֶרעֶ מחשבות האָבּעֶן מִיר אִיבּעֶרגעֶשלאָגעֶן...

צווִיי פעֶרשִידעֶנעֶ וועֶלטעֶן, אַ מאַנִישעֶ וועֶלט, אוּן אַ ווײַבּעֶרִישעֶ וועֶלט... אַ וועֶלט מִיט „אַרבּעה אָבוֹת נזיקין", אוּן אַ וועֶלט מִיט מעשה־בִּיכלעֶךְ, וואָס מעֶן קוֹיפט אוֹיפ׳ן פוּד!

לעֶזט עֶר ווערט זִי אַנשלאָפעֶן; לעֶזט זִי ווערט עֶר אַנשלאָפעֶן... ווענִיג האָבעֶן מִיר כּתוֹת... ווענִיג צוּפאַלעֶן מִיר אוֹיף „פראַנצוֹיזִישעֶ נעֶז", „עֶנגלִישעֶ שטעֶקעֶן", „דײַטשעֶ יעֶרגעֶס", לִיטווִישעֶ חזירים", „פוֹילִישעֶ שנאָרעֶר", „ארץ־ישראל שלעֶפעֶר"... ווענִיג אַז יעֶדעֶס אֵבר פוּן אוּנזעֶר גוּף לִיגט אִין אַנ׳אַנדעֶרעֶ שטאַל, אוּן האָט אַנ׳אַנדעֶרן קלִינגעֶנדִיגעֶן בּײַנאָמעֶן; ווענִיג וואָס יעֶדעֶס אֵבר צוּפאַלט נאָךְ אוֹיף פעֶרשִידעֶנעֶ חלקים: חסידים, מתנגדים, דײַטשעֶן... שפּאַלטעֶן מִיר זִיךְ נאָךְ, אוֹיף זכרים אוּן נקבות... אִין יעֶדעֶרעֶר אֵיינצִיגעֶר יוּדִישעֶר, עֶנגעֶר, נאַסעֶר, בּרוּדִיגעֶר שטוּבּ, מוּזעֶן אוֹיךְ זײַן צווִיי בּעֶזוּנדעֶרעֶ וועֶלטעֶן...

לעֶזט עֶר — ווערט זִי אַנטשלאָפעֶן, לעֶזט זִי — ווערט עֶר אַנטשלאָפעֶן.

מעֶ׳וואָלט געֶדאַרפט, טראַכט אִיךְ, עַל כּל פּנים דִי צווִיי וועֶלטעֶן צוּ פעֶראֵיינִיגעֶן...

דאָס אִיז דעֶר חוֹב פוּן יעֶדעֶן יוּדִישעֶן שרײַבּעֶר... נאָר דִי יוּדִישעֶ שרײַבּעֶר האָבּעֶן צוּ פִיעל אֵייגעֶנעֶ חוֹבוֹת... מעֶן זאָל ווענִיגסטעֶנס האָבּעֶן אַ צוּשפּרוּנג צוּ דעֶר פּרנסה...

מײַן קלעֶרעֶן אִיבּעֶר אַ צוּשפּרוּנג צוּ דעֶר פּרנסה האָט אִיבּעֶרגעֶהאַקט דעֶר פּאָסטִילִיאָן מִיט עֶטלִיכעֶ שאַרפעֶ טעֶנעֶר. אִיךְ בִּין דאָךְ נִישט אַראָבּגעֶגאַנגעֶן פוּן וואָגעֶן, עֶס אִיז מִיר אַ בִּיסעֶל וואַרעֶמעֶר געֶוואָרעֶן, דִי זוּן האָט אָנגעֶהוֹיבּעֶן צוּ ווײַזעֶן, אַז זִי אִיז נִישט קאַרג.

אִיךְ האָבּ ווײַטעֶר געֶקרִיגעֶן אַ שכן, נאָר בּײַם לִיכטִיגעֶן מאָרגעֶן

האָב איך איהם גוט געזעהן און אַפילו דערקענט. עס איז געווען מײַנער אַנ'אַלטער בעקאַנטער, מיר האָבען קינדווײַס צוזאַמען זיך געגליטשט, אָפט געשפּיעלט אין בעקען־ברויט, כמעט חברים געוועזען... דערנאָך בין איך געגאַנגען אין ברודיגען פינסטערן חדר אַרײַן, און ער אין'ם ליכטיגען פרײַען גימנאַזיום...

אַז איך האָב נישט געקענט, האָט מען מיך געשמיסען, פאַר טרעפען דעם מהרש"א'ס קשיא — געקניפּען אין בעקיל, סײַ ווי סײַ האָט מיר וועה געטהון; ער איז אַ מאָל געזעסען אין קאַרצער און אַ מאָל געקריגען פינפען... איך האָב מיר דען קאָפּ געבראָכען איבער קתא דמגלא, און ער — איבער גריכישע און לאַטײַנישע צײַן־קלאַפּעדיקע ווערטער. דאָך האָבען מיר זיך געהאַלטען צוזאַמען. מיר האָבען געלעבט בשכנות; ער פלעגט מיך בסוד לערנען לעזען, דערנאָך באָרגען ביכער. אין די שפּעטערע יאָהרען האָבען מיר בײדע איבערגעקעהרט די וועלט, ליעגענדיג אויפ'ן גרינעם גראָז נעבען טײַך... איך האָב געוואָלט ערפינדען אַזאַ מין פּולווער, וואָס זאָל שיסען גאָר פון ווײַטענס, אויף הונדערטער מײַל, למשל; ער — אַ באַלאָן, אַרויפצופליהען צו די שטערען, בײַ יענע מענשען אויך עפּיס אײַנפיהרען אַ „פּאָריאַדאָק"! מיר האָבען געהאַט שרעקליך רחמנות אויף דער אומגליקליכער וועלט, זי איז אַרײַן אין אַ בלאָטע, ווי שלעפּט מען זי אַרויס! אַנ'אום־געשמירטער וואָגען, פוילע פערד, און דער בעל עגלה שלאָפט!

דערנאָך האָב איך חתונה געהאַט, און ער איז געפאָהרען אין אוניווערזיטעט אַרײַן. קאָרעספּאָנדירט האָבען מיר נישט. פון ווײַטענס האָב איך געהערט, אַז עס האָט זיך איהם געטראָפען אַ מכשול און איז אַנשטאַט דאָקטאָר — אַפּטײקער געוואָרען, אין אַ קלײן שטעדטעל ערגיץ...

אַז מײַן שכן איז אַרײַן אין וואָגען, האָב איך שיער נישט אויסגעשריגען פאַר פרײד; עס איז מיר וואַרעם געוואָרען אונטערן האַרץ. די הענד האָבען זיך אויסגעשפּרײט, דער גאַנצער קערפּער האָט זיך צו איהם איבערגעבויגען, דאָך האָב איך מיך צוריק געהאַלטען; מיט אַלע כוחות צוריק געהאַלטען.

אַ קשיא אויף אַ מעשה, טראַכט איך, עס איז טאַקי יאַנעק פּאָלניעווסקי, אונזער געוועזענעם סעקוועסטראַטאָר'ס זוהן; עס איז טאַקי מײַן געוועזענער חבר; ער האָט טאַקי אַ מאָל געהאַט ברײטע אָרעם און האָט געוואָלט אַרומכאַפּען די גאַנצע וועלט און אויסקושען איהר יעדעס

אַבער, אויסער די מיאוסע בראָדאַוועקעס, וואָס מען דאַרף אָבשנײַדען!... נאָר אַ קשיא אויף אַ מעשה... הײַנטיגע צײַטען! אפשר איז ער שוין אײן אַנטיסעמיט, אַ מ ו ז י ק אין דער „ראָלאַ”, אפשר זענען הײַנט מיר יודען די בראָדאַוועקעס — וואָס מען דאַרף אָבשנײַדען פון אײראָפּאַ׳ס שעהנער נאָז, ער וועט מיך נאָך אָבמעסטען מיט אַ פּאָר קאַלטע אויגען, אָדער זיך אַפילו צוקושען מיט מיר, גאָר זאָגען, אַז איך בין נ י ש ט ווי אַלע יודען...

איך האָב אָבער אַ טעות געהאַט, פּאָלניעווסקי האָט מיך דערקענט, געפאַלען מיר איבערן האַלז, און נאָך אײדער איך האָב צײַט געהאַט מיט איהם זיך צוזורעדען, באַלד געפרעגט, ווי מיר געפעלט דער פּאָרלע אַנטיסעמיטיזם...

— עס איז עפּיס — זאָגט ער, נאַטירליך אויף פּויליש — עס איז עפּיס אַ מ י ן חאָליערע, אַ מין עפּידעמיע...

— טהײל זאָגען אַז עס איז פּ אָ ל י ט י ש...

— גלויב נישט, מײנט פּאָלניעווסקי, די פּאָליטיק מאַכט קײן נײַעס, בעשאַפט נישט קײַן פ אַ ק ט ע ן.

זי קען נאָר אויסנוצען די וואָס עקזעסטירען; טהײל אונטערדריקען, טהײל אויפהויבען. אַ ליאַדע פונק קען זי צובלאָזען אויף אַ גיהנם פײַער; נאָר קײן אײנציגען פונק ערגליהען... די מענשען־נאַטור, נישט די פּאָליטיק, שפּינט די געשיכטע פעדעם, די פּאָליטיק צו־פלעכט, פערדרעהט, פערקניפּט און פערפּלאָנטערט זײ!

דער אַנטיסעמיטיזם איז אַ קרענק. די פּאָליטיק שטעלט זיך בײַם קראַנקען בעט ווי אַ נאַרישער שלעכטער דאָקטאָר, וואָס וויל די קרענק פערלענגערן.

די פּאָליטיק נוצט אוים דעם אַנטיסעמיטיזם; עס פליהט אַ שטײַן אין דער לופט, לענקט איהם ביסמאַרקס אונטער־בעלפער אין שוהל־פענסטער אַרײַן; אַז ניט — וואָלטען אַנדערע שויבען געפּלאַצט. עס הויבט זיך איף אַ פּראָטעסטירענדע פויסט, רוקט מען איהר אונטער אַ יודישע דאַרע, אײַנגעאָרבאַטע פּלײַצע — אַז נישט וואָלטען אַנדערע בײנער געקנאַקט...

אָבער דער שטײַן, די פויסט, די שנאה, דער האַס — עקזיסטירען פאַר זיך אַלײן . . .

ווער שטאַרבט אויף אַ פּהיזישען אונטערגאַנג? שוואַכע קינדער, איבער־געלעבטע אַלטע לײַט, פערקרענקטע מענשען; ווער פאַלט אונטער אַ מאָראַלישע עפּידעמיע? דאָס פּעבעל־קינד, דער איבערגעלעבטער אַריסטאָקראַט און עטליכע משוגעים, וואָס שפּרינגען אַרויס און פיהרען דאָס קראַנקע רעדעל צום ווילדען טאַנץ! עס האַלטען זיך נאָר געזונדטע מוחות!..

— וויפיעל געזונדטע מוחות האָבען מיר? פרעג איך.

— וויפיעל? זעהר ווענינ, לײַדער! ענטפּערט פּאַלניעווסקי.

מיר זענען בײַדע טרויעריג שטיל געבליבען. וואָס מײַן שכן האָט געקלערט ווײַס איך נישט, מיר האָט זיך געדאַכט, אַז אַפילו די געזונדטע, אײַזערנע מוחות זענען אויך אָנגעריהרט. עס זענען פערהאַנען צווײַערלײַ צײַטען אין דער געשיכטע: אַ מאָל פיהרט דער בעסטער, קלוגסטער מענש די מאַסע, און — אַ מאָל שלעפּט די מאַסע די בעסטע קלוגסטע מענשען... דער מאַסע־אַנפיהרער איז אַ קאָלאָמבוס, וואָס זוכט פאַר דער מענשהײַט אַ נײַ גליק, אַ נײַ אַמעריקאַ... קוים פעהלט אָבער וואַסער און ברוידט אויף דער שיף, עמפּערען זיך די שיפסקנעכט און זײַ פיהרען!... דאָס ערשטע דאַרף מען עמיצען קוילען, מען דאַרף אי־ פלײַש עסען, אי — די רציחה שטילען...

— און מײַן נישט — האַקט מיך פּאַלניעוויסקי איבער די טרויעריגע געדאַנקען — אַז איך מאַך מיר אַלײן קאָמפּלימענטען, אַז איך האַלט מיך אַלײן פאַר דעם שטאַרקען גײַסט, וואָס האַלט אויס די עפּידעמיע, פאַר אַ אײַכענבוים, וואָס דער שטורם ריהרט איהם נישט פון אָרט...

— נײַן, ברודער, זאָגט ער ווײַטער — איך בין נישט פון די גבורים. איך וואָלט אפשר געוועזען מיט אַלע גלײַך, מיך וואָלט אפשר אויך דער ווינד אָבגעריסען ווי אַ פויל בלעטעל פון עץ־הדעת, און מיט מיר אַרומ־געדרעהט אין דער לופט. איך וואָלט אויך געגלויבט, מיט אַלע פוילע בלעטער צוגלײַך, אַז עס איז בײַ אונז אַ באַל, אַז מיר טאַנצען מיט חשק, אַז דער ווינד איז אונזער געדונגענער כלי־זמר, וואָס שפּיעלט אונז צו אויפ'ן פײַפּערל...

מיך האט געראטעוועט א צופאל... איך האב א יודיש ווייבעל דערקענט! — הער!

איך האב מיך איבערגעבויגען צו מיין שכן; זיין פנים איז נאך ערנסטער, נאך פינסטערער געווארען, ער האט געשטעלט די עלענבויגען אויף דער קניע און אנגעשפארט דעם קאפ אויף די הענד...

— נאר מיין נישט — מאכט ער צו מיר — אז איך האב דערקענט א העלדין פון א ראמאן, א אייזערנעם חאראקטער, וואס ברעכט צוימען און מויערן און געהט זיך שטאלץ זיין וועג; מיין נישט אפילו אן „אויסנאהם", א געביל־דעטע" מיט נייע אידעען, אדער א י ן „אידעאל" בכלל... ניין איך האב דערקענט א פראסט יודיש ווייבעל, פון די בעסערע, נאר פון די בעסער אומגליקליכע. איך האב זי ליעב געקריגען, איך זאג דיר אויס דעם אמת. און, ווען איך הער אדער איך לעז עפּיס שלעכטס אויף יודען בכלל... שווימט זי מיר ארויס פון זכרון מיט איהרע פייכטע טרויעריגע אויגען, שטעלט זיך פאר מיר און בעט זיך: גלויב נישט, איך בין נישט אזוי!...

ער פערטראכט זיך.

די געשיכטע איז גאנץ איינפאך, וועקט ער זיך און הויבט אן צוריק צו דערצעהלען.

מיר האבען איבער דער גאנצער צייט נישט קארעספאנדירט, און דו ווייסט נישט, וואס מיט מיר איז איבער דער גאנצער צייט געשעהן, איך וועל דיר דערצעהלען קורץ; איך פאהר נאר ביז לוקאווא...

— פון גימנאזיום בין איך אריין אין אוניווערזיטעט און שטודירט מעדיצין. איך האב נ י ש ט געענדיגט... א ביסעל זענען חברים, א ביסעל די לעהרער און מעהר נאך, איך אליין שולדיג... איך האב געמוזט ארויס־טרעטען, ווערען אפטעקער חתונה האבען, נדן נעמען און פערלעגען זיך אין א קליין שטעדטעל א קראם פון פילען מיט ריצען־עהל...

עס האט מיך דאך א גליק געטראפען; איך האב געקריגען אן עהרלי־כען שווער, וואס האט מיר אויסגעצעהלט דאס געלד באלד נאך דער חתונה, א גוט און שעהן ווייב, א נישט קשה'דיג קליין שטעדטעל...

מיין ווייב האט געהייסען מ א ר י א... אט שטעהט זי מיר צינד פאר די אויגען... זי דרעהט זיך איבער צו מיר פון שפיגעל אונבעהאלפען: דער גאלדגעלאקטער קאפ וויל זיך נישט אונטערגעבען איהר דעספאטישען קאם. זיי, די לאקען, צולויפען זיך לוסטיג אין אלע זייטען... זי

ווילען נישט ליגען צוגעדריקט אין קראַנץ, וואָס איז דעמאָלט מאָדע געווען...

שלאַנק... און אַ זוינע גוטע, אַזוינע האַרציג־לאַכענדיגע הימעל־בלאָהע אויגען...

די פּראַקסע האָט אונז ווייניג געשטערט... דאָס שטעדטעל איז צו אָרעם געוועזען, און אַן אַפּטייק אָהן אַ דאָקטאָר איז ווייניג וואָס ווערטה. מען האָט זעהר ווייניג געלעזט, האָבען מיר טאַקי געלעבט ווי אין גן עדן... און, זומער איז עס געוועזען, שטענדיג אויף דער ווערענדע, האַנד אין האַנד, אויג אין אויג, ליפּ אין ליפּ!

און וואָס האָט אונז געזאָלט אינטערעסירען? פּרנסה איז געוועזען, געהן ערגעץ? וואו אַהין? פון דער ווערענדע האָבען מיר געזעהן כמעט דאָס גאַנצע שטעדטעל... די נידריגע, איינגעבויגענע הייזלעך, מיט די הויכע, ברייטע, שוואַרצע הילצערנע בוידעס, וואָס האָבען זיך געבויגען, ווי מיט רחמנות איבער די ביגעל־און אויבס־זיצערקעס, פון די אָרעמע שטעלען פאַר די הייזלעך... גלייך זיי האָבען געוואָלט בעשיצען די איינגע־שרומפּענע, אַלטע, אויסגעדאַרטע פּנים׳ער פאַר דער זון...

דאָס שטעדטעל איז אַמאָל רייך געוועזען, די בוידעס זענען פול געוועזען מיט אַלערליי תבואות און פרוכטען; דער מאַרק — מיט פוהרען, מיט פויערן, מיט מעקלער; צווישען די ווייסע סיערמיענגעס און די גראָהע חאַלאַטען פלעגט זיך אַמאָל בעוויזען אַ גרויסער פּריץ אויך... (אַזוי ווע־ניגסטענס האָט מען מיר אין׳ם שטעדטעל דערצעהלט), נאָר דער שאָסע מיט דער באַהן האָבען דאָס שטעדטעל אַרויסגעוואָרפען פון דער האַנדעל־וועלט, די גאַס איז לער, די בוידעס פול מיט פוילע ציבעלעס און שטיקער קעז — די איינציגע ירושה, וואָס עס איז געבליבען פון די גוטע צייטען...

אָרעם — ווי נאָר זיך צו דענקען! אויף יעדען קערצעל קאָרן, וואָס אַ פויער ברענגט, וואַרפען זיך 10 סוחרים, שטייגען דעם פּרייז, אין מיט׳ן גלייכט מען זיך אויס, מען זאָגט זיך צו אָבטרעט־געלד, אָדער מען קויפט בשותפות — נאָר אַלע צעהן שאַרען אומזיסט אויף אַלע טאַשען, זיי האָבען פאַר׳ן קערצעל תבואה נישט צו בעצאָהלען, און באָרגען צו די רעשט אויף פּראָצענט...

און 100 שנײַדער אויף אײן פּאָר בײן־קלײדער, 50 שוסטער אויף אַ לאַטקעלע... איך האָב נאָך אַזאַ דלות נישט געזעהן...

מיר האָבען זיך אָבגערוקט פון שטערטישען־לעבען ווי ווײַט עס איז נאָר מעגליך געווען; די גליקליכע זענען עגאָאיסטען...

נאָר געגען־איבער אונז, ווי־זאַ־ווי, האָבען מיר בעמערקט אַ יונג ווײַבעל, אַוודאי נישט מעהר ווי פון אַ יאָהר 18, העכסטענס צוואַנציג. און פון איהר האָבען מיר בײדע נישט געקענט אָבדרײַסען אַנ'אויג... זי, פראַוודע, פון אונז אויך נישט... עס איז געווען אַ זעלטענע ערשײַנונג... שטעלט אײַך פאָר — אַ שעהנהײַט, אַ בילד אין אַ ברודיגע ראַם, ווי נאָר אַ יודיש פענסטער קען זײַן אין אַ קלײן שטעדטעל, אונטער אַ שרעקליך, אויסגעקרימטען דאַך... שטעל דיר פאָר, אַ פּאָר טרויעריגע, טרוימעריש פײַכטע אויגען אויף אַנ'אַלבאַסטער ווײַס פנים, און — אונטער אַ האָר־באַנד!...

גאָט! זי האָט אויף אונז אַ שרעקליכען אײַנדרוק געמאַכט...

שטונדען־לאַנג פלעגט זי שטעהן געבויגען איבערן פענסטער, פערבראָכען די הענד, און טרויעריג געקוקט אויף אונז, אָדער אויף די שטערען אין הימעל, און שלינגען די טרעהרען! מיר האָבען געזעהן, אַז זי איז שטענדיג אַלײן, עלענד, (אײַערע מענער האָבען קײן מאָל קײן צײַט נישט), שטענדיג פערטרויערט, פערבענקט. איהר אונגליק איז איהר געווען אויסגעגאָסען אויפ'ן בלאַסען פנים... זי איז זיכער געקומען ערגיץ פון דער פרעמד; פון אַ בעסער, פרײַער הויז, זי האָט געבענקט ערגיץ ווײַט, ווײַט אַוועק. איהר האַרץ האָט געצאַפּעלט צו אַ פרײַער לעבען. זי האָט אויך געוואָלט לעבען, ליעבען און געליעבט זײַן... נײַן, זאָגט וואָס איהר ווילט, עס טרעפט זיך צווישען אײַך אָפט די עולה. איהר פערקויפט אײַערע טעכטער... אמת, מיט דער צײַט געוועהנען זײ זיך צו, מיט דער צײַט פערגעסען זײ... זײ זענען פרום, זײ זענען גוט, און געדולדיג... נאָר ווער קען איבערצעהלען די ביטערע טרעהרען, וואָס פאַלען אויף זײַער פערשוואַרצט פנים, אײדער דאָס אויג ווערט אויסגעטריקענט? ווער קען איבערעכענען וויפיעל קלעם עס טהוט אין האַרץ, אײדער עס געוועהנט זיך אָבצושטאַרבען לעבענדיגערהײַט? און פאַר וואָס קומט עס זײ, צי ווירקליך ווײַל זײ זענען גוט און פרום?

דו זאָלסט קענען דעם ווײַבעל'ס מאַן; אַ געלעניש... אײַנגעהויקערט...

צוויי מאָל גזעהן אין טאָג האָב איך איהם! אין דער פריה ארויסגעהן, ביי דער נאַכט אַהיים קומען...

אַנ׳עולה...

איהר וועט מיר אפשר מודה זיין, אַז איך האָב פּאָלניעוויסקי׳ן אויף דעם נישט געהאַט וואָס צו ענטפערן...

מיר האָבען ביידע געשוויגען אַ ווײַלע און פּאָלניעוויסקי האָט ווײַטער אָנגעהויבען צו דערצעהלען:

— איין מאָל האָט אונז דאָס ווייבעל פּערפעהלט. זי איז אַ גאַנצען טאָג אין פענסטער נישט געשטאַנען.

„זי מוז קראַנק זיין", האָבען מיר געטראַכט.

פאַר נאַכט קומט אַריין דער מאַן, דאָס געלעניש, און פרעגט אויף אַ רפואה.

— וואָס פאַר אַ רפואה?

— איך ווייס? — מאַכט ער, — אַ רפואה!

— פאַר וועמע׳ס וועגען?

— דאָס דאַרפט איהר אויך צו וויסען? פאַר מיין ווייבס וועגען!

— וואָס איז איהר?

— אָסור, אויב איך ווייס. . זי זאָגט — דאָס האַרץ טהוט איהר וועה...

אַזויערנאָך, דערצעהלט פּאָלניעוויסקי, איז געוואָרען אונזער ערשטע בעקאַנטשאַפט. איך וועל דיר נישט לאַנג ברייען... אַ שטיקעל דאָקטאָר בין איך דאָך בין איך אַהין געגאַנגען...

פּאָלניעוויסקי האָט געעדט שוין האַלבע ווערטער; ער זוכט פּאַפּי־ראָסען, דערנאָך שוועבעלעך, ענדליך האָט ער אָבגעהאַקט, געעפענט דעם סאַקוואַיאַזש, און געפּאָרעט זיך עטליכע מינוט.

איבער דער צייט האָבען מיך געקוועלט פערשידענע געדאַנקען.

איך האָב אָנגעהויבען צוריק צו קוקען אויף פּאָלניעוויסקי מיט אַנדערע אויגען; זיין ערצעהלונג האָט מיר אָנגעהויבען וועה טהון...

ווער קען אַ מענש? ווער ווייסט, וואָס אין איהם שטעקט? עס הויבט זיך מיר אָן דאַכטען, אַז איך האָב פאַר מיר אַ קריסטליכען טהויר, וואָס גנב׳ט זיך אַריין אין אַ יודישע היהנער־שטייג. ער עמפּערט זיך צו פיעל

איבערן מזל פון יודישע טעכטער, צו לאַנג זוכט ער מיר שוועבעלעך; עפּיס שעמט ער זיך פאַר מיר! פאַר וואָס וויל ער ניט „לאַנג ברייען”? פאַר וואָס וויל ער מיר ניט דערציילען אַלץ כהויה, מיט אַלע פּרטים? ווער ווייסט וואָס פאַר אַ ראָליע ער האָט אין דער זאַך געשפּילט, צי ניט די אַלטע ראָליע פון שלאַנג אין גן עדן! וואָס איז, דאָס געוויסען וועט ניט לאָזען? אויך מיר אַנ׳עסק! אַ יודיש ווייבעל, פאַר וואָס ניט! אַ מאָל איז אַ מצוה געוועזען אָב צו טויפען, היינט האָטש צו עמפּערען אַ יודישע טאָכטער געגען איהר גאָט, איהרע עלטערן, איהר מאַן, און — איהר גאַנץ לעבען.

עס הייסט ליבעראַליזם, אַריינגעהן אין תּפיסה, ברענגען מיט זיך אַ פרישע פאַליע לופט, אַ בונד שטראַהלען פון דער זון, אויפוועקען דעם אַרעסטאַנט, געבען איהם אַ שטיקעל לעקעך, און פערשוואונדען ווערען... ניט צו זעהן ווי דער אַרעסטאַנט קריצט מיט די ציין, ווען עס דרעהט צוריק איבער דער פערראָסטעטער שליסעל אין שלאָס; ווי פינסטער עס ווערט זיין פּנים, ווי ענג איהם ווערט די לופט, ווי ספּאַזמאַטיש ער אָט־העמט, ווי ער רייסט פון זיך האָר און פלייש, אָדער בעגיסט, אויב ער קען נאָך וויינען, מיט ביטערע טרעהרען זיין פערשימעלט, פון מייז אויס־געביסען שטיקעל קלייען־ברויט...

אויפוועקען אַ פינסטער, פערשלאָפען, פערדריקט יודיש־ווייבעריש האַרץ, זאָל דאָרטען אויפקלינגען אַ זיסער ראָמאַנטישער טאָן, זאָל דאָרטען אויפפלאַמען אַ נייַ, ווילד, אונבעקאַנט, אָדער לאַנג פערגעסען, געפיהל; אָבקושען זיך, און דערנאָך — אַדיע! פערהאַמערט די טהיר! זאָל איהר זויער און ביטער זיין דאָס לעבען.

. . . .

מיר האָבען זיך אַזוי פול אָנגעגעסען מיט סם, מיט גאַל, מיט האַס, אַז ווען מען דערלאַנגט אונז ברויט מיט זאַלץ, זענען מיר אויך זיכער, אַז עס איז פערגיפטעט... מעג די האַנד ציטערן פאַר רחמנות, מעג אין אויג העננגען אַ מיטליידס־טרעהר, אויף די ליפּען — טרייסט...

עס איז שווער צו גלויבען! מיר זענען אויך אָנגעשטעקט, עס איז אויף אונז אויך אַנ׳אונטערגאַנג!

. . . .

פאָלניעווסקי האָט דערווייל געפונען זיינע צינדהעלצער און איך האָב אונגערן גענומען אַ פּאַפּיראָס. מיר האָבען פעררויכערט, די בויד איז פול

געוואָרען מיט בלאָהע, רויכיגע רעדער. איך האָב געקוקט אויף זיי, נאָכ־געיאָגט און געטראַכט: נישט לענגער געדויערט דאָס גוטע מיט'ן שלעכ־טען צוזאַמען!

. . . .

— מיר האָבען זיך דערקענט, דערצעהלט ווייטער מיין קריסטלי־כער שכן, נאָר צו ענגערע פריינדשאַפט איז נישט געקומען...

— פאַר וואָס? פרעג איך איבערראַשט.

— פון דער ווייטענס האָבען מיר זיך ווייטער אָנגעקוקט ווי די בעסטע גוטע פריינד, נאָר נישט זי האָט געקענט צו אונז, נישט מיר צו'ן איהר קומען.

— זי וואָלט מעהר ניט בעדאַרפט! עס איז אַנ'אונגעהויער פרום שטעדטעל. אויסער דעם פעלדשער און אַ יונג דאַמען־שניידערל טראָגען אַלע חאַלאַטען...

אויסער דעם, וויים איך אפשר אַליין נישט, וואָס עס האָט אונז דאָך צוריק געהאַלטען... נאָר נישט אין דעם בין איך אויסען...

מיך האָט דערווייל געטראָפען דאָס גרעסטע אונגליק, וואָס אַ מענש קען טרעפען.

די אַפטעק האָט גאַנץ וועניג איינגעטראָגען און מיין ווייב האָט אָנגעהויבען קרענקען.

טאָג־טעגליך האָב איך געזעה'ן בחוש, אז זי שטאַרבט מיר אָב, און עס איז נישט געוועזען מיט וואָס צו רעטען. זי האָט בעדאַרפט איטאַל־יען, און איך האָב נישט געהאַט איהר עסען צו געבען... און ביי אַנ'אָבצעהרונג, ווי דו ווייסט, איז דער קראַנקער פול מיט האָפנונג, ער גלויבט נישט אין דער קרענק!

דאָס גאַנצע וועהטאָג, דעם גאַנצען צער מוזט דו אונטערדריקען, האַלטען טיעף בעגראָבען אין האַרץ. ווען דאָס האַרץ בלוטיגט, מוזט דו שמייכלען, דיין שטערן מוז זיין גלאַט! יעדע סעקונדע שטאַרבט אין דיר יעדעס אַבר, און דו מוזט העלפען פלענער מאַכען וואָס עס וועט זיין איבער אַ יאָהר, ווי אַזוי מען וועט פערגרעסערן דאָס הויז, קויפען אַ פיאַנע...

דאָס קול האָט זיך איהם פערענדערט —

„איך בין נישט אימשטאַנד דיר אַלס צו ערצעהלען, נאָך אַ מאָל איבערצולעבען די אַ"ע פינסטערע צרות... נאָר מיין אומגליק האָט מיך

צוזאַמענגעבּרענגט מיט איהר אומגליק. מיר האָבּען זיך אַזױערנאָך נעהנ־טער דערקענט״...

פון דער װײַטענס האָט זיך געװיזען לוקאָװאַ!

— אין די איניגע מינוטען, װאָס איך האָבּ נאָך צײַט, קען איך זאָגען אַז אַזאַ אומגליקליך מענש װי דאָס װײַבּעל איז געװעזען, און דערבּײַ מיט אַזױ פיעל געפיהל און רחמנות פאַר אַנדערע — האָבּ איך נאָך אין מײַן לעבּען נישט געזעהן... און אַלס אַזױ אײנפאַך, נאַטירליך, נישט איבּערגעטריבּען...

זי האָט מאַריאַ׳ס בּעט נישט אָבּגעטרעטען. זי האָט געפּועלט בּײַם מאַן, ער זאָל מיר געלד שאַפען אױף קלענערע פּראָצענט. זי איז אונזער װעכטערין, אונזער װירטהין, אונזער קעכין, אונזער ערגעבּענסטער פרײַנד געװעזען!

און אַז מאַריאַ איז געשטאָרבּען, איז אפשר שװערער געװעזען זי צו טרײַסטען װי מיך!

דעמאָלט האָבּ איך מיך איבּערצײַגט, אַז די שנאה צװישען פעלקער איז נ י ש ט נאַטירליך... נישט מעהר, עס איז שלעכט אױף דער װעלט; הײַסערע, בּלוטיגערע אָדער אונגליקליכערע װילען פּראָטעסטירען, נאָר דער פאַלשער שרײַבּער. דער פאָליטישער אַדװאָקאַט, שרײַבּט זײַ אַ דאָנאָס אױף יודען...

איך האָבּ געזעהן בּחוש, אַז יודען זענען אונז קײן שׂונאים נישט אַז מיר ק ע נ ע ן לעבּען בּשלום!...

ליקאָװאַ רוקט זיך אַלס נעהנטער און נעהנטער, און איך האָבּ אַלס מורא פאַר׳ן סוף, איך האַק איהם איבּער און פרעג:

— און װאָס איז דער סוף געװעזען מיט דעם װײַבּעל?

— איך װײס? איך האָבּ צו קבורה געבּרענגט מײַן װײַבּ, פער־קױפט די אַפּטעק, צװײנט זיך בּײַ׳ם געזעגענען מיט מײַן שכנה, און — נאָר נישט! הײַנט װאָהן איך אין לוקאָװאַ, עס געהט מיר הײַנט אױך נישט גוט...

— און זאָג נאָר, װי הײסט דאָס שטעדטיל, װאו דו האָסט פריהער געװאָהנט?

— קאָנסקאָ־װאָלאַ —

— דײַן שכנה איז אַ הױכע, אַ בּלאַסע?...

— יאָ!

— אַ דאַרע ?

— יאָ ; דו קענסט זי ? פרעגט ער דערפרעהט.

— זי האָט אַ פעפער אויף דער לינקער זייט נאָז ?

— וואָס פאַר אַ פעפער ? לאַכט יאַנעק, וואָס פאַלט דיר איין.

איך קלער, אַז איך האָב אַ טעות געהאַט און פרעג :

-- אפשר אויף דער רעכטער זייט נאָז ?

— וואָס פאַר אַ פעפער ? וואָס רעדסט דו ?

— האָסט דו אפשר נישט בעמערקט... נאָר איהר מאַן איז אַ געלער ?

— יאָ.

— ער הייסט חיים ?

— דאַכט זיך מיר, ניין, און אפשר יאָ, ווייסט דער טייוועל...

— אָבער זי הייסט חנה!

— אַח, ווי! שרה! איך געדענק זיכער שרה... איך פלעג זי רופען סאָרוכנא... איהר נאָמען וועל איך דאָך נישט פערגעסען!

דער נאַר בין איך געוועזן. איין יודיש ווייבעל לעבט אַזוי ?

IV

דִי אַלְמָנָה.

די גראָהע ריהרעווידיקע נעפּעל קלויבען זיך צוזאַמען אויף אַ שוואַרצען וואָלקען! עס איז דושנע, עס וועט פאַלען אַ שטאַרקער רעגען; ער שיקט זיך שוין אָנזאָגען דורך עטליכע דיקע טראָפּען... דאָס שטיבעל שטעהט אונטער'ן באַרג, דאָס שטרויענע דעכעל איז פול מיט לעכער; עס האָט נישט ווער עס צו פערריכטען.

די וואָלקען האָבען פערשטעלט די זון. די רעשט ליכט פערשטעלט דער באַרג; אין שטיבעל איז כמעט פינסטער עס איז פאַר נאַכט, באַלד וועט די נאַכט צופאַלען... אין עק, אויפ'ן קוימען, שטעהט אַ לעדיג לעמפּעל מיט אַנ'אָבגעבראָכען גלעזעל אָהן נאַפט... עס האָט נישט ווער צו געהן נאַפט קויפען.

אין שטיבעל איז שווילער ווי אין דרויסען...

דער קוימען איז נישט לעדיג: עטליכע ערדענע, האַלב צובראָכענע טעפּלעך, אַ ביסעל אַש... אַ שטיקעל אָבגעשליפענער ציגעל, אַייזערנע פּיסלעך, — נאָר אָהן אַ פונק פייער. פאַר דער טהיר ליגט נאָך אַ פוילע ליפּע האָלץ, עס האָט נישט ווער זי צוצוהאַקען.

דער בעל־הבית פון שטיבעל איז קראַנק געוועזען אַ גאַנץ געהענדיג יאָהר און וואָס אַ טאָג איז קלענער געוואָרען דאָס אָבגעשפּאָרטע קניפּעל...

ער האָט געזאַמעלט פון אַ קינד'ס וועגען: „צוזאַמענגעקליבען אַ רובל 100, אָוועקגעגעבען אויף פּראָצענט"... האָט גאָט בעשערט אַ מיטעלע, „זאָל זיין נדן פאַר איהר!"

איז אָבער געקומען די קרענק!

פון קניפּעל האָט אַלע מאָל מעהר געפּעהלט געלד און דעם קראַנ־קען — כּוחות און בלוט... עס האָבען אַרויסגעוואַנדערט די כּלים פון שטוב; די לעצטע איז אַרויסגעגאַנגען די נעה־מאַשין... מיט'ן לעצטען דרייער פון קניפּעל איז אַרויס אויך די נשמה פון גוף...

דאָס ברודיגע שטיקל לייַנוואַנד פונ'ם קניפּעל הענגט צונד איבער אַ גלאָז וואַסער בייַם נשמה־ליכטעל.

בייַ דער טהיר שטעהט אַ קליין אייזערן קעסטעל... דאָס איז דער געוועזענער דיענסט'ס. זי איז ערשט אַרויסגעגאַנגען זיך זוכען אַנ'אָרט.

אין צדיגען שטיבעל איז כּמעט פינסטער...

אויף דער פּאָדלאָגע שימערט אַ ביסעל צוואָרפען שטרוי... אויף די פיער וואַנד שטאַרען אַרוים פּערשיעדענע נעגעל.

אויף זייַ האָט געהאָנגען אַ שפּיגעלע (הייַנט דאַרף מען עס נישט... די אַלמנה וואָלט זיך פאַר איהר פּנים דערשראָקען..), אַ חנוכּה־לעמפּעל (פאַר וועמים ווענען?), עס האָבען געהאָנגען קליידער... יעדער האָט זיך פאַר זייַן טוידט אָבגעהאַפּט זייַנס!

אין ווינקעל שטעהט אַ וויעגעל; אין וויעגעל ליעגט אַ קינד. עס שלאָפט.

אויף דער ערד נעבען וויעגעל זיצט די פרישע אַלמנה. די דאַרע הענד געבראָכען, דער שווערער קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויפ'ן וויעגעל... די אויסגעוויינטע אויגען קוקען שטאַרק אויפ'ן סופיט.

עס דאַכט זיך, זי לעבט נישט, זי פיהלט נישט, זי קלערט נישט... איהר האַרץ קלאַפּט נישט, זי האָט קיין דופק נישט...

דאָך אין מוח וואַלגערט זיך אַרום אַ מחשבה; קיין אַנדערע טרייַבט זי נישט אַרויס, ריהרט זי זיך נישט —

— „הענע. האָט ער אַ מאָל געזאָגט, דערלאַנג מיר דאָס שע־ריל!" ער האָט עס נישט געזאַפּט, ער האָט דערבייַ עפּיס קליגעריש

געשמייכעלט... וואָס האָט ער געוואָלט? איך זאָל צוגעהן צו אִיהם? אִיך האָב געשיילט קאַרטאָפּלעס... צי האָב אִיך אִיהם דערלאַנגט דאָס שעריל? ניין; עס אִיז עמיץ דערווייַל אַרייַנגעקומען... ווער?"

זי קען זיך נִישט דערמאַהנען און קלערט אַלץ: ווער?

דאָס קִינד דערווייַל שלאָפט און שמייכעלט אִין חלום.

ז.

חֲתוּנָה גֶעהַאט.

(דערצעהלט פון א פרוי).

איך געדענק מיך נאך פון דער צייט, ווען איך האב אין צייכען געשפּיעלט און זומער-צייט אויפ'ן הויף פון לעהם חלות געבאקען; ווינטער בין איך א גאנצען טאג געזעסען אין שטוב און געוויעגט א קליין ברודער'ל, וואס איז געבוירען געוואָרען קראנק און האט געקרענקט ביז צום זיבענטען יאהר, ווען עס איז געשטאָרבען אויף אנ'אונטערגאנג. —

זומער כּל זמן די זון האט געשיינט, איז דאס אומגליקליכע בעשעפעניש געזעסען אויפ'ן הויף, געוואַרעמט זיך אויף דער זון און געקוקט, ווי איך שפּיעל אין צייכען.

ווינטער איז עס פון וויעג נישט ארויס, און איך האב איהם מעשיות דערצעהלט און ליעדלעך געזונגען. די רעשט ברידער זענען אלע אין חדר געווען.

די מאמע איז שטענדיג געווען פּערנומען, אפשר 10 פּרנסות האט זי געהאט, די ערעמע מאמע: א פּשעקופּקע געווען, לעקאך געבאקען, אויף בּרית'ן און חתונות געגאנגען... מוקערין געווען, קברים-מעסטערין, זאָגערין און אזוי אנ'איינקויפערין פאר בעלי-בּתישע הייזער.

דער טאטע איז פאר 3 רובל א וואך געווען א שרייבער ביי ר' זיינוויל טערקעלבוים אין וואלד. — און דעמאלט זענען נאך די גוטע צייטען געווען: די מלמדים — בעצאהלט, דירה-געלד — כמעט צו דער צייט. קיין טרוקען ברויט אין מויל אריין האט נישט געפעהלט.

טהייל מאל האט די מאמע אויף וויעטשערע א קולישע געמאכט.

דעמאָלט איז שוין אַ גאַנצער יום־טוב געוועזען. דאָך האָט עס זעלטען פּאַסירט.

די מאַמע פלעגט מעהרסטען־טהיילס אַהיים קומען שפּעט, מיעד; גאַנץ אָפּט פערוויינט און פערביטערט. זי קלאָגט זיך, אַז עס ווערען איהר ביי די בעלי־הבית'טעס חובות פערפאַלען; אַז מען הייסט איהר אויסלעגען, דערנאָך — קומען מאָרגען און איבערמאָרגען... דערווייל ווערען נייע קניות געמאַכט, און צום סוף, אַז עס קומט צום חשבון, געדענקט נישט די בעל־הבית'טע, צי זי האָט נישט בעצאָהלט פאַר'ן אייערנעכטיגען האַלב־קוואַרטירעל פּוטער... מען „שטעלט עס דערווייל אַוועק", מען מוז פרעגען דעם מאַן, וואָס איז דערביי געוועזען: ער האָט אַנ'אייזערנעם זכרון, וועט אַ ודאי געדענקען, ווי אַזוי דער חשבון איז געוועזען. צומאָרגענס ווייזט זיך אויס, אַז דער מאַן איז אַהיים געקומען צו שפּעט פון בית־המדרש און זי האָט'ן פערגעסען צו פרעגען; דעם דריטען טאָג דערצעהלט זי מיט אַ נחת, אַז זי האָט געפרעגט דעם מאַן, נאָר ער האָט זיך אויף איהר געבייזערט, וואָס זי פערדרעהט איהם דעם קאָפּ: „ער האָט מעהר נישט וואָס צו טהון, נאָר אויסצוהערען ווייבערשע השכונות!" און עס בלייבט, אַז זי וועט זיך אַליין דערמאַהנען.

דערנאָך הויבט זיך איהר אָן דאַכטען, כמעט אויף זיכער, אַז זי האָט דאָס האַלבע־קוואַרטירעל פּוטער פערריכענט; שפּעטער וואָלט זי מוי־ערן דערויף געשטעלט. און, אַז די אָרעמע מאַמע דערמאַהנט נאָך אַ מאָל וועגען קוואַרטירעל פּוטער, הייסט זי שוין אַ חצופה, מאַכט זי אַ בלבול, וויל זי אויסנאַרען אַ האַלבען גילדען... איז מען זי מתרה, אַז אויב זי וועט נאָך אַ מאָל אַ פּיפּיץ טהון וועגען דער פּוטער, זאָל זי זיך מעהר אין די אויגען נישט ווייזען!

די מאַמע, וואָס איז אַ מאָל אַ „גבירישע טאָכטער" געוועזען, און וואָלט, ווען נישט דער פריץ, וואָס האָט איהר צוגענומען דעם נדן, אַליין אַ בעל־הבית'טע געוועזען, האָט עס נישט געקאָנט לייכט איבערטראָגען; זי פלעגט טהייל מאָל אַהיים קומען מיט געשוואָלענע אויגען, געוואָרפען זיך מיט אַ געוויין אויפ'ן בעט און אַזוי אָבליעגען אַ גרויסע ווייַלע און וויינען, און ביטערליך וויינען, ביז זי האָט זיך אויסגעוויינט דאָס ביטערע האַרץ, און איז אויפגעשטאַנען און אָבגעקאָכט אונז אַ ביסעל קליסקעלעך מיט באָבערלעך.

טהייל מאָל האָט זי אויסגעלאָזט דעם כעס צו אונז; אייגענטליך,

דער עיקר צו מיר: דעם קראַנקען בעריל האָט זי קיינמאָל נאָר נישט געזאָגט, די ברידער פון חדר אויך גאַנץ זעלטען — זיי פלעגן נעבעך אַהיים קומען אַזוי אויך מיט ברוינע־בלאָהע, אויסגעקניפּענע באַקען און אונטערגעשלאָגענע אויגען; פאַר דאָס האָב איך גאַנץ אָפּט געלעזט אַן׳אומזיסטען ריס ביי די האָר אָדער אַזוי אַ מתנת יד.

„דו ביזט נישט קראַנק געוועזען דערווייל אָנצולייגען אַ פייער, צושטעלען אַ טעפּעל וואַסער״ — און דאָך, אַז איך האָב עס אַ מאָל געטהון, איז נאָך ערגער געוועזען: „זעה נאָר מיין בעל־הבית׳טע! גאָר נישט, אַ פייער לעגט זי אָן, דאָס האָלץ זאָל זיך דערזוייל אומזיסט און אומנישט אויסברענען... עס אַרט זי עפּיס מיין פּראַצע? — בדלות מאַכט זי מיך!״...

טהייל מאָל האָט דער טאַטע געלעזט אונטער די אויגען; די מאַמע זעצט זיך אַנידער אויפ׳ן בעט מיט׳ן פּנים צום פענסטער, און, אַרויסקוקענדיג אין דער לופט אַריין, קרעכצען: „עס אַרט איהם עפּיס? ער זיצט זיך דאָרט אין וואַלד, ווי אַ הראַביע, שמעקט פרישע לופט, ליעגט זיך אויפ׳ן גראָז, פרעסט זויער־מילך, אפשר נאָך סמעטענע, איך ווייס? און דאָ דאַרען מיר די קישקעס!״...

ביי דעם אַלעם איז דעמאָלט גוט געוועזען. מען האָט קיין הונגער נישט געליטען, און נאָך אַ וואָך מיט פערשיעדענע קליינע צרות איז געקומען אַ פרעהליכער, על כל פנים, אַ רוהיגער שבת. דער טאַטע פלעגט אָפּט אַהיים קומען, און די מאַמע פלעגט זיך אַרומדרעהען אין אַלע ווינקעלעך אין בסוד סודות שמייכלען.

אָפּט פלעגט פרייטאָג פאַר נאַכט, פאַר ליכט בענשען, די מאַמע מיך קושען אין קאָפּ אַריין... איך האָב געוואוסט, וואָס דאָס בעטייט, וואָרען, אַז עס האָט געטראָפען, און דער טאַטע איז נישט אַהיים געקומען אויף שבת, בין איך אַ „מכשפה״ געוועזען! האָט מיר די מאַמע מיט׳ן קעמעל האַלב האָר אויסגעריסען און דערצו נאָך עטליכע זעץ דערלאַנגט אין די פּלייצעס. איך האָב נישט געוויינט; מיין קינדיש האַרץ האָט געפיהלט, אַז דאָס מיינט די מאַמע נישט מיך, נאָר איהר טרויעריג מזל!

דערנאָך האָט זיך דער וואַלד אויסגעהאַקט, דער טאַטע איז אין דערהיים געבליבען און עס האָט אָנגעהויבען פעהלען אין מויל אַריין. געפעהלט, אייגענטליך, האָט נאָר דעם טאַטען, דער מאַמען און מיר; די רעשט קינדער האָבען וועניג וואָס געוואוסט דערפון; דאָס קראַנקע ברו

דער׳ל האט נאר נישט נעדארפט, עס האט געזופט א מאל א ביסעל גריץ, אויב מען האט איהם דערלאנגט, און אלץ אין איינעם געקוקט אויפ׳ן בעליק... די אנדערע, נעביך, „געהען אין חדר אריין, זיי מוזען דאך האבען א לעפעל געקעכטס״... נאר איך בין גאנץ אפט הונגעריג געוועזען.

דער טאטע מיט דער מאמען האבען שטענדיג דערמאהנט די אמאליגע צייט מיט טרעהרען אין די אויגען; איך — פערקעהרט! איך האב מיך אין דער שלעכטער צייט בעסער געפיהלט. זייט עס האט געפעהלט ברויט אין שטוב, האט מיך די מאמע טאפעלט ליעב בעקומען; ביים קעסען האט זי מיר קיין האר נישט געריסען, אין די דארע ביינער אריין נישט געבוכעט; דער טאטע פלעגט מיר ביים ווארעמעס גלעטען איבער׳ן קאפ און פערשפיעלען מיך, איך זאל נישט זעהן, ווי מען פערטהיילט זיך; און איך בין נאך ביי מיר גרויס געוועזען, אז, ווען מען דארף פאסטען, פאסט איך גלייך מיט׳ן טאטען און מיט דער מאמען, אז איך בין שוין א גרויסע מויד!

אין דער צייט איז דאס קראנקע ברודער׳ל געשטארבען.

געשעהן איז עס אזוי: איינמאל האט זיך די מאמע אויפגעחאפט און געזאגט איבער׳ן בעט צום טאטען: „ווייסט, בערלען איז א ודאי בעסער, ער איז א גאנצע נאכט געשלאפען, קיין איינציג מאל נישט געוועקט״.

איך האב עס דערהערט — איך האב שטענדיג א לייכטען שלאף געהאט — און בין מיט א פרייד אראבגעשפרונגען פון געלעגער אויפ׳ן קאסטען, און צוגעלאפען זעהן מיין „איינציג ברודער׳ל״ (אזוי האב איך עס גערופען, אזוי ליעב האב איך עס געהאט). איך האב געהאפט צו דערזעהן אויפ׳ן פארמעטענעם פנים׳ל א שמייכעל, וואס פלעגט זיך בעוויזען א מאל אין א יאהר... נאר איך האב א טויט פנים געפונען.

עס איז געווארען א שבעה...

דערנאך איז דער טאטע נישט געזונד געווארען, און דער רופא האט אנגעהויבען צו געהן אין שטוב אריין...

כל זמן עס איז געוועזען, ווי עס איז צו צאהלען, פלעגט אריינגעהן דער אלטער רופא אליין; דערנאך, אז דאס גאנצע בעטגעוואנד מיט׳ן הענגעלייכטער, מיט׳ן טאטענס ספרים־שאנק, וואס די מאמע האט א צייט

נישט געלאָזט ריהרען, זענען אַריין אין רפואות, האָט דער רופא אָנגע-
הויבען שיקען דעם „יונג".

דער יונג איז דער מאַמען שרעקליך נישט געפעלען: עס שפּראָצען
איהם עפּים שפּיצינע „וואָנסעלעך", געהט אָנגעטהון ווי אַ גוי, און דערצו
וואַרפט ער אַלע מאָל אַריין עטליכע ווערטער פּויליש.

איך האָב פאַר'ן מורא געהאַט, עד היום ווייס איך נישט פאַר וואָס.
נאָר, ווען ער האָט געדאַרפט קומען, פלעג איך אַרויסלויפען אויפ'ן הויף
און איבערוואַרטען ביז ער וועט אַוועקגעהן.

איינמאָל איז אַ שכן קראַנק געוואָרען, אויך אַן אָרעמאַן, און אויך
אַ פּנים נאָך אַלע כּלים אין שטוב, און דער יונג (עד היום ווייס איך
נישט, ווי אַזוי ער האָט געהייסען) איז פון אונזער שטוב אַריבערגעגאַנגען
צום שכן. דורכגעהענדיג דעם הויף, האָט ער מיך געטראָפען זיצען אויפ'ן
קלאָץ.

איך האָב [illegible] בגעלאָזט די אויגען. דערפיהלענדיג, אַז ער קומט
צו מיר נעהנטער, [illegible] מיר קאַלט געוואָרען אין די קנעכעל און דאָס האַרץ
האָט מיר אָנגעהויבען שטאַרקער צו שלאָגען.

ער [illegible]ז צוגעקומען, האָט מיך אָנגענומען בּיי דער גאָמבע, אויפגע-
הויבען מיר דעם קאָפּ און געזאָגט, דוקא אויף פּראָסט יודיש:

— „אַ שענע מויד ווי דו ביזט, דאַרף נישט זיין צושויבערט, דאַרף
זיך אויך פאַר קיין בחור נישט שעמען!"

ער [illegible] מיך אָבגעלאָזט, און איך בין אַריינגעלאָפען צוריק אין
שטוב. איך [illegible] געפיהלט, אַז דאָס גאַנצע בלוט שלאָגט מיר אַלץ אין
איינעם [illegible] אַריין. איך האָב מיך פערדרוקט אין טונקעלסטען ווינקעל
אונטערן [illegible], מכלומרשט, אויסצעהלען די ברוריגע וועש... דאָס איז
געוועזען מיטוואָך.

פרייטאָג האָב איך דאָס ערשטע מאָל דער מאַמען אַליין דערמאַהנט.
אַז מען דאַרף מיר אויסוואַשען דעם קאָפּ, אַז איך בין צושויבערט

— אַ קלאָג איז צו מיר! האָט די מאַמע פערבראָכען די הענד, איך
האָב זי דאָך דריי וואָכען נישט געקעמט!

פּלוצלונג ווערט זי בּעז:

— מכשפה! האָט זי אויסגעשריגען, אַזאַ גרויסע, בעז-דערוואַקסענע
מויד קאָן זיך אַליין נישט צוואָגען! אַן אַנדערע אויף דיין אָרט וואָלט נאָך
די אַנדערע קינדער געוואַשען!

— שׂרה׳לע, שרײַ נישט! בעט זיך דער טאַטע; נאָר דער טאַטעס כּעס ווערט שטאַרקער און שטאַרקער:

— מכשפה, הערסט! שוין זאָלסט דו דיך צוואָגען! הערסט — די אותה רגע! הערסט!

און דאָ האָב איך מורא צוצוגעהן צום קוימען, וואו דאָס הייסע וואַסער איז געשטאַנען, ווײַל, דורכגעהענדיג דורך דער מאַמען, וואָלט איך געלעזט אַ בּוך. געראַטעוועט האָט מיך, ווי געוויהנליך, דער טאַטע.

— שׂרה׳לע, האָט ער געקרעכצט, שרײַ נישט, מיר טהוט דער קאָפּ אַזוי וועה!...

דאָס איז גענוג געווען. דער מאַמעס כּעס איז ווי מיט דער האַנד אויעקגענומען געוואָרען... איך בּין פרײַ דורכגעגאַנגען די שטוב און צו־געקומען צום טאָפּ וואַסער.

איך צוואָג מיך אומגעלומפּערט און זעה, ווי די מאַמע געהט צו צום טאַטען און ווײַזט אויף מיר מיט אַ שווערען זיפץ:

— רבונו של עולם, עס וואַקסט נעבּיך, ווי אויף הייוען, מאַכט זי שטיל צום טאַטען, נאָר מײַן אויער האָפּט יעדעס וואָרט — שעהן ווי אַ גאָלד... און וואָס?

דער טאַטע האָט געענטפערט מיט נאָך אַ טיעפערן זיפץ.

דער רופא האָט נישט איינמאָל פערזיכערט, אַז דעם טאַטען איז גאָר נישט. דאָס עגמת נפש נאָר האָט זיך איהם געלעגט אויף דער לעבער, דער־בּער איז זי אויפגעשוואָלען און דריקט צו דאָס האַרץ; מעהר נישט! דער עיקר זאָל ער מילך טרינקען, קײַן עגמת נפש זיך נישט צולאָזען, געהן אין גאַס אַרײַן... רעדען, שמועסען, זוכען זיך אַנ׳עסק... דער טאַטע האָט אָבער געזאָגט, אַז די פיס ווילען איהם נישט טראָגען. פאַר וואָס, בין איך ערשט שפּעטער געוואָהר געוואָרען.

איינמאָל, זומער פאַר טאָג, האָט מיך אויפגעוועקט אַ שמועס צווישען טאַטע־מאַמע:

— כּיזט דו דיך אין וואַלד, נעבּיך, אָנגעגאַנגען, — מאַכט די מאַמע.

— אַ שאלה דאָס איז, — ענטפערט דער טאַטע, — אין וואַלד האָט מען אויף צוואַנציג ערטער געהאַקט אויף איין מאָל. פערשטעהסט, דער וואַלד איז דעם פריץ׳ס, די פויערן האָבּען אָבּער סערוויטוטען: זיי קומט די צווייגען, וואָס פאַלען אַראָב און וואַלגערן זיך אין וואַלד, ווי אויך דאָס האָלץ

פון די בוימער, וואָס אַ דונער צושלאָגט... נו, אַז מען האַקט אויס דעם וואַלד, האָבן זיי דאָך היזק דעם סערוויטוט, מוזן זיי זיך קויפן האָלץ צום בויען און צום הייצן, האָבן זיי, פערשטעהט זיך, געוואָלט לעגן אַנ׳ אַרעשט, אַראָפּברענגען דעם קאָמיסאַר; זיי האָבן זיך אָבער צו שפּעט מישב געווען. ר׳ זײַנוועלע האָט נאָר דערזעהן, אַז זיי קראַצן זיך אין די קעפּ, האָט ער שוין געגעבן אַ בעפעהל, מען זאָל אַנידערשטעלן נאָך 40 האַקער! עס איז געוואָרען אַ גיהנם, אפשר אויף 20 ערטער האָט מען געהאַקט. און זײַן מוז מען אומעטום... וואָס קלערסט דו? די פּים פלעגן מיר געשוואָלען ווערען ווי די באָרקים...

— ווי אַ מענש זינדיגט! — קרעכצט די מאַמע — איך האָב געמיינט אַז דו האָסט דאָרט גאָר נישט וואָס צו טהון...

— אַוודאי! — שמייכעלט טרויעריג דער טאַטע — נאָר פון גראָהען טאָג ביז שפּעטער נאַכט אויף די פּים!

— און אַלץ פאַר דרײַ רובל אַ וואָך? בעזערט זיך די מאַמע.

— ער האָט מיר צוגעזאָגט צו דערלעגען; דערווײַל, ווייסט דו דאָך איז איהם די טראַטווע אונטערגעגאַנגען... האָט ער געזאָגט, אַז ער איז בדיל הדל געוואָרען...

— און דו גלויבסט?

— עס קען זײַן...

— שטענדיג — בעזערט זיך די מאַמע — ווערט ער בדיל הדל און דאָס פערמעגען וואַקסט און וואַקסט.

— אַז גאָט העלפט, — זיפצט דער טאַטע.

עס איז שטיל אַ ווײַלע.

— ווייסט נישט, וואָס מאַכט ער? — פרעגט דער טאַטע, וואָס איז שוין כמעט אַ יאָהר נישט אַרוים פון שטוב.

— וואָס זאָל ער מאַכען? ער האַנדעלט מיט פלאַקס, מיט אייער; אַ שענק האָט ער...

— און זי וואָס מאַכט?

— זי, נעביך, קראַנק...

— אַ שאָד, אַ גוט מענש —

— אַ בריליאַנט! די איינציגע בעל הבית׳טע, וואָס „מאַכט נישט איין" אַ גראָשען; זי וואָלט אפילו געצאָהלט צו דער צײַט, נאָר זי האָט ביי איהם ווענינג וואָס צו שאַפען...

— דאַכט זיך, מאַכט דער טאַטע, דאָס דריטע ווײַב.

— אַוודאי! בעשטעטיגט די מאַמע.

— זעהסט, שׂרה, מאַכט דער טאַטע, דאַכט זיך שוין — אַ יוד אַ גביר... האָט ער קיין מזל נישט צו ווײַבער... יעדערער האָט זײַן פּעקעל.

— און אַזאַ יונג בלוט! האָט צוגעגעבען די מאַמע, — אין גאַנצען עטליכע און צוואַנציג יאָהר.

— נו גאָה ווײס? ער איז אַוודאי אַ זיבציגער און — אײזען שטאַרק.

— און אָהן אַ ברִיל!...

— און זײַן גאַנג; די פּאָדלאָגע ציטערט!

— און איך, זעהסט דו, ליעג אין בעט.

עס האָט מיך דורכגענומען בײַ די לעצטע ווערטער.

— גאָט וועט העלפען, טרײסט די מאַמע.

— נאָר זי, זי... קרעכצט ווײטער דער טאַטע און וואַרפט אַ בליק צו מיר אויפ׳ן קאַסטען. זי וואַקסט, קיין עין הרע, ווי אויף הײַוען... פּאָרנט... האָסט געזעהן?...

— אַ שאלה דאָס איז!

— און אַ פּנים... שײַנט ווי די זון...

עס איז ווײטער שטיל געוואָרען אַ ווײַלע.

— ווײסט, שׂרה׳לע, מאַכט ווײטער דער טאַטע, מען איז נישט יוצא פאַר גאָט.

— מיט וואָס?

— מיט איהר! ווי אַלט ביסט דו געוועז צו דער התונה?

— יונגער פאַר איהר!

— נו?...

— נו... וואָס?

אין דער אײגענער מינוט האָט מען צוויי קלעפּ געטהון אין לאָדען.

די מאַמע איז אַראָבגעשפּרונגען פון בעט. אין אײן רגע האָט זי אָבגעריסען דאָס שטריקעל, אויף וועלכען דער לאָדען האָט זיך געהאַלטען און אויפגעפּראַלט דאָס פענסטער, וואָס האָט שוין לאַנג קיין בעשלאַג נישט געהאַט.

— וואָס איז? האָט זי אַרויסגעשריגען איז גאַס אַרײַן.

— רבקה זיַינוויִלעֶס איִז נפטר געוואָרעֶן.
די מאַמעֶ איִז צוריִקגעֶשפּרונגעֶן פון פעֶנסטעֶר
— ברוך דין אמת! האָט דער טאַטעֶ אַרויסגעֶזאָגט... שטאַרבעֶן איִז גאָר ניִשט...
— ברוך דין אמת, מאַכט די מאַמעֶ, ערשט פון איהר געֶרעֶדט!

דעֶמאָלט האָב איך געֶהאַט אַ וואונדעֶרליִך אונרוהיִגעֶ צייַט. איך ווייס אַלייִן ניִשט, וואָס מיִט מיִר איִז געֶוועֶזעֶן.

טהייל מאָל בין איך גאַנצעֶ נעֶכט ניִשט געֶשלאָפעֶן. די שלעֶפעֶן האָבעֶן מיר ווי האַמעֶר געֶקלאַפּט און דאָס האַרץ האָט געֶנאָגט, גלייך עֶס וואָלט זיך געֶשראָקעֶן פאַר עֶפּיס, אָדער שרעֶקליִך נאָך עֶפּיס געֶבעֶנקט; טהייל מאָל איִז מיִר וויַיטעֶר אַזוי ווארעֶם און וויַיך געֶוועֶזעֶן אויפ'ן האַרץ, אַז איך האָב געֶוואָלט אַלץ אַרומנעֶמעֶן און קושעֶן און האַלזעֶן.

נאָר וועֶמעֶן? די ברידעֶרלעֶך האָבעֶן זיך ניִשט געֶלאָזט; דעֶר 5 יעֶהריִגעֶר יוחנן האָט אויך געֶקאָפּעֶט און געֶשריִגעֶן, אַז עֶר וויל זיך ניִשט שפּיִעלעֶן מיִט אַ מיידעֶל. די מאַמעֶ, אויסעֶר דעֶם, וואָס איך האָב פאַר איהר מורא געֶהאַט, איִז שטעֶנדיִג בעֶז און פעֶריאָגט... דעֶר טאַטעֶ— נאָך קראַנקעֶר.

במשך אַ קורצעֶר צייַט איִז עֶר איִן גאַנצעֶן גראָה געֶוואָרעֶן ווי אַ טויב, דאָס פּנים איִז איינגעֶשרומפּעֶן געֶוואָרעֶן ווי אַ פּאַרמעֶט, און די אויגעֶן האָבעֶן אַרויסגעֶקוקט אַזוי אונבעֶהאָלפעֶן און מיִט אַזאַ שטום געֶבעֶט, אַז עֶס איִז געֶנוג געֶוועֶזעֶן, איך זאָל עֶס דעֶריזעֶהן און אַרויסלויפעֶן פון שטוב מיִט אַ געֶוויין.

דעֶמאָלט דעֶרמאַהן איך מיך אָן מייַן בעֶריִלעֶן... איהם וואָלט איך געֶקאָנט אַלץ דעֶרצעֶהלעֶן, קושעֶן און האַלזעֶן... ליִעגט עֶר דאָרט איִן דעֶר קאַלטעֶר עֶרד, און עֶס חאַפּט מיך אָן נאָך אַ ביטעֶרליכעֶרעֶר געֶוויין...

די טרעֶהרעֶן, איינגעֶנטליִך, פלעֶגעֶן זיך מיִר בעֶווייַזעֶן גאַניִץ אָפט אָהן אַ טעֶם.

טהייל מאָל קוק איך פון פעֶנסטעֶר אַרוים אויפ'ן הויף און זעֶה, ווי די לבנה שוויִמט און שוויִמט צו אַלעֶ מאָל נעֶהנטעֶר צו דעֶם אויסגעֶווייַסטעֶן

צוים, וואָס איז געגען אונזער פענסטער, און קען דעם צוים נישט אַריבער־שווימען.

און איך בעקום פלוצלינג רחמנות אויף דער לבנה, עס הויבט מיך אָן קלעמען ביים האַרץ און די אויגען גיסען און גיסען...

טהייל מאָל ווייטער, פלעג איך אַרומגעהן מאַט. איך פלעג מיך אַזוי אַרום וואַקלען אָהן כח מיט אַ בלאַס פנים און אונטערגעשלאָגענע אויגען; אין די אויערן רוישט, דער קאָפּ איז שווער, און עס דאַכט זיך מיר, אַז עס איז מיר אַזוי נישט גוט אויף דער וועלט, אַזוי נישט גוט, אַז עס וואָלט אַמבעסטען געווען צו שטאַרבען.

דעמאָלט ווייטער האָב איך בעריילען שטאַרק מקנא געווען...

ער ליעגט זיך דאָרט אַזוי רוהיג...

גאַנץ אָפּט אויך, האָט זיך מיר געחלומ׳ט, אַז איך שטאַרב, אַז איך ליעג אין קבר, אָדער, אַז איך פליה אַרום אין הימעל אין איין העמד מיט צולאָזטע האָר און קוק אַראָב און זעה, וואָס אויף דער וועלט טהוט זיך.

פונקט דעמאָלט האָב איך פערלוירען די אַלע חבר׳טעס, מיט וועלכע איך האָב אַמאָל אין צייכען געשפּיעלט, און האָב שוין קיין אַנדערע נישט בעקומען. איינע איז שוין אַרויסגעגאַנגען שבת מיט אַנ׳אַטלאַסענע יופּע און אַ קעט און אַ זייגער! עס האָט שוין געזאָלט זיין איהר חתונה. אַנדערע זענען „כלה מיידלעך״ געוואָרען. שדכנים און מחותנים „האַקען אָב די טהי־רען״, און מען האָט זיי געקעמט, געוואַשען, געקלייערט, בשעת ווען איך בין נאָך אַרומגעגאַנגען באָרפיס, אין אַנ׳אַלטע בעזינע, קורצע ספּאָרניצע, אין איין אויסגעבלאַקעוועטען ציצינען סטאַניק, וואָס האָט אויף מיר אויפ׳ן סאַמע־ראָדנע פראָנט אין עטליכע ערטער געפלאַצט, און איך האָב איהם צוגעלאַטעט מיט אַנ׳אַנדער קאָליר ציץ... די כלה־מיידלעך האָבען מיך געמיידט און מיט יונגערע קינדער האָב איך מיר געשעמט צו חבר׳ן; אויך האָבען מיך שוין די צייכען נישט געוויילט. ביי טאָג פלעג איך מיך דעריבער נישט אַרויסווייזען אין גאַס אַריין. די מאַמע ווייטער האָט מיך אין ערגיץ נישט געשיקט, און אפילו, אַז איך האָב אַמאָל געוואָלט געהן אַ גאַנג, נישט געלאָזט. פאַר דאָס פלעג איך מיך אָפּט אַרויסחאַפּען פאַר נאַכט און אַרומגעהן אונטערן הויז ביי די שפּייכלער, אָדער זעצען זיך נישט וויים פון טייך.

זומער פלעג איך אַזוי זיצען ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין.

אין אָנהויב פלעגט אַמאָל די מאַמע צו מיר אַרויסגעהן; צוגעגאַנגען איז זי קיינמאָל נישט, נאָר אין טויער זיך געשטעלט, אומגעקוקט זיך און אוועקגעגאַנגען, — איך פלעג כמעט הערען ווי זי זיפצט קוקענדיג אויף מיר פון ווייטען.

מיט דער צייט האָט דאָס אויך אויפגעהערט

איך פלעג מיר אָבזיצען איינע אַליין שעה'ן-לאַנג און איינהערען זיך ווי עס רוישט דאָס קליינע טייכעל, ווי עס שפּרינגען די פרעש פון גראָז אין טייך אַריין, אָדער נאָכיאָגען ערגיץ אַ לייכטען וואָלקען אין הימעל...

איך פלעג אַמאָל האַלב איינשלאָפען מיט אָפענע אויגען.

איינמאָל האָב איך דערהערט פון ווייטענס אַ טרויעריג ליעדעל. דאָס קול איז געווען יונג און פריש, און עס האָט זיך מיר מיט אַ טרויער אויסגעגאָסען אין'ם גאַנצען לייב; עס איז געווען אַ יודיש ליעדעל.

דאָס זינגט דער „רופא-יונג“, — טראַכט איך —, אַנדערע וואָלטען זמירות, נישט קיין ליעדלעך געזונגען.

איך טראַכט אויך, אַז מען מוז אַריין אין שטוב און אַזוינע ליעדלעך נישט הערען און מיט'ן רופא-יונג זיך נישט טרעפען. נאָר אויפגעהויבען האָב איך מיך נישט; איך בין עפּיס ווי פערחלום'ט געווען, מאַט, און בין געבליבען זיצען אויפ'ן אָרט, חאָטש דאָס האַרץ איז אומרוהיג געווען.

דאָס ליעדעל קומט צו אַלץ נעהנטער און נעהנטער, עס געהט פון יענער זייט טייך איבער דער בריק.

איך הער שוין טריט אויפ'ן זאַמד, איך וויל ווייטער אַנטלויפען, נאָר די פיס פאָלגען נישט און איך זיץ ווייטער.

ענדליך איז ער צוגעקומען צום אָרט, וואו איך בין געזעסען

— דו ביזט עס, לאה?

איך ענטפער נישט.

אין די אויערן רוישט מיר נאָך שטאַרקער, די שלעפען שלאָגען נאָך האַסטיגער און עס דאַכט זיך מיר, אַז איך האָב קיינמאָל אַזאַ גוט און זיס קול נישט געהערט.

ער מאַכט זיך ווענינ דערפון, וואָס איך ענטפער איהם נישט. ער זעצט זיך נעבען מיר אויפ'ן קלאָץ און קוקט מיר גלייך אין פּנים אַריין. זיין בליק האָב איך נישט געזעהן, ווייל איך האָב די אויגען

נישט אויפגעהויבען, דאך געפיהלט האב איך, ווי עס האט מיר גע-
ברענט דאס פנים.

— ביסט א שעהנע מויד, לאה, מאכט ער צו מיר, א שאד!

עס האט מיך אנגעכאפט א שרעקליך געוויין און איך בין אנטלאפען.

דעם צווייטען אבענד בין איך שוין נישט ארויסגעגאנגען, דעם דרי-
טען אויך נישט. נאר דעם פיערטען, פרייטאג צו נאכט, איז מיר שוין
אזוי שווער געווען אויפ'ן הארץ, אז איך האב געמוסט ארויסגעהן;
עס האט זיך מיר געדאכט, אז איך וועל דערשטיקט ווערען אין שטוב. ער
האט אויף מיר, א פנים אין שאטען, אונטער א הויז-ווינקעל, געווארט,
ווייל, קוים האב איך מיך געזעצט אויף מיין ארט, איז ער מיר ווי אויס-
געוואקסען פון אונטער דער ערד.

— אנטלויף נישט פאר מיר, לאה! האט ער זיך מיט א ווייך,
הארציג קול געבעטען — גלויב מיר, איך וועל דיר קיין שלעכטס
נישט טהון.

זיין ערנסט, ווייך קול האט מיך בערוהיגט.

ער האט אנגעהויבען ציהען א שטיל טרויעריג ליעדעל, און מיר
זענען ווייטער געקומען די טרעהרען אין די אויגען אריין. איך האב מיך
נישט געקאנט איינהאלטען, און האב אנגעהויבען שטיל צו וויינען.

— וואס וויינסט דו לאה? האקט ער אב און פרעגט, אננעמענדיג
מיך ביי דער האנד.

— דו זינגסט אזוי טרויעריג — האב איך איהם געענטפערט און
ארויסגעצויגען די האנד פון זיינע.

— איך בין א יתום, מאכט ער, עלענד... אין דער פרעמד.

עס האט עמיץ זיך בעוויזען פון גאס און מיר זענען זיך צולאפען.

דאס ליעדעל האב איך מיך אויסגעלערנט און פלעג עס זינגען שטילער-
הייט יעדע נאכט אויפ'ן געלעגער; דערמיט בין איך איינגעשלאפען,
דערמיט בין איך אויפגעשטאנען. דאך גאנץ אפט האב איך חרטה געהאט
און געוויינט, וואס איך האב מיך בעקאנט מיט א „רופא יונג", וואס
קליידט זיך דייטש און גאלט זיך דאס בערדעל. וואלט ער זיך אזוי
געטראגען ווי דער אלטער רופא, וואלט ער האטש א פרומער יוד גע-
וועזען... איך האב געוואוסט, אז ווען דער טאטע ווערט עס געוואהר,
שטארבט ער, חס ושלום, פאר עגמת נפש; די מאמע וואלט זיך א מעשה
געטהון! דער סוד איז מיר געלעגען ווי א שטיין אויפ'ן הארץ.

איך גײה צו צום טאַטענס בעט, דערלאַנגען איהם עפּיס, אָדער די מאַמע קומט אַרײַן פון גאַס, און איך דערזעהן מיך אין מײַן זינד, הויבען אונטער מיר אָן הענד און פיס צו ציטערן, און דאָס פּנים פערלירט דעם לעצטען טראָפּען בלוט, און דאָך האָב איך איהם יעדען טאָג צוגעזאָגט, אַז איך וועל מאָרגען אויך אַרויסקומען; און איך האָב נישט געהאַט פאַר וואָס פאַר איהם צו אַנטלויפען. ער האָט מיר שוין אפילו בײַ דער האַנד נישט אָנגענומען, מעהר נישט געזאָגט, אַז איך בין אַ שעהנע מויד. ער האָט מיט מיר נאָר גערעדט, געלערנט מיך ליעדעלעך... איינמאָל נאָר האָט ער מיר אַ שטיקעל באָקסער געברענגט.

— עס, לאה!

איך וויל נישט נעמען.

— פאַר וואָס? פרעגט ער טרויעריג, פאַר וואָס ווילסט דו בײַ מיר נישט נעמען?

איך האָב מיך אַרויסגעכאַפּט, אַז איך וואָלט בעסער געגעסען אַ שטיקעל ברויט.

ווי לאַנג אונזער זיצען צוזאַמען און זינגען האָט געדויערט, ווייס איך נישט. נאָר איינמאָל איז ער געקומען טרויעריגער ווי שטענדיג, איך האָב עס באַלד אין פּנים דערקענט, און האָב'ן געפרעגט, וואָס איז איהם.

— איך מוז אַוועקפאָהרען.

— וואו אַהין? פרעג איך אָהן אַ קול.

— צו דער סוב-רעוויזיע.

איך האָב איהם אָנגעכאַפּט בײַ דער האַנד.

— צו די זעלנער וועסט דו געהן?

— ניין, האָט ער מיר געענטפערט און דריקט מיר די האַנד — איך בין אַ שוואַכער... איך לייד אויפ'ן האַרץ, קיין זעלנער וועל איך נישט זײַן, נאָר שטעלען מוז איך מיך...

— וועסט צוריק קומען?

— אַ ודאי...

מיר שווייגען אַ ווײַלע.

— עס וועט נאָר דויערן, — מאַכט ער, — אַ פּאָר וואָכען...

איך שוויַיג און ער קוקט אויף מיר מיט אַ געבעט.
— ווילסט בענקען נאָך מיר?
— יאָ... האָב איך אַליין קוים געהערט מיין תשובה.
מיר שוויַיגען וויַיטער אַ ווײַלע.
— לאָמיר זיך געזעגענען.
מיין האַנד איז נאָך געלעגען אין זיַינע.
— פאָהר געזונד! האָב איך איהם געזאָגט מיט אַ פערציטערט קול.
ער האָט זיך איבערגעבויגען, מיר אַ קוש געטהון, און איז פערשוואונדען געוואָרען.
איך בין לאַנג געשטאַנען ווי שכור.
— לאה! האָב איך דערהערט דער מאַמעס קול, נאָר דאָס אַלטע ווייכע, כמעט זינגענדיגע קול, נאָך פון דער ציַיט, ווען דער טאַטע איז געזונד געוועזען.
— לאה'שי!
אַזוי האָט מען מיך שוין לאַנג נישט גערופען. איך האָב נאָך אַ מאָל אַ ציטער געטהון און בין מיט די נאָך ברענענדיגע ליפּען אַריַינגעלאָפען אין שטוב. נאָר איך האָב די שטוב נישט דערקענט. אויפ'ן טיש זענען געשטאַנען צוויי פרעמדע לייַכטער מיט ברענענדיגע ליכט, עס איז געשטאַנען בראָנפען מיט לעקאך — דער טאַטע איז געזעסען אויף אַ שטוהל, אָנגעלעהנט אויף אַ קישען, אויפ'ן פּנים האָט עפּיס ווי געשמייכעלט פון יערען רונצעל אַרוים. — עס זענען געשטאַנען נאָך בענקלעך בייַם טיש, אויך פרעמדע... עס זענען דאָ פרעמדע מענשען געוועזען — נאָר די מאַמע חאַפּט מיך אַרום און קושט, און האַלזט מיך:
— מזל טוב, טאָכטער, טאָכטערשי, לאה'שי, מזל טוב!
איך פערשטעה נישט, וואָס מען מיינט, נאָר דאָס האַרץ שרעקט זיך און קלאַפּט, און קלאַפּט אַזוי מורא'דיג! אַז די מאַמע האָט מיך אַרויסגעלאָזט פון די אָרעם, האָט מיך דער טאַטע צוגערופען. איך האָב קיין כח נישט געהאַט צו שטעהן און האָב מיך אַראָבגעלאָזט פאַר איהם אויף די קניען און אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף זיין שויס. ער גלעט מיר דעם קאָפּ, קראַיַזעלט מיר די האָר:
— ווילסט שוין, קינד מיַינס, נישט ליַידען קיין הונגער. קיין נויט; ווילסט שוין, קינד מיַינס, נישט אַרומגעהן נאַקעט און באָרפּיס... ווילסט זיין אַ נגידה... דו ווילסט זיין רייך... דו ווילסט פאַר

דײַנע ברידערלעך מלמד-געלד צאָהלען... מען וועט זיי שוין פון די חדרים נישט אַרויסוואַרפען... דו וועסט אונז אויך העלפען... איך וועל געזונד ווערען...

— און ווייסט, ווער דער חתן איז? פרעגט די מאַמע, מיט אַ פרייד — טאַקי ר' זײַנוויל! טאַקי ר' זײַנוויל. ער האָט אַליין אַ שדכן געשיקט...

איך ווייס נישט, וואס מיט מיר איז געשעהן, נאָר אויפגעכאַפּט האָב איך מיך אויפ'ן געלעגער אין מיט'ן טאָג.

— געלויבט איז גאָט! האָט די מאַמע אויסגעשריגען.

— געלויבט איז זיין ליבער נאָמען! האָט דער טאַטע געזאָגט.

און מען האָט מיך ווייטער געהאַלזט און געקושט. נאָך מעהר — מען האָט מיר איינגעמאַכטס דערלאַנגט!... אפשר וויל איך וואסער מיט זאַפט? אפשר אַ ביסעל וויין?

איך האָב צוריק די אויגען פערמאַכט און געקייכט מיט אַ שטיקענדיג געוויין.

— וואהל, וואהל — פרעהט זיך די מאַמע — זאָל זי זיך אָבוויינען, מיין אָרעם קינד! מיר זענען זיך אַליין שולדיג, אויף אַ מאָל אַזאַ נחת דער-צעהלט! אַזוי פּלוצלינג! עס קען אַנ'אָדער פּלאַצען, חס ושלום! נאָר ציינד געלויבט איז גאָט! וויין דיר אָב דאָס הארץ, זאָלען אַלע צרות אַוועקשווימען מיט די טרערען און אַ נייַ לעבען זאָל זיך אָנהויבען, אַ נייַ לעבען...

דער מענש האָט צוויי מלאכים — אַ גוטען און אַ שלעכטען מלאך, און איך בין זיכער געוועזען, אַז דער גוטער מלאך הייסט מיך אינ'ם רופא-יונג פערגעסען, עסען ר' זײַנווילעס איינגעמאַכטס, טרינקען זיין זאַפט מיט וואַסער און קלייַדען זיך אויף זיין חשבון, בשעת ווען דער שלעכטער מלאך האָט מיר איינגערעדט, איך זאָל איינמאָל פאַר אַלע מאָל זאָגען דעם טאַטען און דער מאַמען. אַז איך וויל נישט, באין אופן נישט.

ר' זײַנווילען האָב איך נאָך נישט געקענט, איך האָב'ן אפשר אַ מאָל געזעהן, נאָר — אָדער פערגעסען, אָדער באַלד נישט געוואוסט, וועמען איך זעה... נאָר אונטער די אויגען האָב איך איהם פיינד געהאַט.

באַלד די צווייטע נאַכט האָט זיך מיר געחלומ׳ט אַז איך שטעה אונטער דער חופה.

דער חתן איז ר׳ זיינווילע און מען פיהרט מיך 7 מאָל אַרום איהם, נאָר די פיס זענען מיר פערשטאַרט און די אונטערפיהרערקעס טראָגען מיך אין דער הויך —

דערנאָך האָט מען מיך אַ היים געפיהרט.

די מאַמע האָט אַקעגען געטאַנצט מיט אַ קויליטש, און עס געהט שוין די גאָלדענע יויך.

איך האָב מורא די אויגען אויפצוהויבען, איך בין זיכער, אַז איך וועל דערזעהן אַ בלינדען, אָהן אַנ׳אויג, און אַ לאַנגע, אַ שרעקליך לאַנגע נאָז... עס קומט מיר אַ קאַלטער שוויים אויפ׳ן לייב — נאָר פלוצלונג רוימט ער מיר איין אין אויער:

— לאה׳שי, אַ שעהנע מויד ביזט דו!

און דאָס קול איז גאָר נישט פון קיין אַלטען מאַן — עס איז יענעמס קול... איך עפען אַ ביסעל די אויגען — עס איז יענעמס פנים...

— טס! רוימט ער מיר איין, זאָג נישט אויס. איך האָב ר׳ זיינווילען פערנאַרט אין וואַלד אַריין, אַריינגעלעגט אין אַ זאַק, צוגעבונדען אַ שטיין און אַריינגעוואָרפען אין טייך (אַזאַ מעשה האָט מיר אַ מאָל די מאַמע דערצעהלט) און בין איך דאָ אויף זיין אָרט!

איך האָב מיך אויפגעחאַפּט פערציטערט.

דורך אַ שפאַרע פון לאָדען, האָט אַריינגעשלאָגען אַ בלאַסער שיין פון דער לבנה, און האָט בעלייכט די גאַנצע שטוב. איך בעמערק ערשט, אַז אין מיט׳ן באַלקען הענגט צוריק דער הענגעלייכטער. טאַטע־מאַמע שלאָפען אויף בעטגעוואַנד, — דער טאַטע שמייכעלט פון שלאָף, די מאַמע אָטהעמט רוהיג... און דער גוטער מלאך זאָגט מיר: אַז דו וועסט זיין גוט און פרום, וועט דער טאַטע געזונד ווערען, די מאַמע וועט אויף דער עלטער נישט אַרבייטען אַזוי שווער און ביטער, און פון דיינע ברי־דערלעך, וועלען אַרויסקומען לומדים, רבנים, גאונים; גרויסע, גרויסע יורען, מען וועט פאַר זיי צאָהלען מלמד־געלד.

— נאָר קושען — זאָגט דער שלעכטער מלאך — וועט דיך ר׳ זיינ־ווילע... ער וועט זיך צו דיר צוריהרען מיט די פייכטע וואָנסען... ער וועט דיך אַרומנעמען מיט די ביינערדיגע הענד... אויך וועט ער דיך פייניגען ווי יענע ווייבער, און וועט דיך יונגערהייד יאָגען אין קבר אַריין;

און ער װעט קומען צו פֿאָהרען און װעט ענמת נפש האָבען, דיך קײן ליעדלעך שוין נישט לערנען, װעסט שוין מיט איהם אָבענד אויף אָבענד נישט זיצען... דו װעסט זיצען מיט ר׳ זײַנװילען...

— נײַן! הימעל און ערד זאָל צוזאַמען קומען! צערײַסען די תנאים.

איך בין שוין נישט געשלאָפען ביז אין דער פריה..

די ערשטע האָט זיך אויפגעכאַפּט די מאַמע; איך װיל מיט איהר רעדען, נאָר איך בין געװאוהנט אין אַלע געפאַהרען זיך װענדען צום טאַטענס הילף.

אָט, װעקט זיך שוין דער טאַטע.

— װײסט, שרה׳לע — זענען זײַנע ערשטע װערטער — איך פיהל מיך גאָר, גאָר גוט; װעסט זעהן, איך װעל הײַנט נאָך געהן אין גאַס אַרײַן.

— געלויבט איז זײַן ליעבער נאָמען; אַלץ אין אונזער טאָכטערס מזל, אַלץ אונזער טאָכטערס, דער צדקה׳ס זכות.

— און דער רופא איז טאַקי גערעכט, די מילך שמעקט מיר זעהר װאהל...

זײ שװײַגען און דער גוטער מלאך זאָגט מיר נאָך אַ מאָל:

— אַז דו װעסט גוט און פרום זײַן, װעט דער טאַטע װערען געזונד; װעט אָבער פון דײַנע ליפען אַרויס אַ זינדיג װאָרט — פאַלט ער אַװעק און שטאַרבט.

— הערסט דו, שרה׳לע — מאַכט װײַטער דער טאַטע — הער שוין אויף צו זײַן אַ פשעקופּקע...

— װאָס רעדסט דו?

— װאָס דו הערסט! — איך װיל הײַנט נאָך זײַן בײַ ר׳ זײַנװילען... ער װעט מיך צונעמען צו אַ געשעפט, אָדער באָרגען עטליכע רובל, װעלען מיר זיך מאַכען אַ געװעלבעל, איך װעל שטעהן אַ ביסעל, דו אַ ביסעל — דערנאָך װעל איך אָנהויבען האַנדלען מיט תבואה...

— הלואי זאָל גאָט געבען!

— אַ ודאי װעט גאָט געבען! אַז דו װעסט הײַנט נעמען אויף חתונה קלײדער, זאָלסט דו דיר אויך נעמען... חאָטש אויף צװײ קלײדער, און פאַר װאָס נישט? ער האָט געהײסען נעמען װאָס מען דאַרף; דו װעסט דאָך נישט זײַן אויפ׳ן אויפרופען אין דײַנע בגדים.

— געה שוין געה! ענטפערט די מאַמע — דער עיקר מוז מען די קינדער עפּיס מאַכען — ראובן געהט באָרפיס, ער האָט זיך יענע וואָך אַ האָלץ אַריינגענומען, לאָמט ער נאָך... אויך געהט צו ווינטער, מען דאַרף לייבלעך און העמדלעך, וואַטאָווע קאַפּאָטקעלעך

— נעם, נעם...

— הערסט, מאַכט דער גוטער מלאך, אַז דו וועסט רעדען אַ שלעכט וואָרט, וועט די מאַמע דיינע קיין קלייד נישט האָבען, און דו ווייסט אַז דאָס אַלטע פאַלט איהר אַראָב פון לייב; דיינע ברידערלעך וועלען ווינטער צייט אין די גרעסטע פרעסט לויפען אין חדר אַריין באָר־פיס, און זומער וועלען זיי זיך אַריינגעמען העלצער אין די פיס...

— איך זאָג דיר דעם אמת — מאַכט די מאַמע, מען וואָלט גע־דאַרפט אַליין אויסרעדען „כּרחל בתך הקטנה", וואָרען זעהר אַ גוטער מענש איז ער נישט... מען דאַרף אָברעדען, וויפיעל ער וועט איהר פערשרייבען — וואָרען יורשים וועט זיין ווי האָלץ... ווען אַפילו נישט קיין אַקט — זאָל ער חאָטש געבען אַ חרם־קוויטעל, וואָרען טאַקי, ווי לאַנג קען אַזוינער לעבען? נאָך אַ יאָהר, נאָך אַ יאָהר...

— ביי וואָהלטאָג — זיפצט דער טאַטע — לעבט מען לאַנג.

— לאַנג! פערגעס נישט — 70 יאָהר... טהייל מאָל ווערט איהם עפּיס ווי טויט אונטער די אויערן...

און דער שלעכטער מלאך זאָגט: אַז דו וועסט שווייגען, וועסט דו געהן אונטער דער חופּה מיט אַ טויטען, מיט אַ מת וועסט דו לעבען... מען וועט דיך לעגען־פיהרען מיט אַ בר־מנן...

די מאַמע זיפצט.

—אַלץ איז ביי גאָט אין די הענד — מאַכט דער טאַטע.

די מאַמע זיפצט ווייטער און דער טאַטע זאָגט:

— און וואָס קען מען טהון... מען האָט געקאָנט בעסער מאַכען? אַוודאי, ווען איך בין געזונד, ווען איך פערדיען, ווען עס איז חאָטש דאָ טרוקען ברויט אין שטוב...

ער האָט אָבגעהאַקט; מיר האָט זיך געדאַכט, אַז עפּיס וויינט דעם טאַטען אין האַרץ.

— וואָלט זי חאָטש יונגער געוועזען מיט אַ פּאָר יאָהר, וואָלט איך

דאָס לעצטע געטהון... ווייס איך? אפשר אויף דער לאָטעריע געשטעלט...

און איך האָב געשוויגען.

מײַן 70 יעהריגער חתן האָט געגעבען אויף חתונה־קליידער, עטליכע הונדערט גילדען דעם טאַטען און מיר אַ תוספת־כתובה אויף 150 גילדען...

מענשען האָבען געזאָגט: אַ וואוילער שידוך!

איך האָב חבר'טעס בעקומען; די מיט דער סאַמעטענע יופּע און נאָלדענעם קייט־און־זייגער, פלעגט ביי מיר זיין צוויי דריי מאָל אין טאָג. זי איז געוועזען גליקליך ווי די וועלט, וואָס איך האָב זי דעריאָגט, וואָס מיר האָבען חתונה אין איין חודש! איך האָב געהאַט נאָך חבר'טעס. נאָר זי האָט זיך צוגעקלעבט צו מיר. „יענע זענען דאָך „סמאַרקאַטע מיידלעך"; ווער ווייסט, ווי לאַנג עס וועט נאָך ביי זיי דויערן!"

רבקה האָט חתונה פון דער פרעמדער נאָר עסען קעסט וועט זי פריהער אין דער היים 2 ציז 3 יאָהר. איבער דער גאַנצער צייט וועלען מיר זיך האַלטען צוזאַמען; זי וועט אַריינלויפען צו מיר אויף ציקאָריע, איך צו איהר אויף ציקאָריע, אָדער שבת נאָכ'ן שלאָף אויף ביילעק־יויך.

— און אַז איך וועל ווערען אַ קינפּעטאָרען — מאַכט איינמאָל רבקה און דאָס פנים שטראַהלט איהר — וועסט דו זיצען ביי מיר — יאָ?

איך שווייג.

— וואַי! — מאַכט רבקה — וואָס טרויערסט דו אַזוי? עס טרעפט זיך צו 70 יאָהר אויך...

— גערה שוין, גערה! — טרייסט זי מיך ווייטער — אַז גאָט וויל, שיסט אַ בעזעם! און ווען ניִשט — ווי לאַנג, מיינסט דו, וועט עס דויערן? אַ מענש לעבט דאָך ניִשט אייביג! אַזאַ יאָהר אויף מיר, וואָס פאַר אַ יונגע אַלמנה דו וועסט זיין! די פינגער צו לעקען!

רבקה ווינשט ר' זיינוויִלען ניִשט קיין שלעכטס:

— ער איז אפילו אַ כלב שבכלבים! יענס ווייב האָט ער געפּייניגט... נאָר יענס ווייב איז אַ קראַנקע געוועזען, און „דו ביסט געזונד ווי אַ גוס... דיך וועט ער גוט בעהאַנדלען, נאָך ווי הייסט גוט!"

ע ר איז צוריק געקומען!

דעם טאַטען איז טאַקי בעסער, נאָר עס האָט זיך איהם פערגלוסט אַ ביסעל טרוקענע באַנקעס — אַזוי האָט ער מורא געהאַט אַרויסצוגעהן. ער פיהלט, אַז פון ליעגען, און דערנאָך זיצען אַלץ אין איינעם, האָט זיך איהם דאָס בלוט פערזאַמעלט אויף איין אָרט, מען דאַרף עס צושלאָגען! — אַ ביסעל אויך ברעכען איהם די פלייצעס און אויף דעם איז טרוקענע באַנקעס אַ רפואה בדוקה.

איך האָב אָנגעהויבען ציטערן ווי אין אַ פיעבער: מיט טרוקענע באַנקעס קומט דער „יונג", נישט דער רופא אַליין.

— וועסט אַריינרופען דעם רופא? פרעגט מיך דער טאַטע.

— וואָס רעדסט דו? פאַלט איהם די מאַמע אין די רעד, אַ כלה־מיידעל..

זי איז אַליין געגאַנגען.

— וואָס ביזט דו אַזוי בלאַס געוואָרען? פרעגט מיך דער טאַטע דערשראָקען.

— גאָר נישט

— שוין עטליכע טעג... פאָרשט דער טאַטע.

— עס דאכט זיך דיר, טאַטע.

— די מאַמע זאָגט אויך..

— עה!

— היינט — וויל מיך דער טאַטע דערפרעהען — וועט מען דיר שוין מעסטען די חתונה־קליידער.

איך שווייג.

— דו פרעהסט זיך גאָר נישט? פרעגט דער טאַטע.

— פאַר וואָס זאָל איך מיך נישט פרעהען?

— דו ווייסט דאָך אפילו גאָר נישט, וואָס מען מאַכט דיר.

— מען האָט דאָך מיר אַ מאָס גענומען!

דערווייל איז אָנגעקומען די מאַמע מיט'ן רופא אַליין

עס איז מיר גרינגער געוואָרען אויפ'ן האַרץ; נאָר אין איין וועגס האָט אין מיר עפּיס געקלאָגט: דו וועסט איהם אפשר שוין מעהר נישט זעהן...

— אוי אַ וועלט, קומט אַריין דער רופא, סאַפּענדיג און קרעכצענ־

דיִג, — ר' זײַנוויִלע האָט חתונה מיִט אַ יונגע טויד, און לײַזער'ל דעם גבאי'ס ווערט אַ פּרוש — אַנטלאָפן פון ווײַב!

— לײַזער'ל? שרײַט אויס די מאַמע פערוואונדערט.

— ווי איהר הערט! הײַנט גײען איך אַרום צו 60 יאָהר פון אין דער פריה ביז נאַכט אויף די פיס, און מײַן יונג לעגט זיך אין בעט אַרײַן...

איך הויב אָן ווײַטער צו ציטערן.

— האַלט ניִשט אַזאַ גוי! בעמערקט די מאַמע.

— אַ גוי? מאַכט דער רופא, ווי הײַסט אַ גוי?

— וואָס טויג מיר די מעשיות, האָקט איבער אומגעדולדיג דער טאַטע, טהוט בעסער אײַערס.

מײַן טאַטע איז בטבע געוועזען אַ גוטער; עס האָט זיך מיר שטענדיג געדאַכט, אַז ער קען קײַן פליִעג אויף דער וואַנד ניִשט ריִהרען, און דאָך האָט איִן זײַנע רעד געשטעקט אַזוי פיִעל בזיון פאַר'ן רופא.

אַלס קראַנקער אין בעט פלעגט ער גליקליך זײַן, אַז עמיץ איז אַרײַנגעגאַנגען און באַלאַקעט מיט איהם; נאָר מיט'ן רופא האָט ער קײַנמאָל ניִשט געקענט רעדען אַ וואָרט. ער האָט איהם שטענדיג איבערגעהאַקט אין מיטען און געהײַסען, ער זאָל זײַנם טהון, נאָר צונד האָב איך עס דאָס ערשטע מאָל אַזוי שטאַרק דערפיהלט; עס האָט מיר אָנגעהויבען דאָס האַרץ וועה צו טהון... וואָרעם, ווי אַזוי וואָלט ער נאָך יענעם בעלײַדיגט, יענעם, וואָס ליעגט נעבין קראַנק!...

פאַר וואָס איז ער קראַנק?

געזאָגט האָט ער, אַז ער האָט אַ האַרץ־פעהלער.

וואָס דאָס איז, האָב איך ריכטיג ניִשט געוואוסט; מן הסתם איז עס אַזוינס, וואָס לעגט אַ מאָל אין בעט אַרײַן, און דאָך — האָט מיר דאָס האַרץ געזאָגט, — אַז איך מוז אויך האָבען אַ שטיקעל שולד דערבײַ.

בײַ נאַכט האָב איך אין שלאָף געוויינט; די מאַמע האָט מיך אויפגעוועקט, און געזעצט זיך בײַ מיר אויפ'ן בעט.

— שאַ, קינד מײַנס! האָט זי מיר געזאָגט, לאָ'מיר דעם טאַטען ניִשט וועקען; און אונזער שמועס איז געווען פון מויל אויף אויער.

די מאַמע, האָב איך בעמערקט, איז שטאַרק צורודערט: זי קוקט אויף מיר פאַרשעמדיג, זי וויל עפיס בײַ מיר דערגעהן, און איך האָב

מיךְ בעשלאָסען איהר גאָר ניט צו זאָגען, על כל פנים נישט ווען דער טאַטע שלאָפט.

— קינד מײַנס, וואָס האָסט דו געוויינט?

— איך ווייס נישט, מאַמע.

— פיהלסט דיךְ געזונד?

— יאָ, מאַמעשי! נאָר טהייל מאָל טהוט מיר דער קאָפּ וועה.

זי איז געזעסען האַלב אָנגעשפּאַרט אויפ׳ן בעט און איך האָב צוגע־רוקט דעם קאָפּ און אָנגעלעהגט אויף איהר האַרץ.

— מאַמע — פרעג איךְ — וואָס קלאַפּט בײַ דיר דאָס האַרץ.

— פאַר מורא, טאָכטערשי.

— דו האָסט אויךְ מורא בײַ נאַכט?

— בײַ נאַכט און בײַ טאָג, איךְ האָב שטענדיג מורא

— וואָס האָסט דו מורא...

— איך האָב מורא פאַר דיר..

— פאַר מיר?

די מאַמע ענטפערט נישט, נאָר איךְ פיהל, אַז עס פאַלט מיר איהרס אַ טרעהר אויפ׳ן פנים, אַ וואַרעמער טרעהר

— דו וויינסט, מאַמעשי?

די טרעהרען פאַלען אָפטער און אָפטער.

„איך וועל נישט זאָגען", בעפעסטיג איךְ מיךְ אין דער דעה.

אין אַ ווײַלע אַרום פרעגט מיךְ פלוצלינג די מאַמע:

— צי האָט דיר נישט רבקה עפּיס אָנדערצעהלט?

— וועגען וואָס, מאַמע?

— וועגען דײַן חתן?

— פון וואַנען קען זי מײַן חתן?...

— זי זאָל איהם קענען, וואָלט זי נישט גערעדט; נאָר אַזוי, ווי אין שטאָדט... ווייסט נישט, פאַר קנאה... אַ יוד אַ גביר, האָט כח צו נעמען אויף דער עלטער אַ בתולה, רעדט מען אַוודאי... ווייס איךְ? צי האָט מען דיר נישט געזאָגט, אַז דאָס לעצטע ווײַב זײַנס איז גע־שטאָרבען, ווײַל ער האָט זי געפּײַניגט?

איךְ זאָג איהר גאַנץ קאַלט־בלוטיג, אַז איךְ האָב עפּיס געהערט רעד־פון, נאָר פון וועמען, ווייס איךְ נישט.

— אַוודאי פון רבקה'ן — דאָס מויל זאָל איהר הינטען שטעהן — בעזערט זיך די מאַמע.

— פון וואָס דען — פרעג איך — איז זי אַזוי פּלוצלינג געשטאָרבען?

— פון וואָס? אַ האַרץ־פעהלער האָט זי געהאַט...

— נו וואָס? אַז מען האָט אַ האַרץ־פעהלער שטאַרבט מען?

— אַוודאי...

מיר האָט עפּיס ווי געקנאַקט אין מוח...

. . . .

איך בין געוואָרען אַ „ווײַדען קינד״ — מען האָט מיך אין אַלע הײַזער געלויבט; די טאַטע־מאַמע האָבען עס גאָר נישט געקענט פערשטעהן; דער שניידער אַוודאי נישט. איך האָב מיר גאָר נישט אויסגעבאָטען: וואָס די מאַמע האָט געוואָלט, האָט זי געמאַכט, וואָס פאַר אַ מאַטעריע, וואָס פאַר אַ שניט, וואָס פאַר אַ קליידער... אַלץ וואָס זי האָט נאָר אַליין געוואָלט.

רבקה פלעגט אַרײַנקומען און קנײַפּען זיך אין די באַקען: „ווער פערלאָזט זיך אין מאָדע זאַכען אויף אַ מאַטען — אַ יורענע פון דער אַלטער וועלט?! וועסט שבת נישט קענען זיך ווײַזען, נישט אין שוהל, נישט אין גאַס, אין ערגיץ נישט״!

— דו קוילעסט זיך! האָט זי געענדיגט.

מיר איז אײַנגעפאַלען, אַז איך בין שוין לאַנג געקוילעט. און איך האָב רוהיג געוואַרט אויף שבת נחמו, ווען מען האָט געזאָלט פערבעטען דעם חתן אויף קרוש...

דערנאָך וועט זײַן אַנ׳אויפרופען, דערנאָך אַ חתונה.

דעם טאַטען איז ווירקליך בעסער. ער געהט טהייל מאָל אַרויס אין גאַס אַרײַן, ער הויבט אָן געוואָהר צו ווערען וועגען תבואה. רעדען, ווי ער האָט געקלערט, דעם חתן וועגען אַ הלואה, האַלט ער נאָך פאַר צו פריה. ער רעכענט שבת־נחמו צו פערבעטען איהם נאָך אויף שלש סעודות און נאָכ׳ן שלש סעודות, אַרײַנצוואַרפען עטליכע ווערטער.

אַז עס איז שוין אַזוי גוט, איז צײַט אָבצושיקען דעם רופא; מען האָט אַפילו הײַנט קרעדיט, ער מאָהנט נישט, שיקט שוין נישט דעם יונג, קומט אַליין, נאָר עס איז צײַט, זאָל זײַן אַנ׳עק. וויפיעל מען האָט אָבגעשיקט, ווייס איך נישט, נאָר דער שליח איז געוועזען אברהמ׳ל,

וואָס האָט געזאָלט דורכגעהענדיג אין חדר אַריין, דערלאַנגען די עטליכע גילדען.

שפּעטער דאָך איז פּלוצלינג אַריינגעקומען דער יונג...

— וואָס? וועניג געשיקט? בעגעגענט איהם דער טאַטע.

— ניין, ר' יהודה — איך בין געקומען זיך געזעגענען.

— מיט מיר? פרעגט דער טאַטע פערוואונדערט.

אַזוי ווי ער איז אַריינגעקומען, בין איך אַנידער געפאַלען אויפ'ן ערשטען בענקעל, וואָס איז געשטאַנען נעבען מיר; נאָר ביי די ווערטער האָב איך מיך פּלוצלינג אויפגעשטעלט און אין קאָפּ האָט אויפגעבליצט אַ געדאַנק, אַז איך דאַרף איהם שיטצען, נישט לאָזען בעליידיגען, עס איז דאָך נישט געקומען דערצו.

— איך פּלעג דאָ אַריינקומען — האָט ער געמאַכט מיט זיין ווייך, זיס און טרויעריג קול, וואָס האָט זיך געגאָסען אין האַרץ אַריין ווי אַ בוימעל — צוגר פאָהר איך אַוועק. אויף שטענדיג.. האָב איך געמיינט —

— נו, נו, אדרבה — מאַכט שוין געלאַסענער דער טאַטע — זעץ דיך, יונגער מאַן, עס איז אפילו שעהן פון דיין זייט, אַז דו געדענקסט אַ בעל-בית.. אדרבא...

— טאַטערשי, מאַכט ער צו מיר, מען דאַרף איהם עפּיס געבען!

ער האָט זיך אויפגעשטעלט בלאַס, מיט ציטריגע ליפּען און פייערדיגע אויגען, נאָר אין דער רגע האָט זיך איהם דאָס פּנים צוריק מרה-שחורה'דיג געענדערט.

— ניין, ר' יהודה, איך דאַרף נישט, איך דאַנק אייך — זייט געזונד!

ער האָט די הענד נישט אויסגעצויגען צו קיינעם, און אויף מיר קוים אַ בליק געוואָרפען.

אין דעם בליק האָט דאָך געשטעקט אַ פאָרוואורף, עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז ער בעשולדיגט מיך, אַז ער וועט מיר נישט מוחל זיין,
— וואָס, האָב איך רעכט אַליין נישט געוואוסט.

און איך בין וויי‍טער אין חלשות געבליבען.

— שוין דאָס דריטע מאָל. — הער איך — זאָגט די מאַמע צום טאַטען...

עס מאַכט נישט אויס, אין די יאָהרען טרעפט זיך עס... נאָר חס

ושלום ווערט ר' זײַנווילע געוואָהר, שיקט ער אָב די תּנאים..! ער האָט שוין געגוג געהאַט יענע חולנית...״

קײַן חולנית בין איך דאָך נישט געוועזען.

אין חלשות בין איך אין גאַנצען נאָך אײן־אײנציג מאָל געפאַלען: בײַ דער גאָלדענער יויך, אַז איך האָב „ר' זײַנווילען״ דאָס ערשטע מאָל רעכט דערזעהן...

נישט מעהר.

אַפילו נעבטען, ווען דער רופא, וואָס שנײַדט מײַן „ר' זײַנווילען״ אוים אַלע חודש די נעגעל, וואָס וואַקסען איהם אין די פינגער אַרײַן, האָט מיך, אַרויסגעהענדיג געפרעגט, צי איך געדענק זײַן יונג, און דער־צעהלט, אַז ער איז געשטאָרבען אין וואַרשאָווער שפּיטאָל — בין איך נישט געפאַלען חלשות, איך האָב קוים אַ טרער געלאָזט. איך האָב אַלײַן נישט געוואוסט פון איהר, נאָר דעם רופא איז זי, די טרער, געפעלען.

— איהר זײַט אַ גוטע — האָט ער געזאָגט, און דעמאָלט האָב איך זי ערשט דערפיהלט אויף דער באַק.

מעהר נישט.

איך בין אַ געזונדטע; איך לעב שוין 5 יאָהר מיט ר' זײַנווילען...—

ווי אַזוי, וועל איך אפשר אַנ׳אַנדערסמאָל דערצעהלען.

VI.

קלאָץ געשיכטען.

1.

דער קלאָץ אַליין.

אין מיטען מארק ליגט אַן׳אַלטער, פוילער קלאָץ...

דאַכט זיך, טויט ווי אַלע טויטע — און דאָך, אין אַ שטילער זומער־נאַכט, ווען אַלץ אַרום איז פערזונקען אין טיעפען שלאָף, ווען לבנה און שטערען דרימלען אונטער אַ לייכטען זילבער־נעפּעל, וועקט זיך אין מיר אויף דער אַלטער כשוף־מאַכער... „האָקוס־פּאָקוס!" — דער קלאָץ לעבט!

ערגיץ אין מצרים ליגט אַ פערכשוף׳טער אַלטער קלאָץ, וואָס וועקט זיך יעדען פריה־מאָרגען (ווען די פרישע, רייגע זון שטעהט אויף) און יעדען אָבענד (ווען זי געהט אונטער פערשעמט און פערבלוטיגט) און גיבט פון זיך אַרויס אַ וואונדערליכען קלאַנג; — מיין קלאָץ דערצעהלט גאַנצע געשיכטען.

אַלץ, וואָס איך שרייב פון׳ם שטעדטעל, האָב איך איהם צו פערדאַנקען, דאָס אַלץ זענען „קלאָץ־געשיכטען"... דאָס אַלץ דערצעהלט ער מיר.

נאָר אָנהויבען הויבט ער אָן פון זיך. רעכט האָט ער! יעדערער איז ביי זיך דער הייליגער מיטעלפונקט, אַרום וועלכען ער שטעלט זיך אויס די רעשט וועלט.

עס געהט כסדר: איך, און דערנאָך ערשט אַלץ, וואָס מיין איז: מיין משפחה, מיינע חברים, מיינע גוטע פריינד, מיינע בע־

קאַנטע, מײַן שטאָדט, מײַן געגענד, מײַן לאַנד... אַלץ וואָס מײַן איז!

שפּעטער נעמען מיר שוין שותּפים צו: אונזער ערד, אונזער וועלט.

פאַר דעם קומען מיר צוריק צו: מײַן גאָט! נאָר דאָס זאָל זײַן אַ סגולה צו פּרנסה...

טהײַל מײַנען אפילו, אַז זיי זענען, נישט נאָר דער מיטעל־פּונקט, נאָר זאָגאַר דער ברען־פּונקט פון דער וועלט. דאָס גאַנצע ליכט לויפט זיך דאָ צוזאַמען אַרויסצושטראַהלען ערשט פון זיי אויף דער רעשט וועלט... אָהן אַ חלב'ען ליכטעל אפילו אין האַנד, לויפען די באַרמהערציגע לײַט אַרום אין די גאַסען און שרײַען: ליכט! ליכט! ווי אַ מאָל דער כּביכול און דערנאָך, להבדיל, געטהע פאַר'ן טויט...

אַנדערע קלערען גאָר: צי איז אויסער זיי נאָך עפּיס פאַרהאַנען!...

„איך בין איך" — על כּן — בין איך דאָ! נאָר די רעשט וועלט צי איז זי נישט מײַנס אַ חלום פון אַ זומער צי אַ ווינטער נאַכט, ווי עס מאַכט זיך?

און באמת, ווער נויטהיגט מיך צו גלויבען, אַז אויסער מיך עקזיסטירט נאָך עפּיס? פיהל איך נאָר מײַן הונגער, מײַן דורשט, מײַן עגמת־נפש... איי וואָס — מען זאָגט?

דאָס איז וועניג!

מען פלעגט אַ מאָל זאָגען, אַז עס איז פאַרהאַן: ערהרליכקײַט, רחמנות, יושר, אמת וכדומה, און עס האָט זיך אויסגעוויזען — אַ חלום, אַ וויסטער חלום...

און — אַ והא ראיה! אַז איך, איך נאָר, נעם אַ קאָפּ בראָנפען, טאַנצט די גאַנצע וועלט אַרום ווי שכּור!

לאָ'מיר בעסער צוריקגעהן צום קלאָץ, צו זײַן אויטאָביאָגראַפיע!

געווען איז ער אַ מאָל אַ בוים.

אַ פרישער גרינער בוים אין וואַלד!

געוואָרצעלט האָט ער אין דער ערד, געצויגען זיך אין הימעל אַרײַן...

אַנ׳אַנדלער, נאַטירליך, פליהט העכער: זיינס האָט ער דאָך געטהון בשלמות; ער האָט זיך געהויבען און געהויבען, איבער זיינס גלייכען געוואַקסען! ער האָט שוין אפילו אַ גרוים שטיק הימעל געזעהן!

מהייל מאָל האָט זיך איהם געדאַכט, אַז, אָט אָט, פאַלט אַראָב דאָס טעלער׳ל פון הימעל און לעגט זיך איהם — אַ קרוין אויפ׳ן קאָפּ! און ער איז ווערטה די קרוין, ער ציהט זיך אַלץ־אין־איינעם אַרויף!...

געלעבט האָט זיך נ׳׳ט שלעכט!

טויזענד בלעטער צום עסטעט, אַרייַנצוציהען גרינצייג... אַ פּאָר שאָק וואָרצלען אונטער דער ערד, צו ציהען חיונה — זאַפט און זאַלץ! דאָס איז פאַר׳ן גוף; די נשמה האָט: פויגעל־קאָנצערט און וואָלקען־מאַסקאַראַדע!

צווישען די צווייגען זשומט, ברומט, טרילערט און קלינגט... אויפ׳ן הימעל פליהט און ציהט, און יאָגט זיך. פון אַ זייט שווימט אַ סטאַדע וואָליגע שעפּעלעך; אָט טרייבט זיי אַ קענען אַ גראָמאַדע צויטיגע, שוואַרצע וועלף... אַלע פערשווינדען, און איבער דער ברייט פון הימעל ציהט זיך אויס אַ לאַנגער דייטש מיט גרויסע שטיוועל, מיט אַ מעשענע פּיקעל־הויב אויפ׳ן קאָפּ... ער ווערט אויך צורונען, שאַ! דער הימעל העגנט אַרויס וועש צו טריקענען... דאָס „גרעט" שאָקעלט זיך, הוידעט און וואַרפּט זיך, גלייך עס וויל אַראָבפאַלען און אַ האַלבע וועלט „מלביש־ערומים" זיין...

דאָס אַלץ איז זומער.

ווינטערצייט הילט זיך איין דער בוים אין ווייסען מאַנטעל און דרי־מעלט. ער שלאָפט איין, און חלומ׳ט־איבער אַ וועלט!

אין אַזאַ שלאָף הערט ער איינמאָל: טראַך! טראַך!

אַ האַק, צי אַ דונער! ער צי אַנ׳אַנדערער?

איידער ער קומט צו זיך — באַך! ער ליגט שוין אויסגעצויגען אויפ׳ן שניי...

און ער שלאָפט ווייטער איין... און ער חלומ׳ט ווייטער:

— פערפאַלען! עס וועט זיך אָנהויבען אַ נייַ לעבען, נאָר אַנ׳אַנדער לעבען! נישט אין הימישען וואַלד, נישט צווישען זיינס־גלייכען — בוימער, נאָר אין דער איבינגער פרעמד!

נישט „הימעל און ערד“ וועט עס הייסען, נאָר „הימעל און וואַסער“ בעסער געזאָגט: הימעל און הימעל, אַנ'אמת'ר פון אויבען, אַנ'אָפּגעשפּיגעלטער פון אונטען...

אַ מאַשט וועט ער זיין, אויף דער גרעסטער שיף שווימען; אויף דער גרעסטער שיף, אויפ'ן גרעסטען ים! און אַ וועלט וועט ער זעהן! דעם וואַלד וועט ער דאָך נישט פערגעסען!

וועט ער נעהנטער קומען צו אַ שטיק ערד, וועט ער זיך שאָקלען און גריסען דעם וואַלד... פון צייט צו צייט וועט איהם דער ווינד צו־טראָגען אַ ביסעל ריח פון נאָדלען און בלעטער... אויף דער שיף וועט געוויס זיין אַ שטייגעל... דרינגען אַ קליין זים פויגעלע...

ער חלום'ט און פיהלט, ווי די האַק שפּאַרט איהם אין די זייטען, שיילט און רייסט... שאַדט ניט!

־טערפּי קאַזאַק, אַטאַמאַנאָם בודיעש!"

אַנדערע האָט מען אויף פּיצפּיצלעך צוהאַקט, אויף אַש פערברענט, אויף אַלע וועלט־עקען פערשפּרייט דאָס אַש און צווייעט, און ער וועט זיין אַ מאַשט!

אויפגעהאַפּט האָט ער זיך נישט אַלס מאַשט... מען האָט פון איהם קוים אַ באַלקען געמאַכט, אין אַ הויז איינגעמויערט.

ענג, דושנע, פינסטער — עס דריקט פון אַלע זייטען...

ער פאַלט אַוועק אין אַ נייעם שלאָף, אין אַ וויסטען שלאָף; אָהן חלומות, אָהן האָפנונג, אָהן טרייסט...

און אַזוי איז ער פּופּציג און אפשר הונדערט יאָהר געשלאָפען...

און עס וועקט איהם ווייטער: טראַך! טראַך!

ער חאַפּט זיך שוין אויף באמת אין אַ ים. אין אַ רויטען, פּייערדיגען ים... פאַליעס פייער שלאָגען...

דאָס איז מיין עק! — טראַכט ער — אין גיהנם בין איך! מיינט ער.

נאָר אַ קלאָץ דערנקט און די פּאַזשאַרנא קאָמאַנדאַ לעשט און טהוט איהרם... צונד ליגט ער אין מיטען גאַס...

ער ליגט און פוילט און ניצט נאָך דער קליינער וועלט...

האָלץ־װערם ציהען פון איהם די גאַנצע פּרנסה... אַ צװשױבערטע דיענסטמױד לױפט צו און רײַסט אױס אַ קיהנדעל... דער שרײַבער פון מאַגיסטראַט נעמט זיך יעדען טאָג נאָכ'ן מיטאָג אַ צאָהן־שטעכער... פרײַטאָג רײַסט פון איהם װער אין גאָט גלױבט עדות צום נעגעל־פער־ברענען...

קומט אין מיטען דער נאַכט אין שטעדטעל אַ קלײַן סוחר'ל, אַ נשרף'ל, צי אַזױ אַ בעטלער, נעכטיגט ער איבער אױפ'ן קלאָץ...

טהײַל מאָל ציהט זיך אױף איהם אױס דער נאַכט־װעכטער אין שנאָרכט...

2.

בײ טאג.

אַ זומער־מאָרגען...

מיט געשרײַ און געװײַן, געלעכטער און געזאַנג רײַסט זיך דאָס יונגװאַרג אַרױס פון די קלײַנע הײַזלעך... נאַקעט, האַלב־נאַקעט, מיט און אָהן שטיקלעך ברױט אין די הענד — לױפט עס צום קלאָץ.

מען שפּיעלט זיך...

און שפּיעלען זיך הײסט קאָפּירען די עלטערע װעלט.

אַלס חתן־כלה פאָהרט מען אױף שטעקען שפּאַצירען, קושט מען זיך אין די װינקעלעך, שענקט מען זיך מתנות.

איז װעניג, דערלעגט מען נאָך אַ שערבעלע, נאָך אַ שטיקעל גלאָז פון אַ גרין אָדער אַ בלאָה־געװעזענער פלאַש, נאָך אַ שטיקעל לעדער... אַ' ניט געהט דער שדוך אָב, האָב מען אַ דין־תּורה, צאָהלט מען קנס...

אַלס מאַן און װײַב, קריגט מען זיך, שעלט מען זיך און מען שרײַט... װערט מען מיעד, לאָזט מען דעם רעשט גרימצאָרן אױס צו די קינדער, צו די אָרעמע קינדער פון האָלץ און שמאַטעס...

זײַ זענען „ממזרים"... װילען ניט לערנען, ניט פרום זײַן, ניט טהון די הענד אין קאַלטען װאַסער אַרײַן... נאָר פרעסען װיל עס און זױפען, און עס האָט אַ קישקע אָהן אַ דנאָ!

פּאַר גרױס צרות מאַכט מען זיך „שטעלען"; פערשעלט מען די קינים'ס בײַנער. צו דער סחורה — װי אַ גאָט אין הימעל — לעגט מען צו,

און צאָהלען מוז מען פּאַטענט, שטעל־געלד, מלמד געלד דירה געלד, היינט קינדער חתונה מאַכען... און זיי דינגען זיך נאָך, די נשמה ציהען זיי אַרויס!

דערנאָך געהט אַ לויה... אַ קאַץ איז געפּגר׳ט, צי מען האָט אַ טויט מייזעל געפונען...

אין מיט׳ן קומט דער בעלפער...

אין מיטען טאָג פערגעמען דעם קלאַץ עטליכע ווייבלעך, קעסט־קינדער... ביים שעהנעם וועטער זעצען זיי זיך אויס אין די ווייסע יאַקעלעך, קאָליר׳טע טיכלעך און, פּאַר בושה, מיט אַ האַנד־אַרבייט אויף דער שויס. און מען פערברענגט אַ גוטע שעה...

פריהער געהט עס צו שטיל.

איינע רויטעלט זיך און דערצעהלט, ווי גוט זי ווערט בעהאַנדעלט. די צווייטע „האָט נאָך זייט זי לעבט אַזאַ מאַן נישט געזעהן!", די דריטע שוויַיגט און פלאַמט; די מוז זיין די גליקליכסטע... טהייל מאָל שלינגט דאָך איינע אַראָב אַ טרער נאָך אַ טרער — מען האָט איהר געוויס אַן אַלטען מלמד געגעבען...

דערנאָך ווערד רעדאַגירט די שטאָדט־צייטונג, די מויל־אַרבייט, וואָס צופליהט זיך פייל פון בויגען אין אַלע שטובען, אין אַלע הייזער אַריין, און קומט דערנאָך צוריק צום קלאַץ פערגרעסערט און פערשעהנערט, ניט צום דערקענען...

עלטערע מענשען זאָגען, אַז פון קלאַץ וועט קיין גוטס ניט אַרויס...

פאַר־נאַכט געהען שוין די יונגע ווייבלעך, אויסגעפּוצט אין די נאָך פרישע חתונה קליידער אונטער דער שטאָדט, אויפ׳ן שאָסע, ביי׳ם ראַנד פון קליינעם וועלד׳ל, פון וועלכען אונזער קלאַץ קומט אַרויס. אין וועלד׳ל זיך „אַריינלאָזען", איז קיין שטייגער נישט; עס וואָלט שוין צופיעל „דייטשע־ריש" אָדער „פריציש" געוועזען... די „שעהנע ברײַנדיל" פלעגט שפּאַציערען אין וואַלד, האָט זי זיך אַמאָל אויסשפּאַציערט, אויף אַלע שונאים געזאָגט! — „אַ רחמנות אויפ׳ן אַלטען פאָטער, אויפ׳ן געוועזענעם לאַנד־שרכן, ער שעהמט זיך פאַר די ליכטיגער שיין!"

דעם קלאָץ פערנעמען דערווײַל עטליכע אַלטע ווײַבער, וואָס חאַפּען זיך אַרוים אויף אַ רגע. אַ ביסעל לופט צו שעפּען, אַ ביסעל נחת צו האָבען און אָבצורערען זיך פון האַרץ...

און, אַז מען האָט שוין איבערגעשיט דאָס גאַנצע שטעדטעל, רעדט מען פון „וואָס אַ מאָל איז געוועזען און היינט איז ניט דאָ"...

אַ מאָל זענען געוועזען געטרײַע מענער און היינט — פאַר די הינד אַרויסצוּוואַרפען, איינס בײַ איינס טרפה ווי חזיר; עס געהט זײַ קיין וואָהר וואָרט אַרוים פון מויל... נאָך דער חתונה איז „קעטשעלע-מעטשעלע", בײַ איין טיש עסט מען, פון איין שיסעל; — וואָס עלטער, ווערד מען קעלטער, און — גאָר ניט!

פערצײַטענס פלעגט אַ יודענע האַלטען אַנ'אור-אייניקעל בײַ'ם פאַרטוך און איהר אייגענס בײַ דער ברוסט; היינט נאָכ'ן דריטען, העכ-סטענס נאָכ'ן פיערטען מאָל — קראַנק, דאַרף מען שוין דאָקטוירים און... דאָ רוימט מען זיך איין עטליכע סודות און מען שפּײַט אויף אַלע זײַטען...

דעריבער שטראָפט טאַקי דער בורא־עולם... ער וועט זײַן גוטס נישט וואַרפען אין דער בלאָטע אַרײַן. פרנסה נישט דאָ, קלײנע קינדער געהען אוים ווי די ליכט. פאַר זעלנער נעמט מען... און קהל, און רב שווײַגען! — —

אפילו די זון איז שוין אויך נישט דאָס, וואָס אַ מאָל! פאַרצײַטען פלעגט מען פון פסח ביז סכות געהן אין איין העמד... עס רעדט זיך נאָר אַזוי, בעשפינט און בעניײַט איז מען געווען, און די ספּאָדניצעס מיט די זילבערנע און גאָלדענע פליטען זענען אַ סך שענער געווען, ווי די היינטיגע מאָדעס... נאָר וואָרעם איז געווען, אַ מחיה! ווער האָט געוואוסט פון הוסטען, פון שווערען אָטהעב, פון אַ ציטערניש אין די ביינער?

די זון געהט אונטער; די ווײַבער צולויפען זיך; מען דאַרף וויע-טשערע קאָכען. פאַר די „געטרײַע" מענער, דאָס פנים פערפלאַמען...

עס פלאַמט אויף איין פענסטער נאָכ'ן צווייטען, אַ שויבען-טהיר נאָך אַ שויבען-טהיר. מיט רויטע אויגען קוקען די הײַזלעך אין גאַס אַרײַן, און בײַם קלאָץ זיצען שוין מענער נאָך מנחה־ומעריב.

מען רעדט פון פּאָליטיק, פון פרנסה, פון יודישען מזל...

איינער ציהט זיך אויס אויף דער ווארעמער ערד. שפּאַרט אָן דעם קאָפּ אויפ'ן ווייכען, פוילען האָלץ און קוקט אין הימעל אַריין מיט צער, מיט נחת, מיט געבעט — ווי אַיינער, ווי אַ מאָל — און דרימעלט אזוי איין.

פּלוצלינג ווערט אַ געשרייערייַ פון טהיר און פענסטער, ווערבען קולות רופען: חיים, יוסל, ראובן.

אַנדערע, מיט אַ צולאָג — אַ קללה: דיין נייטען זאָל מהיים קומען די קאַרטאָפּעל ווערען קאַליע!

און ערשט גאָר שפּעט, אַז דאָס שטעדטעל שלאָפט איין, רוקט זיך אַרויס פון נידריגסטען הייזעל ר' שמעריל, דער געוועזענער לאַנד שדכן...

פערציג יאָהר איז ער אַרומגעלאָפען זוכען חתנים און כלות, ביז ער האָט די פיס פערלוירען; קוים ער שלעפּט זיי נאָך...

אַ האַלבען געגענד האָט ער חתונה געמאַכט, נאָר זיין אייגענער טאָכטער פערגעסען... אין גרויען צאָפּ אַריין פערגעסען..., ניינצעהן יאָהר דערלעבט!

ער זעצט זיך און בעהאַלט דעם אַלטען גרויען קאָפּ אין די ציטערדיגע הענד... נדן האָט ער איהר געקליבען; נישט געגעסען נישט געטרונקען, צו פוס מיילען גאַנצע געגאַנגען... אַלץ געקליבען און געקליבען!

אַזאַ חרפּה, אַזאַ שאַנד!

ער הויבט די אויגען אויף צום הימעל.

חאָטש גוט, וואָס זיין רחל האָט עס נישט דערלעבט!

— גאָט! ווייַנט אין איהם דאָס האַרץ — זאָל זי נאָך תשובה טהון... אַוועק וועל איך מיט איהר... איך וועל איהר אַ נייַען נדן צוזאַמען מאַכען... מיט די קראַנקע פיס וועל איך פון טהיר צו טהיר אויף הכנסת־כלה געהן... חתונה מאַכען, לייַטיש חתונה מאַכען!

— גאָט, שיק אַ שטראַהל פון דיין ליכט אין איהר האַרץ אַריין! אַ האַרץ האָט זי דאָך אַ גוטס געהאַט, אַ גוט האַרץ... אַ שטילע איז זי, אַ גוטע געוועזען... אַ האַרציגע!...

— מעשה־שטן, מעשה־שטן! — קלאָגט דער אַלטער אין דער שטילער נאַכט אַריין...

— און — אַז ער גערט אויך אַוועק, דאַמאָלס דערצעהלט מיר דער קלאָץ זיינע מעשה'ליך.

3.

נאָך האַלבער נאַכט.

דאָפּעלט דיק ווערד דער קלאָץ; ער גיסט זיך מיט זיין איינע־נעם שאָטען צוזאַמען. אַ גרויע, טיפע שטילקייט וויעגט זיך איבער'ן טוידטען מאַרק.

דאָס שטעדטעל שלאָפט; טהיר און טהויער געשלאָסען.

זעלטען רוישט דורך דער לופט אַ פלעדערמויז; אַן'אונגליקליכע פלעדערמויז אין אַ שטעדטעל, וואו די ווייבער האָבען קיין האָר ניט! פון ערגיץ אַנ'אונטערגאַס בלעקט פון צייט צו צייט אַ קע,בעל, גלייך עס וואָלט זיך געקלאָגט אויפ'ן לעבען, וואָס עס איז צו קורץ און ווערט נאָך פאַר דער צייט איבערגעריסען מיט געוואַלט. פון צייט צו צייט לאָזט זיך הערען אַ הונד פון דער קריסטליכער פאָרשטאָדט, וואָס קאָן די לבנה נישט ליידען; וואָס ריהרט זי זיך אין דער שטילער נאַכט? — — —

ווייטער איז שטיל, די אָרעמע קליינע וועלט האָט קוים איינגעוויעגט איהרע קליינע — ווען אויך גענוג טיפע — שמערצען, האָפנונגען און פער־לאַנגונגען, ווי אויך איהר קליינעם יצר־הרע...

שטיל און טרויעריג ליעגט דער קלאָץ אין מיטען מאַרק; שטיל און טרויעריג שווימט איבער איהם אין הימעל אַ פולע געלע לבנה.

וואָס ביסט דו לבנה אַזוי געל? וואָס איז אַזוי קרענקליך דיין פנים? פון דיר שניידט מען דאָך קיין צאָהן שטעכער, קיין עדות צו נעגעל, קיין קיהנדלעך? ציי האָסט דו מיטלייד מיט'ן יורישען־קעלבעל פון אונטערגאַס? ציי שרעקט דיך דער הונד פון דער קריסטליכער פאָרשטאָדט?

און פיליייכט ביזט דו גאָר אונז אָרעמע מענשען מקנא, ווייל, ווי עס איז, האָבען מיר אַ נאַכט צום שלאָפען?

קראַנקע לבנה! — ניט אַלע שלאָפען.

דאָ און דאָרט שפּאַרט זיך אַרויס אַ בּיסעל ליכט דורך אַ שפּאַרע פון אַ לאָדען; אַרום מאַנכע ציטערן דין־שטראַהליגע, רויטלעך־בּלויע מגן־דוד׳ס...

דאָ איז זיך אַ שניידער, צי אַ שוסטער, און אפשר אַ טליתים־וועבער, בּיי דער אַרבּייט פערזוימען. אַנ׳אָרעמע נעהטאָרין פּינטעלט מיט די רויטע אויגען און נעהט, און שטעפּט...

דאָרט שטעהט אויף אַ דערשראָקענע מוטער צום קראַנקען קינד...

ערגיץ אַנדערש אין אַווינקעלע, בּיי אַ גראָשענדיג הלב׳ן ליכטעל, צעהלט אוים אַ בּעטלער זיין צוזאַמענגעמאַכט פערמעגען.

אינ׳ם גרויסען, ווייסען הויז ליעגט אַ קראַנקע; זרח שענקער׳ס וויבּ. געה בּערעכען אַ וועלט: אַ יונג ווייבּעל, אַנ׳אַלטער מאַן; געהט ער אַרום אַ געזונדטער און זי ליעגט איבּער אַ נאַנד! שטאַרבּט זי אַוועק, עס בּרענט אַ קאַנאַניק, עס זיצט אַ חברה־מאַן... זרח געהט אַ היין און צוריק פערטראַכט און רייסט זיך איינציגע האָר פון דער ווייסער בּאָרד:

„ער האָט זי בּאַלד ניט געוואָלט! וואָס האָט איהם געטויגט אַזאַ בּלאַסע, אַזאַ ווייסע... מען האָט זי איהם איינגערעדט; איינגערעדט האָט מען זי איהם... ער האָט יענע געוואָלט און יענער להכעים האָט ער מיט דער חתונה געהאַט...

עס לייכט זיך אויף בּיים דיין אין פענסטער. ער זיצט נאָך און לערנט, און אפשר קלערט ער שוין וועגען אַ הספד; זרח איז אַ גביר און אַ יוד אַ למדן: אשת חבר כחבר...

וואו עס איז פינסטער שלאָפען אויך ניט אַלע...

נעגענאיבּער דעם גרויסען ווייסען הויז שטעהט איין איינגעפאַלענע, פערפינסטערטע שטוב, מיט אויסגעבּיסענע ווענד. די לאָדען הענגען קרום אַראָבּ און פערמאַכען שוין לאַנג ניט די פענסטער. אין שטוב, בּיי דער בּלאַסער שיין פון דער לבנה ציטערן ווי בּלוטיגע פלעקען די קישען אָהן ציכלעך אויף צוויי שטענדיג זיפצענדיגע בּעטען...

אַנ׳אַלטער איינגעשרומפּענער ווייבּער־קאָפּ מיט אויסגעלאָשענע אויגען הויבּט זיך אויף און רופט צום צווייטען בּעט:

— טויבּע, הערסט?

עס קומט פון צווייטען בּעט קיין ענטפער, עס הערט זיך פו

דאָרט קיין אָטהעם ניט. די אַלטע לאָזט זיך ניט נאַרען, זי ווייס, אַז טויבע שלאָפט ניט, אַז זי קען ניט שלאָפען... עס לאָזט זי ניט שלאָ=פען...

— טויבע! רופט די אַלטע האַרטער.

— וואָס ווילסט דו, מאַמע? -- הערט זיך פון צווישען בעט אַנ'אָבגעריסען קול, אָנגעזאַפּט מיט טרערען, — ווערסט מיר די קינדער וועקען!

די אַלטע שווייגט אַ רגע. אין דער שטילקייט הערט זי, ווי טויבע דרעהט זיך איבער אין בעט און פערגראָבט דאָס פנים אין קישען.

— הערסט, טויבע! — מאַכט די אַלטע נאָך אַ ווײַלע — דיין מאַנ'דעל וועט היינט מאָרגען אַיועק... ער האָט שוין דעם טלית=זאַק פערפּאַקט... אַנ'עגונה וויל ער דיך לאָזען, אַנ'עגונה! ער האָט דען יהדות? ער האָט דען אַ יודיש האַרץ?... ער וועט דיר קיין גט ניט לאָזען!

פון צווישען בעט הערט זיך אַ פערשטיקט געוויין

די אַלטע מרוטשעט פאַר זיך:

— טאַטע־מאַמע ניט געפאָלגט... געפּוצטע שטיוועלעך געוואָלט... זרח — אַ שמאַלץ=גרוב — נישט! געפּוצטע שטיוועלעך! דעם טאַטען אין קבר אַריין געפיהרט... גאָט שווייגט ניט, גאָט צאָהלט... רבונו־של־עולם...

טויבע שפּרינגט אַרויס, ווי אַנ'אויסגעשאָסענער פויגעל, פון בעט, האַפּט אויף זיך אַ קלייד מיט אַ שאַל און לויפט אַרויס פון שטוב.

— און יענע שטאַרבט — מרוטשעט ווייטער די אַלטע און לעגט דעם ציטערדיגען קאָפּ צוריק אויפ'ן רויטליך=שוואַרצען קישען — וואָלט ער איהר אַ גט געלאָזט, וואָלט אפשר נאָך צוריק זווג געווען...

טויבע זעצט זיך אויפ'ן קלאָץ. די באָרפיסע פיס צופליסען זיך אין זאַמד, די גרויע שאַל מיט'ן גרויען קלייד אין דער גרויער לבנה נאַכט... עס זעהט זיך נאָר איהר בלאַסער פנים מיט די ברענענדיגע אויגען, וואָס קענען זיך ניט אָבריַיסען פון גרויסען, ווייסען הויז. פון ציטערינגען ליכט, וואָס רייסט זיך אַרויס דורך דער שפּאַרע פון די גרינע לאָדען...

— שטאַרבען — טראַכט טויבע — איז נאָך גאָר ניט!

נאָר זי דערשרעקט זיך פאַר איהרע אייגענע ווערטער; זי זאָל עס נאָר ניט האָבען אַרויסגעזאָגט אין אַ בעזער שעה!

— לעֶב, לעֶב מירעֶלעֶ: ליספּעֶלט זי מיט ציטעֶריגעֶ ליפּעֶן. זאָל דיר גאָט דיַין לעֶבעֶן בעֶנייַעֶן... הונדעֶרט און צוואַנציג יאָהר זאָלסט דו לעֶבעֶן...

דאָס געֶבעֶט רייַסט זיך אָב פון זיך אַלייַן. טרויעֶריג־פינסטעֶרעֶ געֶדאַנקעֶן בעֶהעֶרשעֶן זי. נאָך בייַ טאָג האָט זי געֶהעֶרט, אַז דעֶר דאָקטאָר האָט אָבגעֶטרעֶטעֶן פון מירעֶל'ס בעֶט, אַז אַלעֶ מבינים האָבעֶן אַוועֶקגעֶמאַכט מיט דעֶר האַנד...

„איין גאָט קעֶן העֶלפעֶן" האָט מעֶן געֶזאָגט, און טויבעֶס האַרץ ציטעֶרט, צי וויל ניט גאָט אויספיהרעֶן זייַנס... צי איז זי מיט זרח'ן קייַן זווג ניט געֶוועֶן...

עֶר (איהר מאַן) מוז אַוועֶק, עֶס איז שוין ניט דאָ פון וואַנעֶן צו לעֶבעֶן... אַמעֶריקאַ ציהט איהם... און יעֶנעֶ — יעֶנעֶ שטאַרבט...

זי בלייַבט און זרח בלייַבט...

— „נאָר ניט קייַן גט, נאָר ניט קייַן גט! צאַפּעֶלט אין איהר דאָס האַרץ —

דאָס אַלץ האָט מיר דעֶר קלאָץ דעֶרצעֶהלט.

VII.

נאך קבורה.

פערזאנען: די אלמנה.
צוויי מוהמעס.

די סצענע: רעכטס און לינקס — טהירען. אין הינטער־גרונד — צוויי פענסטער אונטער פארהאנגען. אויף דער וואנד איין איבערגעקעהרטער שפיגעל. אויף א פענסטער־לייסט — א נשמה־לעמפעל; דעריבער א שטיקל ליינוואנד. אין מיט שטוב — א הענגלייכטער מיט אריינגעשטעקטע קאליערטע ליכט. צווישען די פענסטער — א קיך־בענקעל, דערויף: א שטיקעל בייגעל, אייער־שאלען, א נישט־דערעסען איי; רעשטליך פון א סעודת הבראה. געבעט מעבעל אין אונארדנונג.

פאר־נאכט. שפעטער בעווייזט זיך די לבנה אין פענסטער.

די אלמנה, זיצט אויפ'ן בענקעלע פערשטיינערט און פערגעסען.
די מוהמעס, ביים טיש קוקען אויף איהר מיט מיטליידינער שרעק.

ערשטע מוהמע: האט נאך קיין טרער נישט געלאזט...

צווייטע מוהמע: זי קוקט — וואס זעהט זי?

(פויזע).

ערשטע מוהמע: (עטוואס האפנונג) ס'פנים, דאכט זיך געהט, איהר אב...

די אַלמנה: (ליעבליך) מוהמע וואָס האָסטו געטהון אויפ׳ן בית־עלמין?...

ערשטע מוהמע: גאָר־נישט...

די אַלמנה: (מיט אַ פערגליווערטען שמייכעל) בליהמעלעך געריסען?

ערשטע מוהמע (צו דער צווייטער): דאָס האָט זי געטהון... אין מיטען קריעה־שניידען אַראָבגעבויגען זיך...

די אַלמנה (צו דער צווייטער): און דו, מוהמע? (פערגעסט זיך).

(פויזע).

ערשטע מוהמע: צוריק פערשטיינערט.

(פויזע).

צווייטע מוהמע: וואָלט זי אַ טאַטען געהאַט...

ערשטע מוהמע: אַ מאַמען!.. אַ מאַמע ווייסט שטענדיג, וואָס צו טהון...

צווייטע מוהמע: אָדער אַ קינד.

ערשטע מוהמע: ס׳וואָלט געוויינט...

צווייטע מוהמע: אַ קליינס. וואָלט עס געצופּט ביי דער ברוסט...

(פויזע).

ערשטע מוהמע: אַרויסגעהענדיג פון טויער, האָט זי געפרעגט: „וואו איז מיין מאַן?"...

צווייטע מוהמע: דאָס זעלבע אַריינקומענדיג אין שטוב... „נאָך נישטאָ?"

(פויזע).

ערשטע מוהמע: כ׳מוז געהן אַהיים! די קינדער וועלען קומען פון חדר... חאָטש אַביסעל קאַרטאָפעל...

צווייטע מוהמע: מיינער איז ערשט געקומען פון וועג. ר׳וועט שילטען.

ערשטע מוהמע: מען דארף זי לעגען שלאָפען...

(ווילען צוגעהן).

די אַלמנה: מיידעלווייז האָב איך געקאָנט טאַנצען...

די מוהמעס: (שפרינגען אָפּ פאַר שרעק).

די אַלמנה: (מעהר צו זיך) און פייפען אויך... (צו די מוהמעס מיט אַ שעלמישען שמייכעל) קיינער נישט געוואוסט... ער — אויך נישט...

די מוהמעס (נעהנטער קומענדיג): גאט איז מיט דיר!

די אלמנה: גאט? — מיט מיר?

(די מוהמעס שטעלען זיך אפ דערשראקען)

ערשטע מוהמע: מען דארף זי לעגען שלאפען...

צווייטע מוהמע: (צוגעהענדיג) קום, קום שלאפען...

ערשטע מוהמע: קום כ'וועל מיט דיר לייענען קריאת־שמע...

צווייטע מוהמע: (לייענט איהר) „המפיל" — (די אלמנה זאגט נישט נאך).

ערשטע מוהמע: כ'וועל דיך אויסטהון...

צווייטע מוהמע: (וויל עס טהון)

די אלמנה: (שטויסט זי אב) ניין... ניין... כ'מוז ביי איהם זיצען... כ'מוז ביי איהם זיצען (אבגעווענדעט רעכטס) כ'וועל קיין פרעמדען נישט צולאזען... איך אליין... איך אליין... (אויף דער שוועל שוין בעריההמעריש) ביי מיר נעמט ער אלץ... איך שלעפ'ם איין... כ'זינג איהם ליעדעלעך (אב).

די מוהמעס: (געהען נאך; קומען צוריק נאך א ווייל'ע, שטעלען זיך אויף דער שוועל, איינע געגען דער אנדערער).

ערשטע מוהמע: ווי געשווינד זי איז איינגעשלאפען...

צווייטע מוהמע: מיט אפענע אויגען!

ערשטע מוהמע: שנארכט!

צווייטע מוהמע: עפיס צו געשווינד... זי נארט! —

ערשטע מוהמע: נאך וואס?

צווייטע מוהמע: כ'וויים? (פויזע) און אפשר האט זי פערגעסען... (זיפצט אב) קום!

די מוהמעס געהען און שטעלען זיך אב אין מיטען שטוב.

ערשטע מוהמע: זי קאן זיך אויפחאפען, אריינקומען אהער און פלוצלינג דערזעהן — (קוקענדיג אויפ'ן קאגאניקעל) אויסלעשען?

צווייטע מוהמע: מען טאר נישט... פערשטעלען! (רוקט עס אב צום פענסטער=ווינקעל, אונטער דעם פארהאנג, עס שימערט קוים).

ערשטע מוהמע: ס'שטיקעל לייווואנד? (רוקט עס אויך איבער).

צווייטע מוהמע: דער שפיעגעל?

ערשטע מוהמע: ס'איז פינסטער, זי וועט אפשר נישט זעהן...

אומדרעהען טאָר מען נישט... קום... אט, נאָך ס'בענקעל... (רוקט עס צו א פענסטער צו, פערלעגט מיט אנ' עק פאָרהאַנג).

צווייטע מוהמע: און דאָס פוסען־בענקעל (רוקט עס צום צווייטען פענסטער צו, פערשטעלט עס מיט'ן צווייטען עק פאָרהאַנג. פויזע) אַז זי האָט קיינעם נישט אין שטוב...

ערשטע מוהמע: צוויי איינזאַמע מענשען געווען...

צווייטע מוהמע: מיר וועלען דאָך באַלד צוריקקומען...

(זיי געהען צו דער טהיר לינקס.

די אַלמנה: (בעוועגט זיך אויף דער שוועל, זעהט די מוהמעס פון הינ־טען, שמייכעלט שעלמיש, ציהט זיך ראָש צוריק).

ערשטע מוהמע: וועלען מיר פערשליסען פון דער צווייטער זייט...

צווייטע מוהמע: פון דער צווייטע זייט...

די מוהמעס: (אָב; די טהיר ווערט פון דער צווייטער זייט פער־שלאָסען).

די אַלמנה: (בעוועגט זיך מיט'ן פריהערדיגען שמייכעל אויף דער שוועל. קוקט זיך אום): אָבגענאַרט! — (געהט איבער דער שטוב, טרעט אויף אַנ'איי־ער־שאָל, עס קנאַקט. זי דערשרעקט זיך, בלייבט שטעהן, קוקט זיך אונרוהיג אום — דער בליק פערהאַלט זיך ביי דער לבנה אין פענסטער) די לבנה שיינט!.. (קוקט אַרויס).

די גאַס שלאָפט (דרעהט זיך איבער צו דער שטוב זעהר ליעבליך). קום, חתן מיינער, שפּאַציערען... (גלייך זי נעמט עמיצען אונטערן אָרעם. שפּאַציערט) נאָר זאָלסט מיך נישט קושען... הערסט, האָסט צייט!...

(בויגט צו דעם קאָפּ) די האָר מעגסט דו... זיי שמעקען? — איך שמיר זיי מיט גאָר נישט... דאָס שמעקט מיין נשמה... אַזוי זאָגסטו? יאָ? — וואָס רעדסטו היינט אַזוי וועניג? דיינע ליפּען ריהרען זיך, און איך הער קיין קלאַנג... (שטעלט זיך אָב) וואָס קוקסט דו עפּיס אַוועק אין אַ זייט?...

(פויזע, אונרוהיג) עפּיס פיהל איך נישט דיין האַנד... דיך אויך נישט...

(דערשראָקען) וואו ביזט דו? — אַה! (שמייכעלט) ערב שבת! געגאַנגען דאַווּ־נען... (בעטראַכט זיך) און איך בין נאָך נישט אָנגעטהון! (וויל צו־געהן צו דער באַנק, בלייבט אַ ווייַלע שטעהן, שמייכעלט) ער וועט באַלד קומען און זאָגען (מאַכט נאָך) „גוט שבת"... אַזוי האַלב זינגענדיג: „גוט שבת"...

און (שטעלט אוים דאָס מויל צום קושען) דערנאָך אויף און אָב: „שלום עליכם"

(זינגט מיט אַ מענער־שטים, האַקט אָב אין דער מיט) ווי... נאָך נישט קיין ליכט געבענשט... (נעהמט פון שאַנק אַרויס ליכט און לײַכטער – בענשט זעהר לאַנגזאַם ליכט, צולאַכט זיך אין מיטען) ד'זעה דיך! ד'זעה דיך דורך די פינגער (ענדיגט ראָש) — שוין צוריק געקומען... געה נישט צו, געה נישט... „שלום עליכם" זינג, ד'וועל מיך איבערטהון... לכבוד שבת... קוק נישט... נאַשער, קוק נישט... זינג! (זינגט „שלום עליכם", געהט צו צו דער שאַנק, עפענט די שאַנק־טהיר צום צושויער, בלײַבט פערשטעלט בײַ דער שאַנק, זאָגט אָהן ווערטער, און אָפּט איבערגעהאַקט) פאַר וואָס זינגסט דו נישט? הערסט נישט, ווי איך זינג? (בעווײַזט זיך איבערגעטהון אין ווײַסען) פאַר וואָס זינגסט דו נישט? — ביזט ברוגז? פאַר וואָס? (וויל זיך דערמאַהנען. הויבט העכער די ברעמען. בעמערקט דעם הענג־לײַכטער; גלײַך זי האָט פּלוצלונג פערשטאַנען) אַה! יום־טוב און נישט אָנגעצונדען דעם הענג־לײַכטער! ווילסט מעהר ליכט!

כ'קען דיך, ווילסט דיך באָדען אין ליכט — יום־טוב... גוט גוט... אַ מערכה — יום־טוב, נישט שבת... וואַרט, כ'וועל אָנצינדען... און מיט אַ מאָל מיט צוויי ליכט (נעמט זיי פון טיש) רוק מיר אונטער אַ שטוהל! ווילסט נישט? — פאַר וואָס? ביזט נאָך בעז? שלעכטער! (מיט טרעהרען) שלעכטער... נאָר ס'שאַדט נישט! ד'קאָן אַליין (צוריקענדיג זיך אַ שטוהל מיט די פיס, אַרויפשפּרינגענדיג און אָנצינדענדיג) וואַרט, וואַרט — שפּעטער... נאָכ'ן עסען... וועל איך ברוגז ווערען... איך (געהט אַראָב) ניין, ניין?... ד'שפּאַס נאָר... ביזט, נעביך, אַ שוואַכער... (שטעלט צוריק די ליכט) נו קום עסען... זעץ דיך... אַזוי... איך קום באַלד מיט'ן עסען (געהט אָב רעכטס, ברענגט אַרײַן געשיר, שטעלט צום טיש, זעצט זיך גלײַך עמיץ זיצט איהר געגענאיבער) עס, לעבען מײַנס, עס געזונדטערהייד... פיש מיט ראָזינקעס, ווי דו האָסט ליעב... עסט נישט? די אויגען פאַלען דיר צו?... אי... מיר פערשטעהען זיך דערויף! וואַרט, ד'וועל דיך שוין וועקען (געהט ראָש אָב רעכטס. קומט צוריק באָרוועס, אײַנגעהילט אין אַ ווײַס לײַלעך, איבער־שרעקענדיג) בו — בו — בו! — וואו ביזט דו? האָסט זיך בעהאַלטען? וואָס איהם ליעגט אין זינען! ד'וועל דיך געפינען, ד'וועל דיך געפינען (זוכט איהם אַרום, אונטער שטוהלען, אונטערן טיש, אין שאַנק, בלײַבט שוין מיעד) גענוג שוין... כ'בין מיעד... אַזוי פיעל נעכט נישט געשלאָפען! קום שוין... קום שוין... נאַ! (שטעלט אויס די ליפּען צום קושען) נאַ (דערלאַנגט אין דער לופט אַרײַן די צעפּ) כ'וועל דיך אַרומוויקלען... נו שוין...

אַה! פון אונטער'ן אויווען אַהער געקומען... חאַ-חאַ-חאַ! (שטעקט אין מיטען לאַכען) וואו געהסט דו? וואו געהסט דו? עפּיס ווערסט דו מיר אַלץ דינער און דינער (נאָכגעהענדיג) צום פענסטער?... צום פענסטער? ווילסט אַרויס פון פענסטער? (צולויפענדיג) ד'וויל נישט! ד'האָב מורא! (שטרעקט אויס די האַנד, ווי צום אָנכאַפּען ביי אַ פאַלץ, שטרויכעלט איבער'ן קיך-בענקעל, בעטאַפּט עס, רוקט אָב דערפון דעם פאַרהאַנג, דערזעהט די רעשטלעך פון סעודת-הבראה, אויסגעשריי) אָה! (שפּרינגט אָב ביז צו דער טהיר לינקס, פאַלט, פערגעסט זיך. שפּאַרט זיך אָן אָן בענקעל; אונטער די קוליסען שטילע ציטער).

ס'גערטעל שלאָפט איין... שלאָפט איין, טס... טס... (אונטער די קוליסען: פויגעל-צוויטשער, וואָס ווערט אַלץ מאָל שטילער און וועלטענער).

די פויגעלעך, שטיל זינגענדיג, שלאָפען איין, שלאָפען איין... טס, טס! (נאָך שטילערע מוזיק).

ס'קליינע וואַסער, צווישען די בוימעלעך, שלאָפט איין, שלאָפט איין...

און עס גלאַנצט, און עס ציטערט אַזוי שטיל, אַזוי שטיל...

אַ, דער וואַסער שוואַן שווימט איבערן גלאַנץ, איבער'ן וואַסער שפּיגעל, שווימט אַזוי שטיל...

(עס פּלאַצט אַ סטרונע, פאַרהאַנג.)

KORPORATSIOON
LIMUVIA
TARTU.

VIII.

צוזאַמען.

(פאָלקסטימליך).

מיט יוסל מלמד איז שלעכט...

ער אַליין האַלט עס אפילו נישט פאַר שלעכט. וואָרום וואָס? קיין האָניג פון לעבען האָט ער קיינמאָל נישט געלעקט... קיין יונגער־מאַן איז ער נישט, קיין מיתה חטופה וואָלט עס נישט געווען; ליעגט שוין, לא עליכם, אַ שענע פאָר וואָכען! און דערצו איז פונקט חודש ניסן, וואָלט ער חאָטש פטור געוואָרען פון חבוט הקבר. לאָזט זי אָבער נישט, יענטיל די רבי'צין; מאַכט זי קולות. זי און די קינדער... גוס'ט ער און גוס'ט, שוין עטליכע מאָל ודוי געזאָגט. אויסגעצויגען זיך, איבערגעדרעהט צו דער וואַנד, און זי לאָזט נישט קומען צו יציאת נשמה; זי און די קינדער. ער פינטעלט מיט די אויגען בעט זיך ביי איהר רחמים, — דאָס קול האָט ער שוין לאַנג אָנגעוואָרען, — און זי מיט די קינדער טרעטען נישט אָב פון בעט און מאַכען יללות...

קריגט מען דאָרט אויבען אויף איהם רחמנות.

מאַכט זיך, איינמאָל ביי־נאַכט, שוין אפילו נאָך חצות, הויבט עפּיס אָן צו רוישען אונטער'ן פענסטער'ל, און פּאַמעליך געהט איבער דאָס רוישען אין אַ מין נגינה — עפּיס נישט געזונגען נישט געשפּיעלט אויף אַ כלי, און פאָרט נגינה, און אַזוי מחיה'דיג שטיל און זיס, אַז עס צוגעהט אין אַלע אברים.

ווערען יוסל'ס ווייב מיט די קינדער מיט אַ מאָל שטיל, הערען זיך איין צו דער נגינה. באַלד דערפּיהלען זיי עפּיס אַ זיסע מידקייט אין גאַנצען גוף, לאָזען זיך אַראָב אויף דער ערד אַרום בעט, שפּאַרען אָן די קעפּ

אָן די לײַסטען, די ברעמען פאַלען צו, די אויגען שליסען זיך, און זײַ דרעמלען אײַן.

האָט זיך די נשמה דערמיט בענוצט און אַרויסגעחאַפּט זיך פון גוף.

מילא, גלײַך אַרויף קאָן דאָך די נשמה נישט; נישט אַזוי לײַכט זיך אָבצושאָקלען פון שטויב פון דער ערד און אויסגלײַבען די פליגעלעך. און אגב מוז זי דאָך, על פי דין, בלײַבען בײַם גוף, כל זמן ער קומט נישט צו קבר ישראל: מוז נאָכגעהן דער מטה, זעהן די קבורה, אויס־הערען קדיש.

פליהט זי, די נשמה אַרויס דורך די נאָזלעכער פון גוף, חאַפּט זיך אַרויס דורך דעם אָפענעם לופטשיק׳ל פון שטוב, שטעלט זיך אַ ווײַלע און וואַרפט פון יענער זײַט אַרײַן אַ רחמנות־בליק צו׳ם בעט, צו׳ם אויס־געצויגענעם גוף, וואָס האָט שוין אַפילו נישט געצאַפּעלט, דרעהט זיך אויס, אין הויבט אָן זיך אַרומצודרעהען אַרום הויז...

איז אָבער יוסל מלמד בטבע אַ פערטראַכטער געווען, אַ פער׳חוש׳טע נשמה געהאַט פערגעסט פערגעסט זי זיך, די נשמה, לאָזט זיך אין מאַרק אַרײַן, דערנאָך פון מאַרק און פון שטעדטעל אַרוים; מײַדט אויס די לעצטע הײַז־לעך. די באָד און געהט אַזוי אַלץ ווײַטער און ווײַטער...

אײַן בורא עולם ווײַסט, ווי לאַנג עס האָט געדויערט און וויפיעל זי איז אָבגעגאַנגען. פליהען האָט זי כמעט נאָך נישט געקאָנט, געהט זי און געהט און קומט צו צו אַ בערג׳ל. דערהערט זי פלוצלינג פון דער הויך אַ גערויש, אַ גערויש אַזוי ווי פון פליגעל דערמאָהנט זי זיך, די נשמה, אָן דעם טויט, מײַנט זי, אַז ס׳איז שוין נאָך קבורה, אַז זי געהט עס אַרויף, וואו מען דאַרף. און אַז דאָס רוישען, די פליגעל פון די מלאכים, וואָס מען האָט איהר געשיקט אַנטקעגען... צושמײַכעלט זי זיך, די נשמה, עס קומט איהר: פאַר דער תורה הקדושה אַוועקגעלעגט דאָס געזונד מיט׳ן לעבען... ווערט זי דערפרעהט: אײַלט זיך צו, סאָפּעט און געהט באַרג אויף, אַלץ פערחושט, אין מיטען הויבט זי אָבער די אויגען אויף, דערזעהט זי — אַ ווינד־מיהל! און די ווינד־מיהל דרעהט זיך, אַ ווינדטעל געווען, און די פליגעל רוישען אין דער לופטען. מילא דערמאָהנט זי זיך, אַז עס איז נאָך פאַר קבורה און קוקט אַזוי ווײַטער: בײַ דער ווינד־מיהל, דערזעהט זי, שטעהט אַ הײַזעל, מיט עטליכע פענסטערלעך, און־צווײַ פון די פענסטערלעך זענען זעהר ליכטיג. וואונדערט זי זיך, וואָס

עס לייכט זיך נאך ערגיץ אזוי שפעט. קוקט זי זיך אום, דערקענט זי די מיהל; ערשט פאר א יאהרען האט זי דא ווייץ גע'כשר'ט, משגיח געווען ביים מאהלען מצה-שמורה-מעהל, ס'איז פריידעל דער אלמנה'ס מיהל... פלעגט ביי איהר מאלצייטען עסען, די בנים פערהערען — גרויסע עם הארצים געווען! — און זי פלעגט איהם מכבד זיין מיט גריוועז און קלאגען זיך פאר איהם, באשר בכן, דער מאן האט זי פערלאזט בחצי ימיו, איבערגעלאזט איינע אליין מיט קינדער אין א דארף, מיט א גרויסער ווינד-מיהל, וואס וואקסט איהר איבער'ן קאפ... וכדומה... און אויפ'ן שבן פלעגט זי זיך קלאגען, אויפ'ן יוד פון צווייטען דארף, פון דער צווייטער ווינד-מיהל, וואס רעדט איהר אב די קונים, — און אציגד אזוינע יום-טוב'דיגע ליכטיגע שויבען! איז איהר א גרויס חדוש, דער נשמה, געהט זי נעהנטער צו, קוקט אריין, און ווערט נאך מעהר נתפעל נישט חודש, נישט שבת און קיין יום-טוב אודאי נישט. און דער טיש איז ווייס געדעקט, און אויפ'ן טיש שטעהט א שאבאשניק, אנגעצונדען אלע זיבען ליכט, אויפ'ן ווייסען טישטוך — כבוד. די בנים זענען נישט אין שטוב אודאי אין דער צווייטער מיט די פינסטערע פענסטערלעך, שלאפען שוין אודאי... און ביים טיש זיצט פריידיל, נישט פערמעהליגט, א שבת-יום-טוב'דיג מלבוש, מיט א ווייס זיידען טיכעל איבער'ן קאפ — פון איין זייט, און עפיס א יוד, אין א נייעם קאשקעט און א טוכענער קאפאטע — אין דער צווייטער זייט טיש. פאלט איהר איין: דער יוד פון צווייטען דארף, פון דער צווייטער מיהל! און ער איז אויך גאר נישט פערמעהליגט, און דער יוד, זעהט מען בחוש, שדכ'נט זיך צו איהר... מען נעמט א קאפ, מען טרינקט לחיים... און זי בעט זיך נאר: שטיל! די קינדער זאלען אין דער צווייטער שטוב נישט הערען... און מען הויבט ווייטער אויף די גלעזלעך!

אין מיטען ווערט די יודענע טרויעריג און פרעגט: און די קינדער? קינדער אין שטוב, זאגט דער יוד, האט ער פיינט... כ'זאל וועלען קינדער, זאגט דער יוד, וואלט ער א בתולה גענומען און אייגענע געהאט... וויל זי זיך פון איהם אברוקען... חאפט ער זי אן ביי דער האנד און קוקט איהר אין די אויגען אריין... די מיידלעך, זאגט ער, מעגען זיך שטעלען אין שטעדטעל אויף אנ'ארט, ער וועט זיי אבפיהרען. דאס יונגעל, — ער האט א קרוב א דרדקי-מלמד, וועט ער איהם אבגעבען פאר א בעהעלפער... און — ווי זי וויל! זי — א יודענע! חליפעט און טרינקט ווייטער: לחיים! און דערווייל קרעהט דער האהן,

דער יוד חאַפּט זיך אויף, ער מוז פאָהרען אין שטעדטעל אַריין נאָך אַ חופּה און אַ מנין... זי בעגלייט איהם ביז צו דער טהיר, ער פערשווינדט אין דער נאַכט אַריין, און זי וואַקעלט זיך צוריק, קומט צו צו דער טהיר פון דער שטוב, וואו די קינדער שלאָפען, פאַלט צו מיט'ן פּנים צו דער מזוזה, און צעוויינט זיך אויף אַ קול: הלואי וואָלט זי דער מאַן געווען מיט זיך מיטגענומען, נישט איבערגעלאָזט איינע אַליין. וואָלטען די קינדער יתומים אָהן טאַטע־מאַמע געווען, קיין שטיף־טאַטען נישט בעקומען, וואָלט וועלט ווער אויף זיי רחמנות געהאַט...

חאַפּט זיך ערשט די נשמה, וואָס מיט איהר איז געשעהן, און דרעהט זיך אוים, און לאָזט זיך צוריק אַהיים... בלאָנדזשעט אַ ביסעל און קומט דאָך צום שטעדטעל צו. מען קלאַפּט אין שוהל אַריין: דריי מאָל! אַ שטיין איז איהר אַראָב פון האַרץ; אַ פּנים, מען ווייסט נאָך נישט... קומט צו צו דער שטוב, דער לופטשיק — אָפען דער עולם אַרום בעט שלאָפט, די נאָז־לעכער פון גוף — נאָך נישט פערקיהלט, חאַפּט זי זיך צוריק אין גוף אַריין, און גאָר נישט!

אין דער־פריה, דאָס גערודער אין מאַרק וועקט זיך, פויערים מיט פוהרען קומען אָן; קלייטען עפענען זיך, די איינגעשלאָפענע בני בית חאַפּען זיך אויף: אַ נס! יוסל מלמד שוויצט. איבער נאַכט אַ קריזים געווען. מענשען געהען דאַווענען און טרעטען אָב: ששון ושמחה, נאָר רעדען רעדט ער נישט, אָבגעשוואַכט, געהט מען דאַווענען. יוסל, זאָגט מען, איז אונזער... טרייבט דאָס ווייב די מיידלעך אַרוים צו דער שטעל, די יונגלעך אין חדר אַריין, און וויל אויך אַרויסגעהן און אַריינרופען אַ שכנה אויף איהר אָרט, נאָר אַזוי, ווי זיי בלייבען אַליין, זעצט זיך יוסל אויף און זאָגט איהר: זאַי וויסען, זאָגט ער איהר, אַז דו וועסט היינט מאָרגען אויעקגעהן פון דער וועלט, דעריבער זאָג איך דיר אָן, זאָלסט קומען אַהין מיט אַ ריינעם חשבון... געה, על כן, אין מאַרק אַריין, זעה איינצומאָהנען דיינע חובות און בעצאָהל וועמען דו ביזט שולדיג... דאָס זאָלסטו טהון איבער'ן טאָג און פאַר־נאַכט זאָלסטו אַהיים קומען, מיטברענגען זאָלסטו אַ מנין מענשען, און וועסט דיך לעגען אין בעט און ודוי זאָגען, און די רעשט געהער צו זיין ליבען נאָמען... וואָרום איך וויל נישט, מיינע קינדער זאָלען בעקומען אַ שטיף־טאַטען. האָב איך מיר עס אויסגעבעטען, זיי זאָלען בעסער בלייבען יתומים אָהן טאַטע־מאַמע, וועט קהל אויף זיי רחמנות האָבען און השגחה געבען...

מײַנט זי: ער רעדט פֿון װעג, נאָך נישט בײַ די קלאָרע געדאַנקען, װײל זי איהם אָבער נישט דערצערנען, שאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף יאָ, און געהט אַרויס...

פֿאַר נאַכט, מנחה צײַט, קומט זי צוריק, פֿרעגט ער זי צי זי האָט אַלץ געטהון, װי ער האָט געהײסען. װײל זי איהם װײַטער נישט דערצערנען, שאָקעלט זי װײַטער מיט'ן קאָפּ אויף יאָ. פֿרעגט ער װעגען מנין, נאָר אײדער זי ענטפֿערט, קומען טאַקי אַרײַן מענשען, געקומען זענען זײ מבקר חולה זײַן, מײַנט ער, אַז זי האָט זײ בעשטעלט, זאָגט ער איהר: געה אין בעט אַרײַן... הױבט זי זיך אָן צו שרעקען, פֿינטעלט צו די מענשען מיט די אויגען: װאָס װיל ער פֿון איהר. זאָגט מען איהר, אַז אַ מאַן, בפֿרט אַ שכיב מרע, מוז מען פֿאָלגען, און ער זאָגט, אַז ער איז אויף איהר גוזר, לעגט זי זיך אויפ'ן בעט.. הײסט ער, עס זאָל עמיץ מיט איהר זאָגען ודוי, „מיט מיר אויך”, זאָגט ער... זעהען די יודען, אַז זײַן פּנים ענדערט זיך, נעהמט אײנער אַ מעבר יבק און זאָגט פֿאַר, הײסט ער, זי זאָל דוקא מיטזאָגען, ראָטען די יודען, זי זאָל פֿאָלגען. מן הסתם װײסט ער, װאָס ער װיל. זאָגט זי נאָך, און קלאַפּט זיך אין האַרץ... און זאָגענדיג װערט איהר קול װאָס אַ מאָל שװאַכער און שװאַכער, און דאָס פּנים אַלץ געלער און שװאַרצער... און די עדה יודען קוקט און עס שטאַרט זײ דער אָטעם פֿאַר שרעק, נאָר דער זאָגער קוקט דורך ברילען אין מעבר יבק אַרײַן און זעהט נישט, װאָס אַרום טהוט זיך און הערט נישט אויף צו זאָגען... און יוסל זאָגט און שמײכעלט, און די יודענע נעבעך קאָן שוין קוים מאַכען מיט די ליפּען, און זי ציהט זיך אײַן, װי אַ קנויל, און גיט זיך מיט אַ מאָל אַ ציה אויס איבער'ן בעט, יוסל אין זײַן בעט אויך, און מיט אײן מאָל, זעהען די יודען, װי פֿון בײדע נאָזלעכער, אַזױ בײַ איהם, אַזױ בײַ איהר, בעװײַזען זיך פֿלעמלעך און די פֿלעמלעך פֿליהען צו צום לופֿטשיק, און גיסען זיך צוזאַמען אין אײן פֿלעמעל און דאָס פֿלעמעל פֿליהט אַרויס... שרײַען די יודען אויס: ברוך דיין אמת, פֿאַלט דער מעבר יבק פֿון זאָגערס האַנד אַרויס...

און די קינדער זענען טאַקי געבליבען אָהן טאַטע־מאַמע... און װעלען קײן שטיף־טאַטען נישט האָבען.

JI.

אָהן מַזָל.

... אִיהר ווִילט אַלץ פֶערזאָרגֶען; דאָס לֶעבֶּען שטרֶעקט אִיהר פאַר קִינדֶער.

און איך זאָג אַיך: יֶעדֶעס קִינד ווערט געבּוירֶען מִיט זיַין מזל, — אָדער עֶס הֶעלפט נִישט, אָדער מען דאַרף נִישט.

פאַר וואָס בִּין אִיך אַזוי עֶלֶענד, אַזוי נע ונד, און האָבּ נִישט דעם קאָפּ וואו אַנִידעֶרצוּלֶעגֶען, און ווִי קוּם אִיך אַהֶער?

נִישט גֶעהאַט מֵיין הַייזעל אִין זאַוויִחאָסט? נִישט גֶעהאַט אַ קראָם מִיט סחורה? — און דערצוּ בִּין איך דאָך אַ שִׁיפֶער 1) גֶעווֶען פון נאָך פסח אָן — צווִישֶען וואַסער און הִימעֶל אויף סכות קומט מען אַ היים מִיט מתּנות פון קֶענִיגסבֶּערג! אַ לֶעבֶּען גֶעווֶען!

האָבּ אִיך אָבּער גֶעוואָלט פֶערזאָרגֶען...

אַ בת יחידה, אֵיין אויג אִין קאָפּ, אַנ' אֶבֶּן טיג — אַ קִינד...

אַז דִי מוטֶער, עליה־השלום אִיז גֶעגאַנגֶען פון דער וועלט, האָבּ אִיך נאָך קַיין גרויֶע האָר אִין דער בּאָרד נִישט גֶעהאַט, און [illegible] מען האָט מִיר גֶערעֶדט שדוכים, האָט מען מִיך גֶעשטאָכֶען מִיט מעֶסעֶר... אִיך ווִעל מֵיין רחל־לאה קַיין שטִיפמאַמען נִישט גֶעבֶּען!

עֶס קומט נאָך פסח, האָליך־סוחרים קומֶען אָנצופאָהרֶען, מען רַייסט זִיך אִיבֶּער מִיר, מען בִּיעט מִיר ממון קורח. מען קֶען מִיך פאַר'ן עֶהרלִי־כֶען מאַן און פאַר'ן גוטֶען בעל־הבית אויף דער טראַטווע, און אַז אִיך

1) אַזוינֶער, וואָס פִיהרט אַרִיבּער דִי טראַטוועֶס אִיבֶּער'ן וואַסֶער.

קויף אַיין באַל — נו, וועל איך מיך אַוועקלאָזען אויפ'ן וואַסער און איבע־לאָזען מײַן אַיינאַיינציג קינד אויף פרעמדע הענד?

בלײַב איך אין דער היים און זעץ מיך אין געוועלבעל אַרײַן.

קײַן שפע איז, מן־הסתּם, נ ישט געווען א שיפער איז קײַן סוחר נישט. מען רײַסט מיר די קונים פון קרעמעל אַרויס, און איך בלײַב שטעהן מיט אַנ' אָפען מויל... מוז איך אָבשפּאָרען א שטוב פון דער דירה און פערדינגען, אַבי מען לעבט.

נאָר קײַן חרטה, חס־ושלום, האָב איך נישט; פאַר הונגער חס־ושלום, שטאַרבט מען נישט. פאַר דאָס פערשפאַר איך צעהן מאָל אין טאָג דאָס קרעמעל און לויף אַהיים זעהן, ווי רחל־לאה וואַקסט... און זי וואַקסט קײַן עין־הרע, ווי אויף הײַוועו — די מוטער אויס'ן אויג: חן־גריבלעך און אַזוינע שטילע, גוטע אויגעלעך — האַלב לאַכענדיגע, האַלב ווײַנענדיגע, און אין גאַנצען אַזוי פערחלומט...

איך וויל דאָך זי אין געוועלב אַרײַן נישט לאָזען! אימשטײַנס גע־זאָגט סחורה: שמירעכץ צו שטיוועל און שמירעכץ צו רעדער, און אייל און אַ ביסעל נאַפט, און די קונים: בעלי־עגלות מיט פויערן. איך וויל גאָר נישט, זי זאָל זײַערע לשונות הערען...

און נאָך מנחה־ומעריב! מעג זײַן אויסטערליש נײַעס פון פאָליטיק, מעג זאָגען, להבדיל, דער גרעסטער מגיד, — איך לויף אַהיים צו מײַן נחת, צו מײַן טרײַסט...

און איך ווייס, אַז זי איז שוין, ברוך־השם, איבער זעכצעהן, נאָר איך מאַך מיך נישט ווייסענדיג... איך פערגעס מיך און האַלט זי אויף דער שויס... און גאָט דאַנק איך, וואָס מען דערמאַהנט מיך נישט... א שטיל נפש, געהט נישט פון שטוב אַרויס, האָבען לײַט אָן איהר פערגע־סען... רעדט מען איהר קײַן שדוכים נישט...

„הלואי ווײַטער" טראַכט איך; עס ווילט זיך נישט בלײַבען אַליין מאַכט זיך אָבער א מעשה.

דערצעהלט מען מיר, אַז דער יונגער ברענהאָלץ, דעם פאָדריאַד־

טשיקס זוהן, דרעהט זיך, ווען איך בין ביי מנחה ומעריב אין בית־המדש, פאַר מיינע פענסטער... ער שפּאַציערט דער בחור...

און אַ בחור, צונד וויל איך שוין מיין מויל צו קיין בעזען נישט ברענגען, נאָר — אַ מאַכל, זאָג איך אייך...

קלער איך מיר: איך וועל מיט איר רעדען, וואָרענען. וואָרום מיט איהם רעדען, איז — אַרביס אָן דער וואַנד — מען שמועסט אַ פּרי!

קאָן מען אָבער מיט איהר נישט רעדען...

— רחל־לאה, — הויב איך אָן. עפענט זי אויף מיר אַ פּאָר ריינע, אַזוינע צנועה־דיגע קינדער־אויגען, און אַזוינע קלאָרע, און פרעגט:

— וואָס, טאַטע! מוז איך זי פעררעדען מיט עפּיס אַנדערש, געה וואַרף אַ שטיק בלאָטע אין אַ קלאָר וואַסער אַריין.

נאָר שלאָפען טאָר מען נישט; אַ טאַטע טאָר נישט שלאָפען...

שיקט מיר, דאַכט זיך, גאָט די רפואה:

עס איז יריד ביי אונז, פאַלט אַריין מיינס אַנ׳ אַלטן ידיד, צוזאַמען פון איין סדור אלף־בית געלערנט, אויך נישט פאַר אייך געדאַכט אַנ׳ אַלמן געוואָרען, נאָר אַ מענש מיט פליייצעס, אַ גבור, שטעלט אָב פון הינטען אַ וואָגען מיט אַ פּאָר פערד. „וואָס טהוסטו דאָ, אברהם משה?״ ער איז געקומען אַ כלה אָנקוקען, אַ קאַץ אין זאַק קויפט ער נישט. „נו?״ — „איז פונקט די סחורה אַוועקגעפאָהרען אויף אַ חתונה״. „אַנ׳ עלטערע יודענע?״ פרעג איך; איך ווייס, ער האָט קינדער. צולאַכט ער זיך, אַז עס הילכט: „וואָס איז? אַ בתולה, האָב איך קיין צייהן נישט?... נאָר אַז זי איז אַוועקגעפאָהרען, חאַפּט זי רער רוח״. אַזאַ לשון האָט ער שוין געהאַט.

זאָג איך איהם: איך האָב אויך אַ בתולה.

„נו, זאָגט ער, וועלען מיר זעהן״...

וואָס דאַרף מען בעסער?...

עס איז אַפילו צו נאָהנט... אין גאַנצען אַ מייל אַנדערהאַלבען..., אַזאַ בחור, ווי ברענהאָלץ קאָן זיך אַ מאָל אַראָבחאַפּען... נאָר — זאָל ער פּרובען שפּאַציערען אונטער אברהם משה׳ס פענסטער, אברהם משה וועט חאַפּען אַ „קלאָניצע״... ער האָט דעמאָלט גאָך פערד געהאַלטען...

דאַנק איך און לויב זײַן ליעבען נאָמען: אַנ׳ אָנגעזאַפּטער יוד, אין גאַנצען דרײַ שטיקלעך קינדער; און אַ הויז, און אַ מחיה אין הויז — אַנ׳ אַכסניא, און אַ הויז מיט כל טוב — טאַקי שמאַלץ און האָניג... און הונדערטער בײַ לײַטען... שרײַבט מען תּנאים; אַ אַלמן מאַכט קײַן שהיות נישט — איז מגביל זמן החתונה אויף נישט ווײַט... מײַן רחל-לאה. ווי עס פּאַסט פאַר אַ יודישע טאָכטער, שווײַגט... אין די אויגען אַביסעל טרויער, אַ ביסעל פּחד — ווי דער שטײַגער איז פון אַ כשר׳ער נשמה. ערשט צו׳ם חופּה טאָג, בײַ׳ם אֵל מלא רחמים, האָט זי זיך, נעבּיך, צעוויינט... אָבער צעווײַנט! מילא — אַ חופּה, אַ גילדענע יויך — אַ מצוה-טענצעל און צומאָרגענס פאָהר איך אַהײַם גאָר מיט אַ גרינג האַרץ. עס בענקט זיך שוין אפילו צו דער טאָכטער, נאָר ווי ווײַט איז?

און עס איז אַ שליט-וועג — מען גליטשט זיך אַזוי שטיל איבער׳ן שנעע — פערמאַך איך די אויגען; דרימעל איך, דאַכט זיך, אַיין און שטעלט זיך מיר דער טײַך פאַר די אויגען...

טראַכט איך: סוף ווינטער... נאָך אַ פּאָר וואָכען וועט דער שנעע זיך צולאָזען, דאָס אײַז — פּלאַצען און אָבשווימען... עס וועט זיך עפענען אַ וואַסעריגע וועלט... עס וועלען אָנקומען סוחרים פון געהילץ... איך וועל צוריק שיפער, צוריק צווישען וואַסער און הימעל... אוים בלאָטיג שטעדטעל, אוים פינסטער געוועלבעל — עס וועט זײַן אַ לעבען...

און וואָס פאַר אַ מתּנות איך וועל ברענגען פאַר רחל-לאה׳ן פון קעניגסבערג...

האָט אָבער מײַן קינד קײַן מזל נישט געהאַט...

צוגאַנגען איז דער שנעע, אָבגעגאַנגען איז דאָס אײַז, אָבער פאַר די געהילץ סוחרים איז געקומען מײַן אײַדעם׳ס עלטערער בן—16 יאָהר און אַ יונג ווי אַ בוים, און אַ מגושם מיט אַ גראָב קול, און נישט קײַן גרויסער חכם...

ער קומט אַרײַן אָהן שלום, אָהן גוט מאָרגען, און גיט אַ קלאַפּ מיט דער בײַטש אָן פּאָדלאָגע.

— וואָס האָט איהר עס אָבגענאַרט דעם טאַטען, וואָס?

— מיט וואס — פרעג איך — האב איך איהם אבגענארט? איך ווייס. איך האב איהר אוועקגעגעבען דער מוטערס צירונג, געגעבען נדן מעהר, ווי איך און מיין שטייגער האט געמעגט, און א האלב געוועלבעל אויסגעלעדיגט אויף מלבושים —

— איהר האט איהם — זאגט ער מיט'ן גראבען קול — א חולנית פאר א ווייב געגעבען... הויט און ביין — זאגט ער — אז מען ריהרט זי אן, קנאקט זי...

ווערט מיר, מן הסתם, א לאך אין הארץ. לאז איך אלץ איבער אויף גאטס געבאט, און חאפ מיך אריבער צו'ם איידעם.

איך קום אריין: מיין אברהם משה זיצט אין די שעלקעס ביי'ם אויווען און וואַרעמט זיך, מיט די הענד הינטער זיך... ער הויבט זיך אפילו נישט אויף, מיט די אויגען שטעכט ער מיך — און זי — א האלבע רחל-לאה... זי דערזעהט מיך און פאלט מיר איבער'ן האלז מיט אזא געוויין, מיט אזא געוויין — — — און פלוצלונג דערפיהל איך, ווי עס פאלט איהר דאס קעפעל ביי מיר איבער'ן אקסעל, — זי חלש'ט...

איך טראג זי אין דער צווייטער שטוב אריין, — איך פיהל גאר נישט, וואס איך טראג — איך לעג זי אויפ'ן בעט, שפריץ וואסער — קוים זי קומט צו זיך.

— טאכטער -- בויג איך מיך צו איהר צו — ער בעהאנדעלט דיך שלעכט?

— ניין — קוים וואס זי רעדט — פריהער, אז איך בין געזונד געווען, א ודאי נישט...

-- מען גיט דיר נישט צו עסען?

אויך נישט, זי איז די גאנצע בעל הבית'טע. און אז איך קוק מיך אום זעה איך אנ' אפענע שאנק: א סלאי מארינירטע הערינג, — א געראויכערטער לעקער — טעפ מיט שמאלץ, אויף אלע יודישע קינדער געזאגט...

— יואס דען, טאכטער?

-- איך בענק...

— וואס בענקסט דו?...

— אהיים, זאגט זי, אהיים...

— וואס הייסט אהיים? וואו א מאן איז, דארט איז די היים..

פערגראָבט זי דאָס פּנים אין קישען און וויינט, און וויינט אַזוי שטיל, אַזוי האַרציג... און בעט זיך איך זאָל זי נישט איבערלאָזען אַליין...

און זי הויבט אויף דעם קאָפּ — אַ קאָפּ פון אַ פויגעלע — און בעט זיך:

— בלייב דו האָטש ביי מיר, טאַטע!

און וואָס מיינט איהר, איך האָב לאַנג איבערגעטראַכט? חס ושלום! וואָכען לאַנג האָט זיך מיר געחלומט, אַז איך שווים מיט טראַטוועס אויף דער ווייכסעל. מיט אַ מאָל — ארויסגעריסען פון האַרץ! איך כאַפּ אַ פּוה־רעל, לויף אַהיים — פערקויף בחצי חנם דאָס געוועלבעל מיט דער נחלה און קום צוריק, און ציה מיך אַריין צום איידעם. ער קרימט זיך אפילו, נאָר ווער הערט'ן...

און מיינט איהר עס האָט געהאָלפען?

אָבגעזאָגט זיך פון לעבען פאַר זיך... פון אַ קדיש זיך אָבגע־זאָגט... אויס שיפער — אויס הויז, אויס געוועלבעל! — אַלץ אָבי דאָס שטיקעל קינד צו פערזאָרגען, צו ראַטעווען... און זי? געהט נעבּיך אויס, ווי אַ ליכט...

מיר אויף דער האַנד, האָט זי די אויגען פערשלאָסען — — אַז אָהן מזל...

עיקר שכחתי...

מיינט איהר אפשר, איך האָב נישט געפונען ביי איהר אונטער'ן קישען בריעף פון ברענהאָלצען?...

— זי האָט זיי אפילו נישט געעפענט.

III.

פון וועג אַראָב.

אין דער שטילער אויסגעשטראַהלטער הויף, צווישען איין שורה און דער צווייטער, הערט זיך פון צווישען די זילבער־ און גאָלד־שטראַהלענ־דיגע שטערענדלעך אַ זיפץ.

„ווער זיפצט דאָרט, קינדער?" פרעגט מיט אַ רחמנות־קול די שווי־מענדע לבנה, און פערהאַלט זיך נישט, און קוקט זיך נישט אום צו זעהן, פון וואַנען דער קרעכץ איז געקומען.

„איך!" ענטפערט אונטער איהר אַ שטערענדעל און צופלאַקערט זיך רויט.

„וואָס פעהלט דיר, קינד?"

„מאַמע, איך קאָן נישט מעהר, איך האַלט עס שוין לענגער נישט אויס!"

„אייביג, אייביג — קלאָגט זיך דאָס שטערענדעל — אייביג דער זעלבער וועג, די זעלבע ליניע!"

„די גראַדע", טרייסט די לבנה.

„צווישען וועלכע פונקטען?

„פון וואַנענט און וואו אהין?

„וואו איז דער אָנהויב, וואו איז דער סוף פון אייביגען געהן? אפשר נעהען מיר פון נישט צו נישט, פון שלעכטס צו שלעכטס? וואו אהין פיהרט אונזער וועג? דו ווייסט עס, מאַמע?"

„ער ווייסט"...

„און פאַר וואָס ענטפלעקט ער אונז זיינע סודות נישט? פאַר וואָס זאָגט ער נישט, וואָס ער וויל פון אונז? וואָס מיר טהוען?"

–– מיר לײַכטען!

„דאָס אַלטע ליעד, מיר לײַכטען פאַר די וואָס זענען אונטען און טרײַסטען זיך מיט אונזער ליכט... מיר זענען וועג־ווײַזער פאַר די, וואָס בלאָנדזיען אין סטעפּען אָדער פערטרויען זיך דעם ים... אָבער מיר פאַר זיך אַלײן? מיר לײַכטען, און אונזערע אײגענע נשמות זענען פערשלײַערט, אײַנגעהילט אין שאָטען... אַנדערע זעהען בײַ אונזער ליכט, און מיר אַלײן ווערען ווי בלינדע שאָף געטריבען! און מען טאָר זיך נישט אָבשטעלען, נישט פערהאַלטען זיך אַ ווײַלע און אַ קלעהר טהון: צו וואָס? און נישט לאַנגזאַמער געהן, און נישט געשווינדער. אײן אײנמאָל־פאַר־אַלע־מאָל אָבגעשטעלטער וועג, אײן אײנמאָל־פאַר־אַלע־מאָל אויסגעמאָסטענע צײַט! טאָרסט קײנעם נישט אָבוואַרטען, קײנעם נישט דעריאָגען! צו קײנעם זיך נישט ווענדען אויף דײַן וועג!

„און שטענדיג, שטענדיג אַלײן — יעדעס האָט זיך זײַן וועג, און יעדעס איז עלענד פאַר זיך אויף זײַן אײגענעם וועג”...

„טויזענדע אונגליקליכע שוועסטער קרײַצען דורך דײַן ליניע — קײן אײנציגע קומט צו דיר נישט צו, קײנעם קאָנסט דו נישט בעגריסען — קײן אײנציגע פרעגען: ווי געהט עס דיר, שוועסטער? קײנע שמײַכעלט דיר נישט צו, און דו שמײַכעלסט צו קײנער נישט! מיר זענען אַזוי נאָהנט און אַזוי פרעמד; און די הערצער קלאַמען אַזוי פאַר בענגשאַפט! און מען פיהלט זיך אַזוי דערנידערט!”

„מיר זענען דאָך הויך! טרײַסט די לבנה — די אונטען זענען אונז מקנא”...

„די נאַרען! זײַ, וואָס טרעפען זיך און האַלזען, און קושען זיך און טרײַסטען זיך, און לעבען נאָר אַזוי קורץ — זײַ זענען אונז מקנא! אונז, עלענדע, פער׳יתום׳טע, וואָס לעבען אײביג, אָדער כמעט אײביג!”

„זעה” — טײַט מען דאָרט אַרויף מיט די פינגער — „אַ שטערענדעל האָט זיך אין גאָלד צופלאָסען”... זײַ ווײסען נישט, אַז דאָס גיסט זיך פאַר בענגשאַפט די נשמה אויס...

„שירה זאָגען זײַ, די שטערען, די גליקליכע שטערען”. און עס פאַלט זײַ גאָר נישט אײַן, אַז צווישען אײן „הללויה” און דעם צווײַטען, ווײנט מען דאָ, פערגעהט מען פון בענגשאַפט”...

„שווײַג, קינד, מען הערט –– געה דײַן גראַדען וועג...”

„איך קאָן נישט מעהר!”

„קינד! זיין ווילען מוז געשעהן! א שטערענדעל וואס ריהרט זיך פון ארט, ווערט אראבגעשליידערט"...

„וואו אהין, מאמע? צו יענע דארט אונטען אראב?"

„ניין, קינד, טיעפער!... און דארט ווערט מען געשטראפט... אייביג געשטראפט... ווער עס האט ווילטען אויסגעטראכט, דער האט אויך אויסגעטראכט די שטראף! שרעקליך מוז זי זיין; שווער איז זיין האנד! טויזענדער, טויזענדער קינדער פערליער איך אזוי, און קיין איינציגעס איז נישט צוריקגעקומען, עס זאל חאטש דערצעהלען, וואס עס טהוט זיך דארט... וואס פאר א יסורים מען ליידט; און גרויס מוזען זיי דאך זיין די יסורים; שווער איז זיין האנד... און קיין זיפץ פון דארט ארויף קומט נישט; אין דער פינסטערניש ווערט אלץ פערשטיקט! און קיין שטראהל פון די זינדיגע געשטראפטע קומט נישט ארויף, — אראבגעשליידערט. ווערען זיי, פאלענדיג, שוין אין דער לופט פערלאשען! היט דיך! טהו תשובה אויף דיינע רעד!"

„ניין, מאמע! א ר א ב וויל איך! ל יי ד ע ן וויל איך! אייביג ליידען, נאר וויסען. אז דאס זענען די יסורים וואס איך אליין האב אויף מיר גענומען! מ יי נ ע יסורים, מ יי ן ווילען איז געשעהן"...

אין גאלד צופלאקערט זיך דאס שטערענדעל, און רוקט זיך אב, און בליץ-שנעל ווערט עס אראבגעשליידערט און פאלענדיג, ווערט עס אויסגעלאשען אין דער לופט, און די לבנה ויפצט און שווימט ווייטער; זי טאר זיך אפילו נישט אומקוקען...

IV.

אין קעלער=שטוב.

(א ביל ד).

א גרויסע קעלער=שטוב, פול מיט בעטען!

. . . .

פריידה די האלאדריגיבע שלאפט שוין לאנג אויף איהר קאסטען, אין איהר ווינקעלע צווישען אויווען און וואנד. זי האט זיך היינט פריה געלעגט, ווייל עס איז מארגען יריד אין א נאהנט שטעדטעל, דארף מען אויפשטעהן פריה און ארויספאהרען מיט דער מאזש. זי שלאפט דאך אונרוהיג — זי וועט האבען צרות צרורות מיט'ן געלעגענהייט: זי האט בעדונגען דעם בעל-עגלה, ער זאל זי אויפנעמען מיט א קליין פעסעל, און נאך פאר'ן איינשלאפען האט זי א ישוב געהאט, אז עס איז גלייכער מיטצונעמען דאס גרויסע פאס. זי האט זיך לאנג אונרוהיג געווארפען אויפ'ן געלעגער: „א בעז מויל א יודענע האט — האט זי אויף זיך אליין זיך געבעזערט — ארויסגעחאפט זיך: „ס'קליינע פעסעל" ! נאך וואס? נאך וועו? דעם בעל-עגלה'ס דאגה? ער וועט דארפען מפיים זיין די פערד מיט נאך א ביסעל האבער?" אזוי. ווארטשענדיג אויף דער מיאוסער צונג, וואס אנ' אשה האט, איז זי קוים איינגעשלאפען. פון אונטערן איבערבעט שטארט ארויס א רויט קאפענטיכעל, וואס פאלט איהר אראפ ארום פנים. ווי א רעמ'ל ארום דער שפיציגער, בלאהליכער נאז. זי אטעמט שווער. זי מוז האלטען די בייניגע הענד אויפ'ן אלטען הארץ; גאט ווייסט, וואס עס הלומט איהר! אפשרווארפט זי דער בעל-עגלה אוועק, און זי בלייבט א האלב יאהר אהן פרנסה!

דער ווינקעל געגענאיבער נעהער צו יוסל וואסער=טרעגער. דאס ווייב מיט צוויי קינדער שלאפען אין איין בעט און ער מיט'ן אלטערן

חדר־יונגעל — אין צווייטען. פון די בעטען רייסט זיך אויך אַלע מאָל אַרויס אַ זיפץ, דאָ איז מען אויך אײַנגעשלאָפען מיט עגמת־נפש. דאָס חדר יונגעל האָט געוויינט „רבי געלד"! און די נאָך עלטערע טאָכטער איז געבליבען אָהן אַנ׳ אָרט. זי האָט געהאַט אַ וואַהלע שטעל, ביי׳ן אַ פּאָר פאָלק אָהן קינדער דאַרף פלוצלונג די בעל־הבית׳טע שטאַרבען! זי איז אַ היים געקומען; זי וועט דאָך נישט בלייבען אַליין מיט׳ן אַלמן! עס קומט איהר אַ פּאָר רובל שכירות; מען וואָלט געקאָנט דערפון חאָטש רבי־געלד בעצאָהלען; טענה׳ט אָבער דער אַלמן „לא פקדני" — דאָס ווייב האָט איהם נישט אָנגעזאָגט און ער אַליין ווייסט נישט; ער האָט זיך קיינמאָל נישט געמישט אין ווייבערישע זאַכען. איידער מען איז איינגעשלאָפען האָט מען זיך אַפילו אַ ביסעל געקריגט: די מוטער האָט געראָטהען, מען זאָל דעם אַלמן רופען צו אַ דין־תורה; די טאָכטער וויל בעסער שרייבען אַ פּראָשעניע אָדער צום „מיראָוואָי", אָדער צום „נאַטשעלניק", יונה וויל ביידע עצות נישט הערען: דער אַלמן וועט זיך נוקם זיין און אָפּרעדען איהם אַלע בעלי־בתים. „ער דאַרף נאָר — זאָגט יונה — געבען אַ פּיפּיץ, בין איך אויס קאַפּעלוש־מאַכער... עס האָט דען אַ שיעור וויפיל וואַסער־טרעגער עס געהען היינט אַרום שלינג־און־שלאַנג, זייט מען האָט די וואַסער־לייטונג געמאַכט?"

אַרויף צו־ציהער שנאָרכט בעריל טרעגער איינער אַליין ווי אַ „חראַביע" אין בעט. ביידע קינדער שלאָפען אין צווייטען; דאָס ווייב איז אַ קעכין און האָט היינט אַ חתונה. דאָך — שלאָפט מען אויך נישט רוהיג. בערלען בלאָנדזיעט אַרום שוין אַ צייט עפּיס אַ וועהטאָג צווישען די ביינער. אויך דער עלטערער זוהן זיפצט אַלע מאָל פון שלאָף; ער אַרבייט ביי קאַלך־לעשען און האָט זיך אַ ביסעל אָפּגעבריהט

נאָך ווייטער שלאָפט ווי אַ „חראַבינע", איינע אַליין אין אַ בעט, צירל די זיצערין; אין צווייטען שלאָפען אַלע דריי קינדער. איהר מאַן איז אַ נאַכט־וועכטער. כעלות, אַז ער וועט קומען וועט זי אַרויסגעהן מיט ברויט און פרישע בייגעל.

מיר האַלטען שוין ביים דריטען ווינקעל, עס שטעהט נאָך אַ בעט — אַ שמאָל אייזערן בעטעל. איין אונגעזונד־געריטעלטער פרויען־קאָפּ שלאָגט זיך אָפּ פון אַ קנויל־אַלטוואַרג, וואָס דיענט איהם אַלס קישען. די יונג־פּערברענטע ליפּען עפענען זיך אָפּט, אַרויסצולאָזען אַ שווערען זיפץ, „אַ שווערע פּרנסה" האָט איהר מאַן, „ער האָט קיין מזל נישט".

מיט חירוף־נפש האט ער יענע וואך ארויסגעשלעפט א קופערנעם קעסעל און בעגראבען אין זאמד אונטער דער שטאדט — האט מען איהם געפונען! ווער ווייסט מיט וואס ער וועט היינט אהיים קומען? אפשר זיצט ער שוין גאר... און דא האט מען דריי וואכען קיין טעפעל וואראַעם וואסער נישט צוגעשטעלט... פון דער דירה טרייבט מען...

„א שווערע פרנסה... אהן מזל!" זיפצען די פערברענטע ליפען. און מען מוז זיך נאך פאר שכנים היטען. מען פרעגט אלץ: וואס טהוט דיין מאן? וואס קומט ער אזוי שפעט א היים?...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איבער אלע בעטען ציטערט א טונקעלע שיין פון מיט שטוב; פון איבער היספאנישע ווענדטלעך, וואס זענען די גרענעצען פון א יונג פארפאלקס ממשלה. טרייגע „ד' אמות" די יונגע בעל־הבית'טע שלאפט נאך נישט; ערשט צוויי חדשים נאך דער חתונה —ווארט זי אויפ'ן מאן, וואס דארף קומען פון בית־המדרש. ביי איהר ברענט זיך עס דער קאגאניעץ, וואס ווארפט העל־ווייסע פלעקען, אויפ'ן שווארצען סופיט, און שיקט ארויס, דורך די לעבער פון היספאנישען ווענדטעל, די עטליכע ארעמע שטראהלען, וואס טאנצען איבער די ארעמע בעטען מיט די אבגעארבייטע, מיעדע פנימער.

אין טרייגעס ממשלה איז ליכטיגער און ריינער. — צווישען ביידע בעטען אויף א ווייס טישעל ליגט א קרבן־מנחה סדור צווישען צוויי קליינע מעשענע לייכטערלעך — איהר דרשה געשאנק! אויף דער וואנד העגנען חתונה־מלבושים, א טלית־זאק מיט אנ' אויסגענעהטען מגן־דוד. פאר דאס איז קיין בענקלעך אין דער ממשלה נישט דא. זי זיצט אויף א בעט, פעררייבט א נעץ פאר די ציבעלעס, וואס ליגען נעבען איהר צו־ווארפען אויפ'ן לייעך. דאס גאנצע בעטגעוואנד ליגט אויפ'ן צווייטען בעט — אונטערן בעטגעוואנד איז בעהאלטען דאס יויכעל אויף וויעטשערע.

עס עפענט זיך שטיל די טהיר. טרייגע הערט רויטליכער, זי פערליערט די נעץ פון דער האנד און שפרינגט אויף פון בעט. זי בלייבט דאך שטעהן, — עס פאסט נישט פאר שכנים; טאמער חאפט זיך וועכער אויף, וועט מען חוכא־טלולא פון איהר מאכען: צרות האט זי פון די שכנים! פון פריידעלען, דער עיקר... זי קאן נישט פערשטעהן, ווי אזוי מען שילט נישט א מאן באלד צו־בארגען'ס נאך דער חופה! „ווארט — זאגט זי,

די „אַלטע מכשפה!״, — דו וועסט שוין זעהן! וואָס פאַר אַ מזל דו יוֹעֶסט ביי איהם האָבען... ווייז איהם נאָר אַ פינגער״!

פריידעל לאָזט איהר קיין פרייע מינוט. אַ מאַן — זאָגט זי — אַז מען פיהרט איהם נישט אַרום ביי דער נאָז, איז ער ערגער ווי אַ וואָלף; ציהט ער די קלע פון די ביינער אַרויס, דאָס בלוט זויגט ער אויס פון די אָדערן! שוין 10 יאָהר — זאָגט פריידעל — זיצט זי אָהן אַ מאַן, און קאָן נאָך אַלץ צו די כחות נישט קומען! און פריידעל איז אַ קלוגע יודענע. אַ מלומדת! „וויאָס עס קומט איהם — זאָגט זי — על פי דין, ווארף איהם ווי אַ הונד אַ ביין, און ווייטער — ווארא! נאָר פון דער וויטענס און — נאָר געפלובט!

טרייגע האָט צייט דאָס אַלעס זיך צו דערמאַהנען, ווייל עס דויערט, איידער יוסעל'ע גנב'ט זיך דורך אויף די נעגעל צווישען די שכנים; יעדער טריט זיינער שלאָגט איהר אָב אין הארץ, נאָר אַנגענען־געהן — פאַר קיין שום געלר. אָט פאַלט ער שיער! אָט איז ער שוין ביי די ווענדטלעך. — זי אָטהעמט אָב

— גוט־נ־אָבענד! מאַכט ער שטיל מיט אראָבגעלאָזטע אויגען.

— גוט יאָהר! ענטפערט זי נאָך שטילער

— ווילסט עסען? פרעגט זי.

— און דו?

— מאַ...

ער איז אַרויס אונטער די ווענדטלעך און איז צוריקגעקומען מיט אָבגעגאָסענע הענד; זי דערלאַנגט איהם אַ האַנדטוך. אויפ'ן עק פון טיש'על שטעהט שוין גרייט אַ „מוציא״ מיט זאלץ און דאָס אַפערגענומענע יויכעל.

ער זיצט אויף זיין בעט, אויפ'ן גאַנצען בעט־געוואַנד; זי אויף איהר'ן מיט די ציבעלעס. זיי עסען גאַנץ לאַנגזאַם און רעדען דערביי מיט די אויגען — ווי ערשט נאָך אַ חתונה, און מיט די מיילער — פון פרנסה.

— נו, ווי האלסט דו?

— אָט, זיפצט ער אָב, דריי תּלמידים האָב איך שוין!

— בלייבט מאַקי מלמדות? פרעגט זי טרויעריג.

— מאַ! ענטפערט ער.

— געלויבט איז גאָט דערבאַר, טרייסט זי זיך און איהם צוזאַמען.

— געלויבט איז גאָט — זאָגט ער איהר נאָך — נאָר דאָס איז ערשט 120 רובל !

ער זיפצט.

— נו, וואָס זיפצסט דו ?

— רעכען : — ענטפערט ער, — אַ רובל אַ וואָך דירה־געלד, איז 26 רובל אַ זמן ; שולדיג בין איך נאָך... חתונה הוצאות...

— ווי הייסט ? פרעגט זי פערוואונדערט.

ער שמייכעלט :

— דו מיינסט טאַקי, נאַרעלע, אַז דער טאַטע האָט געקאָנט מעהר ווי צוזאָגען ?

— נו, הכלל ? האַקט זי איהם איבער.

— דאָס הייסט — פיהרט ער ווייטער דעם חשבון — אַ רובל 12, איז שוין 38, וואָס בלייבט אויף עסען ?

זי רעכענט :

— 82, דאַכט זיך ?

— אויף 26 וואָכען !

— נו וואָס איז — מאַכט זי — איבער 3 רובעל אַ וואָך !

— און וואו איז, — פרעגט ער טרויעריג, — האָלץ... ליכט... שבת ויום טוב ?

— עט, גאָט פערלאָסט נישט — טרייסט זי — איך קען אויך עפּיס טהון : אָט, האָב איך איינגעקויפט ציבעלעס ! איי ער זענען וואָלוועל, וועל איך אויך איינקויפען, במשך אַ פּאָר וואָכען וועט עפּיס חאַפּען אויפ'ן שאָק !

— און רעכען נאָר איבער — פיהרט זי ווייטער — וואָס קאָסט האָלץ און ליכט ? אַ גאָר נישט ! אפשר אַ רובל אַ וואָך ... בלייבט אַלץ...

— און שבת ! און יום־טוב ? וואָס רעדסט דו, קינד ?

און דאָס וואָרט „קינד" איז אַרויס אַזוי ווייך, אַזוי גוט־האַרציג, אַז זי צושמייכעלט זיך.

נו, בענש נאָר בענש — מאַכט זי — לעג אָב די חשבונות אויף מאָרגען... שוין צייט צו שלאָפען.

זי פערשעמט זיך דאָך, לאָזט אַראָב די ברעמען און גלייך זי פּער־ענטפערט זיך :

— דו קומסט אַזוי שפּעֶט..., זאָגט זי מִיט אַ האַלב געֶמאַכטעָן געָנעָץ,

עָר בּויגט זיִך צוּ אִיהר צוּ אִיבּעֶר'ן טִישׁעֶל:

— נאַריש קִינד — פלִיסטעֶרן זייַנעֶ לִיפּעֶן — אִיךְ קוּם דאָךְ אַמִישׁנעֶ שפּעֶט, מִיר זאָלעֶן קעָנעֶן צוּזאַמעֶן עָסעֶן... פעֶרשטעֶהסט! אַזוי פּאַסט דאָךְ נִישׁט... ווייַסט דאָךְ, אַ מלמד!

— נוּ, בּעֶנשׁ נאָר, בּעֶנשׁ! ראָט זי דאָס אִיהריִגעָ מִיט פעָסטעָר געָשלאָסעֶנעָ אויגעָן

עָר מאַכט די זייַנִיגעָ אויךְ צוּ. עֶר ווִיל עֶרנסט בּעֶנשעֶן די אויגעֶן רייַסעָן זיִךְ אִיהם דאָךְ אַלעָ ווייַלעָ אויף... עָר דריִקט פעֶסטעֶר אַראָבּ די בּרעֶמעֶן, עֶס בּלייַבּט דאָךְ אַ שפּאַלט, דוּרך וועֶלכעֶן עֶר זעֶהט זי, עֶפּיִס וואוּנדעָר־פאַרבּיִג בּעֶלייַכט אַז עָר קעָן פוּן אִיהר דעֶם בּליִק נִישׁט אָבּרייַסעָן.

זי אִיז מיעד — קריִגט עָר רחמנות.

עָר זעָהט ווי זי רוּקט זיִךְ העָכעָר אַרויף אויפ'ן בּעֶט, שפּאַרט אָן דעֶם קאָפּ אָן דעָר וואַנד. זי ווּעֶט אַזוי אַיינשלאָפעֶן" קלעֶרט עָר.

— פאַר וואָס נעֶמט זי נישט קייַן קִישעֶן? עָרנעֶרט אִיהם. אויסרעֶדעֶן קאָן עֶר נִישׁט, מאַכט עָר: ם... ם...!

זי הערט דאָךְ נִישׁט, עֶר יאָגט צוּ דאָס בּעֶנשעֶן, עֶנדִיגט, שטעֶלט זיִךְ אויף, און בּלייַבּט שטעֶהן, נישט ווִיסעֶנדִיג וואָס צוּ טהוּן.

עֶר רוּפט: טרייַנעֶ! נאָר אַזוי שטִיל, אַז עֶס קעָן זי נִישׁט ווּעֶקעֶן.

עָר רוּקט זיִךְ צוּ צוּ אִיהר בּעֶט און בּויגט זיִךְ אִיבּעֶר אִיהר. אִיהר פּנים שמייַכעֶלט אַזוי זיִס. עֶס מוּז זיִךְ אִיהר עֶפּיִס גוּטס חלום'עֶן... און ווי שעֶהן זי שמייַכעֶלט... אַנ' עברה זי ווּעֶקעֶן! דאָךְ ווּעֶט אִיהר דאָס קעֶפּעֶל וועֶה טהוּן... איי, האָט זי האָר געֶהאַט — עָר האָט זיי אויף די תּנאים געֶזעֶהן — שוואַרצעֶ לאַנגעֶ... הייַנט גאָל... דעָר צִיפּיִק אִיז אַ געֶשטִיקטעֶר, אַ דִינעֶר מִיט לעֶכלעֶךְ... אַפילוּ אַ חנו'דִיגעֶר... עֶר שמייַכעֶלט אויךְ מִיט!

מעֶן מוּז זי דאָךְ ווּעֶקעֶן! עֶר בּויגט זיִךְ צוּ נאָךְ נעֶהנטעֶר, דעֶרפִיהלט אִיהר אָטהעֶם, צִיהט אִיהם גִיעריִג אִין זיִך אַריין... זי צִיהט אִיהם צוּ ווי אַ מאַגנעֶט... און. נִישׁט ווִילעָנדִיג ריִהרט עָר אָן אִיהרעָ לִיפּעֶן מִיט די זייַנִיגעָ.

— איך שלאָף גאָר נישט, מאַכט זי ראַפּטום אין עפּענט אַ פּאָר שעלמיש־לאַכענדיגע אויגען. זי וואַרפּט איהם איהרע הענד אַרום אַקסעל און ציהט איהם צו צו זיך.

— נישט קשה — רוימט זי איהם אין אויער אַריין, אַזוי זיס, אַזוי גוט — נישט קשה... גאָט, דער גוטער, וועט העלפען... דאָס האָט ער דאָך אונז צוזאַמען געבּרענגט... ער וועט נישט פערלאָזען! עס וועט זיין — אי האָלץ... אי ליכט... עס וועט זיין פּרנסה... עס וועט גוט זיין... גאָר גוט זיין... ס'וואָהר, יוסעלע? ס'וואָהר!

ער ענטפערט נישט, ער ציטערט אין גאַנצען.

זי שטופּט איהם אַ ביסעל אָב פון זיך.

— קוק אויף מיר, יוסל — פּאַלט איהר איין צו פערלאַנגען.

יוסל וויל פאָלגען, און קען נישט.

— בטלן, מאַכט זי צו איהם ווייך, נאָך נישט צוגעוואוהנט, האַ?

ער וויל בעהאַלטען זיין קאָפּ אויף איהר ברוסט, זי לאָזט נישט.

— וואָס שעמסט דו דיך, בטלן! קושען מעגסט דו, און קוקען נישט?

ער וויל בעסער קושען; זי לאָזט נישט.

— קוק אויף מיר, איך בעט דיך!

יוסל עפענט די אויגען מיט כח; זיי פאַלען דאָך באַלד צוריק צו.

— איך בעט דיך, מאַכט זי נאָך ווייכער, נאָך זיידענער.

ער קוקט. צונד לאָזט זי אַראָב די ברעמען.

— זאָג נאָר — מאַכט זי — זאָג מיר דעם אמת, איך בעט דיך... איך בין עפּיס אַ שעהן ווייבעל?

— יאָ! רוימט ער איהר איין, און זי דערפיהלט נאָך הייסער זיין אָטהעם.

— ווער האָט דיר געזאָגט?!

— איך זעה דאָך! אַ מלכּה ביסט דו, אַ מלכּה!

— און זאָג נאָר, יוסל — פרעגט זי ווייטער, — דו וועסט שוין שטענדיג אַזוי... שטענדיג אַזוי זיין?

— ווי אַזוי מיינסט דו, טריינע?

— איך מיין — ציטערט איהר שטימע — קעגען מיר אַזוי גוט...

— ווי דען?

— אַזוי האַרציג ?
— ווי דען ?
— שטענדיג ?
— שטענדיג ! איז ער מבטיח.
— וועסט מיט מיר עסען שטענדיג צוזאַמען ?
— זיכער.. בלי נדר, ענטפערט ער !
— און... וועסט אויף מיר קיין מאָל נישט שרייען ?...
— קיינמאָל... בלי מסקנא !
— קיינמאָל נישט אָנטהון קיין צרות ?...
— צרות ? איך ? דיר ?... ווי הייסט ? פאַר וואָס ?
— איך ווייס ? פריידה זאָגט —
— וואַ — די מכשפה !
ער רוקט זיך ווייטער צו. זי שטויסט איהם אָב צוריק.

— יוסעלע ?
— וואָס ?
— זאָג — ווי הייס איך ?
— טריינע !
— פע — פערציהט זי די קלייגע ליפּעלעך —
— טריינישי — פערבעסערט זיך יוסל.
עס געפעלט איהר אַלץ נישט.
— טריינינִיו...
— ניין !
— נו — טריינע-לעבען, טריינע-קרוין, טריינע-האַרץ... שוין גוט אַזוי ?
— יאָ ! ענטפערט זי גליקליך, נאָר...

— וואָס נאָר, לעבען מיינס, נחת כּיים ?
— נאָר, הער יוסל... און... שטאַמעלט זי.
— און וואָס ?
— און אַז עס וועט, חס ושלום פעהלען אַ מאָל פּרנסה... אַז איך וועל וועניג פערדינען... וועסט דו אפשר... אפשר שרייען...
טרערען קומען איהר אין די אויגען אַריין.
— חס ושלום ! חס ושלום !

אדם וחוה.

עֶר רײַסט אוים דעֶם קאָפּ פון אִיהרעֶ העֶנד , און פאַלט צו צו דיִ נאָך אָפעֶנעֶ ליִפּעֶן.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— אַ רעֶכטעֶ שעֶהנעֶ, ריינעֶ כּפּרה, צו זײַער קאָפּ, צו זײַערעֶ העֶנד און פּיִס — הערט זיִך אַ קול פון אונטעֶר דיִ וועֶנדטלעֶך — קוש־וואָך גאָר בײַ זײַ ! קײַן אויג לאָזט מעֶן נִישט צומאַכעֶן...

דאָס איִז פרײַדעֶלס הײַזעֶריִג־שפּיִציִג־גיִפּטיִג קול.

ז.

מוּסָר.

עֶס גְעהֶען צְווייַ ווייַבּער אונטער דער שטאָדט. אֵיינֶע אַ הויכֶע, שווארצע יונגע, מִיט בּעזֶע אויגען, שווערֶע, הִילכֶעדִיגֶע טרִיט; דִי צוויַיטֶע אַ דאַרֶע, בּלאַסֶע, קלֵיינֶע יונגֶע מִיט אֵיין אַראָפּגעלאָסטען קאָפּ.

— וואו פִיהרסט דו מִיךְ, חנה? פרעגט דִי צוויַיטֶע.

— וואַרט, נאָךְ אַ פּאָר טרִיט. זעהסט, דאָרט צום בּערג'ל.

— נאָךְ וואָס? פרעגט נאָךְ אַ מאָל דִי צוויַיטֶע מִיט אַ בּאַנג אָפּגעריסען קול, גלייַךְ זִי וואָלט זִיךְ עפּיס געשראָקען.

— ווִעסט הערען, קום...

זייַ זענען צוגעקומען צום בּערג'ל.

— זעץ דִיךְ, מאַכט חנה. דִי צוויַיטֶע פּאָלגט, זעצט זִיךְ אויפ'ן בּערג'ל, חנה זעצט זִיךְ נעבען אִיהר. — אִין דער שטִילקייַט פון וואַרעמען זומער־טאָג, ווייַט פון שטעדטִישען געֶרודער, מאַכט זִיךְ אַ געשפּרעךְ:

— גרונע, ווייסט ווער דייַן מאַן, עליו השלום, אִיז געוועזען?

אויף גרונעס בּלאַס פּנים לעגט זִיךְ אַ שאָטען.

— אִיךְ ווייס, ענטפערט זי מִיט פערבּיסענע לִיפּען.

— אַ סופר אִיז ער געוועזען, גרונע! אַ כשר'ער סופר..

— אִיךְ ווייס! מאַכט גרונע אונגעדולדיג...

— פאַר יעדען אות פלעגט ער זִיךְ טובל'ען אִין מקוה...

— אַ גראָבּער לִיגען... אַז ער פלעגט געהן אַ פּאָר מאָל אִין דער וואָךְ, אִיז אמת...

— אַ כשר'ער יוד געוועזען.

— אמת...

— זײַן זכות זאָל אונז בײַשטעהן...

גרונע שווײַגט.

— שווײַגסט? וואונדערט זיך חנה.

— אַלץ אײנס!

— נישט אַלץ אײנס! זײַן זכות זאָל אונז טאַקי בײַשטעהן! הערסט?

— איך הער!

— וואָס זאָגסט דו דערצו?

— וואָס זאָל איך זאָגען, איך ווײס נאָר, אַז ער איז נישט בײַגעשטאַנען...

פויזע. די ווײַבער פערשטעהען זיך: דער כשר'ער סופר איז געשטאָרבען און איבערגעלאָזט אַן אַלמנה מיט דרײַ יתומים — מײדלעך. גרונע האָט שוין מעהר נישט חתונה געהאַט, די קינדער קײן שטיעף־טאַטען נישט געגעבען, אַלײן אויף זיך און די קינדער געאַרבײַט, נ׳ר קײן מזל און ברכה איז נישט געווען... „זײַן זכות איז נישט בײַגעשטאַנען..."

— און ווײסט דו פאַר וואָס, גרונע? האַקט איהר איבער חנה דאָס שטילקײט.

— עט...

— ווײַל דו ביזט זינדיג...

— איך? און די בלאַסע גרונע שפּרינגט אויף, ווי אַ׳ן אונטער־געשאָסענע — איך — זינדיג?

— הער גרונע, זינדיג איז יעדער מענש, נאָר דו אַודאי...

— אַודאי?

— גרונע, נישט אומזיסט האָב איך דיך אַרויסגעפיהרט אונטער דער שטאָדט צום טײַך צו, אויפ׳ן פעלד... קײן פרישע לופט, ברוך השם, דאַרפען מיר נישט... זעהסט, גרונע... אַ מאַמע, און בפרט אַ כשר׳ן סופר׳ס אַנ׳אַלמנה דאַרף...

— וואָס דאַרף זי?

— זי דאַרף זײַן פרומער ווי אַלע, בעסער ווי אַ־לע און מעהר אַכטונג געבען אויף דער טאָכטער.

די בלאַסע גרונע איז נאָך בלאַסער געוואָרען. די אויגען האָבען

איהר אויפגעפלאַמט, די נאָז-לעכער צושפּרייטען זיך און די בלאַסע פערברענטע ליפּען ציטערן.

— רחל! האָט זי אויסגעשריגען.

— דו ווייסט, גרונע, איך בין דיר אַ גוטער פריינד, נאָר דעם אמת מוז איך דיר זאָגען, אַ ניט וואָלט איך נישט געהאַט קיין פערענטפער פאַר גאָט... איך וועל דיך נישט בערעדען, דורך מיר וועסט דו נישט קומען צו לייטען אין די מיילער אריין, עס וועט בלייבען צווישען אונז. איין גאָט אין הימעל וועט הערען...

— ציה מיר נישט די נשמה אַרויס!

— נו, הער'זשע! קורץ און שאַרף... נעכטען פאַר-נאַכט, שפּעט פאַר-נאַכט בין איך צוריק געגאַנגען פון דער באַהן, און — אויף דעם בערגעל איז געזעסען דיין מירל...

— איינע אַליין?

— ניין —

— מיט וועמען?

— איך ווייס? מיט אַ קאַפּעלוש... אַ צילינדער אַפילו... ער האָט זי געקושט אין האַלז-און-נאַקען... זי האָט געלאַכט און געחרופּעט צוקערקעס...

— איך ווייס!... רופט זיך אָן גרונע מיט אַ קול ווי פון קבר אַרויס... עס איז נישט דאָס ערשטע מאָל...

— דו האָסט געוואוסט?! וואָס? אַ חתן איז עס?

— ניין...

— נישט? און דו... האָסט געשוויגען

— יאָ?

— גרונע!

נאָר איצט איז שוין גרונע רוהיג.

— אַצונד שווייג דו און הער, וואָס איך וויל דיר דערצעהלען, — זאָגט זי מיט אַ שניידענדיג קול און, אָנהאַפּענדיג רחל'ן ביי'ם אַרבעל, נויט זי, זי זאָל זיך צוריק זעצען.

— הער, האָט זי ווייטער געצויגען — אַלץ וועל איך דיר דער-צעהלען, און איין גאָט אין הימעל וועט אונז הערען!

רחל האָט זיך צוריק געזעצט.

— אַז מיין מאַן איז געשטאָרבען — הויבט אָן גרונע.

— ווי אַזוי רעדסט דו עפּיס, גרונע?

— ווי אַזוי זאָל איך רעדען?

— אָהן „זכרונו לברכה"? און — „נפטר געוואָרען" זאָגט מען?..

— אַלץ אײנס, נפטר געוואָרען צי געשטאָרבען, בעגראָבען האָט מען איהם...

— צו קבר אָבות געקומען...

— זאָל זײַן צו קבר אָבות... נאָר מיך האָט ער איבערגעלאָזט מיט נאָך יתומים — טעכטער...

— נעבּיך, קײַן קדיש נישט געלאָזט...

— דרײַ טעכטער, די עלטסטע —

— געגענדעל —

— אַלט געװען 14 יאָהר...

— בײַ ליטען איז אַזוינס אַ כּלה...

— בײַ אונז איז קײַן ברוינ נישט געווען! פון תּנאים שרײַבען און לעקאַך עסען נישט צו רעדען...

— ווי אַזוי רעדסט דו עפּיס הײַנט, גרונע!

— נישט איך רעד, מײַן האַרץ־װעהטאָג רעדט... געגענדעל, ווײַסט דו, איז געווען דאָס שענסטע מײדעל אין שטאָדט.

— הײַנט אויך... קײַן עין־הרע!

— הײַנט איז זי אַ זויערע לימאָנע — אַ גראָהער צאָפּ! נאָר דעמאָלט האָט זי געלײַכט ווי די זון... און — איך בין דעמאָלט דעם פרומען כּופר׳ס אלמנה געוועזען! איך האָב זי ווי אײן אויג אין קאָפּ געהיט... איך האָב געוואוסט, אַז הײַנטיגע צײַטען... עס דרעהען זיך אַרום כּלי־זמרים, שנײַדערלעך, אַזוי דײַטשלעך און אַלטע בּחורים... בּית המדרש־ניקעס אפילו פלעגען זיך דרעהען בײַם פענסטער... נאָר אויף וואָס איז אַ מאַמע? אַ כּלה־מײדעל, האָב איך געוואוסט, דאַרף זײַן ווי אַ שפּיעגעל... און איך האָב מײַנס בעוויזען; עס איז אויף איהר קײַן הויך נישט געפאַלען! געהיטען האָב איך זי, געהיטען! קײַן אויג נישט אַראָפּ־געלאָזט, קײַן טריט פון שטוב אָהן מיר נישט געמאַכט, און אַלץ מוסר געזאָגט... קוק נישט אַהער, קוק נישט אַהין, דאָ שטעל דיך נישט, דאָ מעך דיך נישט... קוק נישט ווי פויגעלעך פליהען...

— נו, זעהר וואויל...

— וואויל ווי די וועלט! מאַכט גרונע ביטער. ק׳ט נאָר צו מיר

אַ הײם און זעה, װי זי זעהט אַצונד אױס! יאָ, זי איז אַן׳אמת עהרליך מײדעל, נאָר פֿון 36 יאָהר! דאַר, די בײנער צו צעהלען, אַ געראונצעלטע הױט, װי פּאַרמעט צו תּפֿלין, אױגען פֿערלאָשענע, דאָס פּנים זױער, אָהן אַ שמײכעל — אײביג פֿערביסענע ליפּען... גאַנץ אָפּט דאָך ברענען אױף די פֿערלאָשענע אױגען — דאָס ברענט דעמאָלט אין זײ אַ שׂנאה, אַ האַס, װי אַ גיהנם... אונ װײסט דו צו װעמען? װײסט דו װעמען זי האָט פֿײנט? װעמען, מאַכענדיג מיט די ליפּען, זי פֿערשילט די בײנער?

— װעמען?

— מיר! מיר — איהר אײגענער מאַמען!

— װאָס רעדסט דו? פֿאַר װאָס?

— זי אַלײן װײס אפשר נישט פֿאַר װאָס, נאָר איך װײס! איך האָב מיך געשטעלט צװישען איהר און דער װעלט, צװישען איהר און דער זון! איך האָב איהר, װי זאָל איך דיר עס זאָגען? קײן װאַרעמקײט און קײן ליכט צום לײב ניט צוגעלאָזט... גאַנצע נעכט האָב איך דעריבער געקלערט ביז איך בין עס דערגאַנגען, אױף קלאָר דערגאַנגען! זי מוז מיך פֿײנד האָבען... יעדעס קעמערל פֿון איהר לײב האָט מיך פֿײנד!

— װאָס רעדסט דו?

— װאָס דו הערסט! די שװעסטער האָט זי אַודאי פֿײנד, שענער זענען זײ און יונגער!

גרונע חאַפּט שװער דעם אָטהעם און רחל קען צו די געדאַנקען ניט קומען... זי הערט עפּיס שרעקליכעס; עפּיס ערגערס, װי קראַנק זײן, װי שטאַרבען, אפילו װי „אונטער דער חופּה שטאַרבען" — דאָס גרעסטע אומגליק, װאָס עס טרעפֿט זיך בײ יודען און דאָך — רבונו של עולם, עס דאַרף אַזױ זײן!

— די יונגערע, לאה׳ן, האָב איך שױן אין דער הײם ניט געהאַלטען... איך האָב זי אָפּגעגעבען פֿאַר אַ דינסט... הױבט װײטער אָן גרונע צו דערצעהלען און די שטימע װערט נאָך הײזעריגער, נאָך אָפּגעריסענער...

— איך האָב גענוג געשריען דעמאָלט, דערמאַהנט רחל, מעשׂים געטהון... אַ סופֿר׳ס אַ טאָכטער פֿאַר אַ דינסט...

— איך האָב געװאָלט חאָטש זי חתונה מאַכען, זאָל זי חאָטש

אַ ביסעל נדן האָבען... פון מײַנע ציבעלעס, מיט וועלכע איך דאַ־דעל, קען מען קײַן נדן ניט אויפקלויבען...

און זי האָב איך אויך געהיט...

ניט איין בעל־הבית האָט אויף איהר איין אויג געוואָרפען, ניט איין בעל הבתיש קינד האָט זיך געוואָלט פון איהר אַ שפּיעלכעל מאַכען... נאָר איך בין אַ מאַמע! איך בין אַ טרײַע מאַמע געװען! די פּיס האָב איך מיר אָפּגעהאַקט און 10 מאָל אין טאָג בין איך בײַ איהר אין קיך געווען, געוויינט און גע׳חלש׳ט, מוסר געזאָגט... האַ! גוטע ווערטער, פרומע ווערטער געזאָגט!... גאַנצע נעכט בין איך נישט געשלאָפען און געלייענט דעם קב־הישר און אַנדערע הײַליגע ספרים עברי־טײַטש, און צו מאָרגענס איהר איבערדערצעהלט... און נאָך אייגענס צוגעגעבען! גאָט זאָל עס מיר מוחל זײַן... פון דרײַ שדים האָב איך געמאַכט צעהן, פון אַ שמיץ איז געוואָרען קאַסטרוי, מיט פײַער האָב איך געשיט! און אַ שוואַך קינד איז עס געװען, אַ שוואַך כשר קינד, עס האָט זיך געלאָזט פיהרען!... דער טאַטע אויס׳ן אויג — בלאַס, אָהן אַ ביסעל בלוט, און אַזוינע גוטע, פײַכטע אויגען, — נאָר שעהנער איז זי געוועזען...

— דו רעדסט, רחמנא ליצלן, ווי פון אַ טוידטער!

— און דו מיינסט זי לעבט? איך זאָג דיר, זי לעבט נישט; זי האָט אָנגעזאַמעלט נדן, און איך האָב איהר אַ מאַן געגעבען!

זי האָט נעבּיך געוויינט, אַז זי וויל איהם נישט, אַז ער איז צו גראָב, צו פראָסט פאַר איהר.

נאָר אַ לערן־קינד נעמט ניט קײַן דיענסט־מײַדעל, בפרט מיט דרײַסיג רובל נדן!

איך האָב געראַנקט גאָט ווער עס איז! — אַ שנײַדער־יונג, איז אַ שנײַדער־יונג!

נו! האָט ער מיט איהר אַ יאָהר געלעבט — צוגענומען דאָס געלד, מיט׳ן געזונד, מיט׳ן רעשט ביסל כח און איז אַוועק...

נאַקעט און בלוים האָט ער מיר זי אָפּגעשטעלט, נאָר — מיט אַ לונגען־פעהלער! זי שפּײַט מיט בלוט!... אַ שאָטען איז עס שוין, נישט קײַן מענש... עס טולעט מיך ווי אַ קליין קינד, עס לעגט זיך ווי אַ לעמעלע!... און גאַנצע, גאַנצע נעכט וויינט עס...

און ווייסט דו אויף וועמען זי וויינט?

— אויפ׳ן מאַן, ימח שמו!

— ניין, רחל, אויף מיר ווײנט זי! איך האָב זי אונגליקליך געמאַכט! איהרע טרעהרען פאַלען מיר אויפ'ן האַרץ ווי קאָכעדיג בלײַ — זיי סמ'ען מיך, די טרעהרען...

זי בלײַבט ווייטער שטיל און האַפּט קוים דעם אָטהעם.

— הכלל? פרעגט רחל —

— הכלל? — האָב איך מיר שוין געזאָגט: גענוג! זאָל מײַן דריטע טאָכטער שוין לעבען! לעבען זאָל זי, ווי זי וויל!

זי אַרבײַט אין פאַבריק! 16 שעה אין טאָג אַרבײַט זי, קוים אויף טרוקען ברויט פֿערדיענט זי... זי וויל צוקערקעס אויך, זאָל זי עסען! זי וויל לאַכען, שטיפּען, קושען זיך — זאָל זי! הערסט חנה — זאָל זי! איך קען איהר קיין זיסע זאַכען נישט געבען, קיין מאַן אַ ודאי און אַ ודאי נישט! אַ ציטרין פון איהר מאַכען, ווייל איך נישט, אַ לונגען-פעהלער געבען — נישט, נישט! זאָל שוין די טאָכטער מיך נישט האַסען, אויף מיר נישט וויינען.

— אָבער גרונע, שרײַט רחל אויס דערשראָקען, וואָס וועלען זאָגען לײַט?

— זאָלען לײַט פריהער אויף אָרעמע יתומים רחמנות האָבען, נישט אַרבײַטען מיט זיי ווי מיט אייזלען אומזיסט! זאָלען מענשען האָבען הערצער פון מענשען און נישט האַלטען אָרעמע לײַט צום אויסדריקען ווי לימאָנען...

— און גאָט? גאָט, ברוך הוא!

און גרונע הויבט זיך אויף און שרײַט, גלײַך זי האָט געוואָלט, גאָט זאָל אין הימעל הערען —

— האָט גאָט געזאָלט פריהער יענע פערזאָרגען...

עס איז אַ שווערע שטילקײַט! בײדע ווײַבער עטהמען שווער, בײדע שטעהען זיך אקעגען מיט בליצען אין די אויגען.

— גרונע! שרײַט ענדליך אויס רחל — גאָט! גאָט וועט שטראָפען!

— נישט מיך, נישט מײַנע טעכטער! גאָט איז עהרליך! ער וועט עמיץ אַנדערן שטראָפען! עמיץ אַנדערן!

VI.

פאַר דער טהיר.

(אַ טונקעלע נאַכט, איין אָבגעלעגען שטיל געסעל. זי, אויף אַ באַנק אונטער אַ פינסטער פענסטער, שטאַר פאַר זיך קוקענדיג. ער קומט צו, אומקוקענדיג זיך צי געהט נישט ווער).

ער

(ריהרט איהר זאַכט דעם אַקסעל אָן).

זי

(זיך אומקעהרענדיג צו איהם אָהן פאַרב)

— דו?

ער

(מיט אַ בליק צום פינסטערן פענסטער).

אַליין?

זי

דער טאַטע אין קבר — די מאַמע אין תפיסה — אַליין

ער

וואָס ווייטער?

זי

האָט ערגיץ אַ הוהן געחאַפט... אַ בריה דערוויף, זי האָט אָבער קיין גליק נישט. געחאַפט.

כ׳האָב דאָך דיר געוואָלט געבען —

זי

(שטרענג)

כ׳וועל בײַ דיר נישט נעמען — —

(האַרט)

גײ אַהײם...

ער

(געבעט)

טרײַב מיך נישט..

זי

(נאָך פּויזע)

כ׳האָב דײַן מאַמע געזעהן.

ער

(דערשראָקען)

זי ווײסט עפּיס? — האָט דיר עפּיס געזאָגט?

זי

זעהר אַ גוטע, דײַן מאַמע; ס׳טהוט איהר זעהר לײַד, וואָס די אַלטע זיצט... און פּונקט אַ צונד...

ער

וואָס אַ צונד?

זי

ווען מען דאַרף אַזוי פיעל אײַנקויפען צו דײַן — חתונה... „אַזוי ווי זי קויפט אײַן, וועט קײנער נישט... פּעט און ביליג, און פּינקטליך...

ער

(פאָרוואורף)

פּרים!

זי

זי ווײל, כ׳זאָל פערטרעטען די מאַמען... זי וואונדערט זיך, פאַר וואָס כ׳וויל נישט עהרליך פערדיענען!

ע ר

(ווי פריהער נאָר טיעפער).

מרים!

ז י

אַזוי הייס איך.

(נאָך פויזע).

זי האָט מיך פערבעטען צו דער אָרעמער סעודה... ז׳וועט מיך זעצען בעזונדער...

ע ר

(ווייל זי אָנהאַפּען בײַ דער האַנד, זי בעהאַלט זי אונטער זיך).

לאָז מיך, גיב מיר דײַן האַנד... לאָז מיך דיך פאַר דער מאַמען איבערבעטען... זי קען דיך ניט, פערשטעהט דיך ניט!

ז י

לאָז אָב!

(ער געהאָרכט).

כ׳בין א גנב׳טעס א טאָכטער. זי האָט רעכט

ע ר

דײַן מאַמע איז דײַן אומגליק.

ז י

רעד נישט! — זי האָט אַלץ געטהון, וואָס זי האָט געקאָנט... דער הונגער איז שטאַרקער געוועזן... האָט זי געהאַפּט א מאָל עפּיס... און די יתומה, אַז זי איז אַלײן געבליבען, האָט חן אין לײַטענס אויגען בעקומען.

ע ר

דערמאַהן נישט!

ז י

געה אַהיים, אויב דו ווילסט, ד׳זאָל פערגעסען!... דו דערמאַהנסט!...

ע ר

נײַן... איך מײן עס ערליך! איך האָב דיך ליעב, אַזוי ליעב...

זי:

- און דעם טאַטען דײַנעם האָסטו פֿײַנד? און דער גרויסער טאַטע דײַנער, מיט דער װײַסער לאַנגער באָרד, און שטרענגע לאַנגע ברעמען — װעט שטאַרבען, הערסט? אונטערגעהאַקט װעט ער װערען, װי אַ בױם, אַז מען װעט'ן רופען: „דער גנב'טעם מחותן"... און די מאַמע דײַנע — זי האָט מיר קײַן שלעכטס נישט געטהון, — װאָלט שױן קײַן אײַנגעמאַכטס פֿאַר'ן שפּיטאָל נישט געפֿרעגעלט!... די ערד װאָלט זי געקיהלט! כ'זאָג מיך שטעלען מיט איהר בײַ דער קראַטע אין שוהל — — און דײַן כלה —

ער

כ'האָב קײַן כלה נישט! כ'װיל נישט! עס װענט זיך נאָר אָן דיר. זאָג אַ װאָרט!

זי:

כ'װעל נישט זאָגען! פֿאַר װאָס זאָל זי זיך אױסװײַנען די קלאָרע אױגען? פֿאַר װאָס זאָלען איהרע בעקלעך פֿערבליהט װערען? צוליעב װאָס? פֿאַר װאָס נעמען אַ פֿאַרצעלײַענע שעהנע זאַך — די בלאַסע מיט די גרױסע און פֿערחלומטע אױגען און צושלאָגען? װײסט, װאָס זי טהוט גאַנצע נעכט? איך װײס! אױך אַ מאָל רײַן און עהרליך געװען!... זי בענקט... זי שפּינט גאַנצע נעכט...

ער

שפּינט?

זי:

שפּינט... פֿון לבנה שטראַהלען; און פֿון נשמה שטראַהלען... צו־זאַמען שפּינט זי... און װײסטו װאָס? אַרום איהר חתן אַ זילבערן נעפּעל... אין אַ זילבערן נעפּעל זעהט זי דיך... פֿון זילבערנעם נעפּעל אַרױם הערט זי דײַן שטימע... דו קענסט עס נישט פֿערשטעהן... צערײַס דעם נע־פּעל נישט, װעסט איהר די נשמה צערײַסען!

ער

איך פֿערשטעה דיך נישט, אָבער לאָז נעמאַך... נישט מײַן זאַך... כ'װיל דיך, דיך, דיך!

צוליִעב וואָס? וואָס וועֶסט דו האָבעֶן בײַ מיִר, וואָס דו און אַנדעָרעָ האָבעָן פריִהעָר ניִשט געָהאַט... געֵה!

עֶ ר

(געֵהט).

ז י

לעָצטעָ ברעֶט — אַוועֶקגעֵשוואונ־ -.

(פאָרהאַנג)

VII.

אין סקוועֶר.

יוסל — מלכּה.

(זיצען אויף אַ באַנק אין סקוועֶר).

יוסל

(אַז זי האָט זיך פערטראַכט און שווייגט).

האָסט שוין סודות פאַר מיר?

מלכּה

(וועקט זיך אַבעטעמענדיג).

שרעקליך...

יוסל

וואָס, מלכּה?

מלכּה

אַ פרעמדער, בלוט-פרעמדער מאַן.

יוסל

(עטוואָס סאַרקאַסטיש).

אַ סוחר — אַ געמאַכטער מענש!

מלכּה

(אונגעדולדיג).

אַלץ איינס.

(זוי פריהער).

און אַזוי פלוצלונג... עפּיס אַ שפּרונג אין איין אָבגרונד אַריין!

יוסל

האָסט אַזוי געוואָלט —

(זי צוקט מיט די אַקסלען)

געוואָלט?

יוסל

געזאָגט יאָ...

מלכה

זאָג ניין! — איין אַלטע מויד ווערען... ווי עס איז אַזוי שווער, צוזוי שווער...

יוסל

נישט אַזוי שווער! כ'בין נעכטען אין טעאַטער געווען.

מלכה

ווילסט מיך פערדרעדען.

יוסל

ניין! עס געהער צו דער זאַך. שטעל דיר פאָר: עס זיצט ערגיץ אין אַ שטוב אַ פרײַליין. אייגענטליך זיצט זי נישט, זי שטעהט, ליגט, טאַנצט איבער די שטוב; לײַכט צו צו די פענסטער, קוקט אַרויס, זעצט זיך צוריק, זינגט עפּיס, ברומט עפּיס — פּלוצלונג עפענט זיך די טהיר — אויסגעוויזען האָט זיך: דורך איין אירטהום, געעפענט האָט געזאָלט ווערען איין אַנדערע טהיר, אויף דעם זעלבען שטאָק. ער קומט אַריין, נישט אָנגעקלאַפּט, ביי יענער טהיר ד'אַרף ער, קענטיג, נישט אָנקלאַפּען — — אויף דער שוועל „גוט-מאָרגען" געזאָגט, זי עפענט ס'מויל, איבערראַשט, דערנאָך צולאַכט זי זיך, קענטיג פערשטאַנען —- גוט יאָהר טרילערט זי. בעמערקט ער זײַן אירטהום, וויל זיך צוריקציהען פון דער שוועל, עס איז איהם אָבער אַ שאָד, ווײַגערט זיך אַ קורצע ווײַלע, קוקט איהר אין די אויגען אַרײַן; די אויגען לאַכען, פערמאַכט זיך אונטער זיך די טהיר, רוקט זיך וואָס אַ מאָל נעהנטער און נעהנטער, אויף די שפּיץ פינגער געהט ער, זי ווערט עטוואָס בלאַסליך, דערשרעקט זיך אַ ביסעל, דערנאָך — רויטליך, עטוואָס פערשעמט, פינגעלט מיט די אויגען, הויבט אויף אַ האַנד, עפענט ס'מויל. אָבצוזאָגען, אַרויסצוווייזען. אַ שמייכעל אַרום מוילעכיל, און חן-גריבעליך. ניין, זיי הויבען

ניש אָן אָבצושטויסען... זי רוקט זיך אַביסל אונטערוויילעכטס אָב, פרעגט, געוויס, וואָס ער וויל, נאָר מען זעהט נאָר ווי ליפּען ריהרען זיך, קיין שטימע הערט מען נישט... און ער וויל, זעהט אויס הערען, רוקט זיך נעהנטער צו... זי רוקט זיך ווייטער און אונטערוויילעכטס אָב, טרעפט אויף אַ פאַטער־שטוהל, פאַלט, אַלץ אונטערוויילעכטס, אין איהם אַריין... ער איז שוין ביי איהר, פלאַצט אַרויס: פּאַרדאָן! עפּיס צופּיעל הויך, מעהר ווי די נאָהנטקייט מיט'ן צימער פערלאַנגען, זי, פּלוצלונג, צולאַכט זיך. ער בעט אים פערצייהען, אַ טעות געהאַט, האַפּט און קושט איהר די האַנד, זי לאַכט עפּיס מאָרנע. רייסט דאָך די האַנד נישט אויס. ער זאָגט, ר'האָט אַ טעות געהאַט, די טהיר פערמישט, נאָר געגלויבט איז גאָט... ער דאַנקט זיין ליעבען נאָמען פאַר'ן טעות... געוויס — ער האַלט נאָך אַלץ די האַנד. זי לאַכט נאָך אַלץ — — — ענדע אַקט — —

מלכה

(געקרענקטער פּאָרוואורף).

יוסעל!

יוסל

גאָט בעהיט, קיין שלעכטס נישט געשעהן... טאַטע־מאַמע — אָנגעקומען, געשיקט נאָך חופּה און קלעזמער. געקומען אויך דער רב, אַ ליעדעל געזונגען, און נישט אין דעם געהט עס...

מלכה

(אויטאָמאַטיש).

נישט אין דעם געהט עס!

יוסל

ניין — נאָר, ווי גוט דאָס פרייליין האָט געשפּיעלט, אַ פרעמדער מאַן... אַ ווילד פרעמדער מאַן, אַ בלוט־פרעמדער...

מלכה

אויף די ברעטער!

יוסל

דאָס לעבען איז מעהר? איין סצענע! נאָר זי האָט פּראָבען געמאַכט... אויסגעלערנט זיך... דורכגעשפּיעלט... ווילסט פּראָבירען, מלכה? ער קומט מאָרגען...

מלכה

(זעהר פערביטערט).

צו דער חופה — א פערנומענער מענש. . גלייך צום שוהל־הויף פערפאָהרען...

יוסל

אָה ביז מאָרגען, — וועסטו קענען! נישט אַזוי פיעל פראָבען, ווי: יענע, פאַר מעהר אינטעליגענץ... וועסט עס פיין מאַכען..

מלכה

(פערצאָגט).

יו!

יוס.

די ראָליע שפיעלען — אין דער קאָמעדיע!

מלכה

(עמפערט)

קאָ—מעד—יע!

יוסל

ס'אי מעהר? ווילסט ווירקליך חתונה האָבען?

מלכה

(אויפשפרינגענדיג).

פערזיצען

(פויזע)

וסל

(אונגעדולדיג).

אַלץ איינס אייגענטליך, א דראַמע ווערט אויך געשפיעלט. זאָגאַר א טראַגעדיע! פראָביר, מלכה!

מלכה

עס טהוט וועה, יוסל...

יוסל

דאָס לעבען אַליין טהוט וועה, מאַך דיר נישט דערווים. מ'וועל מיר

עס דורכשפּיעלען. קאָמעדיאַנטען — נו! אַקטערען טוישען זיך... נאָר ניט אומגערולדיג, נישט געביסען די ליפּען, אָהן פינסטערע בליקען... מען האָט דיר קלאָרע נעגעבען, מאַך זיי נישט פינסטער... נאַריש מיידעל, ס'א קאָמעדיע, נאַה, זעה, אָט פאַל איך פאַר דיר אויף די קניען... ביסט דאָך — אַ מלכּה, אַזאַ גרויסע מלכּה... אַזאַ מלכּה לאָזט זיך אַזוי לייכט נישט נעמען... איך שפּיעל גוט? וואָס, ניין? האָניג גיסט זיך מיר פון מויל? וואָס, — נישט? איך מאַך דיך גרויס — איך קניע פאַר דיר, ווי פאַר איין מלכּה, ווילסט, מאַך איך דיך הייליג, קוש איך דיר די זוים פון קלייד

מלכּה

(בעוועגט).

יוסף!

יוסל

פיין! „יוסף" איז שענער! דאָס געהערט צו דער ראָלע, פאַלסט אין טאָן אַריין... גיב די האַנד...

(ער נעמט זי. בעקוקט די פינגער).

אַ ביסעל צושטאָכען, פון דער נאָדעל... קושען לוינט זיך...

(קושט זיי).

ער האָט אויך אַזוי געטהון... פריהער אויף דער פלאַכער האַנד. דערנאָך די פינגער. יעדען בעזונדער האָט ער געקושט... אַזוי... נאָר יענע האָט גראָבע הענד און דיקע פינגער געהאַט — נאָך אַ מאָל!

(אויפהויבענדיג דעם קאָפּ).

איך שפּיעל גוט, מלכּה? — דו העלפסט מיר אָבער נישט. יענע האָט געהאָלפען, אויך מיטגעשפּיעלט... יענעם איז גרינגער געווען, נישט אַזוי האַלט מען די האַנד, אַז מען קושט... זי דאַרף ציטערן... עטוואָס ציטערן, מען וויל זי, מכלומרשט צוריק ציהען...

מלכּה

יוסל!

יוסל

נאָר מאַך דאָס שפּיעל נישט צו שאַנדען... נישט טראַגיש... נישט דראַמאַטיש... אָט לעג מיר בעסער דיין ווייכע האַנד אויפ'ן קאָפּ... צלייגסט דאָך עס גערן טהון...

מלכה

(ביטער).

אַ מאָל... קינדוויי...

יוסל

(לעגט זין איהר האַנד אויפ׳ן קאָפּ).

אויך געשפּיעלט, אין חבר׳קייט געשפּיעלט, אַ מאָל אין צייכען, אַ יונגעל און דיר צוליב האָב איך אין צייכען געשפּיעלט... וואו ערגיץ אַ ווינקעלע... אָבער נישט אַזוי ליעגט אַ האַנד אויף אַ קאָפּ—אין אַ קאָמעדיע... צי אַ פּאַרס... נישט קיין טויטע האַנד דאַרף ליעגען... צוואַרף מיר אַ ביסעל די האָר...

(טהוט עס פּאַר איהר).

אַזוי...

(זי שמייכעלט בלאַס און קרייזעלט איהם איין די האָר).

דו קענסט, דו קענסט! און עפּיס פליסט אַרויס פון דיין האַנד אין קאָפּ אַריין... עפּיס ווערט דאָרט קלאָרער... די קניפּען און קנוילען צונעמען זיך עפּיס... מיר דאַכט דיין האַרץ קלאַפּט — אָדער מיינס?

מלכה

עס קלאַפּט...

יוסל

(אויפשטעהענדיג).

אָה. איך שפּיעל גוט, אויף דער סצענע וואָלט איך געלעבט, נישט געשפּיעלט. די בלוט פולסירט שוין אין די אָדערן... די שלעפען קלאַפּען אַזוי.. ריהר אָן... פיהל נאָר דאָס האַרץ... ווער האָט דיר די שאָטען פון די אויגען פערטריבען, מלכה, זעה, ווי זיי גלאַנצען... און צינד — ציטערט שוין די האַנד — פונקט ווי ביי יענער, ניין, כ׳וועל נישט פערגלייכען... נאָר יענע האָט געהאַט האָר אַראָבגעלאָזטע... שפּעטער, עס איז אַ פּאַרס געווען — האָט זי דעם צאָפּ פערלוירען, אונטער דער חופּה... דאָס האָט איינע און לענגערע...

(צולאָזט איהר די האָר).

מלכה

יוסל, אין סקיוער!

יוסל

(צורעכטוויזענדיג)

אַז מען שפּיעלט, שפּיעלט מען! — איך זעץ מיך נעבען דיר — ער האָט אויך אַזוי געטהון... אויך עפּיס אַ שטיקעל דיכטער געווען... אַ פולען טאַש מיט מאַנוסקריפּטען געהאַט... פון מאַסען פּאָסט־סטעמפּעל אויף די קאָנווערטען, פון אַלע רעדאַקציעס צוריק געשיקט... האָט איהר אַ געדיכט געלעזען — נאָר דאָס וועל איך נישט טהון — מיינע זענען צו אויסגעלאַ־סען... יענער האָט געהאַט אַזוינע אָנגעשוואָלענע, אָנגעבלאָזענע: שטערן... זונען... זומער־פויגעלעך און אַזוי אַ׳ערליי פויגעל, און בלומען, און רויזען בעזונדער, — פאַר די אויגען האָט איהר געשווינדעלט... געהט ער —

(טהוט ווי ער בעשרייבט).

נעמט ער איהר קעפּעל, לעגט זיך אויפ׳ן אַקסעל... קושט זי... זעהר זאַכט, פריהער די האָר... דערנאָך דאָס אויערלעפּיל, דערנאָך די בעקלעך און דערנאָך — די ליפּען, די קרעלענע ליפּען, נישט געקאָנט זיך אָברייסען... און אַזוי, ווי מיט צוואַנגען צו זיך צוגעדריקט, צוגעצויגען...

מלכה

(אויסגעריסען זיך פון זיין אָרעם, מיט בליץ אין די אויגען).

כ׳וויל קיין קאָמעדיע נישט, יוסל!

יוסל

(אויפגעשטאַנען)

מוז זיין אַ — טראַגעדיע!

מלכה

זאָל זיין!

יוסל

ווילסט? — דער הימעל שפּאַלט זיך, מלכה — איין וואָרט!

מלכה

כ׳וויל!

(פאָרהאַנג).

VIII.

שְׁוֶעסְטֶער.

„דלות" איז אַ שלעפּער.

ער דערוואַרעמט אין ערגיץ נישט קיין אָרט; וואו ער טאָגט, נעכטיגט ער נישט.

און אַלט איז ער ווי די וועלט!

אויסטרעטענדיג שוין אַזוי פיעל יאָהרען די ערד מיט די פיס אָבער אין געלעכערטע צדקה־שטיבעל, אין וועלכע ער רייבּט זיך אָן היהנער־אויגען ווי די עפּעל, וואָלט ער געקענט אַרויסגעבען אַ ריכטיגערע וועלט־געשיכטע, בעסערע ערד־בעשרייבּונגען, — וואָלטען זיי אָבער נישט שעהן און נישט אַזוי איידעל געוועזען — ווי די, וואָס מיר האָבען פון מענשען, וועלכע האָבען אַראָבגעקוקט אויף דער וועלט פון דער הויך פון הימעל־הויכע שלעסער, פּאַלאַצען און קלויסטער, וואָס לויפען היינט איבער איהם אויף לאָקאָמאָטיוועס און אויטאָמאָבילען . . . אַ חוץ דעם קען דער דלות גאָר נישט שרייבּען. ער האָט קיין צייט נישט געהאַט זיך אויסצולערנען, און ער האָט גאָר קיין הענד נישט צו שרייבּען! זיינע הענד מיט די וואָרצלען פּאַסען אַזוי צו דער פעדער, ווי זיינע פיס צו די בעלי־צדקה־שטיבעל. און קיין צייט האָט ער דערצו אויך נישט. אפילו צו דערצעהלען נישט. אַ גאַנצען טאָג — אָדער ער אַרבּייט, אָדער ער זוכט אַרבּייט, אָדער ער זוכט אַ מטמון אויף ערגיץ אַ בערגעל מיסט, אָדער ער וואַרפט זיך, אַ הונגעריגער און אַ פערמאַטערטער ערגיץ אונטער אַ פּלויט און חלומט פון משיח'ס צייטען מיט זעמעל אויף בּוימער! בּיי נאַכט — אָדער ער שלאָפט, ווי אַ געהרג'עטער, אָדער ער וואַרפט זיך ווי אַ שלאַנג אויפ'ן געלעגער פאַר הונגער, צי פאַר בּויך־וועהטאָג פון די מיסט־ממתקים, אָדער ער קוקט נאַריש

אין הימעל אַריין און פרעגט זיך, פאַר וואָס עס דונערט נישט, אָדער נאָך גאָר — ער קינדעלט, על חשבון פון בורא עולם, פון גבירים בעלי־צדקות אָדער גאָר אויפ'ן חשבון פון קהל...

די חשבונות זענען אַ פנים נישט זיכער, ווייל מאַסען געקינדעלטע קינדער ווערען פלוצים נעלם—ואיננו! אָבער די וואָס בלייבען, זענען צו־שפרייט און צוזייעט אויף דער וועלט, און שוועסטער, און ברידער הויבען זיך נישט אָן צו קענען, געהען איינס פאַר'ן אַנדערן פאַרביי אפילו אָהן אַ שמייכעל אויפ'ן פנים, גלייך פרעמדע. אויסער אז זיי טרעפען זיך אַ מאָל אין צוויי אַנטקעגענדיגע בעטען אין אַ שפיטאָל — קרעכצען זיי אָדער זאָגען ודוי צוזאַמען...

צוויי דלות'עס קינדער קען איך — צוויי שוועסטער, זיי וואָהנען שוין עטליכע יאָהר אין וואַרשוי און בעגעגענען זיך גאַנץ אָפט און געהען זיך פאַרביי, ווי ווילד פרעמדע!

איינע וואָהנט אין אַ פינסטער ווינקעלע, צווישען ניין נפשות פון דריי משפחות אין אַ סוטערינאַ אויפ'ן מאָקאָטאָוו און ראַנגעלט זיך מיט זיי נאַכט אויף נאַכט וועגען אַ ביסעל לופט און די צווייטע ראַנגעלט זיך נאַכט אויף נאַכט וועגען אַזאַ ביסעל לופט מיט 10 נפשות פון פיער פאַ־מיליען אויפ'ן צווייטען עק וואַרשוי, אויף אַ בוידעם־שטוב אונטער אַנ־אייזערנעם דאַך אויפ'ן שוואַרצען געסעל. די ערשטע איז אַ בלאָנדינקע, די צווייטע אַ ברונעטקע, נאָר דאָס מאַכט ניט אויס — שוועסטער זענען זיי, דלות'עס טעכטער און ביידע האָבען דינע, כמעט דורכזיכטיגע נאָז־פליגעל, דינע הויטלעך אויף איינגעפאַלענע באַקען און טיף איינגעזאַנגענע אויגען, און ביידע זענען אויך נעהטאָרען ביי ווייסע וועש. די בלאָנדינקע אַרבייט פאַר 20 קאָפּיקעס אַ טאָג אויף וואָהנען, עסען, טרינקען און קליידען זיך פון 9 ביז 9 אין אַ חברה פון 16 מיידלעך אין אַ וועש־געשעפט אויפ'ן שוואַרצען געסעל און שלאָגט זיך וועגען איין אָרט נעהנטער צום פענסטער חאָטש אָבצוועטהעמען, און די ברונעטקע האָט אויך נישט זעהר קיין שטאַר־קע ברוסט און חלש'ט פאַר 18 חבר'טאָרינס, וואָס אַרבייטען מיט איהר צוזאַמען אין אַ נישט־זעהר־גרויסער שטוב אויפ'ן „מאָנקאָטאָוו“, אויך פאַר 20 קאָפּ אַ טאָג פאַר וואָהנען, עסען, טרינקען און קליידען זיך. קומט סעזאָן — אַרבייט מען צו אַ שטיק נאַכט, און דערפון האָבען זיך ביידע

שוועסטער געמאַכט ציצענע קליידלעך און געקויפט זיך שטרוי־היטעלעך; אויף שיך האָט פערפעהלט, זענען ביידע געפאַלען אויף אַנ'עצה — פערשמירען די זאָקען אין די לעבער מיט טינט...

זיי קענען זיך נישט און דינען זיך דאָך ווי ווירקליכע שוועסטער. וואָרום טאָג אויף טאָג געהט די בלאָנדינקע פון מאָקאָטאָוו אָבאַרבייטען אַ היבש שטיק מעת־לעת פאַר איהר שוועסטער דער ברונעטקע אויפ'ן שוואַרצען געסעל; און די ברונעטקע געהט טאָג אויף טאָג פון שוואַרצען געסעל אויפ'ן „מאָנקאָטאָוו" אָבצוטהון די זעלבע אַרבייט און אין דער זעלבער צייט פאַר איהר שוועסטער דער בלאָנדינקע.

ביידע געהען דורך דעם זאַקסישען גאָרטען, די ברונעטקע קומט אַריין פון דער „קראָלעווסקאַ" און געהט אַרויס דורך דער ניעצאַלאַ, און די בלאָנדינקע קומט אַריין פון דער ניעצאַלאַ און געהט אַרויס דורך דער קראָלעווסקאַ.

אין מיטען גאָרטען טרעפען זיי זיך, געהען פאַרביי — און גאָר נישט.

איינמאָל יולי צייט האָבען זיך ביידע אויפגעחאַפּט פאַר גרויס היץ, זיי האָבען זיך ביידע געבאָדען אין שוויס און ביידע האָט גאָר אין גאַנצען אָטהעם פערפעהלט. ביידע זענען כמעט אין איין סעקונדע אַרויסגעשפּרונגען פון די בעטען: די בלאָנדינקע אין סוטערינאַ אויפ'ן מאָקאָטאָוו; די ברונעטקע אונטער'ן אייזערנעם דאַך אויפ'ן שוואַרצען געסעל. ביידע האָבען זיך געשווינד געוואַשען, אָנגעטהון די ציצענע קליידלעך, נאָך אַ מאָל איבערגעשוואַרצט די זאָקלעך אין די לעבלעך און שפּאַלטען פון די קאַמאַשען און אַרויפגעזעצט זיך אויף די קעפ — די שטרויענע היטעלעך, וואָס זיי האָבע פעסט צוגענאָגעלט, די בלאָנדינקע צו די זיידען־בלאָנדע און די ברונעטקע צו די סמאָלע שוואַרצע קוים פערפלאָכטענע האָר, ביידע האָבען עס געטהון ביי קיילעכדיגע טאַשען־שפּיגעלעך און ביידע האָבען צו זיך געשמייכעלט... קיין מעשה ניט פון פנימ'לעך, און ביידע האָבען זיך פלוצלונג פערבענקט — צו גרינס, צו בליהמלעך, צו עפּעס וואַרם־לעבעדיגעס און אויך — צו וואָנסעלעך מיט אויגעלעך. די בלאָנדינקע — צו שוואַרצע

און די ברונעטקע צו בלאָנדע און בלאַסע! און ביידע האָבען אָבזעזיפצט נאָך איין אויג געוואָרפען אין די שפּיגעלעך אַריין, און, ווייל עס איז צו פריה, געלאָפען אין זאַקסישען גאַרטען אַריין . . . די בלאָנדינקע איז אַריינגעקומען דורכ'ן טויער פון קרולעווסקאַ, די ברונעטקע פון טויער דורך דער ניעצאַלאַ. אַריינקומענדיג, זענען ביידע טרויעריג געוואָרען.

— לינקס — טראַכט די בלאָנדינקע — ביי דעם וואַסער-טרינקען שפּיעלט מוזיק; לאָזט מען נישט אַריין! — עס פליהט אין דער נאָז אַ געשמאַק פון געברענטע און געקאָכטע קאַווע: „אומזיסט גיט מען נישט".

— לינקס — טראַכט די ברונעטקע איז דאָס גלאַנצענדיגע וואַסער'ל מיט די ווייסע שוואַנען, אַ מחיה, ווי זיי קומען צו, אַז מען וואַרפט זיי שטיקלעך זעמעל — האָב איך נאָך אַליין קיין אָנבייסען נישט! — רעכטס ווייטער צוציהער, פאַרהאַן וואַסער מיט זאַפט, זי וואָלט גערן דאָס געטרונקען, נאָר „אומזיסט גיט מען נישט". . . —

„אפשר וועט מען אַ מאָל געבען", טרייסטען זיך ביידע מיט אַ מאָל; זיי זענען דאָך שוועסטער! איילען זיך ביידע אין מיטען גאַרטען אַריין, דאָס גערויש פון די גאַסען צושטויבט זיך צווישען די טויזענדער בלעטער פון ברייט פערצווייגטע בוימער און עס איז, דאַכט זיך, אַזוי שטיל, אַזוי שטיל . . .

און ביידע ווילען זיך זעצען. און ביידע ווייסען, אַז קוים וועלען זיי זיך זעצען, וועלען צוקומען „וואָנסעלעך מיט אויגעלעך" פּלוידערן . . . גלאַט אַזוי פּלוידערן, איז עס אַנגענעהם צו פּלוידערן אויף דער פרישער לופט, קעגען די בייטען מיט אַלערליי-פאַרביגע בלומען . . . מען ווערט פון דער פרישער לופט ווי בערוישט; פון בלומען-ריח — פער'חלומ'ט און פון די זיסע רעד ווערט טיילמאָל אַזוי היימליך אונטער לעפעלע פון הארץ, — חאָטש עס פּלאַצט באַלד ווי אַ זייפען-בלאָז אָדער מען דערזעהט פּלוצלונג עפּיס שרעקליכס און מען אַנטלויפט, האָבען אָבער ביידע מורא, זיי זאָלען זיך ניט פערשטויסען און פערשפּעטיגען.

נעהמען זיך ביידע אַראָב רעכטס, צום זייגער, און ווייל זיי זענען שוועסטער, טהוען זיי עס אין דער זעלבער רגע און קלויבען אויס די

זעלבע באַנק געגענאיבער דעם ציפּערבלאַט און זעצען זיך אויף ביידע עקען — —

ציִ ווילען זיי צו זיך רעדען.

זיי הויבען אָן צו וואַרפען בליקען אויף זיך. נאָר אין דער זעלבער רגע קומען צו צוויי יונגע לייט, און זעצען זיך אין מיטען באַנק אין דרע־הען זיך אוים — איינער א ברונעט צו דער בלאָנדינקע; דער צווייטער אַ בלאָנדין צו דער ברונעטקע...

צוויי פּאָרען פלוידערן...

און אַז דער ווייזער קומט צו צו דריי פּיערטעל ניין, שפּרינגען ביידע שוועסטער אויף און אַנטלויפען.

די בלאָנדינקע פון מאָקאָטאָוו אַנטלויפט דורך דער ניעצאַלע צום שוואַרצען געסעל; די ברונעטקע פון שוואַרצען געסעל — דורך דער קרו־לעווסקאַ — קיין מאָקאָטאָוו...

זיי האָבען זיך נישט רעכט געזעהן...

אפשר אַ מאָל — אין שפּיטאָל אַ שטייגער, ווילען זיי זיך דערזעהן.

I.

עֶר און זִי.

(פָּארְשְׁפִּיעל).

(אַ גערטעל, אין הינטערגרונד אַ זומער־וואָהנונג, די לבנה בעפּרייט זיך פון אונטער אַ וואָלקען, אַ בלאַסער זילבערנער שיין לעגט זיך איבער דער סצענע).

עֶר. די בלומען האָבען דיך דערשפּירט, און גריסען דיך מיט וואָהלגערוך...

זִי. (איראָניש) אָה...

עֶר. און די לבנה... זי שווימט אַרויס פון אונטערן לייכטען וואָלקען — זי שווימט דיר אַקעגען...

זִי. די לבנה איז אַ נאַר, האָט נאָך היינע געזאָגט...

עֶר. און יעדער נאַר האָט דאָך זיין שכל, און ווייסט, וואָס שעהן און גוט איז. ווי איהרע שטראַהלען ציטערן איבער דיין צאַרט געזיכט, שמייכלען אַרום דיינע פיינע ליפּען...

זִי. ביזט דיכטער געוואָרען!

עֶר. דאָס וועט יעדערער ביי דיר ווערען. און עס איז קיין דיכטונג — איך האָב דיך ליעב...

זִי. (מיט אַ האַנד־בעוועגונג צום הויז) געה זאָג דער מאַמען מיינער; זי וועט זיך פרעהען דערמיט. גאַנצע נעכט שלאָפט זי נישט; איך וואַקס איהר אין ג־אָהען צאָפּ אַריין... שטעהסט נאָך?

עֶר. איך האָב מיך אַן אַ מעשה'לע דערמאַהנט!

זִי. אויב עס געהער צו דער זאַך, דערצעהל...

ע ר. עס איז אין גן עדן געווען—

ז י. איין אלטע געשיכטע—

ע ר. „און בלייבט אימער ניי", זאגט היינע.. און עס איז געווען נאך איידער מען האט אדם וחוה—די ערשטע מענשליכע פאר—פון גן־עדן פערטריבען און די כרובים מיט די שארפע שווערדען ביי'ם טויער געשטעלט...

ז י. זיי האבען פון אפעל נישט געגעסען און נישט געוואוסט וואס גוט און שלעכט איז?

ע ר. געגעסען—

ז י. און נאך נישט פערטריבען?

ע ר. (שמייכלענדיג) עס געהט עבען דער פראצעס—און אדם, נישט וויסענדיג פון קיין בעז, שפאציערט רוהיג ארום אין די אלעען פון גן עדן און דערזעהט א שעהנעם אפעל אויף א בוים—

ז י. וואיטער איין אפעל!

ע ר. און אויך א שעהנער, א פערגלוסטונג פאר די אויגען, ווי די ביבעל וואלט געזאגט; צארט גערויטעלט, ווי דער פרישער מארגען...

ז י. געפעלט ער איהם?

ע ר געוויס. ער בעקומט א פול מויל מיט וואסער און עפיס א מין צוויקען אין דער געגענד פון הארץ—

ז י האט ער'ן אפגעריסען?

ע ר. אין גן עדן רייסט מען נישט. ער האט געבעטען! ער האט זיך אבגעשטעלט ביים בוים. פיין געגריסט און געבעטען: בוים, גוטער בוים, שענק מיר דיין אפעל, איך וויל איהם עסען!

ז י. און דער בוים האט־אפגעזאגט.

ע ר. ניין! ער האט נאר א בעדינג געשטעלט: אדם, גוטער אדם, האט געענטפערט דער בוים, דו קענסט דעם אפעל האבען, נאר מיט מיר צוזאמען. דו קענסט איהם עסען, נאר מיר אויך צוזאמען, מיך אין גאנצען... דעם אפעל, די בלעטער, די צווייגען, דעם שטאם, זאגאר די ווארצלען אונטער דער ערד און מיט'ן שטויב אויף די ווארצלען!

ז י. חא־חא־חא!

ע ר. אדם האט אויך געלאכט. דער בוים דאך האט עס ערנסט געמיינט. „נישט מיט א מאל—האט ער איהם פערטייטשט, ביסט דו מחויב מיך אויפצועסען, נאר מיט דער צייט, דורכ'ן גאנצען לעבען.

מיך עֶסעֶן מוזט דו יעֶדעֶן טאָג, יעֶדעֶ שטונדעֶ, יעֶדעֶ מינוט, יעֶדעֶ סעֶקונדעֶ — אָהן אויפהעֶר —

ז י. און עֶר?

ע ר. עֶר האָט שוין געוואוסט, וואָס גוט און וואָס שלעכט איז! (פויזעֶ).

י. איך האָב מיך אויך דעֶרמאָהנט אָן א מעשה'לעֶ...

ע ר. אויב עס געהעֶר צו דעֶר זאַך: דעֶרצעֶהל...

ז י. נישט אין א עדן איז עס געוועֶזעֶן, נאָר אויף איין עהנליכעֶן פּלאַץ אין אורוואַלד! און נישט מיט אָדם הראשון איז עס געשעֶהן, נאָר מיט איין עֶהנליכעֶן צו אָדם הראשון — מיט א ווילדעֶן מעֶנש. טאַטואירט איז עֶר געוועֶזעֶן, אויפ'ן האַלז צווייהן פון פעֶרשיעֶדעֶנעֶ היות אָנשטאָט פּעֶרל, און אויפ'ן קאָפּ — א קרוין פון פעֶרשיעֶדעֶנעֶ פעֶדעֶרן... אין דעֶר האַנד האָט עֶר א פייַלעֶנבויגעֶן געטראָגעֶן. איינמאָל הויבט עֶר די אויגעֶן אויף און דעֶרזעֶהט, א פויגעֶל רעֶדעֶלט איבעֶר זיין קאָפּ, א פויגעֶל, א פרעֶמדעֶר מיט א גאָלדעֶנעֶר פעֶדעֶר — א פעֶרגלוסטונג צו די אויגעֶן, א גאָלדעֶנעֶר מאָרגעֶן־שטראַהל... און די פעֶדעֶר איז איהם געפעֶלעֶן, עֶר האָט זי צו זיין פעֶדעֶר־קרוין געבראויכט.

ע ר. האָט עֶר'ס געשאָסעֶן?

ז י. צו הויך און צו ראַש איז דעֶר פויגעֶל געפלויגעֶן, עֶר זאָל מיט דעֶר פייל דעֶרגרייכעֶן...

ע ר. האָט עֶר איהם א פויגעֶל־פאַל געשטעֶלט?

ז י. ניין, עֶר האָט געבעֶטעֶן: פויגעֶל, פויגעֶל איך ברויך דיין פעֶדעֶר... שטעֶל דיך אָפּ און איך וועֶל דיך שיסעֶן. דיין קעֶרפּעֶר וועֶל איך נישט בענוצעֶן, נאָר דיין פעֶדעֶר, דיין שטראַהלעֶנדיג גלאַנציגעֶ פעֶדעֶר —

ע ר. נו? —

ז י. עֶר האָט נישט געעֶנדיגט; דעֶר פויגעֶל איז אַוועֶק — (נעֶהמט ראש אָב).

ע ר. דאָס איז דאָס פּראָבלעֶם...

II.

אַ ליעבּע.

(פּאָעמאַ).

1.

רויטע בּעקעלעך, קלאָרע אויגעלעך, זיסע, שטילע חלומות. — וואו זענט איהר?

אַ שטילע טויבּ האָט שטיל געלעבּט אין אַ שטילען טויבּען־שלאַג.

אַ פרומע, שטילע טויבּ.

ליעבּליך האָט זי געבּרומט די בּרכה אין דער־פריה:

„וואָס דער טאַטע הייסט, וואָס די מאַמע הייסט און וואָס אַלע גוטע, פרומע לייט"...

און די קריאת־שמע בּיי־נאַכט:

„נעם, ליעבּהאַרציגער גאָט, בּיז מאָרגען מיין זיסע נשמה צו דיר..."

„בּעהאַלט זי איבּער־נאַכט אונטער'ן פליגעל פון דיין גנאָד און שיק זי מיר אָבּ אין דער־פריה דורכ'ן ערשטען בּעסטען מלאך, וועל איך זאָגען דעם טאַטען „גוט מאָרגען", דער מאַמען קושען די האַנד"...

אַ בּליץ האָט אין שטילען טויבּען־האַרץ אַריינגעטראָפען, און עס האָט זיך צופלאַקערט...

און אַ ווילד פערלאַנגען האָט אויפגעפלאַמט אין דער שטילער טויבּ:

איבּער'ן בּלאָהען לופטיגען ים זאָל קומען אויף מעכטיגע פליגעל דער אָדלער צו שווימען; זי וועט איהם בּעגעגנען מיט פרייד!

מיט אָדלער־קראַלען זאָל ער איהר שפּאַלטען דאָס יונגע האַרץ,

מיט'ן אָדלער־שנאָבעל אויסטרינקען דאָס הייסע יונגע בלוט; זאָל ער שטילען זיין דורשט...

און זאָל ער אַוועקשלײַדערן די רעשט, וואו ער וויל...

2.

דער טאַטע פרעגט פערזאָרגט:

— טאָכטער, וואָס ביסט דו אַזוי בלאַס?

אונרוהיג קוקט ער מיר טיעף אין די אויגען אַריין, — „וואָס פלאַטען זיי אזוי ווילד"?

שטעהט צו די מאַמע:

— צי האָסט דו, טאָכטער, ביי־נאַכט פון שלאָף אַרויס געוויינט? פייכט איז צו־מאָרגענס דיין קישען געווען — וואָס האָסט דו פאַר אַ חלומות געהאַט?

און לויף איך פון שטוב אַרויס, טרעפען מיר חבר'טעס און רינגלען מיך אַרום, און טאַנצען אַרום מיר, און בויערן מיך דורך מיט די בליקען:

— וואָס איז מיט דיר, גאָלדעלע געשעהן? וואָס ברענט אַזוי דיין אָטעם?

לייכטער איז צו בעהאַלטען פאַרפומעס פאַר לייט, איידער איין אויפגעבליהט האַרץ.

3.

אַז איך וועל אַ מאָל האָבען אַ שטילע ליעב־האַרציגע טאָכטער, זוי מיין מאַמע האָט, איין איינציגע, — וועל איך זי נעמען פון צייט צו צייט אויף דער שויס און שטיל גלעטענדיג איהרע גאָלדענע לאָקען און טיעף קוקענדיג אין איהרע בלאָהע אויגען אַריין, וועל איך איהר אַיינרוימען גוטע רעד, האַרציגע שטראָף־רעד:

— ווילסט דו, טאָכטער, שפאַצירען געהן און האָסט מיט וועמען,

— געה!

נאָר געהן זאָלסט דו ביי־טאָג, אין שעהנעם העלען טאָג. ווען עס שיינט די זון... זאָל זי בעשיטען מיט גינגאָלד דיין קעפעלע, דאַרפסט זיך פאַר דער זון ניט שעמען, ניט פאָרכטען; געטריי און ערהליך איז די זון.

נאָר הײַנט דיך, טאָכטער, פאַר׳ן כּשוף פון שטילע זומער־נעכט...
פאַר דער דינער ציטעריג־ליכטיגער זילבער־נעץ, וואָס צושפּרייט זיך אין דער שטילער לופט...

און אַ כּשוף־מאַכערין איז די לבנה, געפעהרליך זענען אירע מאַט־זילבערנע שטראַהלען... זיס איז איהר ליכט, ווי זיסער ווײַן, און עס טרינקט זיך, ווי קיהלען, זיס־שמעקענדיגען ווײַן, און עס בערוישט...

פלוצלונג בליהען פרישע רויזען אויף אין הארץ און דײַן אָטעם הויבט אָן צו שמעקען.

פלוצלונג הויבט דיר אָן אַ ווירוואַר פון ליכטיגע שטערען צו טאַנצען אין מח און שטראַהלען דיר פון די אויגען אַרוים.

און דער קאָפּ ווערט שווער און זוכט זיך איין אַקסעל אָנצולעהנען, און אויפ׳ן וועג טרעפט זיך אַ ליפּ מיט אַ ליפּ —— נישט אָבצורײַסען...

4.

איך מוז שטעהן פאַר מיר אַליין אויף דער וואַך, היטען מיך יעדע מינוט, יעדע רגע.

איך מוז אײַנציהען די פיס, זיי ווילען אַלץ לויפען אין דער ווײַטער וועלט אַרײַן.

איך מוז האַלטען פעסט די הענד בײַ די נעט פון קלייד, זיי ווילען חאַפּען שטערען פון הימעל און וואַרפען אין דער וועלט אַרײַן.

און מוז די ליפּען בײַז צום בלוט פערבײַסען, זיי ווילען אויסשרײַען אַ בשורה פאַר דער וועלט.

און מוז היטען די פאַרהענגלעך איבער די טיעף־בלאָהע פענסטער־לעך מײַנע; שטורקאַצען ברענען אין זיי — אַ בעשטענדיגע אילומינאַציע; אַ ן אייביגער יום־טוב אין האַרץ!

5.

מאַמע, אַז דו ביסט דעם טאַטען׳ס כּלה געווען, וואָס פלעגט ער דיר זאָגען אונטער פיער אויגען אויפ׳ן שפּאַציר?

שעהן ביזט דו, מאַמע, געווען; דאָס ווייס איך. ווי אַ מלכּה זעהסט דו אויס היינט, אַ בת־מלכּה האָט דאָך מעהר כּשוף אין זיך!

גאָלדען גלאַנצט דיין זומער־טאָג. ווי האָט דיין פריהלינג׳ס פריה־מאָרגען געבליהט?!

איך זעה דאָך, ווי ער קוקט אויף דיר נאָך היינט, מיינענדיק, איך זעה נישט.

נאָר דעמאָלט,—דעמאָלט, וואָס פלעגט ער דיר זאָגען?

וואָס פלעגט ער דיר זאָגען אין די זיסע שטילע זומער־נעכט, ווען די לבנה כּשופ׳ט און די זילבער־ליכטיגע נעץ ציטערט אין דער טיפער בלאָהער שטילקייט?

צי האָט ער דיר געזאָגט, אַז נישט לבנה און שטערען לייכטען איהם אויף זיין וועג, נאָר דיינע־טיעף בלאָהע אויגען?

און אַז איבער דער ציטעריג־זילבערנער נעץ איז דורכגעשוואומען אַ ריח פון בשמים, צי האָט ער דיר איינגערעדט, אַז נישט רויזען און ליליען שמעקען איהם, נאָר דיין ריינע נשמה?

און פאַר נאַכט, ווען עס צוגיסט זיך די זיסע שטילע קריאת־שמע פון די נעסטען אין די קרוינען פון פעֶר׳חלום׳טע בוימער, צי האָט ער דיר געזאָגט, אַז זיסער, פרימער און הייליגער קלינגט דיין איינציג וואָרט?

6.

מיט פלאַמענדיגע ליפען האָב איך מיך געלעגט, און אויפגעהאַפּט חאָב איך מיך אין קאַלטען שווייס...

צווישען צוריסענע שטיקער וואָלקען, איבער נאַקעטע פעלזען און זידענדיגע ימים האָט מיך איין אָדלער געטראָגען, צווישען שטורם און ווינד.

נאָר אַליין האָב איך קיין פליגעל נישט געהאַט און האָב מיך פון זיינע אויסגעגליטשט.

איך פאַל... וואָס נידעריגער און נידעריגער טראָגט מיך דער ווינד און שליידערט מיך, ביז איך בלייב הענגען ווי אַבשלום ביי די האָר אויף אַ צווייג פון אַ בוים, וואָס איז איבער אַ וואַסער געשטאַנען.

אויבען צווישען די צעריסענע וואָלקען פליהען אָדלער.

— „ראַטעוועט מיך, אייער חבר האָט מיך פערלוירען!“

זײַ הערען נישט און פליהען זײַער װעג.

און אונטען פליסט אַ געשרומפּען װאַסער; פון צײַט צו צײַט שװימט אַרױס אַ בלאַסער פיש, מיט קײַלעכדיגע הונגער־אױגען און צושפּרײַט דאַס מױל!

— װען פאַלט זי אַראָב!

7.

איך ליעג מיט אָפענע אױגען און װאַרט אױף דעם ערשטען שטראַהל פון פרישען פריה־מאָרגען; איך בענק צו איהם, ער װעט מיר די שאָטען פון האַרץ פערטרײַבען.

אין פענסטער אַרײַן קוק איך און איך װאַרט אױף אַ צײַכען פון אַ נײַ־געבױרענער זון, — פאַר איהר װעלען די װיסטע חלומות אַנטלױפען.

דער ערשטער קוש, װאָס דער שטילער הימעל װעט געבען דער ערד, אײַנגעהילט אין נעבעל און שרעק, װעט אױסלעזען פון שרעק מײַן נשמה.

פון זאָמען, װאָס גאָטס האַנד װעט אַראָבלאָזען דער פערשמאַכטער װעלט, װעט אַרױסבליהען פאַר איהר דער נײַער טאָג, און פאַר מיר — דאָס נײַע לעבען.

די לופטען ציטערן, באַלד װעט זיך הערען די בשורה:

— שרעק נישט, פערװאָגעלטע ערד! דײַן אױסלעזער, דײַן חתן געהט צו דיר פון זײַן חופה אַרױס, זײַנע אױגען שטראַהלען און טרײַבען פאַר זיך די שלעכטע רוחות פון דער נאַכט. אַלע שרעקען פערשװינדען!

און האָפענדיג צום טאָג, ליעג איך שטיל און װײַן.

8.

שטיל האָב איך געװײַנט, און נאָר אַ מאַמעס אײן אױער האָט מײַנע זיפצען דערהערט — איך פערנעהם שױן איהרע באָרװעסע טריט.

די פאָרהענגלעך פערבױגען זיך. אָט שטעהט זי, דאָס בילד פון ליעבשאַפט און רחמנות, און נעהמט אַרום מיט׳ן האַרציגען בליק איהר צום טױט־דערשראָקען קינד.

מיט שטילע, באָרװעסע טריט קומט זי צו מײַן בעט, זעצט זיך נע־בען מיר, לעגט מיר די האַנד אונטער מײַן האַלז און ציהט מײַן הײסען קאָפּ צו זיך אױף דעם שױס:

— צי איז ער עס ווערטה, טאָכטער? וואָס איז ער?

9.

אַ העלד איז ער, אַ שטימע פון אַ וועלט-בעצווינגער האָט ער; און ער זאָגט, אַז דאָס האָב איך איהם אָנגעגאָסען דאָס קול מיט זאַפט און קראַפט, ווי די נעבענשטע זון גיסט די טרויבען אָן... איך מיט מיינע פערצימטערטע ליפּען..

וועלטען קען ער שלייַדערן אין דער לופט; און די קראַפט, זאָגט ער. האָט ער פון מיר, פון מיר, וואָס איך בין אַזוי שוואַך.

ער האָט שוין, דערצעהלט ער, פערלאָשענע אויגען נעהאַט, און איך האָב זיי איהם צוריק אָנגעצונדען און זיי לייַכטען ווי שטערען אין הי־מעל: און איך, מאַמע, זעה נישט צומאָל מיין וועג.

און פערוויסט איז שוין געווען זיין האַרץ; איך האָב דאָרט נייַע בלומען געפלאַנצט, און זיין אָטעם שמעקט מיט רויזען פון די העכסטע בערג, און איך, מאַמע, וועלק פון בענקשאַפט, ווי דאָס אָרעמסטע גרעזעל אין טהאָל.

איך האָב איהם די אויגען פון דאָס נייַ געעפענט, און ער זעהט די פּערל, וואָס ליגען, נאָך נישט געפונען, אין׳ם אָבגרונד פון טיעפּ־סטען ים.

און ער פיהלט צונד די בלומען, וואָס קיין מלאך האָט נאָך נישט געוועקט פון טיעפסטען שלאָף אין פערבאָרגענעם שויס פון דער ערד.

און הערען הערט ער דאָס געזאַנג, וואָס ערשט די שפּעטסטע דורות וועלען זינגען, דעם „הללויה" פון צייַטען, וואָס שווימען נאָך אין די נישט־געפאָרמטע נעבעל אונטער׳ן כסא הכבוד, אויף וועלכע גאָט דער בעשעפער האָט נאָך קיין אויג נישט געוואָרפען.

קענסט עס פערשטעהן, מאַמע?!

10.

ניין...

און דאָך לעגט זי איהרע ווייַסע הענד אויף מיין פערוויינט קעפּעלע — זי בענשט מיך.

פון די הארציגע מוטער-אויגען פאלען טרעהרען ווי טוי אויף מיין דורשטיג-ברענענדיג פנים און קיהלען עס.

און איהרע טרייע ליפּען ציטערן; זיי ווינשען מיר גליק.

מאמע, מיך וואַרט נישט קיין שטיל, ליעב נעסט, אויסגעבעט מיט בלעטער און פוך און גלאַנצענדיגע שטיינדרעלעך.

ער וועט נישט אַרויספליהען זינגענדיג-טאַנצענדיג און גאָט-לויבענדיג פון נעסט, זוכען פרישע ווערמלעך אין דער לופט פאר זיין געטרייער „זי", וואס זיצט איבער זיינע היים-געליעבטע „קליינע" און וואַרטעט זיי.

איין „אַדלער-ווייב" וועל איך זיין.

ער וועט מיך אויסרייסען פון דיין שוים און אַוועקטראָגען וויים-וויים, צווישען שטורם און ווינד, איבער זידענדיגע ימים, ווילד-נאַקעטע פעלזען און וואָלקען, וואָס רייסען זיך אויף זייערע שפּיצען און קאַנטען אויף צויטען...

און אז ער וועט מיך פערליערען, מאמע, וועל איך צוריק אין דיין שוים אריין נישט פאלען

11.

— מאמע!

— וואָס, טאָכטער?

— ער איז נישט פון די, וואָס לעבען לאַנג... נאָר פון די, וואָס קומען און פערשווינדען ווי דער בליץ...

ער איז נישט פון די, וואָס ווערען גראָה ערשט נאָך לאַנגע-לאַנגע יאָהרען; איבער-נאַכט ווערט אַזוינער גראָה, ווי די טויב.

ער איז נישט פון די, וואָס טרינקען דאָס לעבען פון גאָט'ס בעכער אַרויס פּאַמעליך און טראָפּענווייז; נישט פון די, וואָס מעסטען די צייט מיט'ן אומרוה פון שטאָדטישען זייגער: טיק-טאַק, טיק-טאַק — אַ טריט נאָך אַ טריט.

ער איז נישט פון די, וואָס עלטערן זיך, און אַז זיי ווערען אַלט און דערזעהען מיט אָבגעשוואַכטע אויגען, אַז דער שוואַרצער שאָטען קומט זיי אַקעגען, פערקריטען זיי זיך פאַר גרוים רחמנות אויף זיך אַליין, אויף ווייב און קינד און אויף אַלע שטאָדט-לייט, און געהען אַהיים, שרייבען צואות, און לעגען זיך אונטערטעניג אין בעט אריין, און זאָגען וודוי, און דרעהען זיך איבער צו דער וואַנד.

עֶר איז פֿון דיִ, וואָס פֿאַלעַן פלוצלונג, וויִ שטערעָן פֿון הימעל אַראָב; פֿון דיִ, וואָס ווערעָן אונטערגעשאָסעָן, וויִ דיִ ווילדעָ פֿויגעל אין וואַלד.

— פֿון היִץ רעָדסט דו, טאָכטעָר.

— פֿון היִץ, מאַמעָ!

12.

נעָם מיִך שוין מיט, אָדלעָר.

ריַיס מיִך אויס פֿון דעָם טאַטעָנ'ס אָרעָם, פֿון דעָר מאַמעָס שויס.

איך נעָה מיט דיִר.

איך נעָה מיט דיִר צווישעָן ווינד און שטורם, איבעָר מצבות, איבעָר קברים, צווישעָן פֿעָרוואונדעָטעָ, וואָס בלוטיגעָן אין פֿעלד.

און זייער קרעָכצעָן וועָט מיִך נישט אָבהאַלטעָן; איך וועָל מיִך נישט אָבהאַלטעָן עָמיצעָן אַ טראָפּעָן וואַסעָר צו דערלאַנגעָן.

איך וועָל ניט ציטערן פֿאַר דיִ דונעָרן, וואָס צוריַיסעָן דיִ הערצעָר אין דיִ פֿינסטערעָ נעָכט; מיט אָפֿענעָ שטאָלענעָ אויגעָן, אָהן אַ ציטעָר פֿון אַ האָר אין דעָר ברעָם, וועָל איך קוקעָן אַקעגעָן דעָם בליִץ

איך בין אַיין אָדלעָר־וויַיב!

III.

גֶעה נִישְׁט מִיט מִיר.

(גֶעדִיכט אִין פּראָזאַ).

געה נִישט מִיט מִיר, גאָלדעֶן, האַרציִג קִינד; טרויעֶרִיג אִיז דעֶם אֵיינזאַמעֶן וואַנדעֶרעֶרס וועֶג...

. . . .

און וועֶר אִיך שוואַך אַ מאָל —

און וועֶר אִיך שוואַך אַ מאָל, פון האַרץ-רײַסעֶנדִיגעֶר בעֶנגשאַפט בעֶפאַלעֶן, פון שמערצעֶן בעֶזִיעגט, און אִיך קנִיע פאַר דִיר, און בעֶט מִיך, מִיט נִישט מעֶנשלִיכעֶ טרעֶרעֶן, בײַ דִיר: קום! — נויג נִישט צו דײַן אויעֶר צו מײַן געֶבעֶט.

. . . .

טרויעֶרִיג אִיז דעֶם אֵיינזאַמעֶן וואַנדעֶרעֶרס וועֶג; פון טרויעֶר-ווײַדעֶן געֶהִיט, מִיט זײַערעֶ שאָטעֶן אויסגעֶבעֶט...

דעֶר הִימעֶל האָט זײַ אָבגעֶשטויסעֶן, דִי עֶרד האָט זײַ צוגעֶצויגעֶן...

דעֶר שטראַהל פון העֶלסטעֶן, פון גאָלדעֶנסטעֶן טאָג, וואָס רײַסט זִיך דורך דִי אֲבֵלִים דורך, ווערט פון פרײַד און גלאַנץ בעֶרויבט, און אִיבעֶר'ן וועֶג לעֶגט זִיך מִיעד און בלײַך אַ טויטעֶר שטראַהל, אַ בר-מנן — אַ שטראַהל!...

נִישט פאַר דִיר, גאָלדעֶן, האַרציִג קִינד, אִיז דעֶם אֵיינזאַמעֶן וואַנדעֶרעֶרס וועֶג...

. . . .

צווִישעֶן צווײַגעֶן און בלעֶטעֶר פון דִי אבלים, וואָס זעֶהעֶן קײַן הִי-

מעל נישט, וואו עס נעסטען קײַן פױגעל נישט, — פערבענקען וועט זיך דײַן נשמה צו זאַנג און קלאַנג...

אויפ'ן שאָטען־אויסגעבעטען וועג וואַקסען קײַן בלומען נישט; אומזיסט וועט זיי מיט בענגשאַפט זוכען דײַן אויג...

אָה, גע׳ה נישט מיט מיט מיר, גאָלדען, האַרציג קינד!

. . . .

לעש, קינד, די באַרמהערציגע פונקען פון דײַנע אויגען אויס; אונהײמליך איז דעם אײנזאַמען וואַנדערערס וועג.

טרויער־ווײדען היטען איהם פון אַלע זײַטען; נישט הײמליך איז מיטער־נאַכט דאָס געריש, וואָס שלאָגט זיך צווישען שווערע צווײַגען און בלעטער...

אַלט־פערשטומטע קלאָגען, וואָס דער הימעל נעמט נישט אויף.. פלוכען און צײהן־קריצערײַ פון פערשטויסענע און פערשאָלטענע... מיטער־נאַכט וועקט זיך דאָס אַלץ און מישט זיך צוזאַמען מיט'ן יאָמער פון פערזינדיגטע נשמות, וואָס פלאַטערן אַרום, און זוכען און געפינען נישט קײַן תקון...

נישט פרעהליכער איז דער טאָג... דורך אַש פון פערברענטע, דורך שטויב פון צו קבר־ישראל נישט געקומענע, קוקט־דורך אַ רויט צאָרניגע זון...

נישט פאַר דיר איז דער וועג, גאָלדען, האַרציג קינד!

. . . .

גע׳ה נישט מיט מיט מיר, גאָלדען, האַרציג קינד; שרעקליך איז דעם אײנזאַמען וואַנדערערס וועג.

שאַרבען־קעפ וואַלגערן זיך איבער'ן וועג, שאַרבען־קעפ וואַלגערן זיך אַרום אין זײַנע שאָטען, שאַרבען־קעפ פון לאַנג געשטאָרבענע און נישט בעגראָבען, און מיט הוילע אויגען־לעכער קוקען זיי אַרויס אויף דער וועלט און שרײַען שווײַגענדיג: פאַר וואָס? פאַר וואָס?

און איבער קברים פיהרט דער וועג; איבער פערגעסענע דערנער־בעוואַקסענע קברים...

דאָס זענען די קברים פון די פער'עקשנ'טע מלאכים, וואָס האָבען אַ מאָל דעם כסא־הכבוד געשטורמט און דערנאָך. בעזיעגטע און פון הימעל אַראָבגעשלײַדערטע, אומזיסט געזוכט פערגעסעניש און טרויסט אין דער

שוים פון ערד־געבאָרענע טעכטער, ביז זיי זענען אויסגעגאַנגען ווי אַ ליכט.

צוגענומען האָט זיי די ערד, נאָר פערצעהרען זיי קאָן זי נישט!

און, הער קינד! אָפט אין האַלבער נאַכט שפּאַלטען זיך די קברים, די פערגעסענע, דערנער־בעוואַקסענע קברים...

און זיי, די געוועזענע מלאכים שטעהען אויף, געהען פון די קברים אַרוים, שטעלען זיך אוים און קוקען מיט אַ ברענענדיגען האַס אין די אויגען צו'ם הימעל אַרויף, און הויבען מיט גרימצאָרן די פויס־טען געגען כסא הכבוד אויף, און האַפּען זיי באַלד צוריק צו די מײַלער, און בײַסען די פינגער פאַר צער און שאַנד, — פאַר וואָס זענען די הענד אַזוי קורץ!

. . . .

געה נישט מיט מיר גאָלדען, האַרציג קינד!

און בעט איך דאַרום שאָקעל דיך אָב פון מײַן געבעט, ווי פון אַ גרינעם וואָרם, וואָס פאַלט דיר פון בוים אַראָב אויף דײַן ברוסט!

דאָרט געהען־אַרום די שאָטען פון נאָך נישט געשעהענעם, פון נאָך נישט בעשאַפענעם; אומרוהיגע שאָטען, וואָס רײַסען זיך, קענען נאָטש ווילען, צו ליכט און לעבען פאַר דער צײַט, נאָך איידער ער האָט זיי מיט פלײַש און בלוט בעקלײדט.

לעבענס־הונגעריג זענען די ווידערשפּענסטיגע גײַסטער. און וועה איז דעם וואָס זיי טרעפען אויפ'ן וועג... זיי נעמען צו פון די באַקען די פאַרב, זויגען אוים דאָס ליכט פון די אויגען, און נאָגען אוים דאָס בלוט פון האַרץ... לעבענס־הונגעריג זענען זיי...

נישט פאַר דיר איז דעם אײנזאַמען וואַנדערערס וועג...

. . . .

און ווער איך שוואַך אַ מאָל, פון שמערץ און בענגשאַפט פערמאַ־טערט, און קניע פאַר דיר, און בעט זיך רחמים בײַ דיר: קום, פערלאָז מיך נישט! — הער נישט מײַן געבעט!

לעש די באַרמהערציגע פונקען אין דײַנע אויגען אוים; און די בענגשאַפט, וואָס איך האָב פערזײַעט אין דיר, רײַס דיר ווי אַ דאָרן פון האַרץ אַרוים! וועה ווי צאָרניג עס שפּרײַט זיך איבער מיר דער הימעלס־בויגען...

געה, קינד! זאָל דער דונער, וואָס ווערט פאַר מיר געשטיִערט, דיך אומזיסט נישט טרעפען...

נישט דאָס האָט דיין מאַמע, איבער דיין וויעג געבויגען, דיר געזונגען!

נישט דעם וויסטען חלום האָבען לבנה אין שטערען, אין די שטילע זיסע נעכט, דורכ'ן מיידלשען פענסטער דיר אייסגעשפינט!

געה אין דיין רוה אַריין, קינד!

. . . .

זעה, צאָרניג פינסטער בויגט זיך איבער מיר דער הימעל...

און פון צווישען די בוימער, אין פינסטערניש פאַר שרעק צוזאַמען־געדוקטע, פינקעלט אַרוים דיין היים, דיין זיס שטיל היים!

מיט וואַרעמע בליקען ווינקט זי צו דיר, צערטליך רופט זי דיך: קום! געה אין דיין רוה אַריין, קינד!

געה, צאָרניגער נאָך ווערט דער הימעל...

געה אין דיין רוה אַריין, קינד, לעג דיך... לעג צו דיין קעפעלע צום קישען און קריאת־שמע לייען!

און הויב דיינע שטילע זיסע אויגען צום הימעל אויף און בעט!

בעט, ער זאָל דיר אָבציהען דעם שוואַרצען וואָלקען, וואָס האָט זיך איבער דיין יונג, אונשולדיג־בלויהעם הימעל געלעגט... אויסגעריסען זאָל ווערען דער זאָמען פון אונרוה און בענגשאַפט, וואָס איך האָב מיט מיין זינדיגער האַנד אין דיין היילינ־שטיל האַרץ פערפלאַנצט...

און אָבנעהן זאָל דער שאָטען, וואָס דער פערבייגעהענדיגער איינזאַמער וואַנדערער האָט אויף דיין ריין־געשטראַהלטע נשמה געוואָרפען. —

בעט, קינד! דיר איז דער הימעל נישט צאָרניג און וועט הערען דיין געבעט..

. . . .

געה נישט מיט מיר, גאָלדען, האַרציג קינד!

IV.

דער שטראָהל.

(מעשה׳לעך).

---

1) די אָבטרינניגע.

און גאָט, וואָס וועט אײביג זײַן, איז אײב׳. געוועזן, און האָט אײביג זײַנע חלומות געהאַט. און מקוים און פֿאַרקערפּערט פֿלעגן ווערן די חלומות, נאָר אויך באַלד פֿערלוירען אין דער פֿינסטערניש, פֿון אָנגעשיטען תּהו ובהו...

חלומ׳ט זיך גאָט אַ טהורם, שטעלט ער זיך, דער טהורם, אין דער פֿינסטער אויפ׳ן שפּיץ, און פֿאַלט, און פּלאַצט, און צופּלאַצט, און עס ווערט פֿון איהם אַש און שטויב און זײ צושפּרײטען זיך איבערן אונענדליכען תּהו ובהו.

און חלומט זיך גאָט אַ ים, פֿאַלט ער אין דער פֿינסטערניש פֿון תּהו ובהו פֿון געלענגער אַרויס, שלאָגט זיך אָן פֿעלזען און בערג פֿון אַנדערע געטליכע חלומות, און צעפֿאַלט אויף וואַלען; די וואַלען אויף וואַסערלעך, אויף וואַסער־צונגען און וואַסער־שטראַהלען; קומען ווינטען פֿון נאָך אַנדערע געטליכע חלומות, צעבּרעקלען און צעיאָגען זײ ביז אײנציגע טראָפּען... קומען שווערע, שוואַרץ־דורשטיגע נעבעל און טרינקען זײ אויס...

און די נידער הויבּט זיך אין דער פֿינסטער איבער דער הויך

און שלינגט זיי איין... און וועלטען לויפען קעגען וועלטען, און שלאָגען זיך אָן, און פלאַצען, און צופאַלען זיך אין די אָבגרונדען פון תהו ובהו, און פערשווינדען, גלייך זיי וואָלטען קיינמאָל נישט געוועזן, און איבער די חורבות פון איינגעפאַלענע וועלטען, גיסען זיך איבער די פינסטערע תהו־ובהו־וואַלען, און זיי לאַכען צו זיך, און שפּעטען פון בעשעפער און זיינע חלומות, און קראָהען — מערדער־געדאַנקען פליהען אויף די שוואַרצסטע פליגלען איבער שטיקער מפולת פון איינגעפאַלענע חלומות, און שטעכען אויס וואו עס עפענט זיך אין דער פינסטערניש ערגיץ איין אויג און וויל שיינען... און בעזע ווינטען יאָגען, קאָלערן זיך אין דער פינסטערניש, און פערשיטען מיט תהו־ובהו־אש, וואו עס וועקט זיך און עס וויל אויפ־פלאַמען אַ פונק פון ווילען פון לעבען.

ביז גאָט האָט אויף זיינע חלומות רחמנות בעקומען און אַ טראַכט געטהון: זאָל זיין ליכט!...

און עס איז געוואָרען ליכט; פון זיך אויסגעשטראַהלט האָט ער עס, פון שענסטען חלום פון דער טיעפסטער נשמה אויסגעשטראַהלט... געט־ליך ליכט.

און אין דער ליכטיגקייט האָט זיך יעדער בעשאַפענער חלום אויף זיין אָרט געשטעלט.

און אין דער פיינסטער אָרדנונג איז אַריבער אַ טאָג נאָך אַ טאָג, און גאָט האָט דערזעהן, אַז עס איז גוט. געבען גוטען אָבער האָט ער אויך דאָס שלעכטע דערזעהן; שאָטען געהען נאָך דעם ליכט... זיי איהם, דעם נערעכטען גאָט, באַנג געוואָרען אויף זיין, פון זיך זעלבסט אויסגעשטראַהלט ליכט. עס זאָל לייכטען דעם בעזען, ווי דעם גוטען. און ער האָט בעשלאָסען דאָס ליכט נאָר פאַר גוטע, נאָר פאַר צדיקים צו בעהאַלטען, זאָל עס זיין דער לוין פאַר זייערע מעשים טובים...

און דעמאָלט האָט ער די ליכטער אין הימעל בעשאַפען: די זון זאָל רעגירען ביי טאָג, לבנה און שטערען — ביי נאַכט, און די שטראַהלען, וואָס ער האָט געהאַט אויסגעשטראַהלט פון זיך, האָט ער צוריק גע־רופען — — —

און די שטראַהלען פליהען צוריק אין זייערע קוואַלען. נאָר איינער האָט זיך אָבגעריסען פון אַלע; איז אָבטריניג געוואָרען!

— די שלעכטע — האָט דער אָבטריניגער געטראַכט — זענען די אומגליקליכסטע, און אויב זיי ווערען אַציגד פון אַלע טיינע ברידער פער־

לאָזט, וועל איך מיך, זיי צוליעב, אָבזאָגען פון הימעל און בלייבען ביי זיי...

און דער אָבטריניגער שטראַהל האָט זיך ערגיץ אויף אַ שפּיץ באַרג זיין דאָרן-שטרוים בעהאַלטען. באַלד האָבען אויפ'ן שטרוים רויזען אויפגעפלאַמט, און דערוויַיל — האָט זיך דער הימעל צוריק פערשלאָסען.

איינם האָט דער שטראַהל נישט געוואוסט, אַז, נאָהנט צו דער ערד, איז די לופט אַזוי געדיכט, אַז ער וועט זי נישט דורכדרינגען, אַז ער וועט צו דער נידער קיינמאָל נישט קומען... אַז ער וועט בלייבען נאָך גענוג הויך, און וועט קיינמאָל די נידער נישט זעהן...

ווען ער האָט זיך דערפון דערוואוסט, איז שוין צו שפּעט געוועזן; זייז דער הימעל געוועזן שוין פערמאַכט, און אַז ער האָט, שטיל און פול חרטה, אָנגעקלאַפּט מיט אַ ציטערדיגען פליגעל, האָט איהם אַ רחמנות'-דיגער סלאַך געענטפערט:

— געה! גאָט וועט דיך דערזעהן און פערטיליגען, אָבטריניגע זייז ער ניט מוחל...

און אַראָב איז צוריק דער שטראַהל.

אין קיינער ווייסט נישט פון דעם פערלוירענעם שטראַהל, פאַר וועלכען די הויך איז פערשלאָסען און די נידער צו טיעף — און דאָך חלומט מען פון איהם, בענקט מען צו איהם... הערצער פיהלען, — נשמות לעכצען — נישט וויסענדיג...

---

2) דער איינזאַמער שיפער.

דעם באַרג צו-פוסענס — פליסט פאַרביי אַ וואַסער. און איבערן וואַסער געהען שיפען, און פיהרען איבער פון לאַנד צו לאַנד — דעם פערגליווערטען מענשען-שווייס און מענשען-בלוט, אין געשטאַלט פון אַלערליי, אויפ'ן אָרט איבריגע סחורות. אויך מענשען שיפען זיך אָפט איבער פון מדינה'ש צו טריקענ'ש, פון לאַנד צו לאַנד... ווערט עמיץ מיעד פון לעבען אין איין לאַנד, שיפט ער זיך איבער צום צווייטען. און, ווערענד אַ געוויסע צייט, דאַכט זיך איהם, אַז ער האָט אָנגעהויבען אַ נייע לעבען, אַ פרישע לעבען... אין אַנדערער האָט, גערן אָדער נישט גערן-ווילינ, זיין וואָס עס איז זיין נשמה בעפלעקט, שיפט ער זיך איבער צו נייע

שכנים, וואָס ווייסען נישט פון פלעק, און וועלען מיט די פינגער נישט טײַטלען!

שיפען געהען איבער'ן וואַסער, גרויסע און קלײנע, נאָר אַלע פולע: פול סחורות. און אויך פול מענשען, וואָס קוקען מיט בענגשאַפט צום באָרט, וואָס זײ פערלאָזען, און מיט שרעקיגער האָפנונג צום באָרט, וואו אַהין זײ ווערען געשיפט. נאָר איין שיפעל געהט איינזאַם, זײַן קאַפּיטאַן איז אויך זײַן אײנציגער פּאַסאַזשיר.

וואו אַהין רודערסטו, איינזאַמער שיפער? וואו פיהרט דײַן וועג?

דער איינזאַמער שיפער ענטפערט ניט; מיט דער צײַט האָט מען אויפגעהערט צו פרעגען, צו גריסען... נישט היימליך האָט אויסגעזעהן דאָס לערע שיפעל, נאָך וועניגער דאָס פינסטערע געזיכט פון איינזאַמען שיפער און זײַנע קאַלט־שטראַהלענדיגע אויגען, וואָס האָבען אָן בליצענדיגע מעסער דערמאָהנט...

און אַ גאַנצען טאָג רודערט דער איינזאַמער שיפער. און ערשט בײַ־נאַכט, ווען דאָס שיפעל, וואָס האָט קײן איינציגען לאַמטערן ניט, ווערט איינגעהילט אין נעפעל, שיפט ער זיך צום באַרג, אַנקערט אין שאָטען פון פעלזען אָדער געוויקסען, און רוהט פערשלונגען מיט'ן שיפעל אין נעפעל, ביז דער מאָרגענשטערן זאָגט אָן די בשורה פון אַ נײַעם טאָג. אָבער רוהען רוהט דאָס שיפעל, נישט ער...

דער איינזאַמער שיפער ווייסט נישט פון קײן שלאָף; זײַנע ברעמען פאַלען נישט צו; זײַנע אויגען פערמאַכען זיך נישט...

ער האָט געאַנקערט. און אָט נעמט ער פון טאַש אַ גרויסען שליסעל אַרויס און עפענט די איינאײנציגע קאַיוטע אויפ'ן שיפעל, דערנאָך — אַ קלענערען און שליסט אויף די איינאײנציגע זאַך אין קאַיוטע — אַ שראַנק.

און אַ פאָרצעליינענער טאָק — אַ פרויען־בילד בעוויזט זיך, מיט אויגען בלאָהע ווי דער הימעל. נאָר דער הימעל, וואָס איז פערכשופ'ט געוואָרען אין זײ, איז אייביג רײן... ער קען זיך קײנמאָל נישט פערנעפּלען; ער האָט קײנמאָל נישט געבליצט — אַ פאָרצעלײַענער טאָק. און פאַר איהם האָט זיך דער איינזאַמער שיפער אויף די קניען געלאָזט, די גאָל־דענע שיכלעך פון קלײן־פיסיגען טאָק געקושט, און דערנאָך דעם קאָפּ אויפגעהויבען, און מיט אַ שטיל און הײס־פערגנוגט געבעט אין די אויגען אַרײַן פון טאָק געקוקט...

רעב, רעב אויף! האָבען זיך די אויגען געבעטען. איך בין אַזוי עלענד, אַזוי אַליין...

און אַז דער ערשטער מאָרגען־שטראַהל האָט זיך אַ גליטש געטהון איבער'ן שטילען וואַסער־שפּיגעל — לעשט זיך איהם דאָס געבעט אין די אויגען אויס, הויבט ער זיך, זיפצענדיג, פון די קניען אויף; פערמאַכט — מיט'ן קליינעם שליסעלע דעם שראַנק, מיט'ן גרויסען — די קאַיוטע; און, מיט צוריק קאַלט־שטראַהלענדיגע אויגען אין פינסטערן פנים, נעמט ער זיך צום רודער צוריק.

און אַזוי געהען פאַרביי טעג, מאָנאַטען, יאָהרען...

און איינמאָל — עס איז אַ טריבער טאָג געווען — און דער איינזאַמער שיפער איז גראָד ביים באַרג צופיסענס געשוואומען, האָט ער אויפ'ן רוקען פון באַרג אַ שטיל־שיינענדיגען גלאַנץ דערזעהן — ווי דער שמייכעל, פון וועלכען ער האָט געחלומט, און האָט פול בענקשאַפט געוואָלט אַרויסרופען אויפ'ן אַלבאַסטער־פנים פון טאָק. און צו זיך געצויגען האָט'ם פלוצלונג דער באַרג; נעהנטער איז ער צוגעשוואומען...

„באַרג אויף! באַרג אויף!" האָט אין איהם דאָס פערבענקטע האַרץ, ווי געשריען; און געדוכט האָט איהם, אַז ער הערט די שטימע פון אַ גוסס, וואָס רופט נאָך אַ זיכערער הילף... און דאָס ערשטע מאָל, נאָך טעג, מאָנאַטען, יאָהרען האָט דער איינזאַמער שיפער אין אַ טריבען ט אָ ג געאַנקערט, און איז אויפ'ן באַרג־רוקען אַרויפגעשפּרונגען, און האָט אָנגעהויבען געהן...

און ער געהט. זווישען פעלזען און שטיינער שטייגט ער... שטיינער און שטיקער ערד קויקלען זיך איהם, רוישענדיג, פון אונטער די פיס, שטיינער שאַרפערע שניידען און פערוואונדען איהם די זוילען; ער דאָך שטייגט. און וואָס העכער, איז דער באַרג גרינער, לעבעדיגער, פון וואָס העכער קוקען וואָס מעהר בלומען אַראָב און גאָר הויך טאַנצט אַרום אַ שיין, ווי אַ געטליך באַרמהערציגער שמייכעל, און רופט... רופט, און דאָס האַרץ בענקט אַזוי צום שמייכעל.. צום געטליך באַרמהערציגען שמייכעל..

שטאַרק איז דער איינזאַמער שיפער געווען! און שטייגענדיג, האָט די קראַפט אין איהם געוואַקסען, און דאָס האַרציגע נעוויין אין איהם האָט זיך, וואָס אַ מאָל מעהר, אין פריידען־אויסגעשרייען פערביטען..

און ער וואָלט דעם שפּיץ באַרג דערגרייכט, צום קוואַלען פון לעבען — צום שטראַהל געקומען, ווען נישט אַ קליינער געדאַנק, וואָס האָט איהם פּלוצלונג אויפגעבליצט אין געהירן:

— ווי ווייט בין איך שוין אָבגעגאַנגען פון איהר? ווי הויך בין איך שוין איבער י ע נ ע ר בענקשאַפט געשטיגען?

און ער האָט זיך אומגעדרעהט אויף אַ ווײַלע, און זעהט! —

ביים ראַנד פון שיפעל שטעהט זי — דער טאַק — די הענד אויס־געשפּרייט. אַ לייטזעליג־פערקלערט־בעטענדיגער שמייכעל שימערירט איבערן אַלבאַסטער־ווייסען געזיכט, און אין די אויגען — אין די אויגען אַזוי פיעל בענקשאַפט, אַזוי פיעל וועה...

ווי אַזוי איז דאָס וואונדער געשעהן?

און צוריק אַראָב געהט דער איינזאַמער שיפער...

„דו ביסט פון מיר אַוועק — האָט זי איהם געזאָגט, און די שטימע האָט ווי פון אַ פיינסטער האַרפע געקלונגען — און אין מיר איז בענקשאַפט געבוירען געוואָרען, אַ וואונדערליכער שמערץ האָט זיך אויפגעוועקט אין מיר... און דאָס איז מיין נשמה געוואָרען! און אַט, זעה! איך לעב! לעב"! און היים־גאָלדענע שטראַהלען שפּריצען איהר פון אונטער די זיידענע ברעמען אַפער.

בעגליקט, האָט ער זי אין זיינע אָרעם געשלאָסען; מיט ברע־נענדיגע ליפּען איהר שטערן מיט די בעוועגליכע שלעפען געקושט און מיט אַ גליק־פערשכורט־האַרץ צו איהר האַרץ־קלאַפען זיך איינ־געהערט — — — אין די בלאָהע אָדערלעך, וואָס שפּרינגען אונטער איהרע שלעפען, זיך איינגעקוקט, ער קען פון זיי קיין אויג נישט אָברייסען.

— זי לעבט, זי לעבט! יויכצט דאָס האַרץ — — —

אָבער אין זיינע אָרעם האָבען זיך איהרע ליפען צוריק צוזאַמען־געצויגען און געשלאָסען... אויסגעלייטערט, ווי אין אייביג שטיל־בלאָהער הימעל האָבען זיך די אויגען... שטיל שטעהען די שלעפען... שטיל — דאָס האַרץ. אין זיינע אָרעם איז זי צוריק אַ טאָקעל געוואָרען... און ער האָט זי צוריק אין שראַנק פון דער איינאיינציגער קאַוטע פער־שלאָסען! און איז געלאָפען באַרג אויף, אום נאָך אַמאָל זיך אומ־צוקוקען.

און פון דעמאָלט אָן האָט קיין שיפער דעם איינזאַמען נישט גע־

זעהן. קיינער האָט נאָך איהם נישט געבענקט; „אַ נישט היימליכער געווען — פינסטערע בליקען געהאַט, איבער'ן וואַסער מיט עפּיס אַ שרעקיגען סוד געשוואומען"... „אונגליק ברענגט ער!" האָבען אַנדערע, וואָס האָבען שיף־ברוך געליטען, געמיינט — — —

צופוסענס דעם באַרג, אין שאָטען פון ציפּרעסען איז דאָס שיפעל פעראַנקערט... גרין מיט מושעלן אויסגעזעצט, פערוואַקסען... קיין פיש אין וואַסער מייד עס נישט; קיין מעווע אין דער לופט שרעקט עס ניט איבער... פויגעל נעסטען אין אַלע זיינע שפּאַלטען, און דער איינזאַמער שיפער וואַנדעלט טאָג אויף טאָג; שטייגט און נידערט, נידערט און שטייגט — — — קומט ער העכער און דרעהט זיך אום — לעבט אויף דער טאָק, קומט ער אַראָב און שליסט זי אין זיינע אָרעם — ווערט דאָס וואונדער פערלאָשען... און עס רופט דער שפּיץ־באַרג!..

דער — וועט דעם שטראַהל ניט דערגרייכען.

---

3) דער אַלטער כשוף־מאַכער.

אַמאָל איז אַ כשוף־מאַכער געווען...

נאָר שרעקט אייך ניט, אַ גוטער געווען; נאָר צום גוטען האָט ער זיין קראַפט גענוצט... דער ווילען איז געווען אין איהם שטאַרק, דער שטאַרקער ווילען שאַפט, און ער האָט נאָר מעשים טובים בעשאַפען... הונגעריגע געזעטיגט, דורשטיגע געטרענקט, טרעהרען פון אַלמנה־ און יתומים־אויגען געטריקענט... און די קראַפט האָט ער פון באַרג גענומען...

אַרויף האָט ער נישט געקאָנט, דאָס גוטע האַרץ קען אַליין נישט געניסען פון גוטען! דאָס רחמנות אויף דעם, וואָס קוועלט און מאַטערט זיך אונטען אין טהאָל טרייבט איהם... ער שטייגט, וויעגט מיט די אויגען דעם געטליכען שמייכעל, וואָס שיינט אויפ'ן באַרג־רוקען אין דער הויך, אין האַרץ אין דער נשמה אַריין; די נשמה וואַקסט, דאָס האַרץ וואַקסט, דער ווילען וואַקסט, אָבער דאָס רחמנות וואַקסט מעהר פאַר אַלע, און ער לויפט אַראָב: „עס זאָל זיין אין הייזעל ברויט"! — און עס איז געוואָרען ברויט! — „פון שטיין זאָל פאַרן פער'חלש'טען וואַסער

שפּריִצען״, און אַ רעגענבויגען־פּאַרבּיִגער וואַסער־שטראַהל שיִסט שוין אַרויף און צושפּריִצט זיך גלייך די שענסטע פּערל . . ער האָט פון וויִלען אַפילו שטעק־שיך פאַר שוואַכע און ביין־קליידער פאַר נאַקעטע געמאַכט . . . און מענשען האָבען געזאָגט ס׳איז כּשוף, און איהם האָט מען גערופען כּשוף־מאַכער . . . פערברענט האָט מען איהם ניִשט; ער האָט גרויסע טובות געטהון!

אַרויף איז ער ניִשט — דאָס רחמנות אויף דעם, וואָס מאַטערט און קווילט זיך אונטען, טרייבּט אַרויף און טרייבּט צוריִק — און דעם קוואַלן פון לעבען האָט ער ניִשט געקאָנט דערגרייכען און איז מיִט דער צייט דעריִבּער אַלט און יעדען טאָג שוואַכער געוואָרען . . .

און וואָס מאָל האָט ער וועניִגער בּאַרג געמאַכט, טאָג אויף טאָג צו אַ קלענער הויך געשטיִגען . . . דער שפּענדער וויִלען אין איהם איז פון טאָג צו טאָג קלענער געוואָרען . . . ער האָט שוין קוים געקאָנט מטבען לייַמענע פּייפערלעך פאַר וויינענדיִגע קינדער . . .

און מענשען האָבען אָן זייער כּשוף־מאַכער פערגעסען. מאַנכע האָבען איהם אויפגעהערט צו גריִסען: „עס האָט געמוסט זיין אַ שווינדעל!״ יונגערע — האָבען געלייקענט, — מאַלע וואָס אַלטע דער־צעהלען . . .

און בּענקען האָט אָנגעהויבען דער כּשוף־מאַכער צו דער הויך, צו דער העכערער הויך, צום פריִשען קוואַל׳ן פון זיין קראַפט; נאָר שוואַכער און שוואַכער ווערט זיין לייבּ, מיִעדער די פיס . . . די רחמנות־פליִגעל, וואָס האָבען איהם געטראָגען, זענען מיִט יעדען טאָג קיִרצער געוואָרען . . .

— נייע פליִגעל דאַרף מען! זאָגט איהם דאָס פערבענקטע האַרץ.

— נאָר די אונשולד קען זיי געבען! ווייסט ער.

און דער אַלטער כּשוף־מאַכער לאָזט זיך אַראָבּ זוכען די אונ־שולד . . .

ניִשט לייכט איז זי צו געפינען . . . איהר ווייסט ווי עס שטעהט היינט מיִט דער אונשולד . . . איהרע פּאַפּיִערען ווערען אויף קיין בּערזע ניִט נאָטיִרט . . .

„געווען, בּאַנקראָט געוואָרען״ . . .

בּלאָנדזיעט ער אַזוי . . .

אײנמאָל קומט ער ערגיץ אויף אַ קלײן װילד־פּערוואַקסען בער־געל אַרויף, טרעפט ער אַ קלײן דאָרפס־מײדעלע, װאָס פּאַשעט שוואַרצע ציגען.

— פאַר װאָס דורכאױס שוואַרצע ? — פרעגט ער זי זעהר מיט־לײדיג. פאַר װאָס געװעהנסט דו אַזוי יונג נאָך דײנע אויגען צום שוואַרצען ? . . .

און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, ענטפערט איהם דאָס מײדעל:

— מענש, טריבע אויגען האָסט'ו! מײנע ציגען זענען װײס.

— אַלע ?

— ביז צו'ם לעצטען! און װײס װי ערשט געפאַלענער שנײ! בעשטעטיגט דאָס קינד. —

„דאָס איז די אונשולד אַלײן" — טראַכט ער און נעמט זי מיט מיט זיך צום רוקען פון באַרג . . .

און זײ שטײגען . . .

— קינד, זאָגט ער איהר, װאָס העכער איז אַלץ לײַטזעלינער דער שײן פון געטליכען שמײכעל . . . װײסער זענען די ליליען, רױטער זענען די רויזען, בלאָהער און קלאָרער ריזלען די װאַסער־שטענגעלעך, העכער װאַקסען די בױמער, שעהנער און פרעהליכער זינגען די פויגעל צווישען די צווײגען .

און זי הערט מיט אַ גליקליך־גלויבענס שמײכעל. נישט װיסענדיג דערפון, האָט זי פליגעל, װאָס טראָגען זי, און ער האַלט זיך מיט אַ פערציטערטער האַנד אָן איהר שירץ און טראָגט זיך מיט . . .

— איך דאַנק דיר — זאָגט איהם דאָס האַרציגע קינד — פאַר דעם װאָס דו פיהרסט מיך אַרויף . . אַרויף צום געטליכען לײַטזעליגען שמײכעל צום קלאָרען, רײנעם גליק . . .

און ער האָט שוין נישט די קראַפט געהאַט, זיך מודה צו זײן, אַז ער האָט נאָר דאָס װיסען פון דער הויך, און זי די פליגעל צו איהר — און דעריבער איז ער מיעד געװאָרען . . . און װאָס אַ טאָג עלטער און מיעדער. און אַז ער װיל רוהען און זי װערט פון איהרע פליגעל װײַטער געטראָגען שלעפּט ער זי אײן . . .

פלאַמענדיגע מאָן װאַקסט אויפ'ן רוקען פון באַרג, ער רײסט דעם מאָן, צודריקט איהם אין דער פלאַכער האַנד, פיהרט זי איבער איהרע אויגען.

— ווי דו גלעטסט מיך! זאָגט זי דאַנקבאַר פאַר דער לאַסקע און שלאָפט איין... און ערשט ווען ער רוהט אויס וועקט ער זי דער־פרישט צום ווייטער געהן...

ער וועט נישט דערגעהן...

זי — ערשט ווען ער וועט פאַלען, ווען זי וועט זיין טוידטען קערפער פערלאָזען... זי וועט'ן בעוויינען, פערגעסען און שטייגען...

---

4) די טויטע האַנד.

און נישט מיט אַמאָל מוז מען אַרויפקומען...

מען קען שטאַרבען און נייַ געבוירען ווערען און ווייטער שטיי־גען... איהר גלויבט געוויס אין תחית המתים? „ער", וואָס איז מיט „איהר" געשטיגען, האָט געגלויבט! און „ער און „זי" שטייגען — די ליעבע טראָגט זיי צו פרייד, צו ליכט, צום געטליכען שמייכעל אויף די גאָלדיגסטע פליגעל... אויפ'ן באַרג־רוקען דורך אַ צווינגטען וואַלד שטייגען זיי, זינגענדיג מיט די פויגעל, וואַקסענדיג מיט די בוימער. בליהענדיג מיט די בליטען...

איינמאָל האָט ער זי פרעהליך געלאָזט, און, צוריק קומענדיג, מיט אַ טרעהר אין אויג געטראָפען...

— וואָס איז? פרעגט ער, אויסקושענדיג איהר די טרעהר.

— איך האָב מיך מיט אַ שרעקליכען סוד געטראָפען...

זי שפאַרט אָן דעם גאָלדענעם קאָפּ אויף זיין שוים, הויבט צו איהם די טיעף־דערשראָקענע אויגען אויף, און דערצעהלענדיג, ציטערן איהר די ליפען.

— איך האָב אַ בלאַט אין וואַלד געטראָפען, אויף דער ערד, צווישען גראָז איז עס געלעגען, און אַ גאָלדענע זוים האָט עס געהאַט...

— ווי גאָלדען־שיין דו ביזט, בלאַט! האָב איך מיך צו איהם אַראָבגעבויגען.

— און שטיל זיפצענדיג, אַז מיין אויער האָט קוים קוים געהערט, האָט מיר געענטפערט דאָס בלאַט:

— גאָלדיג איז דער בלעטער־טויט... אַזוי שטאַרבען מיר...

— וואָס איז טויט? וואָס איז שטאַרבען?

— איך ווייס נישט — ס'אַ סוד... אונזער גאָלדינער, שרעקליך גאָלדינער סוד, וואָס שלינגט אונז איין...

און איין אָטהעם פון אַ לייכט ווינטעל האָט'ס פלוצלינג אוועקגע־טראָגען . . . וואו אַהין ?

ער שווייגט .

— איך געה ווייטער — אַ וואונדערליכע שטונדע געווען — היפּט אַ פויגעלע פון מיינע פיס , צווישען גראָז היפּט עס .

—פויגעלע , פויגעלע , פאַר וואָס פליהסט'ו נישט ?

— כ'האָב מיר אַ פליגעל פערוואונדעט ! ענטפערט עס נאָך פיעל טרויעריגער פאַר'ן בלאַט...

— וואָס שמאַכסטו ? טהוט עס דיר אַזוי וועה ?

ניין , נאָר דער ווינטער קומט , די מיינינגע וועלען אוועקפליהען , איך איינער וועל דאָ בלייבען און פערגעהן !

— וואָס איז פערגעהן ?

— אַ סוד . . . עפּיס אַ ווייסער סוד . . דאָס ווייסט קיין פויגעל נישט . . . אָבער עס שלינגט אונז איין דער ווייסער סוד . . און ער היפּט פון מיר אָב . . .

ענג איז מיר געוואָרען אין דער ברוסט , און דיך בין איך גע־גאַנגען זוכען . . . און בין פון וואַלד אַרויסגעקומען . . . אַ שטיק פעלר דערזעהן . . . עס וויעגען זיך די זאַנגען . גאָלדענע זאַנגען אַזוי שטיל , אַזוי טרויעריג שטיל . . .

— וואָס טרויערט איהר , גאָלדענע זאַנגען ?

— פאַרטיג זענען מיר , פאַרטיג און זאָגען וידוי , גרייטענדיג זיך צום טויט !

— וואָס איז ט ו י ט ?

— אַ סוד . . . אַ שרעקליכער סוד — אויף אַ בלאַנק שנייד־מעסער אַ בליצענדיגער סוד . . . און דעריבער שרעקען מיר זיך און טרויערן . . .

— ליעבער ! — כאַפּט זי איהם אָן בייַ דער האַנד — רעטע אונזער ליעבע און דאָס שענסטע און בעסטע פון וואַלד .

— ווי אַזוי , קינד ?

— אַ פעסטונג זאָלסט'ו געגען ווינטער בויען . . . איין אונגעהייער פעסטונג . אַ אונגעהייער צימער פון דורכזיכטיג גלאָז . . . און ווייט און ברייט זאָל אונזער פעסטונג , אונזער ליעבע־שוץ אונזער הייליגקייט זיין ;

מען זאָל קיינמאָל מעהר, ווי איין וואַנד נישט זעהן... אין דער מיט קיין איינציגע... עס זאָל קיין געפענגנים נישט זיין... און אהין ווען מיר דעם „סוד" נישט אַריינלאָזען, ער זאָל אונזער ליעבע און געליעבטע נישט איינשלינגען?

נישט איינזאַם וועל'ן מיר זיין... אַלץ וואָס גוט איז און שען וועל'מיר רעטען, צו זיך אין היילינטום נעמען... די שענסטע בוימער, די שענסטע בלומען, די זינגענדיגע פויגעל... אַלע, אַלע!

— קינד — אַרום היילינטום וועט געהן דער טויט, און זיין אָטהעם וועט אַלץ פערסמען אויף טויט.. עס וועט קיין ריכטיג לעבען נישט זיין, נאָר עפּיס ערגערס פאַר'ן טויט! — אַ געפאַנגענער וועט זיין דער פויגעל, און גוסענדיגע ליעדער זינגען... שטאַרבען וועט דער בוים... אייביג קראַנק וועט זיין די בלום... און אַ בלאַסער, קרענקליכער שאָטען, וועט זיך אַרומדרעהען אונזער ליעבע צווישען טויטע; און פאַלש וועט קלינגען אונזער וואָרט, פאַלש יעדער קוש... ווער עס וויל לעבען, מוז שטאַרבען!

פערגעהן און אויף־ערשטעהן!

— אַלע שטעהען אויף?

— די וואָס גלויבען!

— דו גלויבסט?

— איך גלויב! און דו?

— איך גלויב אין דעם, וואָס דו גלויבסט...

מיט שטראַהלענדיגע אויגען זאָגט ער איהר:

— שטאַרבען איז נאָר איין העלפט פון סוד: אויף־ערשטעהן די צווייטע... און וויפיעל מאָל שטאַרבען און אויף־ערשטעהן מען האָט אונז ביז'ן שפּיץ באַרג — ביז צום ריינעם געטליכען ליכט בעשערט, דאָס קען מען ניט וויסען... עס ציהט זיך אַ גאָלדענע שנור; וויפיעל מאָל אַ פערבאָרגענע האַנד וועט זי איבעררייסען און צוריק פערקניפּען — דאָס איז אויך אַ סוד — דער גרעסטער סוד...

איהרע אויגען טרענקען פערטרויט אין זיינע — און זי הערט זיך איין.

— אַ קבר וועל'ן מיך זיך גראָבען, דאָס היילינטום, דעם איבער־גאַנג פון איין זייט סוד צו דער צווייטער... דאָרט וועל'ן מיר רוהען, בעדעקען, שיצען און וואַרעמען וועט אונז דער שניי, דער ווייסער,

קלאָרער שנײ, וואָס איז ווײַס און קלאָר ווי אַלע געטליכע סודות זענען... און שלאָפען וועלען מיר, רוהיג שלאָפען... רוהיג שלאָפען די, וואָס גלויבען... דער גלויבען אין אונז, — דער גלויבען אין אויף־ער־שטעהן, — דער זאָמען פון נײַ־געבוירען ווערען, פון אויפלעבען אויפ׳ס נײַ, וועט אין אונז נישט שלאָפען... שטיל וועט ער געדײַהען... שטיל וואַקסען, וואַקסען, און וועט אַרויסשפּראָצען אַלס אַ נײַ געפּליגעלט לעבען...

לאַנג האָט ער גערעדט, לאַנג! — זי גלויבט, נאָר אונטערן גלויבען אין זײַנע רעד נאָגט אַ וואָרעם. „זײַן גלויבען איז זײַן אײגענער, מײַנער איז נאָר אײן אָבגלאַנץ פון איהם — וועט ער נישט אויף־ערשטעהן אָהן מיר״?

זי פערהעהלט עס דאָך פון איהם, און מיט צוטרויען הערט זי ווײַטער זײַנע רעד:

— און אַז ער, דער ערשטער שטראַהל פון דער זון, וועט דורך־דרינגען די ערד, וועט זיך וועקען אונזער אויג, וועט זיך אויפהויבען אונזער ברעם... און אַז דער ערשטער טריל פון אַ צוריק־געקומענעם, אויף די פליגעל פון הײם־וועה געטראָגענעם־פויגעל וועט דורכקלינגען אין דער לופט, וועט ער וועקען אונזער אויער... און אַז פון געט־ליכען גנאָד וועט אויסשפּראָצען די ערשטע פריהלינגס־בלום, וועט אויפבליהען אונזער ליעבע, און וועקען אונזער האַרץ, און מיר וועלען אויף־ערשטעהן...

— איך גלויב! זאָגען איהרע קוש־דורשטיגע ליפּען — און אַ געדאַנק פליהט איהר דורך דעם גאָלד־פערהאָרטען קאָפּ:

—איך וועל מײַן האַנד אויף זײַן האַרץ לעגען, ער וועט אָהן מײַן וויסען נישט אויף־ערשטעהן!

און אַזוי איז געשעהן...

נישט אײן ווינטער איז אַריבער, נישט אײן פריהלינג איז גע־קומען... עס דרינגט דורך דער ערשטער שטראַהל, ער הויבט די ברעמען אויף; עס טרילערט דער ערשטער פויגעל אין דער לופט, עס עפענען זיך זײַנע אויערן... די ערשטע בלום שפּראָצט אַרויס, די ליעבע וועקט בײַ איהם דאָס האַרץ, נאָר פרײַ אויפּאָטהעמען קען דאָס האַרץ נישט — אַ טויטע האַנד ליעגט אויף דעם האַרץ, אויפלעבען קען עס נישט...

מיִט אָפּענע אויערן און אויגען ליִעגט ער איִבערן זומער. וויִנטער פערדעקט זײַ צוריִק דער שנײַ... שלאָפט ער טיִעפער אײַן...

---

5) פויגעל

מאַנכע, ס'מעהרסט צופעליִג, דערגרײַכען דאָך דעם שפּיִץ פון בארג...

אײנער — נאָכיאָגענדיִג אַ האָז, אַ צוויײטער נאָכלויפענדיִג נאָך אַ זומער־פויגעלע... אַ שכור, זאָגט מען איז אַ מאָל אויף אַלע פיִער אַרויף... נאָר די קומען ניִשט צוריִק אַראָב...

די צופעליִג־אַרויפגעקומענע ווערען איִן זיִנגענדיִגע פויגעל פער־ביִטען, בויען זיִך נעסטען איִן די צווײַגען פון די העכסטע בוימער און זיִנגען — פאַר זיִך, נאָר פאַר זיִך! —

איִן חלום הערט זיִך אַ מאָל זײער געזאַנג, — ווי פון די ווײַטסטע וועלטיִזן קומט עס...

V.

עֶס זֶענֶען קַיין וואוּנדֶער גֶעשֶׁעהן.

אַ פּאָעמאַ אִין פּראָזאַ.

אָה! וויסטע, טויב־שטומע נעכט, נעכט אָהן חלומות, אָהן שלאָף, אָהן טרייסט...

פון זיין שטראַהלענדיגער ציערונג בערויבט, ליעגט מיעד אויסגעשפּרייט דער בלאַס־גרויער הימעל; אין אייגענעם, אויסגענעפּעלטען שווייס האָט זיך איינגעהילט די ערד, און אין דער לופט שוועבט די אונפרוכטבאַרע מיעדקייט פון גאָט און לייט, פון וועלט און בעשעפער!

דורך פערדרעהטע צווייגען פון פערקריפּעלטע בוימער קוקט צו מיר אַריין די אונפרוכטבאַרע, טויב־שטומע נאַכט; מיט די וואַסעריג־גרויע אויגען זויגט זי מיר אויס דעם לעצטען טראָפּען ווילען...

פייכט און קאַלט הויכט זי אויף מיר, און אַ פייכטע קעלט צענעהט זיך אין אַלע מיינע גליעדער; איך פריר...

איך פריר ביז'ן מאַרך אין די ביינער, ביז'ן לעצטען טראָפּען בלוט אין האַרץ...

נעם, אַלטע פערפרוירענע נשמה, אַ פייער־טאָפּ, נעם און געה פון הויז צו הויז, פון טהיר צו טהיר, און בעט אַ פונק פייער... אַ פונק פייער זיך צו דערוואַרעמען.

מיעד בין איך, שטערבליך מיעד. נישטאָ מיט וואָס און נאָך

וואָס צו לעבען... און שטאַרבען קאָן איך נישט: מיט וואָס וועל איך קומען אַהין?..

מיער בין איך, שטערבליך מיער, און דאָך בין איך אַמאָל שטאַרק געווען — גאָטס גענאָד האָט אויף מיר געשטראַהלט...

נאָר פערזינדיגט האָב איך מיך און די קראַפט פערלוירען, און פערשלאָסען האָט זיך פאַר מיר דער הימעל און וועט מיר שוין נישט אויסשטראַהלען קיין נייע קראַפט...

אַ גאָלד־געלאָקטער, פון גאָט געזאַלבטער קעניג בין איך אַראָבגעקומען פון די הויכע בערג. — אַ בליצענדיגע קרוין אויפ'ן קאָפּ געהאַט, איין אויסגעשטראַהלטען מאַנטעל אויפ'ן לייב געטראָגען, מיט אַ גינגאָלדענער קעניגליכער האַרפע אין דער האַנד — — —

איך בין אַראָבגעקומען און אַלץ אין דער נידער פערשווענדט...

די גאָלדענע לאָקען זענען אַראָבגעפאַלען אין דלילה'ס פאַלשען שוים...

לילית האָט מיך מיט איהר כשוף אין איהר נעץ געפאַנגען; איך האָב איהר לויב געזונגען און ציגעשפּילט אויף דער גינגאָלדענער האַרפע, און עס האָט געפּלאַצט אַ סטרונע נאָך אַ סטרונע...

אין פערכשופטע נעכט, אויף פערבליהטע זומפּען, האָב איך מיט איהרע טעכטער רעדלעך געטאַנצט, און אינ'ם טאַנץ די קרוין פון קאָפּ אַראָב פערלוירען; און איינגעשלונגען האָט זי דער זומפּ.

אויף קרומע, פערלוירענע וועגען בין איך געגאַנגען, און די דערנער אויף די קרומע, פערלוירענע וועגען האָבען מיר דעם קעניגליך־אויסגעשטראַהלטען מאַנטעל פון לייב אַראָבגעריסען; צוויטען־וויין, פערדעס־וויין...

אָה! נעכט אָהן חלומות, אָהן שלאָף, אָהן טרייסט...

גאָט האָט מיר אַ ליכטיגע נשמה געגעבען, און איך האָב פון איהר גראָשענדיגע ליכטלעך געצויגען און אין לוסט־פאַרביגע גערטען־לעמפּלעך אַריינגעשטעלט, און פערברענט די ליכטיגע נשמה!

דאָס גאָלדענע האַרץ, וואָס איך האָב פון זיין ליעבען־נאָמענס האַנד בעקומען, האָב איך צולאָזט, אויף קליין געלד צעמינצט, קראַנקע שמייכעל אויף געשמינקטע פני'מער איינגעקויפט — און פערשווענדט דאָס גאָלדענע האַרץ...

אַנ'אויסגעלאָשענער פלאַקער בין איך און דער הימעל האָט זיך מיר פערשלאָסען און וועט מיר שוין נישט אויסשטראַהלען קיין נייע ליכט, קיין נייע קראַפט...

צום געבעט פון אומרייניגע ליפען, וואָס האָבען לילית'עס לויב געזונגען און איהרע טעכטער געקושט, וועט גאָט נישט צונויגען זיין אויער...

מיעד, שטערבליך מיעד ליעג איך.

נישטאָ מיט וואָס און צו וואָס צו לעבען...

און שטאַרבען קאָן איך נישט; נישטאָ מיט וואָס אַהין צו קומען.

מען וועט מיך פרעגען: וואו זענען דיינע גאָלדענע לאָקען און די קרוין אויף זיי? דיין אויסגעשטראַהלטער מאַנטעל וואו איז? פאַר וואָס האָבען געפּלאַצט די סטרונעס אויף דיין קעניגליכער האַרפע, מיט וועלכע מען האָט דיך אַראָבגעשיקט?

אָה, די נעכט אָהן שלאָף, אָהן חלומות, אָהן טרייסט!

ווי אַ בר־מינן, וואָס זוכט זיינע פערלוירענע נעגעל אויף, זוך איך די שטראַהלען פון מיין פערלוירענער קראַפט...

מיט צעשויבערטע האָר אויפ'ן קאָפּ, מיט פרעמדע אויסגעבעטעלטע קליידער אויפ'ן לייב, מיט אַנ'אויסגעדאַרטען וואַלד־שטעקען אין דער ציטערדיגער האַנד, וואַנדער איך און זוך מיין געוועזען שטראַהלענדיג גליק, און געפין נישט...

מיעד, שטערבליך מיעד וואַנדער איך! פון געדאַנקען ווי פון רויב־פויגעל געיאָגט...

איבער באַרג און טהאָל וואַנדער איך; איבער פעלד און וואַלד, אויף לאָנקעס און ביי ברעגען פון טייכען — טאָג אויף טאָג, טאָג אויף טאָג, אין זוך אומזיסט...

צום ניעדריגען גראָז בויג איך מיך אַראָב, — זאָל איך חאָטש איינס

דערקענען, וואָס האָט אויסגעשפּראָצט פון מײַן האַרציג בלוט — און דערקענען ניִשט... און דאָך האָב איך אויף די לאָנקעס אויסגעטריפט מײַן האַרץ!

אויף וואַסער־שפּיגלען קוק איך און קוק מיר די אויגען אויס...

טויזענדער גלאַנצען קאָלירען, וויקלען זיך, פלעכטען און טאַנצען, שפּילענדיג אויפ׳ן בלאַנקען וואַסער־שפּיגעל, — — קיין איינציגער גלאַנץ פון מײַן נשמה שמײכעלט מיר ניִשט אַקעגען; און דאָך האָב איך אויף דעם וואַסער־שפּיגעל מײַן נשמה אויסגעהויכט...

ניִשט מײַנע פאַרבען טראָגען די בלומען אין פעלד...

און הויב איך די אויגען צו די בוימער אויף, פליסט מיר קיין איינציגער טאָן פון מײַן געבענשטער האַרפע פון זייערע צווײַגען ניִשט אַרויס...

און די דערנער, וואָס איך פרעג אויף צויטען און פעדעם פון מײַן קעניגליך־אויסגעשטראַהלטען מאַנטעל, לאַכען מיך אויס שטעכענדיג: צויטען און פעדעם פון אַנ׳אויסגעשטראַהלטען קעניגליבען מאַנטעל זוכט ער, דער בעטלער!

ניִשט פרײַנדליך איז מיר דאָ די ערד!

וואו איך קום, דערקענען איך: דאָ איז אויף אַ ווײַלע מײַן היים געוועזען... דאָ האָב איך געבלוטיגט און געשטראַהלט. נאָר די ערד האָט מיך קיינמאָל ניִשט גערן געהאַט און האָט מיר גאָר ניִשט בעהאַלטען!

קיין איינציגען טראָפּען בלוט פון האַרץ, קיין איינציגען שטראַהל פון מײַן נשמה. קיין קלאַנג פון דער קעניגליכער האַרפע, קיין פאָדעם פון מײַן קעניגליך־אויסגעשטראַהלטען מאַנטעל... און די קרוין האָט זי מיר אײַנגעשלונגען...

די שמעקענדיגע בלומען, וואָס איך האָב אויף איהר פרוכטבאַרען שוים געשפּרייט, האָט זי, די שטיף־מוטער, ניִשט גענעהרט; ניִשט אויסגעשפּראָצט זענען מײַנע בלומען...

אייפערזיכטיג איז די ניִדערע...

אויף איהר זילבער־גלאַנציגען מאָך־געלעגער האָב איך גערוהט און פרעמדע חלומות געהאַט; צו די ווײַטע, אין נעפעל אײַנגעהילטע בערג

געבּענקט... אונטער איהר הימעל האָבּ איך געוואַנדערט, און דאָך האָבּען מיך פרעמדע שטערען געפיהרט...

נישט המלך איז מיר דאָ די ערד...

און איהרע קינדער און שטיף־קינדער זענען מיר פרעמד...

ווען איך בּעגעגען אויף מײַן וואַנדער־וועג, קוק איך מיט בּאַנג־שאַפט און פערציטערטער האָפנונג אין די אויגען אַרײַן — קאַלט און פרעמד זענען זיי מיר...

קיין איינציגער שטראַהל פון אַ בּרידערליך־האַרציגער נשמה, וואָס זאָל אין מיר צוריק אָנצינדען דאָס פערלאָשענע ליכט...

קאַלטע, פרעמדע אויגען!

נישט מײַן פרייד, נישט מײַן לייד, גאָר נישט פון דעם, פאַר וואָס איך האָבּ געליטען; גאָר נישט פון דעם, צו וואָס איך האָבּ גע־האָפט...

מיעד, שטערבּליך מיעד וואַנדער איך, און זוך מײַן פערלוירען גוטס, און געפין נישט...

און קיינער שטעלט זיך נישט אָבּ, דעם אָרעמען וואַנדערער צו גריסען; קיינער שטרעקט מיר פרײַנדליך נישט אויס די האַנד!

קיינער פרעגט נישט: וואו פיהרט, וואַנדערער, דײַן וועג?

פרעמד בּיזט דו דאָ, טרויער און בּענקשאַפט פערנעפּלען דײַנע אויגען. צי לעבּסט דו און לײַדסט גלות, אָבּצוקומען פאַר זינד, אָדער טויט בּיזט דו און וואַנדערסט און זוכסט תקון פאַר דער זינדיגער נשמה?...

קיינער וועט מיר נישט ווינשען:

לעבּענדיג צי טויט, זאָל דיך גאָט טרייסטען, וואַנדערער! מיט פרישע מאַנדלען זאָל אויפבּליהען דײַן וואַנדער־שטאָק!

און צוריק צו דער היים, אויף די הויכע בּערג, אָהן קרוין און מאַנטעל, אין בּעטלער־קליידער מיט דער פערשטומטער האַרפע — קאָן איך נישט...

אויף דער שמאָלער גרענעץ צווישען וואַלד און פעלד ליעגט זי און דרימעלט...

ווער איז זי?

פאַר וואָס האָבן זיך אָבגעשטעלט מײַנע פּיס? פאַר וואָס איז שטיל געבליבען מײַן האַרץ?

אויף דער שמאָלער גרענעץ צווישען וואַלד און פעלד ליעגט זי און דרימעלט...

אויף איהר ווייס־שטראַהלענדיגען מאַנטעל ציטערט מיט באַנגער ליעבשאַפט אַ נעץ פון ליכט און שאָטען, אויסגעשפּינט פון פערסוד'עטען וואַלד און געבענשטען פעלד...

ווער איז זי?

שוואַרץ איז זי און בלאַס, און וואונדער־שעהן — וועמעס ווײַנ־גאָרטען היט זי, די שולמית?

קעניגליך־שטאָלץ און שטרענג איז געוועלבט די פּעך־שוואַרצע ברעם, און ליסטיגע ליכט־פלעקען גליטשען זיך שפּיעלענדיג איבער איהר עבען־קרוין...

אַ ווילדער מאָן פון פעלד וואַרפט אַ הייסען גלאַנץ איבער איהר בלאַסען, הויכען שטערן; אַרום די האַלב־אָפענע ליפּען שוועבט אַ רעטעניש — אַ שמייכעל — טרויעריג און זיס!

מיט צוטרויען און ליעבע דריקט זיך דער שלאַנקער לייב צום ווייכען, גרויען ערד־געלעגער, דאָך אונרוהיג, דאַכט זיך, הויבט זיך און פאַלט איהר ברוסט...

וואָס חלומ'ט זיך איהר?

אויף דער אַלטער האַרפע ציטערט אַ נײַ־אויפגעשפּינטע סטרונע...

ציטעריג בליהט מיר אַ נײַע האָפנונג אין האַרץ — און עס וועקט זיך דער לאַנג געשטאָרבענער ווילען אין מיר: „זאָל זי די אויגען עפענען!“ און מײַן ווילען איז געשעהן!

עס הויבען זיך די שוואַרצע ברעמען אויף, און עס עפענען זיך גרויסע, גרויסע אויגען, מיט אַ שטאָלץ־פערוואונדערטען, האַלב־צאָרניגען בליק...

וואָס איך קוק אויף דיר?

ווער עס האָט מיר ערלויבט?

אָה, שטאָלצע! דאָס האָט מיך נאָך קיין שטערן נישט געפרעגט.

און די זון, ווען איך פלעג איהר גלייך אין די אויגען אריין קוקען — אויך נישט!

צי איך ווייס, ווער דו ביזט?

איך ווייס!

דו ביזט די יאהרען־יאהרען־לאנג געהאפטע... אין די שטילסטע, טרויעריגסטע נעכט קוים אויסגעחלום'טע...

דאס אין טרעהרען צעגאסענע, אין בלוט צעגאנגענע, פער'יתום'טע הארץ האט דיך אויסגעבענקט...

און אויף מיין וואנדער־וועג, אין דער פינסטערער נאכט, ווען דער לעצטער וועג־ווייזער אין הימעל האט זיך פערלאשען ווען דער לעצטער צייכען פון גאטס געדענקען איז פערשוואונדע' האט דיך אין אנגסטען און טויט־שרעק מיין נשמה קוים אויסגעבעטען, קוים אויסגעבעטעלט ביי גאט!

טרייב מיך נישט אוועק.

לאז דעם מידען וואנדערער דיר צופוסענס זיצען און ווי צו'ן א הייליגער ריינינקייט צולעגען הארציג און פרום די לעכצענדיג־צעפלאצטע ליפען צו'ם זוים פון דיין קלייד.

איך וועל עס נישט בעפלעקען...

זינדיג בין איך... נאר פאר זינד־געפארבטע פערלאנגען איז דיין קעניגליך־שטאלץ און שטרענג געוועלבטע ברעם קיין רעגענבויגען נישט...

אויף דיין בלאס פנים דער שמייכעל איז דער אבגלאנץ פון ריינסטען בלויען הימעל אויף דעם אייביג־בליצענדען שניי אויפ'ן חרמון־בארג אין הייליגסטען לאנד...

כרובים מיט בלאנקע שווערטער אין די הענד היטען דאס טויער פון גן־עדן פאר'ן זינדיג־פערטריבענעם מענש; דער גלאנץ פון זייער שווערט בליצט אין דיינע אויגען...

לאז דעם מידען וואנדערער דיר צופוסענס זיצען און זינגען שטיל דיין לויב...

קוק ניִשט. וואָס איִך בּיִן אַזוֹי שוואַך און מיִעד; אויף מײַנע צעריִסענע קלײַדער קוק ניִשט; זאָל דיִך מײַן אָרעמער וואַנדערשטאָק ניִשט שרעקען...

גאָט האָט מיִר זײַן טרײסט געשיִקט.. עס קוועלט איִן מיִר פריִשע קראַפט; רוֹיזען בּליִהען־אויף איִן האַרץ; די סטרונעס פון דער אַלטער האַרפע ציִטערן, וועקען זיִך צו׳ם נײַעם הללויה... עס ציִטערט אויך מײַן וואַנדער־שטעקען איִן מײַן האַנד — ער וועט אָנהויבּען בּליִהען מיִט פריִשע מאַנדלען בּליִהען...

איִך בּיִן שטאַרק, איִך בּיִן רײַך!

פון די טײַכען איִן גן־עדן וועל איִך אָבשוימען די פערל צו דײַן האַלז.. פון אונבּעטרעטענע טיִעפסטע וועלדער וועל איִך דיִר בּרענגען זאַנג און קלאַנג... פעלדער און וויִזען וועל איִך בּערויבּען און די שענסטע בּלומען שטרײען פאַר דײַנע פיִס —— דעם כסא־הכבוד וועל איִך פון די טײַערסטע שטײנער בּערויבּען און דײַן פוסען־בּענקעלע ציִערן ——

איִך וועל דיִר וועלטען בּעשאַפען ———

ווער איִך בּיִן?

ווער איִך בּיִן, פרעגסט׳ו ——

וויִלסט מײַן נאָמען וויסען?

טויזענדער טראָגען איִהם; דאַרפסט דו אײנעם פון טויזענדער?

וואָס איִך בּיִן?

דאָס ווענדט זיִך: מיִט אָדער אָהן דיִר?

אָהן דיִר בּיִן איִך אַ צאַנקענדיִג לעמפעל בּײַ אַ גוסס צוקאָפּענס, און פערדרײַכער מײַן לעצטען טראָפען צו בּעשײַנען די העויות פון דער גסיסה;

מיִט דיִר בּיִן איִך אַ פלאַקער איִן ליִכטיִגען גאָטס האַנד, אַ פײַערדיִגער זײַל, וואָס פיִהרט איִבּער סטעפּען צו׳ם הײליִגען לאַנד...

אָהן דיִר בּיִן איִך אַ חורבה פון אַ פערלאָשענעם מזבח, פון גאָט און לײַט פערגעסען... די וויִנטען האָבּען שוין לאַנג זײַן אַש צע־שפרײט... פערהונגערטע קראָהען שטעלען זיִך אָב אַמאָל און זוכען

שִׁירַיִם פוּן אַלטעֶ קרבּנות, און געֶפינעֶן נישט און פליהעָן אַוועֶק, און שילטעֶן;..

מיט דיר בּין איך אַ כּהן־גדול אין קדשי־קדשים — מיט אַ גאָלדעֶנעֶר ווייַהרויך־פאַן אין דעֶר האַנד, אַ בּליצעֶנדעֶר קרוין איבּעֶר'ן שטעֶרן, די טייַעֶרסטעֶ שטייַנעֶר אויף דעֶר בּרוסט, וועֶלט־האַרמאָניש קלינגעֶן די גאָלדעֶנעֶ גלעֶקעֶלעֶך בּייַ'ם זוים פוּן מייַן קלייד און, אין גאָטס וואָלקעֶן י יהילט, בּעֶט איך פאַר דעֶר פעֶראוּנגליקטעֶר וועֶלט...

אָהן דיר בּין איך אַ נעַ־אַלעֶנעֶר אַנ'אָבּטריניגעֶר..

פאַרבּייַ איז געֶגאַנגעֶן אַ העֶלדעֶן־אַרמעֶע וועֶלטעֶן חרוּב צוּ מאַכעֶן, נייַעֶ צוּ בּויעֶן; איך בּין געֶוועֶן אֵיינעֶר פוּן זיי, אֵיינעֶר פוּן די גרעֶסטעֶ — און בּין אויפ'ן וועֶג געֶבּליבּעֶן... און איבּעֶרגעֶלאָזט האָבּעֶן זיי דעֶם שוואַכעֶן... טייל — מיט אַ בּאַרמהעֶרציגעֶר טרעֶהר אין אויג, אַנדעֶרעֶ האָבּעֶן פאַר מיר נאָר שפּייַעֶכץ געֶהאַט אין מויל, נאָך אַנדעֶרעֶ האָבּעֶן מיך מיט די פיס אָבּגעֶשטופּט און זיך דעֶם וועֶג בּעֶפרייַט; — —

און וויל — האָבּ איך גאָטס שופר אין האַנד; בּלאָז איך, קוּמעֶן נייַעֶ, נאָך נישט־בּעֶשאַפעֶנעֶ גבּורים פאַר נאָך נישט־אויסגעֶטראַכטעֶ וועֶלטעֶן, שטאַרקעֶ, פלאַמעֶנדיגעֶ, שטראַהלעֶנדיג בּעֶוואָפעֶנטעֶ, און זיי קניעֶן פאַר מיר און בּויגעֶן פאָהן און געֶוועֶהר פאַר מיר איך זאָל זיי בּעֶנשעֶן..

זעֶה! עֶס וועֶקט זיך די אַלטעֶ האַרפעֶ, דעֶר וואַנדעֶר־שטאָק ציטעֶרט אין מייַן האַנד אויפבּליהעֶן וויל עֶר... אַ נייַ לעֶבּעֶן וועֶקט זיך אין מיר; דרעֶה נישט אַוועֶק דייַן געֶבּעֶנשטעֶן קאָפּ פוּן מיר, איבּעֶרעֶנטפעֶר מיך נישט צוּריק דעֶם טויט און זייַנעֶ שרעֶקעֶן...

— וואַנדעֶרעֶר, איך פעֶרשטעֶה דיך נישט!

פרעֶמד קלינגט מיר אין אויעֶר דייַן שטימעֶ; איך פעֶרשטעֶה דייַן שפּראַכעֶ נישט!

פוּן די הויכעֶ, ווייַטעֶ, אין נעֶפּעֶל אייַנגעֶהילטעֶ בּעֶרג, קוּמסט דוּ, וואַנדעֶרעֶר; פוּן די בּעֶרג, וואו עֶס לאַרמט דעֶר אייבּיגעֶר קריעֶג צווישעֶן שטוּרמעֶן און אָדלעֶרן, קוּמסט דוּ; בּיזט אֶפשר אֵיינעֶר פוּן זיי, פוּן די

ברייט און שטאַרק געפּליִעגעלטע; איך בין די שטילע שוואַלב פון טהאָל — און פערשטעה דיך נישט...

דיינע ווערטער הער איך, און פערשטעה זיי נישט...

עס צאַפּעלט אין זיי א הייס־פערבלוטיגט האַרץ — א פערבענקטע נשמה צעגיִעסט זיך אין זיי — ווי רויטע בלוטיגע פלאַמען שוועבען זיי פאַר מיר אין דער לופט, זיי שרעקען מיך. נאָר איך פערשטעה נישט דיינע לייד...

מיר זענען זיך אזוי פרעמד, אַזוי פרעמד...

דו ביזט דער אָדלער פון די הויכע בערג; איך — די שטילע שוואַלב פון נידריגען טהאָל — וואָס האָסטו דו צו מיר?

און זי הויבט זיך אויף און געהט...

אַוועקגעגאַנגען איז דאָס רייִנע, שטראַהלענדיגע קינד פון טהאָל — —

מיר צופוסענס האָט זי געלאָזט דאָס בליצענדיגע דיאַדעם, מיט וועלכען איך האָב איהר געבענשטען קאָפּ געקרוינט, און דעם אויס־געשטערנטען מאַנטעל, מיט וועלכען איך האָב איהר שלאַנקען לייב בעדעקט...

אַוועקגעפלויגען איז די ליבטיגע שוואַלב פון טהאָל..

זיי בעגריסט!

זיי בעגריסט, דו צוריקגעקומענע שטאָלצע הייליגע אין זילבערנעם, שטיל־פערכשופטען אָבענר־גלאַנץ...

זיי געבענשט!...

און געבענשט זאָל זיין דיין אונפערהאָפּט ערשיינען אין דער זילבער־פליִעסענדיגער געטליכער גנאָד!

אין דער שטיל־פערחלום'טער, פערכשופ'טער אַקאַציען־אַלעע...

שטיל ציטערן די שנייעלעך־בליטהען אויף די געבענשטע אַ־קאַציען־קעפּ; און אויפ'ס ניי הויבט אָן צו בליהען מיין האַרץ, וואָס האָט שוין געזאָלט פערגעהן...

און נאָך אַמאָל איז אויפגעגאַנגען א ליבט אין מיר; אין מיין

פֿער־יתום'ט פֿערשאָטענטער נשמה... און ענטפּלעקט איז מיר גע־וואָרען דער סוד פֿון הייליג שטילען אָבענד...

מיט מיר צוזאַמען האָט מיט באַנגער ליעבשאַפֿט די בלויע טיפֿע הויך אויף דיר געוואַרט...

מיט מיר צוזאַמען האָט די פֿרום־זילבער־פֿליעסענדיגע לבנה און די קינדיש־ריינע, גאָלד־שפּינענדיגע שטערענדלעך צו דיר גע־בענקט...

און דיר וועבען זיי עס פֿון די צאַרטסטע גאָלד־ און זילבער־פֿעדעם דעם חלום פֿון גאָט־געבענשטען אָבענד...

זעה, אין זילבער־פֿלוס פֿערזונקען, עטהעמט צו דיר איהר שמעקענדיגע נשמה אויס דער פֿערכּישופֿטער אַקאַציע...

דער זיסער אָטהעם פֿון ליכט־בעגאָסענעם טהאָל הויבט זיך צו דיר אויף די שטילע אָבענד־פֿליגעל אויף, און קושט פֿערליעבט פֿון דיין מאַנטעל דעם זוים...

און הויבט זיך העכער, און רייסט די שניי־עלעך־בליטהען פֿון די פֿערחלום'טע אַקאַציען־קעפּ און שטרייט פֿאַר דיינע טריט...

און ווייסט דו, וואָס דער זיסער פֿויגעל זינגט?

ער זינגט פֿון זיסען בליטהען־טויט אונטער דיינע פֿיס...

פֿערציטערט טשעפּעט זיך דאָס פֿון דער בלויער הויך אויסגעפּלאָסענע ליכט צו דיין געבענשטען קאָפּ... בעגליקט ציטערן די גלאַנצען אויף דיין עבען־קרוין, נאָר די, וואָס טרעפֿען זיך מיט דיין אויג, פֿראַהלען צוריק פֿערשעהמט און דערשראָקען פֿאַר'ן שעפֿפֿער־ליכט, פֿאַר'ן ליכט פֿון די וואונדערליכע ערשטע זיבען טעג, וואָס שטראַהלט אַרויס פֿון זיי...

דו ביזט געקומען, און זעה — מיט פֿרישע מאַנדלען האָט אויף־געבליהט מיין וואַנדער־שטאָק און וואונדער־בלומען שפּראָצען מיר אין האַרץ...

פֿון ניי־געבוירענע וואונדער־שטראַהלען האָבען זיי אויסגעשפּינט סטרונעס אויף דער גינגאָלדענער האַרפֿע, פֿון זיי וועט זיך אָברייסען דאָס הייליגע ליעד פֿון אויף־ערשטעהן!

דו ביזט שוין נישט די שוואַלב פֿון טהאָל...

און דער שטילער נאַכט זענען וואונדער געשעהן...

צוריק בליצט דאָס דיאַדעם אויף דיין געבענשטען קאָפּ, און

דער אויסגעשטערנטער מאַנטעל שטראַהלט אויף דײַן שלאַנקען לײַב — —

קום, ליִעבּע, רײַנע, שטאָלצע, הײליג־שטראַהלענדיגע! אין דער וואונדער־נאַכט וועלען מיר וואַנדערן אין בײַ׳ם שעפּפער־ליכט פון דײַנע גרויסע, גרויסע אויגען אויפזוכען סצעפּטער און קרוין —

אין דער שטיל־געבענשטער, מיט גאָטס גענאָד בּעפלאָסענער נאַכט מוזען וואונדער געשעהן...

— מאַן פון די הויכע בּערג, עס וועלען קיין וואונדער גע־שעהן...

בּענקשאַפט האָסט דו פערזייעט אין שטילען שוואַלבּען־האַרץ; דאָס בּאַנגע האַרץ האָט מיך צו דיר געטריבּען; איצט שרעק איך מיך פאַר דיר, לאָז מיך געהן!

— אָך, שרעק דיך נישט, קינד!

וויל נאָר, און דײַן ווילען וועט געשעהן! געהויבט וועסט דו ווערן! פון דער ניעדער, מיט איהרע טרויעריגע שאָטען, צו די הויכע, זיך אין ליכט בּאָדענדיגע בּערג...

— מיך שרעקט די הויך; מיר האָבּען, געהענדיג, אַ שטיק נאַכט פערבּרענגט, און מיעד זענען מײַנע פיס...

— זאָרג נישט, קינד, פאַר די מיעדע פיס... און שרעק דיך נישט פאַר דער הויך!

אין דער שטילער, פון גאָט געבּענשטער נאַכט זענען שוין מאַנכע וואונדער געשעהן... זעה, בּײַ דײַנע רעד, אין שטראַהל פון דײַנע גרויסע, גרויסע אויגען, זענען מיר ווײַטע, בּרײטע און שטאַרקע פליגעל אויסגעשפּראָצט; אויף זיי וועל איך דיך טראָגען צו די ווײַטע, הויכע און ווײַסע בּערג...

— אַ בּענקשאַפט, ליעבּער, האָסט דו אין מײַן שטילען האַרץ פערזייעט, און זי האָט געוואַקסען... און האָט מיך געטריבּען צו דיר. אין מאַנכע שטילע נעכט האָבּ איך וואונדערליכע חלומות גע־האַט... עס האָט זיך מיר דײַן היים געחלום׳ט, די ווײַטע, הויכע בּערג, און איך האָבּ געבּענקט צו׳ם אָבּגלאַנץ אויף זייער אייביגען שניי און צו׳ם ערדעל־ווײַס, וואָס בּויגט זיך איבּער׳ן שווינדעלדיגען אָבּגרונד...

און איצט שרעק איך מיך!

— שרעק דיך נישט, קינד! דו ביזט מיט מיר! אין מיר וואַקסט די נײַ־געבוירענע, פון ליכט פון דײַנע אויגען אויסגעשפּינטע קראַפט...

קום מיט מיר צו די ווײַסע בערג!

נאָר נישט קײַן ערדעל־ווײַס וועלען מיר זוכען; און נישט קײַן שנײַ בליצט אויף זײערע שטילע רוקען'ס...

דאָס בליצען ווײַסע תּכריכים...

עס האָבען דאָרט מענשען געלעבט, אַ שלעכט לעבען געפיהרט און דאָס גלויבען אין לעבען פערלוירען, זײ האָבען געגלויבט נאָר אין טויט, אין ווײַסען טויט, וואָס רײניגט אַלע זינד...

און זײ האָבען זיך לעבענדיגערהײט תּכריכים גענעהט, לעבענדיגערהײט זיך אין תּכריכים בעקלײדט, אויף די שטײַלע בערג־רוקען'ס זיך געלעגט און די אויגען פערשלאָסען צו'ם שטאַרבען...

און גאָט האָט אויף זײ פאַר רחמנות אַ שטילען שלאָף געשיקט...

און זײ ש'לאָפען... ביז דער שופר אין משיח'ס האַנד וועט זײ וועקען, — האָט גאָט געזאָגט — זאָלען זײ שלאָפען!

קום, קינד, מיר וועלען די טויטע וועקען...

זעה, גאָטס שופר האָב איך אין דער האַנד; בלאָז איך, ערוואַכען די טויטע!

קום! רײנער שטערן־געזאַנג איז דײַן שטימע; מיט וואונדער־שטראַלען איז אויפגעצויגען די גאָלדענע האַרפע — —

קום! מיר וועלען זײ זינגען און שפּיעלען דאָס הײליגע ליעד; דאָס ליעד פון אויפ־ערשטעהן!

אין דער שטילער, מיט גאָטס גענאָד בעפלאָסענער נאַכט מוזען וואונדער געשעהן!

— ליעבער, ליעבער מאַן, עס וועלען קײן וואונדער געשעהן!

נישט דאָס, וואָס דו מײנסט, בין איך — מיך שרעקט די שווינ־דעלדיגע הויך; מיך שרעקען דײַנע וואונדער...

די בענקשאַפט, וואָס דו האָסט פערזײעט אין מײַן האַ־ץ, האָט אויסגעשפּראָצט און זי האָט מיך געטריבען צו דיר; פון דער זיסער, שטילער הײם געיאָגט צו'ם מאַן פין די הויכע בערג; דאָך געהן מיט דיר קען איך נישט!

שוואַך איז מיין ברוסט, ליעבער מיט וואָס וועל איך עטהעמען אויף די הויכע בערג?

פון בוימער גאָהל זענען זיי, די הויכע בערג, וואו וועט רוהען, אויף וואָס וועט נעסטען די שוואַכע שוואַלב — די שוואַך־געפליגעלטע שוואַלב פון טהאָל?

און רעד מיר פון אויף־ערשטעהן נישט — ווייסע תכריכים־פלעקען בלענדען מיר די אויגען; זיי שווימען פאַר מיר אַרום אין דער לופט און שרעקען מיך!

שוואַך איז דאָס קינד פון טהאָל; אויף בערגער געהן קען זי נישט, די שוואַכע...

און טראָג [illegible] נישט אַרויף, נעם מיך נישט אויף דיינע פליגעל; עס שווינדעלט אין [illegible]ער הויך; איך וועל מיך אַראָבגליטשען פון זיי; איך וועל פאַלען, ערגיץ אין איין אָבגרונד אַריין פאַלען; און דו, אין שלאַכט מיט ווינד און שטורם, וועסט עס נישט מערקען; וועסט גאָר נישט וויסען, ווען און וואו דו האָסט מיך פערלוירען!

הער, מאַן פון די הויכע בערג, די רעד פון קינד פון טהאָל!

ליעב ביזט דו מיר, מאַן פון די הויכע בערג, נאָר געהן מיט דיר קען איך נישט...

מיט טויזענדער פעדעם בין איך צוגעבונדען צו׳ם טהאָל, צו מיין שטילער היים; רייס זיי נישט איבער; עס וועט מיר וועה טהון דאָס האַרץ!

די קליינע שטערנדלעך, די זילבער־שטראַהלענדיגע, פינקעלדיגע שטערנדלעך, וואָס שווימען איבער מיין היים, מיין שטילער היים, זיי האָבען מיין נשמה אויסגעשפינט; רוף מיך נישט אַוועק פון זיי, אויסגעלאָשען וועט זי ווערען אונטער פרעמדע הימלען, אויסגעהן וועט זי ווי אַ ליכט...

און מיין שטימע, וואָס וועקט די בלומען אין דיין האַרץ, איז נאָר דער אָבקלאַנג פון די קליינע, שטיל־רוישענדיגע וואַסערלעך אין טהאָל...

און דער גאָלדענער שטראַהל, וואָס בליצט אַמאָל פון מיין אויג אַרויס, איז דער אָבגלאַנץ פון גאָלדיגען זאַמד פון דער נידערע...

נישט דיין פרייד איז מיינע; נישט דיין לייד איז מיין

אין פינקען פון גליה־ווערם צושפּריצט זיך מיין פרייד; און מיין שטילע טרויער קומט פון די שיטערע, פערהונגערטע זאנגען, וואס קלאגען זיך אין שטילען געריש אויפ'ן אָרעמען, זאמדיגען פעלד!

מיט טויזענדער שטראהלענדיגע פעדעם בין איך צוגעבונדען צו'ם טהאל; איך האב די ניעדער ליעב...

איך האב ליעב דאס גאלדיג־פינקעלדיגע זאמד און די קליינע, פערקריפּעלטע בוימעלעך, וואס היטען דאס גאלד!

איך האב ליעב די ניעדער אין גרינעם מאנטעל אין געלע שיואס־פלעקען געהילט; און די שטילע ברידערלעך, די שטיל־שמעקענדיגע, הימעל־בלויע ברידערלעך, וואס שמייכלען מיר ארויס פון שטיל־רוישענדיגען גראז...

און בענק איך אמאל, לעג איך מיך אויף דער גרענעץ צווישען פעלד און וואלד, אויף דער ווייכער שוים פון טהאל, בעהאלט דאס פּנים אין לילא, רייך אויפגעבליהטען היידע־קרויט, זאפּ איין דעם שטילען, פייכטען אטהעם פון דער אויפגעבליהטער ערד, און זים־רוהיג ווערט מיין שוואלבען הארץ; און קומט אמאל א פרעמדער חלום — א רעטעניש, א בענקעניש — לאך איך מיך נישט אויס — געה איך אין וואלד צו דער היימישער כשוף־מאכערין, און זי גיט מיר בעשייד: קוקו, קוקו, קיש...

ליעב ביזט דו מיר, פרעמדער מאן פון די בערג, א בענקשאפט טרייבט מיך צו דיר, נאר ביי דיר בלייבען, מיט דיר געהן — קען איך נישט!

אונזערע וועגען לויפען נישט צוזאמען... דו ביזט דער אָדלער פון די בערג, איך נאר די שוואלב פון טהאל...

מיט טויזענדער פעדעם בין איך צוגעבונדען צו מיין שטילער היים; נישט איבערצורייסען...

לאז מיך רוהען דא... איך בין מיעד פון לאנגען גאנג, פון קרוין און סצעפּטער זוכען — זעץ דיך נעבען מיר...

האסט א גאלדענע הארפע, זינג א צויבער־ליעד דער שוואכער שוואלב פון טהאל דעם שוואכען גלות־קינד...

נאר זינג מיר נישט פון הויכע בערג, זינג מיר נישט פון אויף-ער-שטעהן — נאר פון מיין זיסער, שטילער היים..

זינג מיר א ליעד, א גאלדען ליעד, פון גאלד-שטראהלענדיגען זאמד, פון קליינע, שטיל-רוישענדיגע בוימעלעך געהיט..

זינג מיר פון די שטיל-שמעקענדיגע ברידערלעך, וואס קוקען ארויס אזוי ליעב צו מיר, מיט די הימעל-בלויע אויגעלעך, פון זייער בעהעלטעניש ארויס אין שטילען גרינעם גראז...

זינג מיר פון דער גרויער, ליעבער שוואלב אין טהאל, וואס שוועבט אויף שוואבט נאר ליעבליך-רוישענדיגע פליגעלעך, און נעסט אין אלע חורבות-לעכער, וואו זי בעהאלט זיך פאר שטורם און ווינד!

זינג מיר פון מזל'דיגען שטארך, וואס שפרייזט אויף דער נאסער לאנקע, הינטער'ן שטילען דארף, אויף די לאנגע פיס און וואהנט אויפ'ן ניעדריגען דאך פון קליינעם פויערן-הויז...

פון פערלאזטע, ווילד-פערוואקסענע פארקען זינג; פון חורבות, פון אלטע פאלאצען, וואו פערכשופטע זייגערס וועקען זיך און קלינגען האלבער נאכט...

אדער פון פערכשופטע בת מלכה'ס זינג, וואס ווערען אויסגעלעזט און אויפגעוועקט מיט א ליעב-הארציגען קוש.

אין שלאף איך, ליעבער, איין, זיי מיר גוט...

נעם מיר דיין געשאנק — דעם שטראהלענדיגען דיאדעם פון קאפ נישט אראב; אייביג טרויערן וועל איך נאכ'ן דיאדעם...

און ציה מיר דעם אויסגעשטראהלטען מאנטעל נישט אראב; פערצייה דעם שוואכען גלות קינד — דער שוואלב פון טהאל...

געשלאסען זענען די געבענשטע אויגען — פערשוואונדען איז דער כשוף פון דער שטילער נאכט... צוריק פערלאשען איז מיין נשמה; פער-ציטערט הילט זי זיך צוריק אין איהרע שאטען איין, און די נייע-אויפ-גי(?)שפראצטע בלומען אין הארץ וועלקען אב און שטארבען...

צערונען איז דער זילבער־פליעסענדיגער כּשוף פון דער גאָט־געבענשטער נאַכט; די קראַפט, זי אויף הויכע בערג צו טראָגען, האָט מיר גאָט פערזאָגט!

ער האָט זיך אויף מיר נישט דערבאַרעמט; נישט פערגעבען מיינע זינד...

שטום, אָהן סטרונעס, ליעגט די האַרפּע; דאַר און אָבגעשיילט דער וואַנדער־שטאָק...

שלאָף זיס, ליכט־שטראַהלענדיג קינד פון טהאָל; זיסע, שטילע חלומות אויף דיין קעפּעלע, און פערצייה!

פערצייה דעם וואַנדערער, וואָס האָט דיך אויפ'ן וועג געטראָפען און בענקשאַפט אין דיין שטילען האַרץ פערזייעט...

עס בלייכט זיך די נאַכט, עס לעשט זיך אַ שטערן נאָך אַ שטערן — —

שטיל ציטערט די נאַכט — —

גאָט האָט איהר אונפּרוכטבאַרע שוים געבענשט; זי האָט אַ גאָלדענעם שטראַהל געבוירען; עס רויטעלט זיך דער מזרח־זוים...

אויף די פרישע פריה־מאָרגען פליגעל שווימט אַ הימליש־זיסער האַרפען־קלאַנג; אַ בשורה פאַר דער וועלט: געבוירען ווערט דער טאָג...

אויף־פלאַמען, אויף־פלאַקערן וועט דער נייער טאָג, און וועט אוים־לעזען די וועלט, די פערמאַטערטע וועלט — נאָר — נישט מיך!

אויף מיר וועט זיך גאָט נישט דערבאַרמען, נישט פערגעבען מיינע זינד, און נישט אויסלעזען פון טויט און זיינע שרעקען!

נעם, וואַנדערער, דעם וואַנדער־שטאָק און גיה...

מיט אַ נייער וואונד אין האַרץ, מיט אַ נייעם וועה...

עס זענען קיין וואונדער געשעהן...

VI.

דער זווג

אדער

שרה בת טובים.

I.

און די מעשה, וואס איך וועל יעצט דערצעהלען, איז אנ׳ אויס־טערליש־וואונדערליכע מעשה, און — איין אמת גמור. זי איז אין קיין שום ספר נישט געדרוקט אין קיין קהל׳שען פנקס נישט פערשריבען; איך האב זי בקבלה איש מפי איש און שטאמט פון א גרויס ארט...

און געשעהן איז די מעשה פערצייטענס, ווען עס זענען נאך אזוי פיעל שטעדט און דערפער נישט געווען; א וועלט מיט „וואלד־אויס, וואלד־איין". און געטראפען האט זיך עס אין מעהרען דער מדינה, א יודישע קהילה איז זעלטען, משפחות־ווייז אין דערפער פערזייעט, אין וועלדער צושפרייט, אהן תורה, אהן תפלה בצבור, אויסער ימים נוראים, ווען מען ציהט מיט קינד און קייט אין די ווייטע שטעדט אריין.

זיצט זיך דעמאלט א יוד א שווייגער ביי׳ן א גראף אין א דארף; פרנסה רינט איבערן מויל... 500 קיה מעלקט ער דעם גראפ׳ס; זיינע אייגענע אויך א ביסעל. האט ער א פולען קעלער מיט פוטער און קעז, א בוידעם מיט תבואות, פלאקס און פעלעכלעך, און דער טייסטער אין בוזעם וואקסט אין דער דיק, און דאס קניפעל ביי דער שווייגערין בע־זונדער, און א זוהן וואקסט א געזונדטער, א וואוילער, ווי א יונגער בוים אין וואלד.

און פונדעסטוועגען, איין מאל אין א ווינטער נאכט, זיצט דער

שוויינער ביי'ן א וועקסען-ליכט ביי'ם טיש איבער די חשבונות, מיט דער שפיץ וויסליכער בארד צווישען די ציינען, דער שטערן געראונצעלט, ווי פון שווערע זארג, און קוקט מיט פערנעפעלטע אויגען אין פענסטער אריין...

— דו זינדיגסט, מיין מאן! — וועקט איהם פון די געדאנקען דער שוויינערינס קול. פון דער צווייטער שטוב איז זי ארייננעקומען, צום שלאפענדיגען זוהן געקוקט, און איהר פנים שטראהלט.

„הערסט, איבערגעבויגען האב איך זיך איבער איהם... די בעקלעך רויטלען זיך, ווי א פרישער פריה-מארגען און דער אטהעם איז רוהיג און שטיל, און שמעקט נאך פרישע עפעל...״

— דאס איז טאקי מיין זארג, — ענטפער דער שוויינער. — מען וואוינט אין א דארף, ווייט פון א יודישער קהילה, און יאהרען ציהען, יאהרען פליהען, וואו נעהמט מען א שדוך פאר אונזער זוהן, ווי אזוי וועט מען איהם פער'קנס'ען?

— גאט וועט העלפען — טרייסט די שוויינערין, — ער האט ביז אהער אונז נישט פערלאזט...

— אט דאס איז עס טאקי, — מאכט דער שוויינער, — גאט'ס הילף דארף מען, און אין וועלכען זכות? קיין יודע ספר בין איך נישט, לערנען לערן איך נישט, צווישען יודען וואוינט מען נישט, יאר איין מצוה קאנ'ען מיר מקים זיין, — הכנסת-אורחים הייסט די מצוה — און זעה! — ער ווייזט איהר מיט'ן בליק צום פענסטער-צו — איז אנגעפאלען א שניי פון הימעל, א גרויסער שניי, האט ער די שטעגען פערויאנט, די וועגען פערשיט, און טעג און אפשר וואכען, וועט קיין אורח איבער דער שוועל נישט קומען...

הויבט ער זיך אויף, און געהט ארויס, זעהן, וואס אין דרויסען טהוט זיך. זי נעמט זיך די בעטען צורעכט צו מאכען, זוימט ער זיך אבער צו לאנג, ווערט איהר אומעטיג, לאזט זי אב דאס בעטגעוואנד, געהט צום פענסטער צו און פויקט מיט די דיקליבע פינגער אין דער שויב צום מאן ארויס.

איז אבער די שויב געפרוירען, קלינגט זי העל נישט אב; חאפט זי די שאל אויף זיך, און געהט נאך דעם מאן פאר דער טהיר. זעהט זי, אז דער מאן, וואס הערט נישט איהרע טריט און קעהרט זיך נישט אום, שטעהט פערקוקט אויפ'ן וועג פון וואלד ארויס. קוקט זי איהם,

פערוואונדערט, נאָך. זעהען זיי ביידע צוזאַמען, ווי איבער'ן פערשיטען וועג פון וואַלד געהט אַ געשטאַלט אַ ווייבערישע, אין אַ הויב אַ הויכע, אין אַ טערקישער שאַל. און די שאַל איז איבער די אַקסעל נאָר פאַר שעהנקייט וועגען פערוואָרפען. גלייך אַ לינדע זומער-נאַכט; נישט איינגע-וויקעלט איז זי אין דער שאַל, פריי פליהען רעכטס און לינקס די עקען פון איהר, גלייך זיי וואָלטען איהרע פליגעל געווען... און נישט זי געהט אין שניי, זי שווימט איבער'ן שניי. קיין פוס פאַלט נישט אַריין, לאָזט קיין צייכען איבער.

קוקען זיי אַזוי ביידע פערגאַפט, ביז די געשטאַלט קומט צו צו זיי און פרעגט, צי קען זי נישט רוהען אַ שעה ביי זיי אין שטוב...

קומט דאָס פאָר-פאָלק אַ ביסעל צו זיך, קוקען זיך איבער, פיהרען מיט גרויס פרייד דעם ווייבערישען וואונדערליכען גאַסט אין שטוב אַריין. גאָט האָט זיי אַ גאַסט בעשערט! און ווילען וועקען דעם משרת, הייסען מאַכען וואַרעמס אַ גלעזעל; און די שווייגערין לויפט-צו צו דער שאַנק און עפענט זי ברייט און וויל אַרויסנעהמען פון שענסטען און בעסטען עסען און טרינקען, און איינגעמאַכטס, און זיסען בראָנפען אַ ביסעל.

דער אויסטערלישער גאַסט זאָגט אָבער: ניין! זי וועט גאָרנישט פער-זוכען, גאָרנישט טועם זיין, אַז זי דאַרף נישט, נאָר אָברוהען וויל זי זיך אַ ביסעל, זי געהט אין אַ נויטיג שליחות... גיט זיך די שווייגערין אונטער, צינדט-אָן נאָך אַ וועקסען ליכט, פיהרט דעם גאַסט אין אַ בע-זונדער חדר אַריין; ווייזט-אָן אויף אַ גרויס בעט, אויף בעט-געוואַנט ווי שניי, קישענס פוכענע, אַ לייכט וואַרעם איבערבעט... און ווילט איהר נישט עסען, נישט טרינקען, שלאָפט אייך געזונדטערהייד.

שלאָפען אָבער, זאָגט די געשטאַלט, וועט זי נישט, נאָר אָברוהען אַ ביסעל, וויל זי האָט נאָך אַ ווייט שליחות. און אַז די שווייגערין וויל זי איבערלאָזען אין שטוב, האַלט זי זי איין און פרעגט, וויפיעל עס קומט פאַר'ן חדר, וואָרען אַוועקגעהן וועט זי שטיל, און וויל קיינעם נישט וועקען, וויל זי איבערלאָזען געלד.

שפרינגט די שווייגערין אָב טיעף געקרענקט: קיין געלד נעהמט זי נישט, אויף קיין פאַל נישט... דאָס איז דאָך די איינציגע מצוה, וואָס זיי קאָנען מקיים זיין אין דאָרף; אין דעם זכות נאָר העלפט זיי דאָך גאָט, און וועט — גיט זי מיט גרויס בטחון צו — ווייטער העלפען!

צושמייכעלט זיך די געשטאַלט און פרעגט:

— פעהלט אַייך עפּיס דען? חאָט איהר נאָך אַ בּקשה צו גאָט?

— חס ושלום!... מ'זע'מיר, בּרוך השם, איך און מיין מאַן געזונד, און אונזער זוהן זאָל לעבען אַודאי... און פּרנסה, בּרוך השם, איבּער'ן מויל... נאָר וועגען אַ זווג געהט...

און זי דערצעהלט וועגען איהר זוהן, וואָס ווערט 17 יאָהר אַלט... און מען וואוינט אין אַ דאָרף, צו'ן אַ קהילה איז וויַיט...

— און וואָס טהוט איהר דערצו?

— מען האָפּט צו גאָט, מען בּעט זיין ליעבען נאָמען... דער מאַן אויף זיין לשון, זי אויף איהר לשון... אַלע געבּעטען בּעט זי אויס, אַלע תּחנות קאָן זי אויסוועניג כּמעט, שׂרה בּת טובים'ס אַלע זיסע, האַרציגע תּחנות... נאָר איינע, דער עיקר, האָט זי שוין מיט טרעהרען דורכגענעצט, די זווג-תּחנה...

— גאָט וועט העלפען, שמייכעלט די געשטאַלט... איך בּין זיכער, שמייכעלט זי... אַ סימן האָט איהר, קיין געלד פאַר'ן חדר ווילט איהר נישט, גיב איך אַייך אַ מתּנה פאַר אַייער זוהנס כּלה וועגען...

אַזוי זאָגט זי עס, און נעהמט דערבּיַי פון אונטער דער טערקישער שאַל די מתּנה אַפּער: אַ פּאָר גאָלדענע פאַנטאָפעלעך מיט פּערעלעך בּענייהט... בּליצט עס אין דער שוויַיגעריגס אויגען, שטופּט איהר די געשטאַלט די פאַנטאָפּעלעך אין דער האַנד אַריין און זאָגט:

— „אַ מתּנה פון שׂרה בּת טובים", און פערשווינדט...

און אַז דער שוויַיגער האָט זיך נישט געקאָנט אויפ'ן וויַיב דערוואַרטען, האָט אָנגעקלאַפּט אין טהיר און נישט בּעקומענדיג קיין ענטפער, דערשראָקען די טהיר געעפענט, זעהט ער, דאָס וויַיב שטעהט אַליין אין מיטען שטוב מיט אַנ' אָפען מויל, אויסגעגלאָצטע אויגען און גאָלדענע פאַנטאָפעלעך אין דער האַנד.

2.

אין דערזעלבּער צייט, אין דערזעלבּער מדינה מעהרען, נאָר מיילען, מיילען וויַיט פון שוויַיגער, און נישט וויסענדיג פון שוויַיגער, האָט אין אַ טיעפען וואַלד אַ יוד געוואוינט, אַ קוילען-בּרענער. האָט אַ שטיבּעל אין וואַלד און אַנ' אויוועץ געדונגען, אויך בּיי'ן אַ גראַף. נאָר דער יוד

איז אַנ'אָרעמער געווען און אַ שווערע פרנסה געהאַט: זאַמלען דאָס אָבגעפאַלענע פון בוימער, זומער — אָבגעדאַרטע צווייגען, ווינטער — קאָרע געפּלאַצטע פון פראָסט און נאָך יעדען געוויטער — דאָס אָבגע־האַקטע פון דונער און אָבגעריסענע פון ווינד, און טראָגען צום אויוון און אויף קוילען פערברענען — קומט ער פאַר נאַכט אַ היים אַ מידער, אַ שוואַרצער... האָט איהם אָבער זיין ליבער נאָמען אַ זיס טעכטער'ל בעשערט (דער יוד איז אַנ'אַלמן געווען), קומט זי איהם אַקעגען מיט פריידע, און העלפט איהם וואַשען און איבערטהון און גיט איהם צו עסען און צו טרינקען און מאַכט איהם פיין דאָס געלעגער צו־רעכט...

און קאָן ער נישט איינשלאָפען, — און, זייט ער איז אַנ'אַלמן געוואָרען, טרעפט זיך עס איהם גאַנץ אָפט — צינדט זי אַ קינדעל אָן, אָדער, ווען קלאָרע נעכט, שטעלט זי זיך קעגען דער לבנה צום פענסטער'ל, און לייענט הויך איהרע „הייליגע" ספרים אויף „עברי־טייטש", די מוטער האָט זי אויסגעלערנט, די ספרים בירושה געלאָזט: צאינה וראינה, קב־הישר, תחנות פון שרה בת טובים... לייענט זי איהם הויך... ער, אַ פראָסטער יוד, הערט זיך איין, ביז די אויגען קלעפּען זיך איהם צו, דאַכט זיך איהם, אַז יענע לייענט, די מוטער לייענט, און ער ש׳אָפט רוהיג איין, איינגעוויגט פון זיסען קול און די ווערטער די הייליגע...

קומט איהר אַמאָל אַ זעהר האַרץ־ווייכיגע תחנה אין דער האַנד אַריין, אַ תחנה, וואָס אַ מאַמע זאָגט, ווען זי בעט זיין ליבען נאָמען וועגען אַ זווג פאַר אַ קינד...

„און זעה, ליבער, האַרציגער גאָט, פאַר מיין ליבער, האַרציגער טאָכטער וועגען אַ זווג, אַ זווג אַ כשר'ן"... הויבט דאָס מיידעל אָן צו פערשטעהן, וועגען וואָס עס געהט, האַקט זי אָב און וויל אַנ'אַנדער תחנה נעהמען, בעט זיך דער פאָטער:

— ניין, טאָכטער לעבען, ניין... וויַיטער לייען... גיב מיר די הייליגע ווערטער אין מויל אַריין, לאָ׳מיך בעטען ביי גאָט פאַר דיר... אַ האַרץ האָב איך, טאָכטערשי, אַ פולס, נאַר, אַ יוד אַ פראָסטער, קיין ווערטער האָב איך נישט...

מוז זי פאָלגען און לייענט וויַיטער און וויַיטער. ווי שמעקענדיגער בוימאייל גיסט זיך די תחנה, לאַנג איינגעשלאָפען איז שוין דער פאָטער

— זי מערקט עס נישט, ער שנאָרכט — זי הערט נישט און לייענט... און פלוצלונג וועקט זיך אויף אַ נישט פערשטאַנען בענקעניש אין דעם מיידעלס האַרץ, די יתומישע נשמה האָט זיך צו עפּיס פערבענקט... עס קלאַפּט דאָס הערצעל־קליין, פייכט און נעפּעלדיג ווערען די אויגעלעך פער־דעקט, די ריין־קינדעריש בלאָהע, און דאָס קול'עכעל ציטערט און ציטערט און ווערט פון בעהאַלטענע טרעהרען פייכט...

און אין מיטען — עפּענט זיך די טהיר און אין איהר בעוויזט זיך אַ וואונדערליכע געשטאַלט... אין אַ הויב אַ הויבער און אַ טערקי־שער שאַל, די אויגען לייכטען אַזוי לייטזעליג זיס, אַז דאָס איינגעשרום־פּענע פּנים'ל שטראַהלט.

— טאַטע! וויל זי דעם פאָטער וועקען. לעגט אָבער די אַלטע אַ פינגער איבער די לעפּצען, ווערט דאָס מיידעל שטיל, בלייבט זי, ווי אין אַ פער'כשופ'טען חלום שטעהן. און די אַלטע געהט־צו צום טיש און זעצט זיך, און שטרעקט אויס די האַנד און ציהט דאָס מיידעל זיך צום האַרצען צו...

— שרעק דיך נישט מיידעלע, — זאָגט זי — שרה בת טובים בין איך... מיינע תחנות האָסטו געלייענט... און עס איז אַ שטילע נאַכט, האָב איך אין מיין שטילער רוה דיין זיס קול געהערט, בין איך געקומען צו דיר און האָב דיר אַמתנה געבראַכט...

און נעהמט פון אונטער דער טערקישער שאַל די מתנה אַפּער:

— זעה, ליעב קינד... אַט, סאַמעט געשווירענער אַ שטיק... אויף אַ בייטעלע צוגעשניטען... און פעל, אַלערליי קאָלירען זיידענע פול, צום אויסנייהען, דאָס בייטעלע... און פערעם נאָך דערצו זילבערנע, און גאָלדענע אויך אַ ביסעל, און פליטערלעך דערצו, אויך זילבער און גאָלד... און אַזוי זעהסטו נייהט מען, טעכטער'ל, און אַזוי ווערט געשטיקט... האַלט די נאָדעל פעסט, לויף מיט די פינגערלעך געשיקט... זעהסט אַ מגן־דוד'ל געהט, און אָט בליהען בליהמעלעך אַרויס... פרישע, ווי אין וואַלד אין זומער־צייט... אַ תפילין־בייטעלע נייה, אַמתנה מאַך, פאַר דיין בעשערטען אַ מתנה, ווי דיין ליעבע מאַמע האָט דיין ליעבען טאַטען געשענקט...

און די אלטע לערנט, און דאָס מיידעלע שטיקט און העפט...

און אַז דער פריה־מאָרגען בליהט, חאַפּט זיך דער פאָטער אויף, די

טאָכטער זיצט אַליין אין שטוב מיט אַ תפילין־בײַטעלע אין די הענד, סאַמעט, זילבער און גאָלד . . .

3.

און אַז דעם שווײַגערס זוהן איז אַלט געוואָרען 17 יאָהר, האָט מען איהם אַרויפגעזעצט אויף אַ וועגעלע און געשיקט אין דער וועלט אַרײַן זיך אַ כלה זוכען צו שרה־בת־טובים־פּאַנטאָפעלעך . . .

פאָהרט ער וואַלד־אויס, וואַלד אַיין, איבער דערפער און שטעדט, כלה־מיידלעך ווי זאַמד און ערד — קיין איינער פּאַסען די פּאַנטאָפעלעך ניט . . .

פאָהרט ער אַ יאָהר, פאָהרט צוויי, נישטאָ און נישטאָ, פערליערט ער די אמונה דערין, קעהרט ער אַהיים; ער וועט טאַטע־מאַמע זאָגען: ס'איז אַ חלום געווען, אַזוינע פּיסעלעך קליינע זענען נישט פאַרהאַן . . .

פאָהרט ער אַהיים, און פאָהרט, און פאָהרט פון וועג אַראָב, און פערבלאָנדזיעט אין אַ וואַלד, דעמבעס מיט דעמבעס, ריזען בײַ ריזען שטעהען, נישט אויס און נישט אַיין. בלײַבט ער שטעהן, פרײַטאָג איז, די זון געהט אונטער און לאָזט זיך, אַ פײַערדיגע קויל, אַלץ טיעפער און טיעפער אַראָב, דער אָבענד פאַלט צו — שטעלט ער זיך „שיר־השירים" זאָגען, און געהט, שיר־השירים זאָגענדיג, אין וואַלד אַרום, האַלט זיך נאָר פון וועגעלע נישט ווײַט, און פון פערד, וואָס פּאַשעט זיך . . . און שטיל רוישט, בײַ'ם אָבענד־ווינדטעל, דער וואַלד, גלײַך ער וואָלט איהם „שיר השירים" נאָכגעזאָגט . . . און שטיל ווערט און טונקעלער, און פּלוצלונג פלאַמט צווישען די בוימער אַ פענסטער'ל אויף, לויפט ער צו מיט פרייד און קלאַפּט אָן:

— וואוינט דאָ אַ יוד?

— אַ יוד!

אַ יוד קומט פון שטיבעלע אַרויס, בעווײַזט זיך אויף דער שוועל!

— שלום עליכם, אַ יוד!

— עליכם שלום, ענטפערט דער יונגער־מאַן — קאָן מען האַלטען שבת בײַ אייך?

— האַלטען יאָ, — ענטפערט מיט אַ טרויעריגען שמייכעל דער יוד — נאָר עסען האָב איך נישט וואָס . . .

— עסען האָב איך, — ענטפערט דער יונגער־מאַן — און טרינ־קען אויך — קומט מיט מיר צום וועגעלע צו, פון אלעם גוטען אָנ־געגרייט...

אין א שעה אַרום נאָך קבלת שבת זיצען זיי שוין ביידע נאָך קדוש בײַם טיש... און זינגען זמירות, און עסען... זעהט דער יונגער־מאַן, ווי פון יעדען מאכל נעהמט דער אַלטער און איז קוים וואס טועם א ביסעל, און טראָגט באלד די רעשט פאַר דער טהיר אַרויס, מיינט ער, פאַר א קעלבעל צי אַנ׳עוף... איז ער דאָך נישט אַזוי אָרעם דער יוד, פאַר וואס האָט ער קיין שבת נישט געמאַכט.. א יונגער־מאַן, פרעגט ער איהם.

זאָגט דער אַלטער: ניין, אַנ׳אָרעמער קוילען־ברענער בין איך... קיין קאַלב, קיין עופות פערמאָג איך נישט... נאָר א זיס טעכטער׳ל האָב איך, באָרוועס געהט זי, נעבּיך, שעמט זי זיך באָרוועסערהייד אין שטוב אַריינצוקומען... זיצט זי און עסט פאַר דער טהיר...

נעהמט דער יונגער־מאַן מיט האַרץ־קלאַפעניש די גאָלדענע פאַנ־טאָפּעלעך פון בוזעם אַרויס און גיט זיי דעם אלטען איבער: געהט, מעסט זיי אייער טאָכטער אָן... צי זיי פאַסען, זעהט...

קומט דער אַלטער צוריק: זיי פאַסען...

4.

און בײַם רייכען שוויגער איז א חתונה געווען... ער האָט מיט׳ן קוילען־ברענער א שידוך געטהון, און די חופה האָט מען אין שטאָדט געשטעלט, און אַז מען איז פון דער חופה געגאַנגען, האָט זיך פלוצלונג א געשטאַלט בעוויזען, אין א הויב א הויבע, אין א טערקישער שאַל, א פנים אַנ׳אלטס, נאָר אויגען לייטזעליגע און יונגע, און האָט קעגען חתן־כלה מיט א קוילישש געטאַנצט...

און נישט אלע האָבען געוואוסט, ווער דאס איז...

VII.

פְּדִיוֹן שְׁבוּיִם.

שֶׁעהנקייט, מייַנט איהר, האָט איהר אויסגעטראַכט, די פריהערדיגע דורות האָבען פון שעהנקייט גאָר נישט געוואוסט? אַנ׳ איינרעדעניש! מען האָט פון אייביג אָן געוואוסט, אַז די וועלט איז אויך אַ וועלט, אָבער נישט יעדערער איז זוכה צו ביידע וועלטען, און אַ גרויסער נסיון איז עס; מען געהט אויף אַ גליטש...

אָט איז אַמאָל געווען איינער צמח, נאָך גאָר אַ יונגער־מאַן. האָט ער בעקומען אַ גרויסע ירושה — האָט ער טאַקי געפיהרט אַ הויז, אויף אַלע יודען געזאָגט! אַ פּאַלאַץ אויפגעשטעלט, געמאָלטע דירות, פריציש מעבעל, מיט סאַמעט און זייַד געבעט. דילען, ווי שפּיגלען רויטע, עס האָט געבלענדט! און קריסטאַלענע הענג־לייַכטער, און קונציג־געבויגענע העסעס אויף די ווענד, און מזוזות אויף די טהירען אין זילבערנע, עכט־זילבערנע שיידלעך מיט גאָלד בעפּוצט... און אַ סוכה האָט ער זיך געשטעלט אַ געשניצטע, מען האָט געזאָגט: פון פּימסענהאָלץ. אַרום אויף די ווענד — יריעות געהאַפטענע, און אויסגעהאָנגענע מיט אתרוגים, לולבים, גראַנאַטען... און אַלע יאָהר, לכבוד יום־טוב, פרישע. אַ הויז — אַ גן־עדן. און אַ ווייַב האָט ער געהאַט אַנ׳ אמת׳ע יפה־פיה, אַ יפת־תואר, פּאָרטרעטען צו מאָלען... האָט מען אָבער אָן יענער וועלט אויך נישט פערגעסען: האָט די יפת־תואר געהאַט איהר גרויסע שטוב בעזונדער, האָט זי די שפּינעל־שטוב געהייסען, גרויסע געשליפענע שפּיגלען אַרום אויף אַלע ווענד, און אין שטוב זענען געשטאַנען רעדלעך צום שפּינען, און רעמען צום שטיקען און העפטען; פערזאַמעלט זי בייַ זיך אין שטוב, אַ פּאָר שעה אין טאָג, אויסער שבתים און ימים־טובים, די יתומות פון שטעדטעל און לערנט זיי שפּינען פון וואָל און פלאַקס, העפטען און שטיקען מיט זילבער און גאָלד. זי האָט דערצו אַ געבענשטע האַנד געהאַט, אַ בריה נפלאה געוועזען, און דערבייַ אַ חכמה נפלאה און אַנ׳ אמת׳ע צנועה, פלעגט זי זייַ

בײַם לערנען אויך מדריך זײַן, גוטע רעד רעדען און קלוגע רעד, ווי אַזוי אַ יודישע טאָכטער דאַרף זיך אויפפיהרען, וכדומה. דאָס איז איהר מצוה געווען. און דער מאַן צמח האָט זײַן מצוה געהאַט: אין קרוין פּוילען איז געווען אַ צײַט פון תהו ובהו, איין מלך האָט מען אַרויסגעטריבען, דעם צווייטען — נאָך נישט אויסגעקליבען, און בין מלכא למלכא איז „איש הישר בעיניו" — איז יעדער שלאַבאַן געווען אַ גרענעץ, יעדער „מאַיאָנטעק" — אַ בעזונדער מלוכה און יעדער פּריץ אַ קייזער, וואָס האָט זיך זײַן חיל און זײַנע תפיסות געהאַט. פעהלען דאָך, מן הכתם, קיין שלעכטע פּריצים, ווילדעווען זיי — און אויסגעלאָזט האָט זיך ווי דער סדר עולם איז, צו זרע אַברהם יצחק ויעקב... האָבען געליטען די ישובניק'עס, די פאַכטער מיט אַרענדאַרען. פאַר אַ שלעכט וואָרט — שמיץ, פאַר נישט צאָהלען אַ ראַטע צו דער צײַט — תפיסה, אָנגעטהון דיבעס און אַרײַנגעוואָרפען אין אַ נאַסע היייל מיט ווײַב און קינד... האָט זיך דער צמח פערנומען מיט פדיון שבוים און פלעגט אַרומפאָהרען אין די דערפער מיט אַ בײַטעל מיט רענדלעך און אויסלייזען.

איינמאָל, ווינטער צײַט איז עס געווען, אַ גרויסער שניי אָנגעפאַלען, פאַלט אַרײַן צום גביר צמח אַ מלמד פון אַ דאָרף, וואו ער האָט בײַם אַרענדאַר געקנעלט, אָטהעמט קוים פאַר שרעק, די אויגען קריכען איהם פון אונטערן שטערן אַרויס, און מיט שוים איבער די ליפּען דערצעהלט ער, אַז היינט פאַר-טאָג איז מען פון פּריץ בעפאַלען דעם אַרענדאַר, אָנגעטהון דיבעס איהם מיט'ן ווײַב און דעם גאַנצען בני בית, פערנומען און אַרײַנגעוואָרפען אין תפיסה אַרײַן, און ער אַליין, דער מלמד, איז קוים אַנטלאָפען מיט'ן לעבען; מען האָט איהם אויך געוואָלט פערנעהמען, נאָר ער האָט אַ פענסטער אויסגעהאַקט, אַרויסגעשפּרונגען און איבער'ן פעלד אַנטלאָפען. אַ פּויער האָט איהם נאָכגעוואָרפען אַ קלאָניצע, אין פוס אַרײַן געטראָפען, און אָט בלוטיגט נאָך דער פוס... שיקט מען צום מלמד נאָכ'ן רופא, און צמח הייסט אײַנשפּאַנען דעם שליטען, וואַרפט זיך אַרײַן אין ביבער-פעלץ, פערגעסט נישט מיטצונעהמען אַ בײַטעל מיט רענדלעך, זאָגט אַ תפלה קצרה פאַר'ן וועג און פאָהרט... וואָס רעכענט ער, צמח? דער אַרענדאַר האָט קיין ראַטע נישט בעצאָהלט! פאַלט ער אַרײַן צום פּריץ — אַרײַן לאָזט מען איהם, ער איז דאָך צמח, האָט ע ס ק י ם מיט'ן פּריץ — לאַנג ברייען וויל ער נישט, דער אַרענדאַר מיט'ן בני בית קאָנען דערווײַל געפרוירען ווערען

אין תפיסה, דער פראָסט קנאַקט, פערשמירטע שויבען! פרעגט ער נאָר יאָסנין פּאַניע, וויפיעל קומט פון אַרענדאָר?

שמייכעלט דער פריץ פון אונטער די וואָנסען און שלעכטע פייער־לעך שלענגעלט זיך איהם אין די אויג־אַפּענס: עס קומט איהם ביים אַרענדאָר גאָר נישט... פאַר אַ חוב וואָלט ער איהם אין תפיסה אַריינגעוואָרפען? ענטפּאַלט ביי צמח'ן דאָס האַרץ פרעגט ער: יאָסנין פּאַניע, ער האָט דיך בעליידיגט, אַ שלעכט וואָרט נעזאָגט?

— וואָלט ער שוין לאַנג געהאַנגען!

— וואָס דען יאָסנין פּאַניע, וואָס דען? אין דאָס האַרץ ביי צמח'ן קלאַפּט, ווי ביי אַ ־זלן.

— גאָר נישט, זאָגט דער פריץ. נאָר איך ווייס, זאָגט ער, אַז אייהר האָט אַ גרויסע תורה מיט תרי"ג מצות און אַלע קאָנט איהר נישט מקיים זיין, נעהמט זיך יעדער יוד צו איין מצוה, צו זיין מצווה פאַר וועלכער ער איז זיך מקריב, און מען האָט מיר דערצעהלט, אַז דו האָסט אויף דיר גע־נומען פּדיון שבוים און דו האָסט אַ ווייב אַ יפה־פיה, אַנ' אמת'ע יפת־תואר, שעהנער ווי אַלע פּריצות, וויל איך דו זאָלסט מקיים זיין פּדיון שבוים... פאַר איין שעה יחוד מיט דיין ווייב! — מאַגס זיין וועל איך זי נישט.

חאַפּט צמח און אַנטלויפט, און פערגעסט אָן שליטען און לויפט צו פוס. לויפט ער פאַרביי פאַר'ן פריץ'ס תפיסה, געהען גוים מיט קאָסעס אַרום דער תפיסה אויף דער וואַך, און פון תפיסה הערט זיך אַ גרויסע יללה, און איין פויער לעגט איבער די קאָסע פון דער רעכטער אין דער לינקער האַנד און ווישט זיך מיט'ן רעכטען אַרבעל די אויגען אויס. „פּאַניע צמח, זאָגט ער, אַ ביטערער רחמנות, איין קינד איז שוין דער־פרוירען געוואָרען"...

חאַפּט עס צמח'ן אָן ביים האַרץ, לויפט ער צוריק צום פריץ: אַז נישט מאַנס זיין, איז ער ביי גאָט אין די הענד — און דער שליטען איז נאָך איינגעשפּאַנט. חאַפּט אויף זיך דער פריץ אַ בערן־פּעלץ, לויפט אַרויס, צמח שטרויכעלט נאָך, דער פריץ זיצט שוין אויבען אָן, חאַפּט אָן צמח'ן, וואָס ווייגערט זיך אין דער העלפט, הויבט איהם אויף ווי אַ קינד און זעצט איהם נעבען זיך, און גיט אַ זעץ דעם שמייסער אין די פּלייי־צעס אַריין: פאָהר! און די אָבגעקיהלטע פערד רייסען אויס מיט אַמאָל

און מען פערשווינדט אין א שטויב פון שניי, גלייך שדים וואלטען געפלויגען...

געקומען, לאזט צמח דעם פריץ אריין אין א בעזונדער חדר אריין, און געהט איבער'ן קארידאר צום ווייבס חדר, שטעהט די טהיר אפען, שטעהט דאס ווייב זיינס צווישען יתומות און רעדט מיט זיי הארציגע דבורים און לערנט זיי. רופט ער זי ארויס און דערצעהלט מיט גרויס געוויין און הארץ־וועהטאג, וואס עס איז געשעהן, און ווייזט איהר אן אויפ'ן חדר, וואו דער פריץווארט אויף איהר. און איידער ער הערט איהר תשובה, ווערט איהם, נישט פאר אייך געראכט, נישט גוט, פאלט ער אנידער אויף א שטוהל און בלייבט חלשות... און אז ער חאפט זיך אויף, פערשטעהט ער נישט, וואס דא איז געשעהן, וואס ער זיצט אין פאדער־הויז אויף א שטוהל און איז אזוי מאט און בעגאסען מיט שווייס. עפענט ער אויגען און אויערן, דערהערט ער דעם פריץ'ס קול פון א שטוב. דערמאהנט ער זיך אלץ מיט אמאל, שפרינגט אויף, לויפט צו צו דער טהיר, די טהיר איז פערמאכט; בויגט ער זיך איין, קוקט דורכ'ן לאך פון שליסעל, זעהט ער, ווי זי זיצט אויף דער סאפע, ער נעבען איהר אויף א פאטער־שטוהל, אויפ'ן טיש — כבוד, און ער האלט איהרע הענד אין זיינע הענד, און אט נעהמט ער איהרע הענד צו זיין מויל, — חאפט צמח'ן אן א שרעק, הויבט ער אן לויפען איבער'ן פאדער־הויז, לויפט ער פארביי דער שטוב, וואו די מיידלעך זיצען, די טהיר איז אפען, זעהט ער גאר, אז זיין ווייב זיצט צווישען די מיידלעך און לערנט זיי, און איהר פנים שטראהלט מיט חכמה און צניעות — וואס איז? א פערבלענדעניש? לויפט ער צוריק צום לאך פון שליסעל אין יענעם חדר, זיצט זי שוין איבערגעבויגען צום פריץ, איהר קאפ אויף זיין אקסעל, און ער נעהמט זי ארום און בויגט צו די יצר־הרע־פער'שכור'טע אויגען צו'ן איהר בלאס פנים, די וואנסען צו די ליפען, חאפט צמח'ן ווייטער אן א גרויל. לויפט ער צו יענער שטוב, זיין ווייב איז פארט צווישען די מיידלעך, ער זעהט זי בעשיינפערליך, און ער הערט איהר קול און טרינקט מיט דארשט איהרע קלוגע רעד:

— א יודישע טאכטער — לערנט זי די יתומות — מוז זיין ריין, ווי א קריסטאל, ווי א ריינקייט.

דערהערט ער אבער א גערודער פון יענעם חדר, חאפט עס איהם אן און ווארפט איהם אהין, זי זיצט שוין אינגאנצען אויף זיין שויס,

נעהמט אַרום מיט ווייסע נאַקעטע הענד זײַן רויטען האַלז, און מויל נענעהנט זיך צו מויל, ליפּען — צו ליפּען, אַז עס קלינגט... פּאַקט עס איהם, ווי אַ שגעון, לויפט ער צוריק, דערהערט ער שוין אויפ׳ן וועג איהר זיס־קלינגענדיג קול פון דער שפּיגעל־שטוב אַרוים:

— אַ יודישע טאָכטער דאַרף זײַן שטיל, ווי אַ טויב, און ריין, ווי אַ שפּיגעל אָהן אַ הויך... פערדרעהט זיך שוין דעם אָרעמען צמח אין קאָפּ, פאַלט ער, אַ שוויים־בענאָסענער, אויף דעם שטוהל און פערגעסט זיך אײַנגאַנצען...

און אַז די שעה פון יחוד איז אַריבער, חאַפּט ער זיך פון זיך אַליין אויף. דער פריץ געהט אַרוים פון פאָדער־הויז, ער זעהט נאָך זײַן רויטען קאַרק אין טהיר. ווי ער פערשווינדט, דערמאָהנט ער זיך אַלץ, וויל אויפשפּרינגען, קומט אָבער זײַן ווייב, זיס און צניעות׳דיג־שטראַה־לענדיג, פון שפּיגעל־שטוב אַרוים, געהט צו איהם שטיל צו, לעגט די האַנד אויף זײַן שטערן און זאָגט איהם:

— אין זכות פון פּדיון שבוים!

ענטפערט ער איהר:

— אין זכות, וואָס דו לערנסט די יתומות...

ער האָט פערשטאַנען, אַז דאָס איז געווען אַ סיעתא דשמיא — אויפ׳ן יצר־הרע׳דיגען פריץ אַ פערבלענדעניש. —

VIII.

לְבָנָה־פֶּערל און אַלְטוואַרג.

אַמאָל איז געוועזן אַ „בת־מלכה״ . . .

איך וויל אייך אָבער נישט גענאַרען; עס איז קיין עכטע בת־מלכה נישט געוועזן . . .

דער פאָטער, אויב ער איז זיכער, איז אַ פער׳מרה־שחורה׳טער שוסטער געוועזן, די מוטער — אַ מאַרק־יודענע, וואָס האָט ליעב געהאַט דעם ביטערן טראָפּען . . . נאָר אויגען האָט זי געהאַט פון אַ בת־מלכה, מען האָט זיך טועה געווען . . .

און פערליעבט אין די אויגען האָבען זיך צוויי אָרעמע יונגע לייט, זיי האָבען זי פאַר אַ ווירקליכע בת־מלכה געהאַלטען, און ביידע, חאָטש יעדערער בעזונדער, האָבען געזאָגט: „זי, אָדער — אַ שטריק אויפ׳ן האַלז״, די אייגענע ווערטער, חאָטש איינער האָט פון צווייטען נישט געוואוסט, זיי האָבען זי גאָר אפשר נישט געקענט.

און ביידע, חאָטש יעדערער בעזונדער, האָבען זיך בעשלאָסען די בת־מלכה צו בעקומען.

נאָר ווי אַזוי?

מען געהט דאָך נישט צו קיין בת־מלכה — בפרט, ווי זיי האָבען געמיינט, צו אַנ׳ אמת׳ער, מיט לעדיגע הענד, האָבען זיי ביידע אָנגעהויבען צו זוכען מיטלען, מיט וואָס נושא־חן צו זיין אין איהרע אויגען.

און ביידע האָבען געזוכט, נאָר יעדערער אויף זיין אופן:

איינער האָט אָנגעהויבען אַרומגעהן גאַנצע טעג מיט די אויגען אַראָב, דער צווייטער גאַנצע נעכט — מיט די אויגען אַרויף.

דער „מיט די אויגען אַרויף״ איז געוועזן אַ ראָמאַנטישע נאַטור: ער

האָט זײַן גליק נישט געוואָלט אויפהויבען פון מיסט אין גאַס. ער האָט זײַן גליק אין הימעל געזוכט; דערהויפּט — אין אויסגעשטערנטע לײַטזעליג־פערחלומטע נעכט...

און גאַנצע נעכט האָט ער אונטער דער שטאָדט, אין וואַלד, אין פעלד, צי ביים טײַכעל פערכרענגט אָדער אָבגעשטאַנען ביים קליינעם פענסטער'ל אין דאַך־שטיבעל בײַ זיך, און אַלץ מיט די אויגען אין דער הויך, אַלץ צום הימעל אַרויף, צו דער בלאָהער הויך, צו לבנה און שטערען. מיט האַרציג־פײַכטע אויגען האָט ער זיך פאַר זײַ אויף זײַן מזל געקלאָגט, מיט ציטעריגע ליפּען פון זײַן ליבע דערצעהלט און אַלץ אין אײינעם געבעטען זיך: שענקט מיר, הימלישע לײַט, פון אײַערע גוטע זאַכען עפּיס רײנס און גוטס פאַר אַ מתנה פאַר דער שעהנער בת־מלכה; זאָל איך נושא חן זײַן אין איהרע אויגען, זאָל זיך איהר האַרץ ווענדען צו מיר, זאָל זי מיר איהר ליבע שענקען, וואָרום אַ'ניט, וואָס איז מײַן לעבען ווערטה?

דער ערשטער אָבער, דער „מיט די אויגען אַראָב“, האָט אַנדערש געטהון! ער ווייסט, אַז עס וואַלגערן זיך אַרום אויף דער ערד אַלערליי אַוועקגעוואָרפענע און פערלוירענע זאַכען. מען וואַרפט אַרויס פון אַ הויז אַ שטיקעל אַלטוואַרג; עס גליטשט זיך אויס פון אַ האַנד אַ צו־גלאַטער גראָשען; אַ פערד פערליערט אַמאָל אַ פּאָרקאָווע; עס וואַלגערן זיך אויסגעקרימטע נעגעל, עס טרעפען זיך אַמאָל אויך כשר'ע מציאות — און אַז מען האָט געדולד און אַ גוט אויג, און מען קלויבט לאַנג, קאָן מען צו עפּיס קומען: פון גאָר נישט מיט גאָר נישט ווערט עפּיס, פון עפּיס און עפּיס — אַ פּאָר גראָשען; און די גרעסטע פערמעגען'ס בעשטעהען אויך נאָר פון גראָשען, — און ביי'ן אַ פערמעגען ווערען בת מלכה'ס הערצער ווייך ווי אַ וואַקס...

הויבט ער אָן זוכען אין גאַס...

דאָס זענען געוועזען די צוויי אופנים פון די צוויי ליבהאָבער...

און פון וועלכען זאָל איך אײַך דערצעהלען פריהער? אין גאַס, אין געשעפט, ווען איהר זוכט שדוכים פאַר אײַערע טעכטער, זענט איהר, געוויס, פּראַקטישע מענשען, איז דער „מיט די אויגען אַראָב“ וואָלט אײַך מעהר אינטערעסירט; צווישען טאָג און נאַכט אָבער, ווען איהר נעהמט אײַך צום לייענען, ווערט איהר סאַמע רוחניות, סאַמע נשמה, און אײער מיטגעפיהל איז אַודאי אויף דער זײַט פון דעם „מיט די אויגען אַרויף“, לאָז איך איבער, אויף אַ ווײַלע, דעם „מיט די אויגען אַראָב“

און וועל איך פריהער דערצעהלען, ווי אזוי עס איז געגאנגען דעם פון „די אויגען ארויף״...

ער קוקט אין הימעל אריין, און ער האט אזוי לאנג געקוקט און געקוקט, און געקלאגט זיך אזוי הארציג אויף זיין מזל, און אזוי ריהרענד דערצעהלט פון זיין ארעם לעבען און רייכער ליעבע; ער האט אזוי פיעל שעהנע און הארציגע ווערטער געהאט פאר זיין איינזאמקייט, בענקשאפט און דעם פלאם, וואס ברענט איהם אין הארצען, — ביז די גוטע שטערענדלעך מיט די קינדערש־ריינע הערצעלעך האבען אויף איהם א רחמנות בעקומען, און געמיהט זיך פאר איהם ביי דער קאלטער לבנה! — נישט איין שטערענדעל, האט געזאגט, אז עס געהט אויס פאר צער! — — אזוי לאנג, אזוי בריט ביז די לבנה האט אויך אויף איהם רחמנות בעקומען, און איינמאל אין א שעהנעם העלען ענדע נאכט, עס האט נאר וואס געזאלט אנהויבען גראהען דער טאג, האט זי אויף איהם א לייטזעליג אויג געווארפען און אין דאך־שטיבעל אריין, דורכ׳ן קליינעם פענסטער, אויף א לאנגע זילבערנע שטראהל — נישט מעהר און נישט וועניגער, נאר א שנירעל לבנה־פערל דערלאנגט!

דער ארעם־בחור ווערט שיער נישט משוגע פאר פרייד, און חאפט תיכף ומיד, און לויפט צו דער בת־מלכה און קלאפט אן אין טהיר.

— ווער איז דארט? — הערט זיך דער בת־מלכה׳ס זיס קול, נאר א ביסעל פערשלאפען און דערשראקען — ווער וועקט עס מיך פון שלאף? ווער האט מיר מיינע שעהנע טויבען, די געפליגעלטע חלומות פעריאגט? —

— איך! איך! — ענטפערט ער מיט א פערציטערט קול, — בת מלכה! איך האב דיר א הימלישע מתנה געבראכט, אזוינע, וואס קיין שררה שענקט זיין ווייב, און אפילו זיין געליעבטער נישט, וואס יענע האבען אין זייערע אוצרות נישט, וואס די וועלט, די גאנצע וועלט פערמאגט נישט, און איך האב פון הימעל בעקומען און איך פערלאנג דיין ליעבע דערפאר...

„פון הימעל?״ וואונדערט זיך די בת־מלכה און שפרינגט אראב פון בעט און שליסט אויף די טהיר און עפענט א שמאלע שפארע, און שטעקט ארויס די ווייסע מארמארנע האנד נאך דער מתנה.

און אז דער יונגער מאן דערמאהנט נאך אמאל זיין בעדינג, הייסט זי איהם קומען פאר נאכט אז די זון וועט אונטערגעהן נאך א תשובה...

איז ער, דער ליעבהאבער מיט די אויגען ארויף, דערפרעהט

געוואָרען און איז זינגענדיג און אונטערטאַנצענדיג פון שטאָדט אַרויס, צום פעלד, צום טייך, צום וואַלד. אין די אויגען — די ווייסע מאַרמאָרנע האַנד, אין אויער — דאָס זיסע קול... ער לויפט. די זאַנגען אין פעלד, דאַכט זיך איהם, ווינשען איהם גליק, דאָס טייכעל רוישט: מזל-טוב! מזל-טוב! די בוימער שאָקלען צו מיט די קעפּ: יאָ, יאָ, עס קומט דיר, דו לבנה-פריינד! און די פויגעל, די בעזינגען איהם שוין די כלה...

נישט געגעסען און נישט געטרונקען, איז ער אַזוי, זינגענדיג און טאַנצענדיג, אַרומגעלאָפען אונטער דער שטאָדט. נאָר אָט לאָזט זיך די פלאַמענדיגע זון אַראָב, ווייכע קיהלע שאָטען לעגען זיך איבער טייך און פעלד, די בוימער-שטאַמען גילדטען זיך, אַ שטיל ווינדטעל צולאָזט די פלי-געל און עפּיס אַנ׳ אויסטערלישער פויגעל קלאַפּט מיט׳ן שנאָבעל אין בוים אַריין, און רופט: צייט! צייט! און ער לויפט אין שטאָדט אַריין נאָך אַ תשובה...

ער קלאַפּט נאָך אַ מאָל אָן אין דער בת-מלכה׳ס טהיר, נאָר שוין זיכערער.

— ווער איז דאָרט? פרעגט די בת-מלכה שאַרף און אומגעדולדיג.

— איך, דער וואָס האָט דיר פון דער לבנה׳ס פּערל געבראַכט— נאָך אַ תשובה בין איך געקומען...

און עס הערען זיך לייכטע טריט, און אויף אַ שמאָלע שפּאַרע עפענט זיך נאָך אַמאָל די טהיר, און ווי אין דער פריה שטעקט זיך אַנ׳ אַלאַבאַסטער-האַנד, נאָר שוין נישט קיין נאַקעטע, אַרויס...

—„איך האָב דיינע פּערל צו אַלע גאָלדשמידען געטראָגען — קיינער וויל זיי אין האַנד אַריין נישט נעהמען: נישט קויפען, נישט טוישען... עפּיס פרעמדע שטיינדלעך, זאָגען זיי, נאָר דאָ אָהן אַ ווערטה. איך בין אין אַ שניט-קראָם געלאָפען, געוואָלט חאָטש אַ ציצען קליידעל דערפאַר, — מען האָט מיך אויסגעלאַכט. מיעד און הונגעריג בין איך צו אַ שפּייז-געוועלבעל געקומען, און האָב פאַר׳ן גאַנצען שנירעל לבנה-פּערל אַ קליין שטיקעל קעז געבעטען, האָט מען מיך, ווי אַ ווילד-משוגענע, אַרויס-געטריבען" —.

און די מאַרמאָרנע האַנד וואַרפט איהם די פּערל צו די פיס און ציהט זיך צוריק און פערוואַרפט די טהיר, און הייזעריג דרעהט זיך איבער דער שליסעל אין שלאָס...

גאָר אַנדערש איז צוגעגאַנגען מיט׳ן צווייטען, מיט דעם פון „די אויגען אַראָב״.

ער האָט געקליבען און געקליבען: טעג, חדשים, יאָהרען...

אַ קורצע צייט אַרום, אַז ער האָט שוין אַ פולע קאַמער שטיקלעך אַלטוואַרג געהאַט, האָט ער אַ געהער פאַר קליין געלד אָבגעקויפט, דער „קלויבער״ האָט דאָס געלד אין אַ שפּאָרקאַסע געלעגט און ווייטער געקליבען און ווייטער פערקויפט... אַמאָל האָט זיך איהם אויך אַ כשר׳ע מציאה געטראָפען.. אַז מען זוכט, געפינט מען; גאָט העלפט... פון גאָרנישט מיט גאָרנישט ווערט עפּיס, פון עפּיס און עפּיס — אַ דרייער און ווי געזאָגט, דאָס גרעסטע פערמעגען בעשטעהט פון דרייער. איז ער טאַקי צו אַ פערמעגען געקומען, צו כבוד אויך. אָנפאַנגס האָט מען זיך פון איהם אָבגערוקט: אַ מענש זוכט אין דער בלאָטע!.. דערנאָך גוטיג צוגעשמייכעלט.. שפּעטער — ערנסט בעטראַכט, און גאָר דערנאָך, אַז ער איז שוין רייך געוואָרען, בעוואונדערט און פאַר אַ מוסטער געשטעלט!...

און אַז ער איז שוין רייך געוואָרען, האָט ער זיך אַ פּאַלאַץ נעקויפט ביי׳ן אַ שררה׳ס אַ געליעבטער, אַלט נאָר גרויסאַרטיג מעבעל אָבגעהאַנדעלט און דאָס פּאַלאַצעל אויסגעציערט; אין דער שעהנסטער שטוב האָט ער אַ גאָלדען בעט, מיט אַטלאַס און סאַמעטען בעטגעוואַנד געשטעלט און האָט פון פּאַלאַץ דעם גאָלדענעם שליסעל גענומען און איז צו דער בת מלכה געגאַנגען און געפרעגט זי, צי וויל זי מיט איהם צוזאַמען וואוינען אין פּאַלאַץ און שלאָפען אין גאָלדענעם בעט? און זי האָט געענטפערט: יאָ.

און אין ח נ ד־טאָג איז ביי דער אָרעמע סעודה, דער „מיט די אויגען אַרויף״ צווי׳ ען ד. אָרעמע לייט געזעסען און געגעסען און מיט שלעכטען בראָנפ׳ן זיך אָנגעשכורט... און ביי נאַכט, אַז מען האָט דאָס פאָר פאָלק לע׳ ן געפ׳ רט, איז ער אַנטלאָפען אין וואַלד אַריין און — האָט זיך אויפ׳ן ער ש ן בעסטען בוים, — אויפגעהאָנגען...

IX.

צוריק אין דער אלטער הייס

I.

קענסט דו דאס ארט, וואו חלומות בליהען, ווי רויזען
וואו די שטערען טריפען סודות אריין אין דער נאכט;
וואו העלע געזיכטער מיט שטראהלענדיגע אויגען
שפינען ליעבליכע נעצען ארום דער נשמה,
ארום הארץ?

וואו דער טאג-גערויש ווערט איינגעזאפט מיט פרייד,
און ליעב און בעקאנט איז יעדע מויער, יעדער שטיין,
און יעדער שאטען, וואס בויגט זיך ארוים
צווישען טאג און נאכט פון יעדעם שפאלט
דערצעהלט זיס-שוידערהאפטע זאכען
אזוי ליעב?

דאס איז די היים,
די אלטע היים.

II.

אונשולדיג-שטיל-היימישע נאכט,
ד'וויל מיך וואשען ריין
אין דיינע שטיל-ציטערינגע וועלען;
אין דיין שטיל-ציטעריגער זילבער-נעץ,
היל מיך איין.

ד'וויל צוריק זײַן דײַן אַמאָליג קינד
דײַן אַמאָליג רײַן גלויביג קינד —
דערצעהל עפּיס, דערצעהל...

III.

דאָ בין איך, מאַמע,
צוריק דײַן קינד,
דײַן רײַן, אונשולדיג, גלויביג קינד —
ד'וויל פערגעסען די גאַנצע צײַט
פון אָבגעריסענקײַט פון דיר —

אונטער דײַן טהיר
האָב איך זי געלאָזען...
אין דײַן שויס, מאַמע, וויל איך אַלץ פערגעסען:
די בלומען, וואָס האָבען פערבליהט,
די דערנער, וואָס האָבען געשטאָכען...
די שלאַכטען, וואו איך האָב געזיעגט
און די וואונדען, וואָס בלוטיגען, בלוטיגען...

נײַן,
עס טהוט גאָר נישט, גאָר נישט וועה...
אויף מײַן קאָפּ ליגט דײַן האַנד, און ער טהוט נישט וועה...
נײַן, ער איז נישט גראָה...
קרײַזעל מיר די לאָקען, מאַמע...
שווארצע לאָקען האָב איך, זעהסט?
און די רויטע בעקלעך בליהען,
און ווי קלײַן איך בין,
און ווי רײַן מײַן שטימע קלינגט —
אַ זילבער־גלעקעל, וואָס?

IV.

געשלאָסען אויפ'ן אַלטען, מעבטיגען שלאָס,
איז דער געשמידטער אײַזען־טויער פון שול.
אויף געבלענדטע, האַלב־קײַלעכדיג גרויסע שפּאַקולען

קוקט זי מיט אַ שווערען אומעם
אין דער נאַכט אַריין .
פערשטומט די קינדער־פרייד ,
די רוישענדיגע שוואַלבען־שאַר ,
וואָס שלאָגט זיך גאַנצע טעג
אין די אַלטע , גרין־פערגאָלדטע שויבען־שטיקער ,
און פלאָנטעט זיך אין רעגענבויגען־פאַרביגען שפינוועבס,
רוהען אין די נעסטען ,
איינגעהילט אין שאָטען . . .
די שול איז מים מתים פערנומען ,
מים מתים פון מיין צייט און געשלעכט . . .

V.

אין דער שטילער נאַכט
געה איך איינער אַליין
אויפ׳ן אַלטען מאַרק אַרום .

ניין , נישט אַליין !
עס געהט מיין גאַנץ געשלעכט . . .
שאָטען ריהרען מיך אָן ,
ווישענדיג זיך אָן מיינע קליידער,
פון פאָרנט און פון הינטען ,
און פון יעדער זייט .

עס געהט מיט מיר מיין גאַנץ געשלעכט . . .
און אַלץ , וואָס עס האָט איבערגעלעבט
פלאַטערט און שוועבט
אַרום אין דער לופט , ווי שאָטען
פון לאַנג איינגעפאַלענע מויערן ,
וואָס האָבען זיך פערבלאָנקעט און פערוויקעלט
און ציטערן אויסער דער צייט . . .

. . . .

VI.

אַנ' עולם געהט...
אַ גרויסער, פרעהליכער עולם:
מענער, פרויען, קינדער...
גלאַנצענדיגע קליידער טראָגען זיי, די מענער,
אטלאס, זייד, שפּאָגעל נייע קליידער — —
בענדער, העל־פאַרביג־לוסטיגע בענדער
איבער ווייבער־קעפּ!
פון אונטער ברעמען, שפּראָצען, שפּריצען
בליקען שטראַהלענדיג־פרישע...

רויטע פאָהנען טראָגען פריי־גערויטעלטע קינדער —
היינט איז — שמחת תּורה!

ביי מיר, אין פערבאָרגענעם
הייליגען ווינקעל, אין האַרץ,
אין קינדערישען קדשי־קדשים,
בליהט דאָס הייליגע גליק
מיט הייליגען וויה־רויך לייכט פערנעפּעלט...

ד'זעה!
צופלאָסען גאָלד, אַ שטראָם צופלאָסען גאָלד
זענען איהרע לאָקען — —
פאַר איהרע בליקען בלייבען זיך די פלאַסען
פון פאַקעל און הבדלות —
ווי אַ פלאַמענדיגער מאָן אין פעלד
איבער אַלע זאַנגען שיסט
מיין ליעב אַרויס,
איבער אַלע קעפּ!

. . . .

VII.

עה, ניין, כּלי־זמר שפּיעלען,
עס וואָס וואַקעלט זיך דער עולם —

פּורים שפּיעלער, שטעלצען־גערער,
אַלערליי שלח מנות טרעגער
ווימלען רעכטס און לינקס.

הער, יונגעלע,
שטעל דיך, אָרעם יונגעלע
פון אַחשורש שפּיעל!
נאַ דיר, נאַ, אַ צעהנערל,
טרעט מיר נאָר דיין מאַסקע אָב
מיט דער רויטער נאָז...

— דאָס בין איך, מלכּה׳לע,
שרעק זיך נישט...
גענעהן דיך נאָר,
זעה, ווי גוט איך שפּיעל...

. . . .

VIII.

עס מישען זיך די שאָטען דורך...
אַח, ווי שטיל דער עולם טרעט,
ווי גייסטערהאַפט עס קלינגט:
צדקה תּציל ממות...

וויין נישט, קינד...
זעה, איך וועל דיר טאַטע זיין,
מאַמע זיין...

IX.

שטיל האָט דורכגעשוועבט די נאַכט,
און שוועבענדיג,
אַ פענסטער נאָך אַ פענסטער פערלאָשען...

אַ פער׳חלום׳ט זילבער־גרוי
שוועבט, קוים־קוים הערייווריג,
איבערן סקווער...

אין די צווייַגען
האָבען די מידע פויגעלעך
די קעפּלעך אונטער די פליגעל
בעהאַלטען . . .
טס . . .
יערעס אָרעם גרעזעל האָט זיין שלאָפגעטראַנק בעקומען —
זיין טראָפּען טוי . . .

אין פער'חלום'ט זילבער-גרוי
טריפט די לבנה שטיל
איהר ליכט אַריין . . .

אויף פייַכטע, שטילע אָבענד-פליגעל
שווימען די זכרונות אָן:
קינדער-טעג,
געפעלדיגע קינדער-שאָטען.

X.

ביסט אַליין ?
אין דער פינסטער אַליין ?
איך האָב עס געוואוסט,
און דעריבער געקומען.

צינד נישט אָן קיין ליכט . . .
ניין, ניין!
זעה מיך נישט, און גלויב,
אַז איך בין דער זעלבער —
וואָס אַמאָל . . .

נישט געראונצעלט איז דער שטערן,
גראָה — איז קיין איינציגע האָר . . .
און דאָס האַרץ איז ווי אַ מאָל —

זיי דו אויך אַזוי . . .
דו ביסט אַזוי ? וואָס, ניין ?

דאָ,
וואו מיר זענען אַ מאָל געזעסען,
און צום לעצטען מאָל...
גיב מיר דײַן האַנד,
דײַן ווײַסע שמאָלע האַנד...
דו רויטעלסט זיך?
איך זעה נישט, קינד,
פיהלען פיהל איך עס..
און — וואָס קלאַפּט אַזױ?
שלאָגט אַ זײַגער וואו?
פּיקט אַ פויגעלע אָן שטײַן?
אָדער דײַן האַרץ שלאָגט?
אָדער — מ ײַ נ ס?

XI.

אין שאָטען פון אַלטען הויז,
שטעהט אַן' אַלטע באַנק...
איך זיץ, זי — נעבען מיר.
איהר ווײַס קלײַד בליצט מיר פאַר די אויגען,
דער הײַסער מאָן אין די שוואַרצע האָר...
און, ווי פון ווײַטע, ווײַטע וועלטען,
איהר שטימע קלינגט:
—„איך וועל שוין לאַנג נישט לעבען..."
און אויף מײַן האַנד טריפט
אַ טרעהר נאָך אַ טרעהר...

. . . .

XII.

זײַט געזונד!
טרוימען רופט מען נישט צוריק...
און פערהילכט אַ טאָן,
קען ער נישט איבערקלינגען...
צוויי מאָל פליהט דער זעלבער שאָטען נישט אַ דורך!..

X.

טְרוֹיעֶר.

I.

זִיסֶע נאַכטִיגאַל, נאָךְ וואָס?
נאָך וואָס זִינגסט דו?
ווענמיזֶן קלִינגסט דו
פוּן קלַיינֶעם האַרץ אַרויס, וואָס גלִיהט,
דַיין לִיעבֶּעס־לִיעד, דַיין לֶעבֶּענס־לִיעד? —
נאָךְ וואָס?
פאַר ווֶעמֶען גִיסט דו דַיינֶע טרֶעלֶען?
פאַר'ן נִידרִיג־שטוּמֶען גראָז,
פאַר דִי גוּסס'דִיגֶע בּלֶעטֶער,
טוֹיבֶּע מֶענשֶׁען, שטאָלצֶע גֶעטֶער?
ווֶעמֶען שֶׁענקסט דו דַיינֶע פּעֶרל,
דַיינֶע טרֶעלֶען?

II.

און דו, וואַסעֶר, נאָךְ וואָס קיוֶעלֶען?
ווֶעמֶען נִיצט דַיין ווִילדֶער טאַנץ
אִין אָבֶענד־גלאַנץ,
אִיבֶּעֶר שטֵיין און בּוֵין?

נאָךְ וואָס נֶעקֶען?
נאָךְ וואָס ווֶעקֶען?
נאָךְ וואָס רוישֶׁען, אִיבּעֶרשרֶעקֶען

וואַלד און טהאָל
און דאָס מיִערעָ גראָז?
און דו, שטיִל בעהאַלטענע פלאַנץ,
פלאַנץ אָהן נאָמען,
פלאַנץ אָהן קראַפט,
נאַקעט און גאָל...

וועמען טויג דיין גאַנץ בעמיִהען,
נאָך וואָס ציִהען
פון דער ערד אַרויס דעם זאַפט
און פערשפּרייטען זאָמען?

III.

אין דער בּראָהער שטיִלער הויך,
פון ליִעבּעס־קוואַל און לעבּענס־קוואַל
ציִטערט בּליִך
אַ היִמליִש אויג —
און עס ציִטערט, און עס שוועבּט,
און עס פליִסט, און שפּיִנט, און וועבּט
פון האַרץ אַרויס אַ גאָלדענער שטראַהל — —
מען האָט דערפון אַ סך?
פון דעם אַלעם וועט ניִשט זיין —
אויף אַ הייזעל — ניִט אַ שטיין!
און קיין שיִנדעל אויף אַ דאַך!
פאַר דעם, וואָס וואַנדערט אין דער פרעמד
אָבּגעמאַטערט, נאַקעט און גאָל!
און קיין פאָרעם אויף אַ העמד.
אויף תּכריכים ניִשט צו מאָל!
און קיין קערנדיִל אויף ברויט,
קיין אַרבּעס־שׂוים!

IV.

ציִטער, זיִסע פלאַנצען־שׂוים!

פלאַם און פלאַטער, ווילדע רויז!
נאָר איל דיך, איל!
עס שטעקט זיך שוין אַ האַנד אַרוים
דיך אָבצופליקען!

זילבער־גלעקעל, טייכעל־מיין!
וואָס טאַנצסט אין אָבענד־גלאַנץ אליין...
זינג נאָר, קלינג נאָר, און דערצעהל
אַלע סודות, וואָס דו האָסט —
נאָר געשווינד!
עס געהט דער ווינד,
ער עטהעמט קעלט, ער הויכט מיט פראָסט
ער וועט דיך דערשטיקען!

פערזייע וויפיעל גאָלד דו האָסט,
שטערנדיל־ריין, שטערנדיל־פיין,
אין גאָלדענעם האַרץ!
נאָר היט דיך, היט,
אַ וואָלקען ציהט,
גרימיג־שוואַרץ
און שלינגט דיך איין —
און אַ סוף פון אַלע גליקען!

V.

נאַכט. אַ הוילער בוים אין פעלד.
איינזאַם, שטום און בלינד!
און אַ קלאָג־ליעד אויף דער וועלט
בלאָזט אויף איהם דער ווינד!
און אויפ'ן בוים אַ שוואַרצע קראָה,
זיצט און ראַכט,
און דאָס אַלץ זאַפט אין זיך איין
די גראָהע נאַכט!